

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

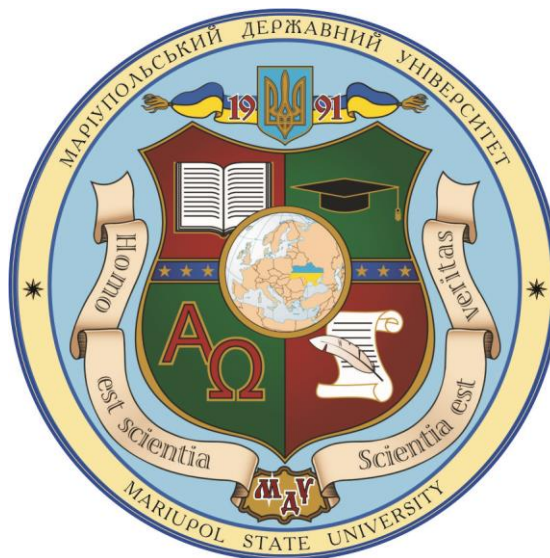
СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К.В. Балабанов

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 8

МАРІУПОЛЬ – 2014

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету

Серія: Філософія, культурологія, соціологія

Збірник наукових праць

Видається 2 рази на рік

Заснований у 2011 р.

Видання включено до міжнародної, спеціалізованої, наукометричної бази даних

Index Copernicus International sp.z o.o.

Российский индекс научного цитирования

електронної бібліотеки Cyberleninka

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 4, від 24.12.2014 р.)

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д. політ. н., проф. К. В. Балабанов

Заст. головного редактора – д. е. н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д. ю. н. проф. М. О. Баймуратов, д. філол. н., проф.

С. В. Безчотнікова, д. і. н., проф. В. М. Романцов, д. культурології, проф. Ю. С. Сабадаш,

д. е. н., проф. Ю. І. Чентуков.

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д. культурології, проф. Ю. С. Сабадаш

Заступник відповідального редактора – к. мист., доц. Г. І. Батичко

Відповідальний секретар – к. і. н., доц. Ю. В. Рябуха

Члени редакційної колегії: д. філос. н., проф. Т. О. Андрєєва, д. філос. н., проф. Н.М. Ємельянова, д. філос. н., проф. В. І. Лубський, д. філос. н., проф. Т. С. Оленіч, д. філос. н., проф. О. П. Поліщук, д. філос. н., проф. Ю. Л. Афанасьєв, д. філос. н., проф. В. А. Бітаєв, д. філос. н., проф. Братерська-Дронь, к. пед. н., проф. В. Г. Виткалов, д. філос. н. проф. О. П. Воеводін, д. культурології, проф. П. Е. Гірчанівська, д. культурології, проф. О. М. Гончарова, д. культурології, проф. О. В. Кравченко, д. філос. н., проф. Л. Т. Левчук, д. філос. н., проф. В. А. Личковах, д. культурології, проф. І. В. Петрова, д. соц. н., ст.наук. співроб. Л. Д. Бевзенко, д. соц. н., проф. Б. В. Слюцинський, д. соц. н., проф. В. І. Судаков, д. соц. н., проф. М. В. Туленков, д. соц. н., проф. Н.М. Цимбалюк, д. соц. н., ст.наук. співроб. Г.І. Чепурко, д. філос. н., проф. М. М. Черенков, д. соц. н., проф. В. М. Щербина.

Засновник Маріупольський державний університет

87500, м.Маріуполь, пр.Будівельників 129а

тел.: (0629)52-99-46, e-mail: mggu_kafedra_kid@mail.ru

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.

(Серія КВ №17804-6654Р від 24.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення №469.2

Видавець МФ ТОВ «Друкарня "Новий світ"»

87510, м.Маріуполь, вул.Красномаякська, 2; тел.: (0629)41-35-13

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи

ДК №1792 від 20.05.2004

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

Емельянова Н.Н.
ФІЛОСОФІЯ СМЕХА В ЛАБИРИНТАХ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ..... 7

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Батичко Г. І.
МИСТЕЦЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ
МАРІУПОЛЯ..... 16

Безручко О. В.
БІБЛІОТЕКА, ЧИТАННЯ ЯК РОЗВИВАЮЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ НОВОГО
ПОКОЛІННЯ..... 24

Демідко О. О.
ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ПІВНІЧНОПРИАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ В
ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ..... 33

Золотухін Б.Є., Анікіна Г.В., Шайхатдінов А.З.
ВПЛИВ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ НА СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ..... 38

Марченко В. В., Виткалов С. В.
РЕГІОНАЛЬНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР АКТИВІЗАЦІЇ
МИСТЕЦЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ..... 44

Сабадаш С. Ю.
ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ
Л. ВИГОТСЬКОГО..... 50

Сабадаш Ю. С.
ЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ У ЕКО..... 56

Сидоренко А.І.
ЧИТАЧ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ І ЙОГО БАЧЕННЯ РОЛІ І МІСЦЯ
ПУБЛІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ ПО ЗАДОВОЛЕННЮ ПОТРЕБ НАЦІОНАЛЬНИХ
МЕНШИН В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА..... 60

Сидоренко Т.В.
КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ПІВДНЯ УКРАЇНИ В
40-80-ті роки ХХ ст..... 70

Спирина М. Ю.
ТРАДИЦІОННА КУЛЬТУРА В СОВРЕМЕННОМ СОЦИОКУЛЬТУРНОМ
ПРОСТРАНСТВЕ..... 80

Яковлев О. В.
КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД У СИНЕРГІЇ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРИ УКРАЇНИ..... 86

Якубовська М. С.
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ПОРОЗУМІННЯ МІЖ НАРОДАМИ ЯК ОСНОВА
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ
ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ..... 92

СОЦІОЛОГІЯ

Слющинський Б. В.

ТИПОВІ І СПЕЦИФІЧНІ ВИЯВИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У БУТТЄВИСНІЙ КУЛЬТУРІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я..... 99

Ташкінова О.А.

ЕФЕКТИВНІСТЬ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ З ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ..... 108

Терпан В.В.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ ПЕРВИННОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ..... 115

Шайхатдінов А.З., Золотухін Б.Є., Анікіна Г.В.

ОСОБА БЕЗ ПЕВНОГО МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ, ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ..... 119

Шапошникова І.В.

ФУНКЦІЇ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ..... 126

Щудло С.А.

НЕОІНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ОСВІТИ..... 132

РЕЦЕНЗІЇ

Головко О.В.

РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ:

Волониць В.С., Нікольченко Ю.М., Сабадаш Ю.С. Історія Італії. Середньовіччя. Ренесанс. Новий і Новітній час: Навчальний посібник / В.С. Волониць, Ю.М. Нікольченко, Ю.С. Сабадаш; За гол. ред. проф. Ю.С. Сабадаш. – Маріуполь: МДУ, 2014. – 237 с..... 138

Нікольченко Ю.М.

РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ:

Пономарьова Т., Булига О. Переправа незабуття. Історія однієї експедиції / Т. Пономарьова, О. Булига. – Луцьк: Волинські старожитності, 2014. – 188 с..... 143

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРОВЕДЕННЯ XIV ТИЖНЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СВІТІ У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (21 -25 жовтня 2014 р.)..... 151

Батичко Г.І. НАРЕШТІ МІЖНАРОДНА!:(ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ КОНФЕРЕНЦІЇ «ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ» В МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ) 152

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... 156

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ..... 158

CONTENTS

PHILOSOPHY

Yemelyanova N.M. PHILOSOPHY OF LAUGHTER IN THE LABYRINTH OF CRITICAL THINKING...	7
--	---

CULTURE

Batycho G.I. ARTS ASSOCIATION IN THE CULTURAL SPACE MARIUPOL	16
Bezruchko O. LIBRARY, READING AS DEVELOPING ENVIRONMENT OF NEW GENERATION.	24
Demidko O. A DRAMATIC ART OF THE GREEK PEOPLE OF NORTH PRYZOVIA IS IN A HISTORICAL RETROSPECTIVE VIEW	33
Zolotukhin B., Anikina G., Shaihatdinov A. MASS EFFECT OF CULTURE ON THE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT	38
Marchenko V.V., Vitkalov S.V. REGIONAL CULTURAL SPACE OF UKRAINE AS FACTOR OF ACTIVATION OF ARTISTIC INITIATIVE	44
Sabadash S. Y. HISTORIOGRAPHICAL ASPECT OF THE SCIENTIFIC OF CULTURAL AND CREATIVE PROCESSES: HISTORIOGRAPHICAL ISSUE	50
Sabadash J.S. AESTHETIC CONCEPTION BY U. EKO	56
Sydorenko A.I. THE READER OF THE LAST QUARTER OF THE 20TH CENTURY AND HIS VISION OF ROLE AND PLACE OF THE PUBLIC LIBRARY IN SATISFACTION OF NEEDS OF THE NATIONAL MINORITIES IN THE SYSTEM OF SOCIAL COMMUNICATIONS OF SOCIETY	60
Sydorenko T. V. CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY OF LIBRARIES IN THE SOUTH OF UKRAINE IN THE 1940S-1980S.	70
Spirina M. Y. TRADITIONAL CULTURE IN CONTEMPORARY SOCIAL AND CULTURAL SPACE	80
Yakovlev A. V. CLUSTER APPROACH IN SYNERGY OF UKRAINIAN CULTURAL SPACE	86
Jakubowska M. C. SPIRITUAL FORMATION OF UNDERSTANDING BETWEEN PEOPLE AS THE BASIS COMMUNICATIVE COMPETENCE MODERN SPECIALIST TECHNICAL PROFILE	92

SOCIOLOGY**Slyuschynskyy B. V.**

TEPIKAL AND SPECIFIC MANIFESTATION OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE CULTURE OF THE POPULATION BUTTYEVISNIY UKRAINIAN AZOV..... 99

Tashkinova O.A.

THE EFFECTIVENESS OF SOCIAL SERVICES EMPLOYMENT: A SOCIOLOGICAL ASPECT OF THE ANALYSIS..... 108

Terpan V. V.

FEATURES OF FORMATION OF VALUABLE ORIENTATIONS OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN AGE IN PRIMARY SOCIALIZATION..... 115

Shaihatdinov A., Zolotukhin B., Anikina G.

PERSON HOMELESS AS A FORM OF SOCIAL EXCLUSION..... 119

Shaposhnykova I.V.

THE FUNCTIONS OF EDUCATION AS A SOCIAL INSTITUTION..... 126

Shchudlo S.A.

NEOINSTITUTIONALISM AS A METHODOLOGICAL BASIS OF THE SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE EDUCATION..... 132

РЕЦЕНЗІЇ**Golovko O.V.**

Reviews of publication:

Volonyts V.S., Nikolchenko Y.M, Sabadash Y.S. The history of Italy. Middle Ages. Renaissance. Modern and contemporary times: Manual / V.S. Volonyts, Y.M. Nikolchenko, Y.S Sabadash; With the ed. prof. .YS. Sabadash. - Mariupol, Mariupol State University, 2014. - 237 p. 138

Nikolchenko Y.M.

Reviews of publication:

Ponomarev T., Buliga A. Crossing unforgettable. The story of one expedition / T. Ponomarev, A. Buliga. - Lutsk, Volyn antiquities, 2014. - 188 p 143

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

INFORMATION ON XIV WEEK OF ITALIAN LANGUAGE IN THE WORLD IN MARIUPOL STATE UNIVERSITY (21 -25 OCTOBER 2014) 151

Batycho G.I. FINALLY INTERNATIONAL! (THE MAIN ESTABLISHMENT STEPS OF THE CONFERENCE "PROBLEMS IN FORMATION OF PERSONAL INFORMATION CULTURE" IN MARIUPOL STATE UNIVERSITY) 152

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS 156

REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS..... 158

ФІЛОСОФІЯ

УДК 165.72

Н.Н. Емельянова

ФИЛОСОФИЯ СМЕХА В ЛАБИРИНТАХ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

В статье содержится анализ философии смеха как критической рефлексии относительно основ человеческого бытия в его трагикомическом измерении. Путем компаративного анализа философских концепций от античности до наших дней выявляется позитивная роль философии смеха. Демонстрируя условность и дискурсивность истины, схватывая противоречия индивидуальной и социальной жизни, философия смеха реализует возможности и нужды инакомыслия. В целом, философия смеха в контексте критического мышления иллюстрирует не столько трагичность бытия, сколько способность человека к ее бесконечному преодолению.

Ключевые слова: философия смеха, критическое мышление, сомнение, ирония, игра, человеческое бытие, экзистенциальное, истина, заблуждение.

Философия как любовь к мудрости захватывает глобальный горизонт разнообразных областей исследования. Изучая проблему взаимоотношения человека и мира, философская мысль погружается в многослойные аспекты бытия, пытаясь познать не только явление, но и сущность. В основе любого философствования всегда лежит сомнение в однозначности тех или иных истин. Философская рефлексия, основанная на критическом мышлении, демонстрирует сплав идей, в котором глубинное неожиданно проявляется на поверхности, серьезное гармонично сочетается со смешным, а трагическое пластично переходит в комическое. Так появляются философия жизни, философия любви, философия страха, философия смеха. Собственно говоря, трагикомическое измерение реальности подспудно присутствовало в истории развития мировой философской мысли от ее космоцентрических истоков до парадоксальных изысков постмодерна. Как у Демокрита «смеющегося», так и у Гераклита «плачущего» исходным было ироническое отношение к образу мышления современников, к стереотипам обыденного сознания. Далее мы наблюдаем это у Зенона, софистов, Сократа, Диогена, Аристотеля, а также – практически у всех известных западных и отечественных мыслителей (П. Абеляра, Р. Декарта, Г. Сковороды, Ф. Ницше, Р. Барта и многих других). Понятно, что тематика философского смеха не вписывается в позитивистское умонастроение, хотя и здесь не все так однозначно: жесткое деление мыслителей на приверженцев рационализма и иррационализма подчас не выдерживает критики.

Философия смеха исследовалась такими авторами, как М. Бахтин, А. Бергсон, А. Голозубов, Л. Карасев, Г. Курлов, Д. Лихачев, К. Маласаев, а также К. Кушель, М. Фуко, У. Эко и др. В их трудах рассматриваются различные аспекты так называемой «смеховой культуры» человечества. Однако данная тема представляется неисчерпаемой по обилию заложенных в ней смыслов. Целью данной работы является выяснение позитивной роли философии смеха как критической рефлексии относительно основ человеческого бытия в его трагикомическом измерении. Решить эту задачу поможет компаративный анализ

філософських концепцій смеха в контексте критического мышления от античности до наших дней.

В истории философской мысли возникали различные теории, объясняющие феномен смеха. Так, авторы теории превосходства (Аристотель, Т. Гоббс) полагали, что чаще всего смех вызывается обнаружением забавного или абсурдного в поведении других людей. Приверженцы теории несоответствия (Б. Паскаль, А. Шопенгауэр) считали, что смех порождается противоречием между нашими ожиданиями и реальностью. Авторы теории разрядки (Г. Спенсер, З. Фрейд) были убеждены, что смех освобождает энергию, вытесненную социальными табу. Представители социологической теории (А. Бергсон, П. Бергер) подчеркивали роль смеха как средства социальной адаптации людей в условиях несовпадения существующих культурных норм.

Очевидно, все теории содержат момент истины, и все же наиболее приемлемой представляется теория несоответствия: смех порождается диспропорцией между нашими ожиданиями и действительностью, не стремящейся обеспечивать человеку комфортное существование. По остроумному замечанию Р. Акутагавы, человеческая жизнь похожа на коробку спичек: обращаться с ней серьезно – смешно, обращаться несерьезно – опасно [13, с. 184]. Неудивительно, что смех становится философским оружием (и одновременно орудием) в деле осмысления реальности и возможного противодействия ей. Смех освобождает человека, делает его сильнее и пробуждает надежду на преодоление зла, которое, «смеясь над собой, слабеет и перерождается, уходит в небытие» [5, с. 209]. Смеющемуся подвластны и бунтарские порывы, и метафизическая отстраненность, позволяющая выстраивать в интеллигентном мире экзистенциальные проекты. Метафизика смеха выражает тягу человека к преодолению своей извечной раздвоенности и составляет существенную часть философской рефлексии, которая содержит в себе сомнение, противоречие, поиск ответов на глобальные вопросы человеческого бытия.

Термин «катарсис», введенный Аристотелем в его учении о трагедии, означал душевную разрядку, которую испытывает зритель в процессе сопереживания. Однако в дальнейшем этот термин приобрел более широкое содержание и стал обозначением глубокого личностно-экзистенциального очищения. Если трагический катарсис давал картину человеческого величия, то комический катарсис провоцировал на самоиронию. Даже в Средние века, ознаменованные преследованием свободомыслия, сохранялась традиция философского смеха, содержащего избыточность смыслов и обеспечивающего многогранность понимания истины. В этой связи большой интерес представляет философско-теологический аспект смеховой культуры, в котором соединяются культурология и богословие, этические и эстетические категории. По мнению А. Голозубова, это отношение между религией и культурой в точке пересечения двух взаимосвязанных процессов: с одной стороны, сакрализация мирского и карнавального, новое понимание секулярности, с другой, карнавализация сакрального – слова, мифа, ритуала. Поэтому субъектами теологии смеха являются не столько теологи, сколько творцы философских парадигм и художественных ценностей [4, с. 14].

Религиозная философия смеха возникает как священная мистерия из абсурдности изложения библейских событий. Неслучайно Г. Сковорода, будучи глубоко религиозным философом, насмешничал не только по поводу неразумности человека, но и по поводу «видимой природы» Священного Писания: «очень смешным» казалось ему создание мира, отдых после трудов божьих, раскаяние и ярость Его [14, с. 370].

Борьба разумного и неразумного начал в человеке, равно как и борьба просвещенного ума с догматическим мышлением, получила талантливое отображение в философском романе У. Эко «Имя розы», посвященном таинственным событиям, происходящим в средневековом монастыре. Продолжительная полемика опирающегося на силу разума

Вильгельма и фанатика веры Хорхе относительно допустимости философского смеха высвечивает диаметрально противоположные взгляды на истину. Спор ведется вокруг концепции Аристотеля, изложенной во второй части «Поэтики» – книги, обладающей, по мнению Хорхе, ядовитой силой. Дело в том, что Аристотель рассматривает склонность к смеху как добрую, чистую силу, причем смех у него имеет познавательную ценность. Смех обучает людей посредством остроумных загадок и неожиданных метафор; он показывает вещи не такими, каковы они на самом деле, понуждая внимательнее рассмотреть данный предмет; именно так добывается истина. Но почему же эта книга внушает Хорхе такой ужас? «Потому что это книга Философа. ... Каждое из слов Философа ... в свое время перевернуло сложившиеся представления о мире. Но представления о Боге ему пока не удалось перевернуть. Если эта книга стала бы предметом вольного толкования, пали бы последние границы» [20].

Для Хорхе смех – это распущенность человеческой плоти, отдушина для плебеев, дозволенная церковью во время ярмарок и карнавалов. «Но тут... пересматривается функция смеха, смех возводится на уровень искусства, смеху распахиваются двери в мир ученых, он становится предметом философии и вероломного богословия...» [20]. Смех освобождает простолудина от страха перед дьяволом, потому что на празднике дураков дьявол тоже выглядит дураковатым, а значит – управляемым. Однако эта книга может посеять в мире мысль, что освобождение от страха перед дьяволом – это наука; она может указать ученым особые уловки ученого остроумия – и тем узаконить переворот. Закон может быть утверждаем только с помощью страха, а благодаря этой книге смех утвердил бы себя как новый способ уничтожать страх, в том числе – страх перед смертью. Нельзя допустить, чтобы от имени Философа искусство смеха было преподнесено как своеобразное острое оружие, а риторика убеждения вытеснилась риторикой осмеяния. Смех – это источник сомнения, и, если искусство осмеяния станет неотъемлемым правом мудрецов, у блюстителей веры не найдется оружия против богохульства. «Существуют границы, за которые переходить нельзя» [20], – беснуется Хорхе.

Показательны возражения, которые выдвигает Вильгельм: «Дьявол – это не победа плоти. Дьявол – это высокомерие духа. Это верование без улыбки. Это истина, никогда не подвергающаяся сомнению. Дьявол угрюм, потому что он всегда знает, куда бы ни шел – он всегда приходит туда, откуда вышел» [20]. Угрюмости дьявола противостоит улыбка Бога – воплощенного Евангелия любви. «Бог сам смеется над тем, кто падает в яму, приготовленную для другого» [5, с. 215].

Желание избавиться от опасной книги Философа приводит к грандиозному пожару, в котором гибнет не только фанатик веры, но и громадная библиотека христианства. Это означает для Вильгельма угрозу уничтожения знаний, являющихся защитой от Антихриста, который, как это ни парадоксально, способен родиться из чрезмерной любви к Господу, из любви к истине. Но единственные полезные истины – это орудия, которые потом отбрасывают: «Хорхе боялся второй книги Аристотеля потому, что она, вероятно, учила преобразовать любую истину, дабы не становиться рабами собственных убеждений. Должно быть, обязанность всякого, кто любит людей, – учить смеяться над истиной, *учить смеяться саму истину*, так как единственная твердая истина – что надо освободиться от нездоровой страсти к истине» [20]. По удачному определению К. Кушеля, «смех – это высекание искры Люцифера. В таком смехе человеческие существа становятся господином собственной судьбы» [21, р. 32.] Пути авторитаризма и фанатизма в романе У. Эко противопоставляется путь мировоззренческого плюрализма. Ученик Вильгельма, от имени которого ведется повествование, отмечает в своем учителе дивную смелость ума, позволявшую сочетать страсть к истине с опасением, что истина на самом деле не то, чем кажется в данный миг, ибо краса космоса является не только в единстве разнообразия, но и в разнообразии единства.

Действительно, одним из симптомов разрушения окаменевших истин является их осмеяние. За игрой мысли прячется постижение мудрости, которую гностики называли играющей Софией. Неслучайно в неоплатонизме наблюдается понятийное совпадение категорий игры и логоса, а будничная жизнь рассматривается как пониженная эманация Первоигры, истинным проявлением которой может стать лишь всемирная трагедия. Паскаль, противопоставивший Спинозовскому девизу «Не смеяться, не плакать, не проклинать, а понимать» собственное кредо «Искать, стеная», утверждал, что иметь сомнение – это несчастье, но искать в сомнении – нерушимый долг, ибо всякое заблуждение граничит с истиной: «Истина так нежна, что, чуть только отступил от нее, впадаешь в заблуждение; но и заблуждение это так тонко, что стоит только немного отклониться от него, и оказываешься в истине» [11, с. 238]. Точно так же в творчестве С. Кьеркегора романтические мотивы переплетаются с испугленно-горьким сарказмом. Высмеивая жизнь высшего света и салонов, он иронизирует по поводу шумных развлечений, которые делают людей далекими от высочайших духовных искушений, но зато помогают им удерживать на расстоянии одинаковые мысли и участвовать в пустяжных конфликтах. Прекрасное, существующее в форме игры, становится атрибутом иллюзорного бытия, а эстетическая стадия существования приводит философа к осознанию коренящейся в ней трагичности. На вопрос: «Куда же направляется в наше время человек?» С. Кьеркегор дает уничтожающе-презрительный ответ: «К земной сообразительности, к мелкой расчетливости, к ничтожеству и низости, ко всему, что делает сомнительным божественное происхождение человека» [7, с. 38].

Далее негативная диалектика Адорно и Маркузе, построенная на критике конформистской логики, ищет выход в создании аутентичного языка отрицания как *Великого Отказа* от правил игры, в которой играют фальшивыми косточками [9, с. 221-224]. Эта мысль находит продолжение у представителей постмодернизма, отвергающих устойчивые правила игры. Философия смеха получает интенсивное развитие, так как ироническая позиция становится плановым типом отношений. Постмодернистское философствование представляет собой своеобразную игру иронии, участниками которой становятся текст и его интерпретатор. Преодоление современности теперь становится ироническим жестом, сознательно отбрасывающим героика. Философам доставляет удовольствие деполитизировать то, что представляется политическим, и политизировать то, что таковым не является. По Ж. Бодрийяру, апокалипсис уже произошел, но не вовне, а внутрь, в виде взрыва наоборот; в результате реальность стала совокупностью знаковых феноменов, история – мифом, а политика – игрой и почвой для авантюры. Стремясь к комфорту, иронизирует автор, постмодерный человек создает вокруг себя пространство, наполненное социальными коннотациями комбинаторики и престижа: современный домовладелец, утомившись от всех этих усилий, милостиво скучает в кресле, которое уютно сочетается с формами его тела [2, с. 52].

Трансформация массового сознания предопределяет и метаморфозы юмора, который теряет острый характер. Постмодерн, справедливо считает Ж. Липовецки, покончил с эпохой сатиры, а юмор стал похож на мыльные пузыри. «Нынешнему юмору больше не нужна интеллигентность и утонченность. Необходим комический эффект с поправкой на уровень аудитории, отвергающей всякое неравенство» [8, с. 207].

Постсовременная философия представляет собой самокритическую работу мысли, попытку понять, до каких границ возможно мыслить иначе. Испытание и изменение себя в игре истины – вот живая плоть философии как аскезы, то есть самоупражнения мысли. В этой связи интересны рассуждения В. Подороги, исследующего постмодернистские идеи М. Фуко, в том числе – подоплеку его философского смеха, вызванного непостижимым для европейского мышления способом изложения текста (в данном случае речь идет об алогичном перечислении живых существ в китайской энциклопедии), – смеха,

символизирующего предел мысли и высвечивающего хрупкость любой догмы порядка. Смех философа, считает автор, становится способом, каким мы вдруг получаем дистанцию по отношению к нам самим. «Но разве Фуко одинок в своем смехе, разве мы не слышим, как смеются другие? Достаточно вспомнить о «смехе» Ницше, который дает «начало» многим его книгам, телесно-мимическом жесте, сопровождающем его труд над переоценкой ценностей» [12, с. 15].

Действительно, смех Ф. Ницше имеет экзистенциальную подоплеку и сопутствует философу на протяжении всей его трагической мыслительной работы. Наиболее характерным в этой связи представляется смех Заратустры и тех персонажей, которые его окружают. Первый смех в этом повествовании – это смех толпы, изумленно внимающей Заратустре на базарной площади. Не понимая его речей о *последнем* человеке, люди смеются, но в их смехе – лед, ибо, смеясь, они ненавидят Заратустру. Они смеются над ним, нашедшим свой собственный путь, потому что искренне считают, что он потерял дорогу. Он же, рассуждая о превращениях духа, хочет, чтобы человек был способен осмеять свою мудрость. Сам Заратустра в сердце своем смеется над мудрецами, витийствующими с кафедры добродетели, ибо уверен, что не стоит прислушиваться к проповедникам смерти. «Кто поднимается на высочайшие горы, тот смеется над всякой трагедией сцены и жизни» [10, с. 36.]. Смехом высоты смеется Заратустра в лицо проповедникам равенства, ибо жизни нужна высота, а, значит, – нужны и ступени. Жизнь для него не только прекрасна в своей трагической непостижимости, она еще и насмешлива, как непостоянная женщина. «Не сидим ли мы всегда за большим столом насмешек и игр?» [10, с. 254].

Что же представляет собой смех Заратустры? Это метафизический смех, одновременно страшный и очистительный, смех над гробницами мрачной мудрости прошлого. В этом смехе – великая скорбь, разрывающая сердце провозвестнику сверхчеловека; поэтому Заратустра и плачет, и смеется. Он смеется, окруженный чудовищами, и плачет, окруженный друзьями. В его смехе – тоска и горечь, в его слезах – гнев и безумная надежда. Но радость глубже скорби, и ложной называется истина, у которой нет смеха. Поэтому бодрствующая мудрость Заратустры требует смеха и летит к танцующим богам. Насмехаясь над всеми бесконечными мирами, она делает смешными святых и учит надеяться на совершенное: «Учись смеяться над собой, как надо смеяться! О высшие люди, сколь многое еще возможно!» [10, с. 254.] Смех над собой сметает, как сор, истлевшие слова; это смех созидающей молнии, в котором даже зло признано священным.

Воля Ф. Ницше стремится к сильным, победоносным и веселым – к смеющимся львам. Те, кого он условно называет высшими, еще недостаточно сильны и недостаточно благородны. Должен прийти некто, который заставит их смеяться – так, как смеялся молодой пастух, внявший совету Заратустры и избавившийся от черной змеи. Преображенный и просветленный, он смеялся так, как никогда еще на земле не смеялся человек: «О братья мои, я слышал смех, который не был смехом человека, – и теперь пожирает меня жажда, желание, которое никогда не стихнет во мне. Желание этого смеха пожирает меня: о, как вынесу я еще жизнь? И как вынес бы я теперь смерть! – Так говорил Заратустра» [10, с. 138.].

Призывая высших людей учиться очищающему смеху, философ требует от них мужества *amor fati*. Обращаясь к Богочеловеку, который добровольно принял мученическую смерть, Ф. Ницше упрекает его в страстном желании смерти. Ненависть тех, кто называл себя добрыми и праведными, обрекла Христа на неизбывную скорбь. «Зачем не остался он в пустыне и вдали от добрых и праведных! Быть может, он научился бы жить и научился бы любить землю – и вместе с тем смеяться» [10, с. 65.]. Чтобы любить жизнь, надо научиться смеяться, и Ф. Ницше ассоциирует смех с выздоровлением человека. Заратустра – смеющийся прорицатель – учит тому, что все хорошие вещи приближаются к своей цели долгим путем, и все хорошие вещи смеются. «Этот венок смеющегося, этот венок из роз: я

сам надел на себя этот венок, я сам признал священным свой смех» [10, с. 255.]. Заратустра бросает свой венок людям, чтобы они научились смеяться *выше* самих себя. Но под этим венком угадываются острые шипы; венок из роз так же мучителен, как терновый венец. Аллегория, которая отчетливо просматривается в данном фрагменте, еще раз свидетельствует об экзистенциальной тяге Ф. Ницше к светлому и трагическому образу Спасителя.

Заметим, что впоследствии к образу Иисуса Христа обратился российский «ницшеанец» Леонид Андреев, осуществивший некую героизацию личности Иуды. Желая внести живые краски в образ Христа, он изображает Его хохочущим над забавными рассказами Петра. Двойственность Иуды постоянно подчеркивается описанием его внешности, сочетающей уродство и человечность, мертвенность и подвижность, слабость и мужественность. Шутовство Иуды, его лживость и постоянное злословие перемежаются с метафизическими порывами, слезами отчаяния и нежной заботой о Спасителе. Подобно Заратустре, Иуда хочет пойти в пустыню и оповестить зверей о предательстве людей, убивших своего Бога. «Сегодня я видел бледное солнце. Оно смотрело с ужасом на землю и говорило: «где же человек?» Сегодня я видел скорпиона. Он сидел на камне и смеялся и говорил: «где же человек?». Я подошел близко и в глаза ему посмотрел. И он смеялся и говорил: «где же человек, скажите мне, я не вижу!» [1, с. 309-310].

Логика вечного возвращения диктует неумолимый ход событий, и жизнь вновь тоскует по смеющимся львам, вместо которых миром ценностей правит «вечно возвращающаяся» хохочущая толпа. Неудивительно, что трагический смех Ф. Ницше, дистанцирующий человека от самого себя и одновременно прокладывающий путь к самопревосхождению, получает отзвук в смехе М. Фуко. *Смерть* Бога, провозглашенная Ф. Ницше, продолжается *смертью* человека, убившего Бога: «Это человеческое лицо, растерзанное смехом; это возвращение масок; это рассеивание глубинного потока времени, который ошутимо увлекал человека и силу которого человек угадывал в самом бытии вещей» [19, с. 486]. Лицо богоубийцы разорвано смехом; но этот трагический смех – не что иное, как предсмертная агония, знаменующая возвращение масок. Это маска культурного европейца, который, как когда-то сказал М. Унамуно, несет в своей душе трагическую Инквизицию: «Это чудовищный смех, смех над самим собой, раздающийся у меня внутри. Это мой разум, который смеется над моею верой и презирает ее» [17, с. 278].

Впрочем, М. Унамуно иронически оценивает ницшевскую концепцию вечного возвращения, видя в ней то ли трагикомедию, то ли комитрагедию, а в общем – жалкую пародию на бессмертие души. Эта концепция, по его мнению, не учитывает одной досадной детали, а именно того, что человек, живущий бесконечное число идентичных жизней, не помнит себя ни в одном из существований: «Шутка, как видите, но не менее смешная, то есть не менее трагическая, чем шутка Ницше, шутка льва, который смеется. Отчего же смеется лев? Я думаю, от ярости, ибо его не может утешить то, что он уже был тем же самым львом прежде и будет им впредь» [17, с. 111].

Отдавая должное остроумию испанского философа, заметим, что смех льва, сам по себе парадоксальный, ибо лев смеяться не может, символизирует у Ф. Ницше просветленное состояние освобожденного духа, осознавшего безграничные возможности своей воли к самопреодолению. Оценка М. Унамуно лишний раз свидетельствует о сомнительности упрощенно-прямолинейного подхода к экзистенциальным по своей сути проблемам, ибо такой подход обедняет и вульгаризирует их метафизический смысл. В то же время, показательной является и характеристика автором «шутки льва» как смешной, **то есть** трагической. Все-таки М. Унамуно, тяготеющий к философии жизни, уловил амбивалентность вечного возвращения, соединяющего в себе и пародийность неполноценного человеческого существования, и трагичность его повторения, и даже

інтерпретацію его властного превосхожденія, міфологізованого в ярості смеючогося льва.

Проблема истинного и неистинного существования была также в центре внимания украинских мастеров слова, внесших свою лепту в игровой элемент смеховой культуры. Так, Г. Сковорода, сатирически изобличая позорные обычаи общества, погрязшего в невежестве и жадности, расценивал лицедейство в земном театре жизни как отступление от благодати божественного чудотворного театра. Н. Гоголь, создавший карикатурный образ черта, свел демоническое к профанному, «приземлив» дьявола и сделал его мелким животным, а через полтора столетия европейские постмодернисты объявили человека «животным поверхности» наподобие клеща или блохи. Сам Н. Гоголь признавался, что все, над чем он смеялся, становилось слишком печальным. Примечательно, что со страшным смехом «Мертвых душ» А. Герцен связывал (наравне с деятельностью Белинского и Грановского) возникновение нигилистического склада мыслей: «К этому времени принадлежат первые зарницы нигилизма – зарницы той совершеннейшей свободы от всех готовых понятий, от всех унаследованных обструкций и завалов, которые мешают западному уму идти вперед со своим историческим ядром на ногах...» [3, с. 348].

О. Кобылянская, которой смолоду было присуще трагическое мироощущение, характеризовала жизнь как «безглуздый, жалюгідний фарс» [6, с. 154]. Леся Украинка сравнивала судьбу писателя с судьбой *Mädchen für alles*, так как, сколько бы он ни брал на себя, никто не предложит ему отдохнуть [15, с. 14]. В период трудной болезни ей приходится сказать а la Ніцше: «Мама, ich werde dumm!..» (мама, я становлюсь дурным), и добавить: «Та нехай же він з великого ума зійшов, а я ж з якого?» [16, с. 372]. Самоирония Леси, свидетельствующая о ее поистине прометеевском мужестве, давала ей возможность находить равновесие в кажущейся дисгармонии и смятение – во внешней упорядоченности. И. Франко, провозглашая вечную память XIX столетия как веку колоссальной борьбы и вместе с тем – веку большого фарисейства, устами своего героя Зенона протестует против науки, которая якобы эмансипировалась от догм и пошла рыться в мелочах: «Певне, повинходила міліони хробачця, старих черепів та сотки порозбиваних планет. А що нам із того? Чи, знаючи се все, ми робимося мудріші? Ні, ми робимось хіба мішками, в які напаковано всякого сміття, а для життя, для дійсної життєвої боротьби ми нездалі» [18, с. 295-296]. Горькая ирония, заключенная в этих словах, направлена и против человеческой бездеятельности, и против бездушной механизации ума, пребывающего в так называемых «старых черепах».

В целом, метафизика смеха как воплощение философской рефлексии иллюстрирует не столько трагичность бытия, сколько способность человека к ее бесконечному преодолению. Критическое мышление, исследующее возможные варианты и способы существования истины, подчеркивает ее условность и дискурсивность, ее изначальную интенцию на соотнесенность с чем-либо уже известным, ставшим феноменом оценочного сознания. Готовой, законченной, чистой истине философия смеха противопоставляет вечно живое стремление к ней, связанное с множеством ошибок и заблуждений. Такой тип мышления нацеливает на философский диалог, не имеющий ничего общего с ворчливостью и угрюмостью, учит возвышаться и над узостью мышления, и над «скучными» качествами человека. К проблемам человеческого существования такая философия подходит не с позиции уныния и осуждения, а с точки зрения принятия и творческой решимости.

События нашего времени обнаруживают многомерность культурных практик и философских оснований. Мы стоим на распутье между вышедшим из игры прошлым и еще не состоявшимся будущим, между страхом небытия и смехом надежды; но любое распутье предполагает дальнейший выбор пути. Жить, сомневаться и философствовать означает всегда быть в ценностном поиске. Блуждая в лабиринтах критического мышления, реализуя

возможности и нужды инакомыслия, философия смеха дает нам необходимое экзистенциальное пространство для бесконечного самоосуществления.

Список использованной литературы

1. Андреев Л. Н. Иуда Искариот // Андреев Л. Н. Избранное. – М.: Современник, 1982. – С. 258-314.
2. Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж. Бодрийяр / Пер. с фр. и сопроводит. ст. С. Зенкина. – М.: Рудомино, 1999. – 222 с.
3. Герцен А. И. Еще раз Базаров // Герцен А. И. Собр. соч.: В 30 т. Ред. коллегия: В. П. Волгин и др. – Т. 20. – Кн. 1. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – С. 335-350.
4. Голозубов А. В. Теология смеха как феномен западной культуры / А. В. Голозубов. Монография. – Харьков: ТО «Эксклюзив», 2009. – 468 с.
5. Карасев Л. В. Философия смеха / Л. В. Карасев. – М.: РГГУ, 1996 – 222 с.
6. Кобилянська О. Ю. Щоденники / Слова зворушеного серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади / О. Ю. Кобилянська. Упоряд., передм. Ф. П. Погребенника. – К.: Дніпро, 1982. – С. 17-194.
7. Кьеркегор С. Страх и трепет // Кьеркегор С. Страх и трепет: Пер. с дат., коммент. Н. В. Исаевой, С. А. Исаева / Вступ. ст., общ. ред., сост. С. А. Исаева. – М.: Республика, 1993. – С. 15-112.
8. Липовецки Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме / Ж. Липовецки: Пер. с франц. В. В. Кузнецова. – СПб.: «Владимир Даль», 2001. – 331 с.
9. Маркузе Г. Розум і революція // Зарубіжна філософія ХХ століття. – У 6 кн. – К.: Довіра, 1993. – Кн. 6. – С. 219-227.
10. Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Ф. Ницше. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 302 с.
11. Паскаль Б. Письма к провинциалу // Лабиринты души / Августин Аврелий. Исповедь; Блез Паскаль. Письма к провинциалу. – Симферополь: «Реноме», 1998. – С. 209-408.
12. Подорога В. А. Выражение и смысл / В. А. Подорога. – М.: Ad Marginem, 1995. – 427 с.
13. Разум сердца: Мир нравственности в высказываниях и афоризмах / Сост.: В. Н. Назаров, Г. П. Сидоров. – М.: Политиздат, 1989. – 605 с.
14. Скворода Г. Кільце // Скворода Григорий. Твори: У двох томах. – Т. 1 / Перекл. М. Кашуби; Передм. Олекси Мишанича. – К.: «Обереги», 1994. – С. 359-412.
15. Українка Леся. До І. Я. Франка. 13-14 січня 1903 р. // Українка Леся. Зібр. творів: У 12 т. – Т. 8. – К.: Вид-во «Наукова думка», 1979. – С. 11-20.
16. Українка Леся. До О. П. Косач (сестри). 2 липня 1897 р. // Українка Леся. Зібр. творів: У 12 т. – Т. 10. – К.: Вид-во «Наукова думка», 1978. – С. 372-373.
17. Унамуно М. О трагическом чувстве жизни у людей и народов; Агония христианства / М. Унамуно. – К.: Символ, 1996. – 416 с.
18. Франко І. Я. На склоні віку. Розмова вночі перед новим роком 1901 // Франко І. Я. Зібр. творів: У 50 т. – Т. 45. / Упорядн. та комент. В. С. Горського, В. Д. Литвинова, Г. М. Чабан. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 286-299.
19. Фуко М. Слова и вещи: Археология гуманитарных наук / М. Фуко. – М.: Прогресс, 1977. – 488 с.
20. Эко У. Имя розы [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://book-online.com.ua/read.php?book=5821>.

21. Kuschel K.-J. *Laughter: a theological essay* / Karl-Josef Kuschel. – N.Y.: Continuum, 1994. – xxi, 150 p. Kuschel K.-J. *Laughter: a theological essay* / Karl-Josef Kuschel. – N.Y.: Continuum, 1994. – xxi, 150 p.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2014

Н.М. Ємельянова

ФІЛОСОФІЯ СМІХУ В ЛАБІРИНТАХ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

У статті міститься аналіз філософії сміху як критичної рефлексії відносно засад людського буття в його трагікомічному вимірі. Шляхом компаративного аналізу філософських концепцій від античності до сьогодення виявляється позитивна роль філософії сміху. Демонструючи умовність і дискурсивність істини, схоплюючи протиріччя індивідуального та соціального життя, філософія сміху реалізує можливості й потреби інакомислення. В цілому, філософія сміху у контексті критичного мислення ілюструє не стільки трагічність буття, скільки здатність людини до її нескінченного подолання.

Ключові слова: філософія сміху, критичне мислення, сумнів, іронія, гра, людське буття, екзистенційне, істина, помилка.

N.M. Yemelyanova

PHILOSOPHY OF LAUGHTER IN THE LABYRINTH OF CRITICAL THINKING

The article tackles upon as a critical reflection with regard to the human existence in its tragicomic dimension. The positive role of the philosophy of laughter is determined by the comparative analysis of philosophical concepts from antiquity to the present day.

The game of philosophical thought is being investigated as well as tragicomic dimension of the reality existing implicitly through the history of the world philosophy from its cosmocentric origins to the paradoxical frills of postmodernism is under analysis. The most reasonable theories among those which explain the phenomenon of laughter is the theory of non-compliance. According to it laughter is generated by a disproportion between our expectations and the reality.

The theological aspect of the culture of laughter is considered on the basis of the plot of the novel «Name of the Rose» by Umberto Eco, where to find the truth they throw the path of religious fanaticism and philosophical doubt, authoritarianism and ideological pluralism together. It is emphasized that the philosophy of laughter is being intensively developing within the postmodern discourse, where the irony becomes the planned type of relationship.

There is the comparative analysis of the metaphysics of laughter by Fr. Nietzsche and M. Foucault. It allows us to conclude that effective symptom of petrified truth being destructed is their derision. Finished and absolute truth is contrasted with the eternal desire to know it with a lot of mistakes and errors. The problem of the true and the untrue existence is also illustrated by the works of Ukrainian word-men who have made their own contribution to the game element of the culture of laughter. It is argued that the critical thinking to explore possible options and ways of human existence reveals not only its tragedy but a person's ability to overcome it. The philosophy of laughter wandering in a maze of critical thinking realizes the needs of dissent and it gives us the necessary existential space for endless self-realization.

Key words: philosophy of laughter, critical thinking, questioning, irony, the game, the human existence, the existential, truth, delusion.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 7:061.237(477.7-2Мар)(045)

Батичко Г. І.

МИСТЕЦЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ МАРІУПОЛЯ

На основі аналізу особливостей формування та основних етапів еволюції регіонального культурного простору в статті обґрунтовуються закономірності культуротворчих процесів в м. Маріуполі та виявляються умови формування й особливості функціонування міських художніх шкіл в контексті культурної динаміки.

Обґрунтовано детермінанти появи мистецьких спілок авангардного спрямування к.80-поч.90-х років ХХ ст. На основі аналізу діяльності неформальних творчих угруповань («Маріуполь-87» та «ХарБарБонд») виявлена нова модель взаємодії художника з публікою в умовах ринкових відносин. Послідовно розглянуто роль та значення діяльності Маріупольської організації національної спілки художників України (1992 р.) та Міського центру сучасного мистецтва і культури ім. А.І. Куїнджі в процесі консолідації художнього простору м. Маріуполя.

Ключові слова: культурний простір м. Маріуполя, мистецькі об'єднання, «Маріуполь 87», «ХарБарБонд», Маріупольська організація національної спілки художників України, Міський центр сучасного мистецтва і культури ім. А.І.Куїнджі

Останнім часом Маріуполь є одним з найбільш згадуваних міст України. Знаковість Приазов'я, як специфічного культурного простору, і Маріуполя, як його духовного центру, зокрема, визначається багатьма чинниками, один з яких - прагнення провести межу між Донбасом і Приазов'єм, як принципово різними культурними регіонами. Відмінність культурного абрису стає дедалі все відчутнішою, а в умовах загострення соціально-політичної ситуації в Україні роль Маріуполя, як форпосту української державності, значно підвищує статус міста в розумінні не тільки українцями, але й сприяє формуванню нового ставлення до України з боку європейців.

Аналіз історіографії з проблеми формування і розвитку культурного простору м.Маріуполя переконує, що системних культурологічних досліджень в цій галузі поки що не існує. Увага дослідників зосереджується здебільшого на ролі традиційної грецької культури та грецького етносу для становлення культурного простору регіону (К. Балабанов, А.Гедьо, С.Пахоменко, І Пономарьова, Н.Терентьева) [1;6;11;15]. Такий підхід цілком виправданий, оскільки заснування міста відбулося в результаті переселення греків-християн з Криму на вільні території наприкінці ХVIII ст.. Не применшуючи значення грецького етносу для формування культурного простору міста і прилеглих до нього територій, необхідно зазначити, що поступове освоєння нових земель призвело до поліетнічного складу населення і формування специфічної культури регіону на основі міжкультурного діалогу. Докладно соціологічний аспект цього процесу висвітлено в монографії Б.Слющинського, зокрема автор справедливо зазначає, що «українське Приазов'я – регіон зі складною і своєрідною не лише природою, але й історією етнокультурного розвитку», що призвело до «формування деякої локальної (регіональної) ідентичності (своєрідного «приазовський типу» суспільного етносу)» [13,с.5]. Означене твердження, що базується на масштабному соціологічному дослідженні, є констатацією закономірності постановки проблеми специфіки не тільки

регіонального культурного простору, а й, перш за все, культурного простору міста, як концентрованого концепту культурної специфіки регіону. Відсутність комплексного культурологічного дослідження культурного простору міста, з одного боку, і наявність широкого масиву емпіричного матеріалу, з іншого, обумовлюють важливість обраної для дослідження теми, підходи до якої автор уже ескізно окреслив в попередніх публікаціях [3].

Зважаючи на те, що теза про необхідність децентралізації останнім часом набуває обертів, створення теоретико-методологічних засад для оцінки культурної специфіки і прогнозування динаміки регіонального культурного простору стає нагальною необхідністю. Формування методологічних засад культурологічних досліджень регіонального типу («регіональна культурологія» в тлумаченні С.Іконнікової) створює підґрунтя для системного дослідження регіональної культурної специфіки у синхронному та діахронному вимірах. Крім того, увага до дослідження культурного простору провінційних міст може стати тим механізмом, що здатний на основі виявлення специфіки урбаністичного культурного простору налагодити відносини між центром та периферією в культурному сенсі, що сприятиме і формуванню єдиного культурного простору на рівні держави.

Так історично склалося, що європейський культурний простір забезпечується рівноправ'ям міст, як культурних осередків. Підвищення уваги до провінційного міста є в цьому сенсі проявом «європейськості» в розумінні ролі та значення міста як історико-культурної спільності і середовища для максимальної самореалізації особистості, одним з яких є мистецтво. Свобода в мистецькій царині забезпечується можливістю вільно обирати сюжети і засоби їх втілення, налагоджувати контакти між митцем та публікою, що сприяє формуванню повноцінного художнього середовища на засадах культуротворення. Починаючи з I пол. XIX ст. своєрідною ознакою європейського культурного простору стають неформальні творчі угруповання, призначення яких – встановлення принципово нових комунікативних відносин з публікою, що сприяє успішності інноваційних мистецьких проєктів і, врешт-решт, стає підґрунтям для творчої самореалізації особистості у всіх її проявах. Саме тому аналіз діяльності творчих спілок дозволяє поставити і розв'язати актуальне питання – співвідношення традиційного і новаторського як чинник інституалізації локального культурного простору (на рівні міста).

Унікальність м.Маріуполя в тому, що з ним пов'язана знакова для світового мистецького середовища постать – Архіпа Івановича Куїнджі (1841-1910 р.р). Його «творче випромінювання» було досить відчутним, створило певну спрямованість для формування традиції культуротворчої діяльності в регіоні. Не випадково, що найбільші досягнення міста в художній царині зосереджені в образотворчому мистецтві. Неформальні угруповання авангардного спрямування (особливо «Маріуполь-87») стали визитівкою Маріуполя, визнаються далеко за межами міста й України, їх лідерів сьогодні називають «класиками українського андеграунду». Водночас, сутність діяльності та основні напрямки творчості майстрів, що входили до цього об'єднання, ще не знайшли відповідного осмислення в науковій літературі. Висвітлення ж діяльності мистецьких угруповань м.Маріуполя здебільшого представлене у вигляді невеличких нотаток, анонсів та начерків інформаційного характеру. Прагнення дати оцінку сутності художніх процесів на рівні міста та регіону поодинокі, серед них статті С. Бузова та О.Чернова [4;16]. В той же час, висвітлення еволюції культурного простору крізь призму діяльності місцевих художників -членів формальних і неформальних художніх спілок, дозволяє виявити ті чинники, що забезпечують неповторність обличчя міста та сприяють динаміці культурного простору.

Саме означеними міркуваннями і обумовлена **актуальність** даної статті. **Метою** роботи є виявлення ролі мистецьких угруповань в становленні культурного простору м. Маріуполя.

Донедавна при постановці питання щодо культурного простору міста мова йшла здебільшого про міста з уже визнаними культурними традиціями. Показовим в цьому сенсі є дослідження М. Кагана, присвячене виявленню унікальних рис, що створюють неповторне обличчя Петербургу [8]. Аналізуючи особливості культурного обличчя міста, що здавна має репутацію культурної столиці, М.Каган обґрунтовує декілька чинників, що формують культурний простір міста. На його думку, це географічний, або природний (ландшафт, кліматичні умови), соціальний (статус міста, що визначає сутність повсякденної діяльності його мешканців), архітектурний (характер забудови та архітектоніка міста), і, нарешті, його художнє життя, під яким автор розуміє «інтенсивність і спрямування творчості художньої інтелігенції», від яких залежить «характер естетичних потреб містян, їхній моральний рівень та критерії повсякденної поведінки» [8, с. 18–19]. Продовжуючи означену тезу, О.Мастениця справедливо наголошує, що культурний простір міста – це «багаторівнева цілісна система, ... повноцінний культурний процес» [10]. Наведені міркування не викликають заперечень щодо дослідження культурного простору міст столичного типу, водночас, вивчення культурного простору провінції потребує деяких уточнень щодо базових концептуальних засад.

Важливим в цьому сенсі є обґрунтування особливостей культурного простору провінційних міст наведено в роботах М. Інюшкіна. Автор зокрема наголошує, що формування культурного простору провінції формується на основі протистояння і постійної взаємодії за вектором центр-периферія. Ці відносини автор розглядає як складну систему, в якій розвиненість периферійного культурного простору забезпечує стабільність системи в цілому, оскільки функціонування складних систем передбачає взаємодію двох механізмів: мобілізуючого та стабілізуючого. «В просторі, що поділяється діахронічно не тільки на «центр — не-центр», а й містить «центр-провінцію-периферію-межу», саме провінція уявляється зоною певної гармонізації, балансування доцентрового і відцентрового у великій системі» [7, с. 19–20]. Наведені міркування є методологічно важливими для дослідження міського культурного простору, що є динамічним і знаходиться в постійному русі, зберігаючи при цьому пласти культурної пам'яті у вигляді артефактів та традиційних форм повсякденного життя.

На формування та трансформацію культурного простору міста Маріуполь впродовж більш ніж 200 –річної історії його функціонування впливало безліч чинників. В результаті відбулося формування культурного простору як «своєрідної знакової системи» (Ю.Лотман). Існування означеної системи в часових вимірах являє собою поступову зміну світоглядних систем та культурних сценаріїв, актуальних на певний період часу. Назвемо їх парадигмами. Під парадигмою у даному випадку ми розуміємо основну ідею щодо історичної місії, що визначає смислове ядро («душу» в тлумаченні І.М.Гревса) і сутність міста, як своєїрідної соціальної інституції, і забезпечує єднання різних соціальних верств і етносів в межах певної території.

На нашу думку, двохсотрічне існування міста проходить як втілення чотирьох основних метафор щодо розуміння його специфіки і ролі в культурному просторі держави. Перша парадигма вбачається нам розгортанням гасла «Маріуполь – грецьке місто», що відбувається від заснування міста до національно-культурного піднесення в рамках коренізації і завершується знищенням грецької інтелігенції (1780-20-30-ті роки ХХ ст.). Другою парадигмою стає «Маріуполь (Жданов) – радянське індустріальне місто», формування якої забезпечується появою індустріального гіганта «Азовсталь», підвищенням рівня урбанізації, міграційними процесами, що змінюють етнічний та соціальний склад населення, призводить до підпорядкування всіх сфер культурного життя логіці промислового розвитку регіону (30-ті р. ХХ ст – к.80-тих..р.ХХ ст). Наступна парадигма - «Маріуполь – столиця Приазов'я» (від повернення місту історичної назви в 1989 році до 2014 року) символізує усвідомлення місії міста, увагу до його історії, прагнення відновити зв'язок з

історичним минулим шляхом ретельного його вивчення і популяризації. І, нарешті, на сучасному етапі спостерігаємо поступове народження нової моделі (наразі знаходиться в стадії становлення), умовно визначеної як «Маріуполь – європейське місто», що базується на підвищенні свідомості громадян, появі різних форм самоорганізації, творчих ініціатив, встановленні безпосередніх контактів з європейськими містами та міжнародними інституціями в умовах становлення інформаційного суспільства.

Побіжний аналіз основних тенденцій культурного розвитку на рівні міста свідчить, що основою динаміки стає маятниковий рух, що реалізується чергуванням двох різноспрямованих тенденцій: доцентрової (1, 3 парадигми) та відцентрової (2,4). Функціонування означених парадигм проходить у вигляді поступового нашарування нового без остаточного подолання попередньої сенсової моделі. Саме тому при пануванні однієї з моделей у свідомості різних верств містян зберігаються і співіснують різні варіанти усвідомлення сутності і культурної місії міста, що призводить до поліфонічності і складності сприйняття культурного простору як цілісної системи. В результаті маємо і цілий діапазон в сприйнятті міста: від батьківщини «маленької Віри» - до «сучасного Сталінграду».

Виявлені тенденції визначили культурне життя міста, зокрема формування його художньої складової. Культурний простір Маріуполя часів першої парадигми характеризується поступовим розгортанням урбаністичного сценарію. Поява концепту «Маріуполь-грецьке місто» багато в чому завдячує основним процесам з освоєння територій шляхом переселення до Приазов'я греків-християн з Криму. Означений міграційний проект мав на меті для Російської імперії вирішення як політичних, так і економічних завдань. Крім того, важливим чинником для розуміння основних тенденцій культурного розвитку міста стає і нормативне забезпечення функціонування міст у вигляді Губернської реформи 1775 року, призначення якої було впорядкувати адміністративний устрій в Російській імперії, і Жалувана грамота містам 1785 року, що вперше визначила юридичний статус міста як такого. За влучним зауваження Л.Кошман «саме ця обставина визначила одну з типологічних особливостей міста Нового часу – пріоритетність адміністративного чинника як результат «вольового» рішення влади в його проявах»[9].

Становлення означеної парадигми було зумовлене і документально підтверджене Жалуваною грамотою Катерини II, наданої грекам-переселенцям у 21 травня 1779 року, що законодавчо закріплювала певні перфференції для греків-переселенців у вигляді економічних пільг та особливостей самоврядування (грецький мировий суд) [12]. Затвердження генерального плану та гербу міста (укази Олександра II 1811 року) остаточно закріпили статус нового поселення, а офіційний дозвіл на проживання не-грекам в межах міста (з 1859 року) сприяв його динамічному розвитку. Поява торговельного порту, залізничного сполучення в 80-х роках XIX століття закладає підвалини для формування іміджу заможного купецького міста з домінантою традиційної культури грецької общини. Водночас, італійська, німецька, українська та єврейська общини співіснували в межах міста, розділяючи сфери впливу і господарювання. Наявність в Маріуполі православних церков, синагоги, католицького костелу надавала місту статусу регіонального духовного центру. Постать митрополита Ігнатія (ідеолога переселення з Криму греків-християн) сприймалася в цьому сенсі протягом довгого часу як своєрідний оберіг міста

В культурному плані друга половина XIX століття - це час становлення інфраструктури міста (гімназії, театри, бібліотеки). Спрямування на комерційно-торгівельний напрямок розвитку спричинило специфічне ставлення маріупольчан до мистецтва. Містяни шанували театри, згодом кінематограф, віддівали перевагу фотографії, тоді як художні виставки не користувалися попитом. В цій ситуації талановиті майстри вимушені були шукати своєї долі за межами провінційного купецького міста. Показовою в цьому плані є біографія А.І. Куїнджі, людини, що створила сама себе. Його довгий шлях до

мистецької освіти (з Маріуполя, через Феодосію і Одесу – до тогочасної мистецької Мекки – Санкт-Петербургу) – це показник цілеспрямованості і наполегливості у здійсненні своєї мрії талановитим юнаком. Таким же буде пізніше і шлях уславленого мистецтвознавця, дослідника ранньохристиянського мистецтва Д.В. Айналова (1862-1939 р.р.), талановитого художника-ілюстратора О.П.Могилевського (1885 – 1980 р.р.), монументаліста В.М.Арнаутова (1896-1979 р.р.), уродженців Маріуполя. Реалізація творчих особистостей виключно за межами міста є закономірним наслідком нерозвиненості художнього смаку публіки, відсутності художніх інституцій у вигляді картинних галерей, виставкових центрів, музеїв. Творче спрямування майстрів не відповідає загальнокультурному сценарію. Саме тому при доцентровій в цілому тенденції розвитку культурного простору, художній чинник демонструє відцентрову, що продовжиться і наступного періоду.

Становлення другої парадигми, умовно названої «Маріуполь (Жданов) - індустріальне радянське місто» починається з 30-х років ХХ століття. Основою для її формування є початок будівництва заводу «Азовсталь», індустріального гіганту Всесоюзного значення. Індустріалізація створює підґрунтя для появи і ствердження нової світоглядної парадигми, в якій етнічний чинник сприймається як другорядний, оскільки концепція творення «єдиної спільності - радянського народу» передбачає формування і нових естетичних смаків. Пропагування нового обличчя міста – труженика передбачає панування соціалістичного реалізму як єдино вірного художнього методу. Для закріплення образу робочого міста в мистецтві відомі на рівні СРСР художники неодноразово відвідують Маріуполь, створюючи цілу галерею картин: пейзажів, портретів, жанрових сцен, що різнобічно репрезентують означений образ. Індустріальне обличчя Маріуполя популяризували і услаблювали відомі художники – К.Богаєвський (учень А.Куїнджі.), Б.Йогансон, Кукринікси»[4].

Централізація мистецького розвитку на рівні держави через функціонування Спілки художників СРСР, створеної відповідно до Постанови ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 року «Про перебудову літературно-художніх організацій», передбачала підвищення уваги до підготовки свідомої художньої інтелігенції, здатної вирішувати завдання згідно до вимог часу. Саме тому поступово в регіонах налагоджується підготовка художників. В провінційних містах (а саме таким, не зважаючи на індустріальну міць був Маріуполь) ця освіта здійснювалася в межах художніх студій та аматорських гуртків. В 1936 році в Маріуполі було створено художню студію, засновником і керівником якої протягом тривалого часу був Г.Бендрик. Навчання в цій студії стало початком професійної кар'єри багатьох майстрів, в майбутньому членів Спілки художників СРСР (Г.Галкин, В.Константинов, Л. Кузьмінков, В. Овечкін) [4]. Своєрідною кульмінацією «радянської» культурного простору м.Маріуполя стає присвоєння місту імені А.О.Жданова (1948 рік), партійного функціонера відомого як ярого поборника ідейності у мистецтві.

Відповідно до тези «мистецтво – у маси», спрямованої на всебічну підтримку аматорства, в повоєнному Маріуполі були створені ізостудії при палацах культури заводів ім. Ілліча, Азовсталь, а згодом - і Ждановтяжмаш (палац культури «Іскра»). Саме остання в 1967 році стала художньою школою, що з 1972 року набула статус державного навчального закладу. Розвиток художньої освіти поступово призвів до формування значного колективу графіків, скульпторів, живописців. Водночас, позбавлене обласного статусу місто не мало можливості заснувати власний осередок художників, що спричинило необхідність вступати до Донецького осередку спілки художників УСРС.

Динаміка розвитку культурного простору 60-70-х років – це поступове розгортання і ствердження Маріуполя як центру машинобудування, металургії, морського порту, тобто значного індустріального центру, міста – працівника. Не випадково, що мистецтво цих часів підпорядковується саме цій парадигмі. Найвизначнішими досягненнями радянських часів стають монументальні мозаїчні панно, авторами яких виступають маріупольські художники -

своєрідний творчий тандем - Л.Кузьмінков та В.Константинов. До сих пір в Маріуполі залишилася і мозаїка «Підкорення космосу», створена В. Арнаутовим, уродженцем м.Маріуполя, який протягом тривалого часу працював в США. Організація цих проектів стає можливою завдяки членству в спілці художників СРСР, що здійснює розподіл державних замовлень, якими й були твори монументального мистецтва.

Показовим щодо динаміки культурного простору Маріуполя стає відродження інтересу до постаті А.І.Куїнджі. Так, в 1973 році з ініціативи маріупольських художників в місті відбувся перший «Меморіал А.І.Куїнджі», на якому відвідувачі могли ознайомитися з творами відомих майстрів пензля- Т.Яблонської, М.Глушенка, С. Шишка, поруч з якими експонувалися і твори художників-маріупольців - Л.Бондаренка. В. Константинова. П.Кота, Л.Пономарьової, Л.Гади. В.Арнаутова та ін. Започаткована традиція стала поштовхом для налагодження стосунків з колегами по цеху з інших регіонів і встановлення нового типу зв'язків з публікою, спрямованих на виховання художніх смаків..

Становлення нової парадигми, умовно визначеної як «Маріуполь – столиця Приазов'я», починається в другій половині 80-х років, коли настанова на перебудову державної політики, гласність, лібералізація суспільних форм життя, відкритість європейським впливам завдяки руйнуванню «залізної завіси»,-створюють нові умови для розгортання художньої складової культурного простору міста. Повернення історичної назви місту в 1989 році – результат протестних настроїв, показник підвищення свідомості міської громади. Симптоматично, що ідея спочатку втілювалася в назві творчого об'єднання «Маріуполь-87», авангардний напрям діяльності якого сприймався і як альтернатива «ідейно виваженому» мистецтву соцреалізму, і як громадський протестний рух за відновлення істинності культурного сценарію розвитку міста, штучно трансформованого на користь політичній доцільності. В цьому сенсі сама назва творчого угруповання була не випадковою. В місті, що протягом майже 40 років носило ім'я партійного функціонера А.Жданова, відомого як активного супротивника новаторського й авангардного в мистецтві, назва «Маріуполь-87» стала знаковою, оскільки проголошувала новаторське спрямування діяльності художників. Не випадково саме тема міста стає в творчості молодих майстрів провідною.

Перша виставка новоствореної групи відбулася в Палаці Металургів у 1987 році. Засновниками авангардного мистецького гурту стали А.Махотін, Є.Золотько (випускники Харківського художньо-промислового інституту) та В.Харакоз (Таллінська академія мистецтв). Пізніше до засновників доєдналися С.Баранник, Т.Лисенко, В. Міські-Оглу, О.Бондаренко, В. Крамаренко, В. Чапні, С.Деренчук, Л.Етенко, Ю.Ахмед-Фатхі. Об'єднання митців відбулося завдяки прихильності їх новаторському розумінню мистецтва і повинно було вирішити головне завдання – надати можливість публіці ознайомитися з новим, свіжим вітром у мистецтві. Об'єднання дозволило молодим художникам привернути увагу до новітніх художніх засобів, що стали основою їхньої творчості. Крім того, саме гуртування дозволяло у якості колективного суб'єкта брати участь у багатьох художніх заходах різного рівня. Донецьк, Рига, Відень, Київ, а згодом Італія, Франція, Німеччина, - ось географія виставкової діяльності об'єднання протягом 90-х років ХХ століття. Не випадково роботи художників стають відомими та затребуваними. В такий спосіб створюється новий тип діяльності майстрів, заснований на безпосередніх контактах з колекціонерами та галерістами, що вимагало від членів групи нових підходів до організації творчого процесу: більшої активності, а інколи і самореклами. Не випадково, в середині 90-х років викристалізувалася ідея створення власної приватної картинної галереї, яку засновники Харакоз, Баранник та Бондаренко назвали «ХарБарБонд», використовуючи перші літери трьох прізвищ. І хоча проект не став прибутковим, пізніше він реалізувався у вигляді

художнього угруповання з аналогічною назвою, виставки якого постійно користуються популярністю, починаючи з 2000-х років.

Проголошення незалежності України створило нові умови для трансформації культурного простору міста. Так, зняття обмежень щодо можливості організації художніх осередків, з одного боку, і істотний художній потенціал мариупольських майстрів, з іншого, створюють необхідні передумови для заснування 8 квітня 1992 року Мариупольської організації Національного Співки художників України відповідно до рішення Першого установчого з'їзду художників України. Саме починаючи з к.90-х років зусиллями митців, громадськості та меценатів створюється ціла мережа культурницьких закладів, що виводять Мариуполь на принципово інший рівень. Серед них -Міський Центр сучасного мистецтва і культури ім.А.І.Куїнджі, який було відкрито в Мариуполі у 2004 році. В 2005 році в складі центру з'явився єдиний в Україні музей медальєрного мистецтва ім. Є Харабета. На сьогодні головним завданням Центру є організація виставок на основі постійної співпраці з різноспрямованими творчими осередками міста, України, близького і далекого зарубіжжя. В ситуації значного підвищення динаміки культурного розвитку закономірним стало і проведення 2007 році в Мариуполі Всеукраїнської виставки пейзажу «Меморіал Куїнджі -2», в якій взяли участь митці з 34 міст України.

Залучення коштів меценатів дозволило нарешті реалізувати в Мариуполі і давній задум - відкриття в жовтні 2009 року Художнього музею ім А.І.Куїнджі, що стало новою віхою в плані інституалізації культурного простору міста, оскільки налагоджувало постійні стосунки між митцями та шанувальниками мистецтва. Не випадково, що саме Художній музей в 2012 році став місцем вшанування 20-річного ювілею Мариупольської спілки художників України. Своє місце з 2010 року посів в культурному просторі міста і Центр мистецтв «Арт Люкс», перша приватна картинна галерея, ініціатором відкриття якої став колекціонер і дослідник творчості мариупольських художників Олександр Чернов. Широкий спектр діяльності нових інституцій, що включає літературні і музичні вечори, зустрічі з творчими особистостями створює в місті нову атмосферу, що породжує більш активне ставлення публіки до культурного життя.

Останні 20 років функціонування формальних і неформальних угруповань в межах культурного простору міста, співіснування прихильників реалізму і авангарду, традиційного і новаторського надало мариупольському художньому простору поліфонічності, що створює реальні підстави для розгортання і закріплення в свідомості містян парадигми «Мариуполь - місто європейського типу».

Список використаної літератури

1. Балабанов К.В. Національно-культурне та громадське життя греків України в другій половині ХХ - на початку ХХІ століття: монографія / К.В. Балабанов, С.П. Пахоменко. - Мариуполь, 2006. - 260 с.
2. Багинская Н. Куинджи:история полета/ Н.Багинская // Отрок.ua: православный журнал для молодежи [Электронный ресурс] режим доступа http://otrok-ua.ru/sections/art/show/kuindzhi_istorija_poljota.html
3. Батичко Г.І.Культура Приазов'я: проблема міжкультурної комунікації/ Г.І.Батичко/ Мариуполь: история и перспективы научно-практическая конференция: сб. трудов.-Мариуполь, 2002.-с.148-150
4. Буров С. Мариупольская организация Национального Союза Художников Украины / С.Буров // Мариупольская организация национального союза художников Украины: каталог, отв. за выпуск С.А.Баранник.- Мариуполь: ЧАО «Газета «Приазовский рабочий», 2012-с.3-5.

5. Вороник Д. Группе «Мариуполь-87» исполнилось четверть века/Д.Вороник// Приазовский рабочий.- №187 от 10.10.2012.- с.4
6. ГедеА.В. Переселение греков из Крыма в Приазовье. (Вымыслы и реальность)/ А.В.Геде // Новые страницы в историиДонбасса:Сб. ст. – Донецк: Донбасс, 1995. –Кн. 4. –С. 8–17.
7. Инюшкин Н.М. Провинциальная культура: видягд изнутри/ Н.М.Инюшкин.- Пенза, 2004- с.16-29, 37-50
8. Каган М.С. Культура города и пути её изучения/ М.С.Каган// Город и культура. Сборник научных трудов. - СПб., 1992.- С.15-16.
9. Кошман Л.В. Культурное пространство русского города к.ХІХ-нач.ХХ вв. К вопросу о креативности исторической памяти./ Л.В.Кошман/ Человек и культура.-2013.-№2 [Электронный ресурс].- Режим доступа: http://www.e-notabene.ru/ca/article_639.html
10. Мастеница Е.Н.Культурное пространство города как предмет исследования и объект познания: междисциплинарный подход / Е.Н.Мастеница//Петербургские исследования: Сборник научных статей, Вып. 3. – СПб.: Изд. СПбГУ, 2011. – С. 128-147
11. Саенко Р. Историко–правовые основы Жалованной грамоты Екатерины II Христианам–грекам, выведенным из Крыма/ Р.Саенко// Україна-Греція:Історична спадщина і перспективи співробітництва(м. Маріуполь, 27–29 травня1999 року). Т.1, ч.1. – С. 279–281.
12. Пономарьова І.С. Етнічна історія греків Приазов'я (к.ХVІІІ – поч..ХХІ ст.). Історико-етнографічне дослідження: монографія. /І.С.Пономарьова.-К.:Реферат, 2006.- 300 с.
13. Слющинський Б.В. Міжкультурна комунікація в українському Приазов'ї: монографія / Б. В. Слющинський. – К. : Аквілон-Плюс, 2008. – 496 с.
14. Творческому объединению художников Мариуполя – 20 лет» http://chendrs.com/news_detail.php?newsid=146
15. Терентьева Н.А. Греки в Украине: экономическая и культурно–просветительская деятельность(ХVІІ–ХХв.в.): монография /Н.А.Терентьева, Нац. Акад.наук Украины, Ин-т истории Украины.- – Киев: «Аквилон-Пресс», 1999. – 351с.
16. Чернов А. Архитектоники Владимира Харакоза / А.Чернов //Вечерний Мариуполь.- №48(465) от 12.12.2012.-с.6.
Стаття надійшла до редакції 11.12.2014

Batycho G.I.

ART ASSOCIATIONS IN THE CULTURAL SPACE OF MARIUPOL

The main patterns of culture development processes in Mariupol are substantiated based on the analysis of the main formation features and evolution phases of regional cultural space. The conditions of art schools formation and features of their functioning have been discovered in the context of cultural dynamics. Particular attention is paid on famous artist A. Kuyindzhi whose successful art life is making him a role model for the new generations of Mariupol artists to be imitated.

It has been proved the significance of transitional periods for institutional processes enhance in the artistic environment. The appearance determinants of artistic avant-garde unions for the period from the end of 80s to the beginning of 90s of XX century have been detected. Based on analysis of informal artistic groups activity («Mariupol-87», «Vikno», «HarBarBond») it was found a new model of interaction between an artist and public in terms of market economy.

It was also consistently reviewed the role and importance of the Mariupol Organization of National Union of Artists of Ukraine (1992) in the process of consolidation of art space in Mariupol. Exhibitions activity of art groups has been considered as a way of popularizing artists and public artistic taste education.

Keywords: cultural space of Mariupol, art association, «Mariupol-87», «HarBarBond», Mariupol Organization of National Union of Artists of Ukraine, A. Kuyindzhi Center of Contemporary Art and Culture

УДК 008

О.В. Безручко

БІБЛІОТЕКА, ЧИТАННЯ ЯК РОЗВИВАЮЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Статтю присвячено актуальним питанням творчого розвитку читачів-дітей і умовах сучасного інформаційного простору через місію бібліотеки для дітей. Виокремлено роль якісної, художньої книги в становленні особистості. Зроблена спроба показати вплив на формування емоційно-творчого розвитку читача та відмінність екранного читання і читання з листа.

Ключові слова: творче читання, бібліотека, читацька культура.

Творчість – актуальна потреба дитинства входження в життя, адаптація в ній, визначення себе, своїх можливостей і меж, своєї ролі і значення в цьому світі. Це все вимагає від дитини творчої активності, від цього залежить його працьовитість і природа потурбувалася про це. Творча активність дітей обумовлена їх віковими, психологічними особливостями: сенситивністю (домінуючою чуттєвістю), синкретизмом (цілісністю) їх світосприйняття, а також рухливою гіперактивністю та інтересом до діяльності, контакту з дійсністю. Все це може позитивно використовуватись дорослими як природна база для надання допомоги дітям в їх особистісному розвитку. Тому, надзвичайно важливо сьогодні домагатись усвідомлення дорослими необхідності виховання в собі культури розуміння і ставлення до творчого розвитку дітей, якому сприяє **читання**.

Постійно росте число країн, де читання розглядається як базове вміння всієї життєдіяльності людини. Всесвітня організація охорони здоров'я включає грамотність в 12 показників здоров'я нації. Міжнародний валютний фонд прийшов до висновку про те, що розвиток економіки країни розпочинається тоді, коли відмітка грамотності її населення перевищує 40%. ООН вважає грамотність показником, що дорівнює по значенню продовженню життя. Перше місце європейського рейтингу по грамотності, читанню як і раніше займає Фінляндія. Сьогодні ж найбільш динамічним регіоном в області читання є південно-східна Азія. Так, Корея зайняла перше місце в світі в дослідженні PISA-2009 (539 балів). Лідером стало місто Шанхай (Китай) – 556 балів.

Ще в 16 ст. Мартін Лютер сформував основну мету читання, яка стає його місією на століття – **виховання особистості людини**. Читання «для себе», становлення особистості, освіченість, самоосвіта, виховання – всі ці поняття актуальні сьогодні. Актуальність цієї базової соціальної місії бібліотеки виникає з результатів досліджень, проведених спеціалістами Програми розвитку при ООН на початку ХХІ ст., якими встановлено, що в загальній структурі багатства, яким сьогодні володіє наша планета, $\frac{2}{3}$ складає потенціал людини і лише $\frac{1}{3}$ приходить на долю природних ресурсів і всієї виробничої інфраструктури разом взятих, і отже, розвиток людини стає найбільш ефективним вкладанням капіталу з гуманітарних і не лише, але й з економічних позицій (що підтверджується на прикладі розвитку таких країн як Японія, Тайвань, Південна Корея).

Тому зрощування «компетентного читача» поставлено в якості провідної педагогічної мети в національних програмах підтримки і розвитку читання багатьох розвинутих країн (Швеція, Англія, США, Японія, Фінляндія та ін.).

Бібліотека як соціальний інститут у всі часи свого існування несла відповідальність за удосконалення читацької діяльності, за виховання культури читання. Є затребуваними такі принципи діяльності як адресність послуг, тривалість подальших пошуків ефективних форм обслуговування читача, масштабність комунікацій, зокрема, тих, що спрямовані на розвиток **творчого** читання. В бурхливий період становлення інформаційно-комунікативних технологій ця родова функція бібліотеки, начебто, відійшла на другий план, висунувши на передову – формування інформаційної культури користувачів бібліотеки. Але час доводить невинуватість, применшення ролі читання в інформаційну епоху. Праці сучасних бібліотекознавців (С. Кабачек, І. Тимофєєва, О. Біличенко, М. Зубицька, Л. Бейліс, В. Медведєва, Т. Новальська, М. Сенченко), переконливо доводять, що не однією інформацією визначається прогрес особистості. Відомий американський філософ, редактор (очолював редакційну раду енциклопедії «Британіка») все своє життя присвятив тому, щоб навчити людей любити і розуміти книгу задає це питання і дає відповідь на це в своїй книзі «Как читать книгу»¹. «Дискретні пошукові запити не замінять повноцінного спілкування з книгою» [15].

Тому висунута бібліотекарями-практиками на перший план своєї діяльності проблема підвищення **якості читання дітей і підлітків** для сьогоденної України надактуальна. Такий підхід несе в собі загальнозначимий сенс цієї діяльності, що не виключає інших значень, які залежать від конкретної мети і умов: читання і отримання інформації, може бути раціональним, швидким, але як цінність сучасного суспільства і його культури, процес читання лише тоді перетворюється в акт творчості, коли стає **творчою діяльністю**.

До кінця ХХ століття в зв'язку з масовим поширенням НІТ суспільство почало усвідомлювати небезпеку наростання духовної деградації і в зв'язку з цим, все ясніше розуміти «...важливість читання як незмінної цінності культури формування особистості в інформаційному суспільстві» [2]. Складність вирішення цієї проблеми ще і в тому, що старше покоління бібліотекарів за роки інформатизації навиків виховання культури читання втратило, а молоде покоління їх не отримало, оскільки з учбових планів бібліотечних факультетів вузів і технікумів це питання було знято. І саме її, проблему зрощувати читача як особистість і творця, закладену в саму природу бібліотечної педагогіки відстоюють кращі бібліотеки країни, звернувши свій погляд на вітчизняні педагогічні традиції бібліотечної роботи з дітьми, цінність яких все більше усвідомлюємо, і таким чином виконуємо свою соціальну місію. А вона в тому, щоб залучаючи дітей до кращих зразків літератури, відкривати її глибини, стимулюючи тим самим душу дитини, виховуючи засобами літератури, мистецтва, **моральність, громадянськість, гуманізм**. Бібліотекарі, педагоги, батьки намагаються окреслити простір читання дітей, керуючись правом юної особистості на свій вибір, враховуючи об'єктивні закономірності вікового, фізіологічного, психологічного, психічного формування і розвитку дитини, поступального процесу пізнання нею реальності, її духовного, інтелектуального становлення. В останні десятиліття світ дитинства як складний психосоціокультурний феномен перебуває в центрі уваги соціологів, психологів. Сучасні підлітки, молодь визнані носіями і творцями субкультури, яка виростає з надр національної традиції. Разом з тим український вчений-педагог Г. Ващенко [4], розмірковуючи про цілі виховання, підкреслює, що треба рахуватися не лише з традиціями, а й з тими завданнями, що ставить перед нами майбутнє.

Основними в традиціях вчений називає здобутки духовної культури, які відбиваються

¹ Адлер М. Как читать книгу : руководство по чтению великих произведений / Мортимер Адлер : пер. с англ. [Ларисы Плостак]. – Манн, Иванов и Фербер, 2011.

не лише в педагогічних системах або в творах педагогів, а і в звичаях народу, і в його пісні, і в творах письменників, митців. І традиційний європейський виховний ідеал, будується на засадах гармонійного розвитку людини. «Людину можна визнати за гармонійно розвинену лише при тій умові, коли якась властивість її посідає центральне місце в її психологічному житті і відіграє роль стрижня навколо якого органічно об'єднуються особисті властивості людини. Такою властивістю українця в сучасних умовах життя українського народу є безмежна відданість ... Батьківщині» [4] – пише Г. Ващенко. І щоб служити Батьківщині, треба мати високі інтелектуальні властивості, мати відповідний світогляд. Бібліотека може і повинна виконувати місію підтримки і розвитку позиції молодих як наступників і творців культури, які засвоюючи культурні здобутки поколінь попередніх, рухають культуру вперед, що можливо лише при наявності розвинених творчих здібностей. Тому дитяча бібліотека, поряд з іншими інституціями має приділяти постійну увагу розвитку у молоді здібностей, інтелекту. В цьому плані важливим моментом позиціонування є визначення ідеології розвитку, **змістовних пріоритетів** бібліотеки. Змінені підходи в освіті (освітня парадигма сьогодні – освіта протягом життя) зобов'язують нас налаштовувати дітей на придбання нових знань і навиків на різних етапах життя. Основою діяльності мають стати чотири складові, що складають основу сучасної освіти: 1) вчитись, отримувати знання; 2) вчитись, приміняти ці знання; 3) вчитись жити і розуміти іншого, бути готовим до врегулювання конфліктів, працювати в групі; 4) вчитись бути особистістю, що несе відповідальність за спільні долі (з доповіді Міжнародної комісії по освіті «Образование: сокрытое сокровище»). По суті це формує необхідну модель діяльності дитячої бібліотеки, де закладаються сучасні стандарти, і приклади яких є в розвинених країнах, як про це сказано вище, також вимагає вироблення нових концептуальних підходів, що базуються на дослідженнях дитинства. Зокрема, оскільки читання пронизує усі сфери життя дитини і ми не маємо «Карти дитячої культури», як, наприклад, Швеція, при відповідній підтримці державних структур дитячі бібліотеки могли б виконувати функції **Інститутів дитячого читання і дитячої літератури**, які є в багатьох західних країнах. На основі досліджень науковців робиться висновок про те, що в сучасній культурі і освіті доцільно розглядати бібліотеку як Інститут дитинства по наступних характеристиках:

- наявність в середовищі дитячої бібліотеки відкритих моделей ідентифікації, адаптації і розвитку дитини в соціумі і культурі;
- створення матеріального і духовного середовища, що активізує здібності дитини до інтелектуальної діяльності (мова, уява);
- поліфонічність діалогу в бібліотечному просторі, зосередження в її просторі культури, що присвячена дитинству;
- сприйняття дитини дорослим через процес читання; бібліотека відкриває образ дитини в культурі та мистецтві і транслює його в свідомість дорослих, розуміє і підтримує світ дитини.

Концептуальна ідея – дитині потрібне органічне **середовище** для вільної життєтворчості в якому вона реалізує себе. Зокрема, через наступні **місії** читання, які сьогодні, як і раніше вимагають системної реалізації. Дослідження PISA-2009 показало, що кращі результати в області читання показують учні, що **читають у вільний час**. Дозвілєве читання - це практика читання творів різних жанрів, які читач вибрав для себе сам. Реалізація програм підтримки читання у другій половині дня учнів – важливіше завдання публічних бібліотек. Особливої уваги потребують учні 5-7 класів. Ці 2-3 роки є небезпечним періодом в читацькій біографії школяра з точки зору швидкості відмови від читання. Другу місію читання можна називати **функціонально-прагматичною**. Вона сягає своїми коренями в XIX ст. і пов'язана зі становленням людини як освіченого, грамотного спеціаліста. Розвиток ділового читання, для отримання інформації тут і зараз продовжується в останній чверті XX

ст. Поширюються так звані уроки бібліотечно-бібліографічної грамотності, де не лише вчать пошуку, обробці інформації, але і тренують навички безпечного користування мережевими ресурсами і на сьогодні для нас важливішим завданням є формування особистості, що спроможна читати учбову, науково-популярну, довідкову літературу, формування грамотного «ділового» читача, що використовує письмові тексти для участі в житті суспільства і досягнення своїх особистих результатів. (Експертами встановлено, що для підтримки навиків техніки читання і умінь розуміння тексту на рівні треба читати 11 сторінок в день). Просування як кількісне, так і якісне вимагає збільшення об'ємів читання і стратегій осмислення тексту. Третьою місією читання є **формування громадянина** своєї країни, і її можна назвати **соціально-ідеологічною**. Спільне читацьке поле, що утворюється обговоренням книг, об'єднують людей різних поглядів і національностей в єдиний народ, що поділяє спільні цінності. Воно сприяє збереженню в державі соціальної стабільності і толерантних відношень. Роль бібліотек в цьому контексті важко переоцінити, адже бібліотеки це відкриті площадки для обміну думками, дискусій, презентацій. Треба сказати, що поширені раніше читацькі конференції, літературні об'єднання і поетичні клуби знову «входять в моду» і приваблюють читача. Разом з тим ми повинні, дати нашій молоді естетичне виховання розвивати те, що дала природа (естетика побуту, красоти природи, добрий смак щодо творів мистецтва) – «...адже ми не можемо визначити за цілком культурну людину того, хто не знає нічого з історії грецького мистецтва і не може розуміти і відчувати краси творів Фідія або Софокла. Ми не можемо визначити в повній мірі культурну людину і того хто не має уявлення про Бетховена, Моцарта, Чайковського, а також не може сприйняти краси їх геніальних творів...» [12]. Нарешті маємо сприяти розвитку творчих, мистецьких здібностей **обдарованих дітей**.

Як бачимо ні одна з місій читання не втрачена в ході історичного процесу, не має бути втраченою і має розвиватися. Як прогнозують науковці і досвідчені практики підйом бібліотечної справи, що викликаний інноваційними змінами країни, сприяє відродженню бібліотечної педагогіки, методики і головному в ній – вченню про **творче** [16], «**лінійне**» [3] читання. Його актуальність, звернення до **якості** читання обумовлена помітним зниженням за останні десятиліття читацької культури дітей, зменшення ролі літературної освіти в учбовому процесі школи, художнього рівня дитячої літератури, збідненням душі молодого покоління, зараженого споживацькою психологією, що йде багато в чому від масової культури. Свідченням розладу духовних зв'язків поколінь, втрати духовного спілкування в сім'ї, невисокої ролі книги і книжкової культури в налагодженні атмосфери взаєморозуміння є те, що порада батьків у виборі книги займає останнє місце (1,7%) [11].

Бум в розвитку інформації і пов'язане з ним впровадження електронних засобів інформації висунув на перший план стратегію читання спрямовану на отримання інформації. В школі таке читання часто називають **пізнавальним** ми назвемо його **інформативним**. Його мета розширити літературний світогляд особистості. Сам термін «читання» сформований в останні роки – як спосіб отримання (сприйняття) інформації, що закладено в тексті. При всій новизні цього підходу, традиції його йдуть здавен, його головне призначення – дає дітям знання, тобто зафіксує в пам'яті інформацію про літературу, авторів, твори, літературних героїв. На цьому принципі, в основному, будується сучасний літературний стандарт. Щодо бібліотеки, ця стратегія виражається в задоволенні зрослої кількості інформаційних запитів школярів, в прагненні самої бібліотеки зробити дитину ерудованою в області літератури, розширити інформаційне поле особистості, розвинути пізнавальний інтерес. Показове в цьому відношенні широке використання в бібліотечній роботі з дітьми різного роду вікторин, кросвордів, довідкових видань, тощо, що виявляють начитаність дітей і багатство фактичних знань. При всій важливості збагачення дитини інформацією ця стратегія обумовлює **швидкісне споживацьке читання**. Воно орієнтоване

на розвиток механічної пам'яті дитини, а не на пояснення, інформація про літературу в свідомості читача часто стає важливішою власне літератури. Суспільство ж інформаційне, яке за визначенням ЮНЕСКО поступово переходить в суспільство знань, актуалізує і ставить на передній план людину творчу і інтелектуальну. В цьому аспекті набуває актуальності **сміслові (раціональні) читання, орієнтовані** на розвиток мислення дитини, його інтелекту, вміння осмислювати прочитане, аналізувати його і робити відповідні висновки. В найбільш закінченій формі смислової стратегії розвиваючого читання сформована Міжнародною асоціацією читання IRA (США), що поширює читання і читацьку грамотність серед населення у всіх країнах світу. Вона включає 5 компонентів цієї стратегії: 1) виділення основного – головних думок; 2) сумування (додавання) інформації; 3) винесення судження оцінки її обґрунтування; 4) вміння задавати питання; 5) управління увагою. І як видно з перерахованих складових, всі вони віддають пріоритет логічному началу. Доречно тут навести думку російського вченого Д. Лихачова, який писав: «Кожна людина зобов'язана піклуватись про свій інтелектуальний розвиток. Це його обов'язок перед суспільством в якому він живе, і перед собою. Основний (але зрозуміло, не єдиний) спосіб свого інтелектуального розвитку – читання. Читання не має бути випадковим. Це велика трата часу, а час найбільша цінність, яку не можна витратити на дрібниці. Читати слід по програмі читання, щоб воно було ефективним, повинно цікавити читаючого... **Небезпека читання – це розвиток звички в собі, схильності до «діагонального» перегляду текстів, або до різного роду «швидкісних» методів читання, що створює видимість знань»** (його можна допускати лише в деяких видах професій).

В останні роки все частіше **читання** розглядається як **творча діяльність**. Таке розуміння читання закладено в працях В. Острогорського, М. Рубакіна, Л. Виготського, В. Сухомлинського. Суть поглядів вищевказаних авторів в тому, що читання – це вид творчості. Дослідження в області читацької творчості показали, що знання отримане з книги (художньої, наукової, публіцистичної) думаючим читачем, є вже новим знанням. Відбувається не просто сприйняття чужого, а генерування свого знання. На основі вищевикладеного можна сказати, що процес читання як діяльність – це творче відтворення книги в свідомості читача. «Відтворення» на відміну від сприйняття несе в собі не репродуктивне, а творче начало, народження читачем – нового знання, нових образів, нових думок і нових аналогій на основі створеного автором тексту. У творчому читанні читач виступає як суб'єкт, співтворець (співавтор) книги, а не пасивний об'єкт виховно-освітнього впливу. Згадаймо, що утверджуючи значимість співтворчості читача ще М. О. Рубакін писав: «Читання – це творення власних думок за допомогою думок інших». Такий підхід несе в собі загальнозначимий сенс цієї діяльності, що не виключає інших значень, які залежать від конкретної мети і умов: читання може бути і отриманням інформації, може бути і раціональним, швидким, але, як цінність сучасного суспільства і його культури, процес читання лише тоді перетворюється в акт творчості, коли стає творчою діяльністю.

В багатьох дослідженнях і публікаціях легко прочитується ствердження, що в феномені читання, поєднуються основні види діяльності людини: **гра, навчання, праця**. Саме в такому порядку розвивається особистість людини в т. ч. особистість як читача, тому нашим малюкам так подобається лічити, клеїти, вирізати, малювати, конструювати. Дослідження психологів показують, що від природи всі діти – творці, а до 5-6 річного віку лише 30% є талановитими, а з дорослого населення здібності до творчості зберігають лише у 3%. Антуан де Сент-Екзюпері сказав: «Глина, из которой ты слеплен, высохла и затвердела, и уже ничто и никто на свете не сумеет пробудить в тебе уснувшего музыканта или поэта, или астролога, который может быть жил в тебе когда-то». Ці слова попередження тим, хто працює з дітьми – не упустити момент поки розум дитини гнучкий і сам він сприйнятливий до відкриття світу через книги. В цьому підтвердження значимості ролі бібліотекаря, книги,

читання для дітей раннього дошкільного віку, залучення яких до бібліотек широко розгорнуто бібліотеками для дітей в кінці ХХ ст., необхідність якої підтверджено і відповідними документами ІФЛА.

Дитяча бібліотека найбільш зручне місце для того, щоб допомогти дитині стати творцем через книгу. Сьогодні **Бібліотека для дітей** досягла такого рівня, накопичила ресурси, що по праву може стати школою читацької майстерності, лідером в залученні дітей до читання, – як духовної діяльності. Саме це. Адже навчити дітей шукати і знаходити певну інформацію не важко, це – технологічна операція. Перетворення читання в засіб, а бібліотеки – в центр інформації знищує духовну складову першого і виховну другого. Бо велику духовні скарби, що зберігаються в бібліотеках, заморожуються або реалізуються в малій дозі на рівні дайджестів. Роблячи ставку на інформаційну діяльність, бібліотека зрощує споживача, а не творця.

Розуміння розвиваючої дії читання для молодого покоління в першу чергу можливе тільки при одночасній увазі до механізмів розвитку зростаючої людини і до **змісту** читання, тобто до аналізу **виховних можливостей літератури**, яка «споживається», до її **естетичної природи** тощо. В цьому криється розвиваюча сила читання – вона в відкритті особистого смислу і цінності твору, у включенні свого індивідуального досвіду і фантазії в просторі книги. Сприйняття не дзеркальне відображення твору в свідомості читача, а його трансформування, перетворення. Кінцевий результат цієї стратегії – збагачення внутрішнього світу дитини, його гармонізація і гуманізація. Цьому ми знаходимо підтвердження і в педагогічній науці, де розглядаються дві течії в освіті. Одна з них на перше місце в розвитку ставить **фахову підготовку**, друга – на перше місце ставить **загальну освіту і вироблення світогляду**. Значення фахової підготовки особливо підкреслює відомий німецький педагог Кершенштейнер, школа на його думку, має підготувати для держави фахівців практичної роботи. Але його твердження не можна визнати як цілком вірні, заперечують інші. Фахова підготовка може тільки тоді дати **повний** ефект, коли вона базується на попередній загальній освіті. Тому, українська школа мусить приділяти багато уваги загальній освіті нашої молоді, що дає розвиваюче читання. Отже, **позиція виховання попереду навчання**, свідчить про те, що стратегія зусиль спрямована на становлення складової **«хочу»** читати, на відміну від більш традиційної позиції **«можу»** читати. Примусовість і покарання читанням поступається місцем «прилученню до клубу читачів», до світу, де читання є норма життя. Це є головним, коли мова йде про читання творів **художньої літератури**. «Різниця між двома типами читання – масовим і «серйозним», тобто читанням художньої літератури, нон-фікшн і високоякісної – посилюється в ХХІ ст.», як досліджує це англійський вчений В. Грісволд [6]. Сучасний освітній мінімум змісту освітньої програми по літературі, передбачає, що учень повинен знати, розуміти, вміти наступне: сприймати і аналізувати художній текст; виділяти смислові частини художнього тексту, складати тези і план прочитаного; вміти працювати з текстом: виділяти головне, характеризувати особливості тексту. Багата світова і українська класика завжди слугувала матеріалом становлення і розвитку особистості читача. При цьому варто нагадати про значимість читання літературного твору повністю, а не фрагментів, зібраних в хрестоматію. Не випадково в Гарвардській школі бізнесу є курс етики, що побудована на читанні і обговоренні романів зі скарбниці світової літератури. Сьогодні бібліотекарі підвищують роль **класичної** художньої літератури в читанні, що є джерелом саморозвитку, творчого, духовного збагачення, за допомогою якої здійснюється прямий діалог між читачем і автором. Читання літератури заповнює прогалину дефіциту спілкування, яку переживає більшість дітей. В кращих бібліотеках вважають, що настав час говорити не про цінність читання взагалі, а про цінність читання хороших книг, що розвиває духовний світ людини. Актуальність цього завдання обумовлена ще й тим, «що є небезпека для бібліотек,

покликаних піднімати культуру підростаючого покоління, самим заразитись духом масової культури і разом з читачем сповзти на її поверховий рівень» [16]. Спрямовуючи погляд на художню літературу як головну спільницю бібліотеки в філософських пошуках істини, пов'язаних з людиною та її призначенням на землі, бібліотекарі-педагоги, батьки і вчителі піднімають читача по сходинках кращих художніх творів, об'єднуючи на цьому шляху покоління дітей і дорослих, і самі відточують в процесі роботи свою читацьку і педагогічну майстерність, розглядаючи при цьому творче читання як страховку від бездумного читання. Тому в залах обслуговування таких бібліотек увагу читача привертає хороша література (що не стосується страшилок, детективів, містики та іншої деструктивної літератури, яка на «задвірках» фонду). На відкритому доступі, перш ніж до неї дістатися читач зіткнеться з вітчизняною і світовою класикою, кращими книгами по мистецтву, тощо.

Однак при всій одвічній ролі класики, важливо розуміти, що виховання компетентного читача живиться доступом до **сучасної, актуальної літератури**, до творів тих авторів, про які говорять, які стають лауреатами державних і авторитетних суспільних премій. Сьогодні відомо, що сучасна художня література є привабливою для школярів і впливає на їх інтерес до читання (з цієї точки зору викликає велику занепокоєність, що процес надходження в бібліотечні фонди сучасної літератури дуже відстає від актуального читацького попиту). Таким чином, педагоги і бібліотекарі, як публічних так і шкільних бібліотек, зрощуючи читачів, мають спиратися і на класичну літературу з її вічними цінностями, і на літературу, що зачіпає ті проблеми, в колі яких зростає і формується нове покоління. Дотримання балансу між класичною і сучасною літературою – їх справа і відповідальність. Взнявши на себе цю роботу і не повторюючи стандартів раціональних шкільних методик, бібліотеки знаходять свій шлях – шлях розвитку творчого читання, а через нього – зростання духовного світу читачів. Практичний великий досвід в цій справі накопичено в Хмельницькій, Миколаївській, Дніпропетровській, Львівській, Харківській ОБД. Бібліотекаря-практику є і в кого повчитись. Зокрема, відомий російський вчений І.І. Тихомирова у збірці «Растим читателя-творця» (2009 р.) також зробила спробу зібрати кращий бібліотечний досвід виховання культури читання художньої літератури, стосовно дітей. «Йдучи цим шляхом, бібліотеки залучають до себе не лише дітей, але і творчих вчителів, і значну кількість батьків, що шукають собі помічників і сподвижників в сімейному вихованні для усвідомлення і закріплення в емоційній пам'яті, зростаючої людини цінностей» – пише автор [16].

При смисловому, творчому читанні художньої літератури, посилюється і слід посилювати і надалі використання такої переваги бібліотеки, як можливість вільного, не регламентованого ніякими стандартами спілкування бібліотекаря з читачем, благо, яке надано самою професією бібліотекаря і про яке А. Сент-Екзюпері міг лише мріяти – «розкіш людського спілкування». Саме в бібліотеці реалізується з першого дня існування особистісно орієнтована педагогіка, до якої прагне школа. Ситуації спілкування виникають частіше за все при виборі читачем книги або при поверненні. Мета першого – зацікавити, мета другого – поділитися враженнями. В тому та іншому випадках є можливість для роздумів, суджень, питань, обміну думками, розмови про життя і його цінності. Групове спілкування активно здійснюється також під час обговорень, диспутів, інтелектуальних ігор, в гуртках, клубах та інших читацьких об'єднаннях. Про це висловлюють свої думки спеціалісти з бібліотек міст Рівного, Львова, Хмельницька, Тернополя, Миколаєва, Кіровограда і майже з усіх ОБД. Діяльність читацьких об'єднань – як середовища формування лідерів є предметом окремого розгляду і особливо це актуально на фоні перебудови, оновлення інформаційної політики держави сьогодні.

В останні роки для визначення інтегративного підходу до читання з'явилося поняття **«акмеологія читання»** («акме» – вершина). Науковці В. Бородіна, С. Бородін розглядають

це як вищий рівень читацького розвитку, досягти якого можна, якщо сумувати різні підходи, але не механічно з'єднуючи. Вихід треба шукати в якісній зміні стратегій **пізнавального і раціонального читання**. Знання і смисли в сфері літератури лише тоді стануть явищами культури і ввійдуть в життєвий склад особистості, коли почнуть хвилювати читача, впливати на його духовний світ, стануть його власними відкриттями. Індивідуально зафарбовані і самостійно добуті знання і смисли органічно ввійдуть в стратегію емоційно-творчого читання, наблизять літературу до дитини, зроблять її особисто затребуваною. А це наблизить зростаючу людину до самої себе і до людей, окрилить її радісним відчуттям гармонії зі світом. Такі в загальному вигляді стратегії **творчого читання**, що розвиває. Яким з них віддавати переваги – залежить від того яким ми хочемо бачити нове покоління.

XXI ст. принесло нові проблеми і поставило нові завдання. Новий спосіб представлення тексту – на екрані – де різні типи текстів (книга, газета, журнал, енциклопедія) постали перед читачем на одному носії, виробляються і сприймаються в схожих формах. Читання тексту в електронному вигляді не відповідає вимогам цілісності тексту, що допускає втручання читача і це слугує мотивацією до читання в молодому віці, однак електронна мова далека від літературної. **Екранне читання не замінює читання з друкованого листа, особливо якщо мається на меті вдумливе читання – роздум доповнює його**. Необхідне вироблення стратегії і методик, які розвивають одночасно як читання з екрану, так і читання з листа. Сьогодні в ряді країн (США, Ісландія, Фінляндія, Корея, Росія) почалось паралельне навчання читання з листа та екрану. Досліджуючи якість читання усього нового покоління в майбутньому, можна буде прийняти рішення про те чи слід починати вчити екранному читанню з молодшого шкільного віку. Поки що під впливом наукових досліджень фізіологів і психологів ми стаємо на бік педагогічної спільноти, яка закликає не спішити переходити на навчання читання з екрану в ущерб читанню з листа. Використання інформаційних технологій забезпечує нові перспективи широкомасштабної інтеграції соціокультурного досвіду людства і доступу до нього кожної людини. Але, з іншого боку, інформаційні технології посилюють тенденції формалізації цього досвіду і вихолощують емоційний, ірраціональний компонент з нього. Таким чином втрачається фундамент особистісного ставлення читача до соціокультурної функції феномену книги в формуванні і розвитку особистості людини. Не треба сьогодні протиставляти візуальну і вербальну комунікації, їх необхідно удосконалювати і активно використовувати в інтересах читача. 2010 р. президією НАПН України схвалено «Концепцію впровадження медіа-освіти в Україні» головним завданням якої поряд з іншими визначено сприяння формуванню медіа-імунітету особистості і разом з тим визначено формування здатності до медіа-творчості для самовираження особистості та реалізації її життєвих завдань, і через цей шлях. І цей формат діяльності бібліотек потребує подальшого системного розгляду, в т. ч. і на основі досвіду практиків та зокрема результатів Всеукраїнського дослідження НБУ для дітей «Бібліотека, книга, комп'ютер, читання: орієнтації підлітків» 2011-2013 рр. (досліджувала проблему автор), що і буде здійснюватись.

Як висновок, можна стверджувати, що для становлення компетентного читача вирішальне значення має середовище, в якому навколишні люди відносяться до читання як до цінності. Очевидно, що компетентного читача не можна виростити лише в початковій школі, в якій ведеться цілеспрямоване навчання техніці читання і розуміння тексту. Виховання зрілого читача є метою всієї системи освіти і культури. І варто пам'ятати при цьому, що бібліотеки для дітей в цій діяльності – це один з елементів великої структури, координація дій якої впливає і на якість, і на кількість роботи з читачами. Тому модернізація та інноваційний розвиток сфер освіти і культури, що відбуваються, мають сприяти тому, щоб зберегти і розвинути всі місії читання, перетворивши їх для сьогоднішніх цілей суспільства. Будь-яку програму навчання читанню і просування читання слід орієнтувати на підтримку

всіх форм і моделей читання – читання з листа, читання з екрана і читання на слух. Ці висновки витікають з досліджень в області читання і досвіду багатьох поколінь.

Мережа спеціалізованих бібліотек, що обслуговують дітей – це національне надбання України. В них створене середовище спілкування для дітей, що є не меншою цінністю, ніж бібліотечні фонди чи бібліотечні працівники, що вміють працювати з дітьми. Але проблема дитячого читання повинна стати об'єктом державного інтересу. І це може бути також вирішено і на рівні Великого Національного проекту за прикладом багатьох країн світу, де бібліотеки стануть одними з співучасників. Як відомо, могутня та нація, яка має дітей, об'єднаних любов'ю до батьків, рідної землі, гармонійно розвинених, сильних духом і тілом. Саме такими хочемо бачити їх ми. В сьогоденній ситуації змін, що відбуваються в українському суспільстві, особлива місія працівників бібліотек, що на всіх рівнях виконують унікальну роль хранителів історичної пам'яті нашого народу, всього людства, і багато роблять, щоб бібліотека не лише існувала, не просто зберігала, а була живим організмом, розвивалась, працювала в нових умовах на реалізацію цього завдання. Тоді в цьому суть оновлення.

Новий час і нове комп'ютерно-комунікаційне середовище всередині та поза бібліотекою, і нові форми діяльності бібліотеки повинні привести до зміни самої парадигми поняття «сучасна бібліотека», до зміни теоретичних уявлень, про її завдання, функції і місце в сучасному суспільстві і зокрема, в управлінні, регулюванні інформаційною діяльністю. Ми ж зупинились на питаннях посилення гуманістичної, соціальної ролі бібліотек, ролі читання як творчого процесу. Є така відома фраза про те, що неважливо скільки ти прочитав книг, важливо – скільки з них ти зрозумів. Бібліотека для дітей вбачає свою місію в створенні умов, що сприяють більш глибокому розумінню і осмисленню прочитаного, організації діалогу, сприйняттю іншого, розкриттю і розвитку творчих здібностей кожного.

Список використаної літератури

1. Баранюк І. В. В. О. Сухомлинський про місце і роль читання в моральному і естетичному вихованні школярів / Ірина Баранюк // Наук. запис. Вип. 76 / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. — Кіровоград, 2008. — С. 84-96.
2. Безручко О. В. Дитяче читання як незамінна цінність культури формування особистості в інформаційному суспільстві / Олена Безручко // Культура і мистецтво в сучасному світі : Наукові зап. КНУКіМ. Вип. 12 / Київський національний університет культури і мистецтв. — К., 2011. — С. 24-39.
3. Бейліс Л. Криза лінійного читання : Що робити бібліотекам? // Бібліотечна планета. — 2014. — № 2. — С. 16-20.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал : Розділи з книжки / Г. Ващенко // Дивослово. — 1996. — №4. — 55-58
5. Виготський Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. — Любое издание.
6. Грисволд В. Чтение и класс читателей в XXI веке. Пер. с англ. В. Смирновой / В. Грисволд // НЛО. — М. — 2010. — №2. — С. 271-277
7. Ильин Е. Н. Чтение – занятие душевное / Е. Н. Ильин // Народное образование. — 2008. — № 4. — С. 202-208.
8. Кабачек О. Л. Нравственный аспект художественной литературы : библиотерапия и антибиблиотерапия / О. Л. Кабачек // Школьная библиотека. — 2004. — № 1. — С. 30-32.
9. Матлина С. Г. (вчений) феномен современной городской публичной библиотеки: к построению теории библиотечной инновации / С. Матлина // Новая библиотека. — 2003. — № 5, 6. — С. 34-37.

10. Милицкая В. В. Воспитание творческого читателя / В. В. Милицкая // Юный читатель и библиотека : сб. ст. — М, МГИК, 2001 — С. 113-123.
11. Моє хобі — читання : підсумки регіон. моніторингу : соціол. бюл. Вип. 20 / Нац. б-ка України для дітей; авт.-уклад. О.Б. Петренко. — К. — 2011. — 12 с.
12. Огар Е. Право дитини стати читачем / Е. Огар // Світ дитячих бібліотек. — 2013. — № 1. — С. 22-23.
13. Романовская З. И. Чтение и развитие младших школьников : приобщение детей к художественной литературе как к искусству / З. И. Романовская // М. : Педагогика, 1999. — 129 с.
14. Самохина М. М. Классическая литература и молодые читатели / М. Самохина // Вестник БАЕ. — 2004. — № 4. — С. 36-42.
15. Сенченко М. Чи вміємо ми читати? / М. Сенченко // Вісн. книж. палати. — 2012. — №3. — С. 3-6
16. Тихомирова И. И. Как воспитать талантливого читателя : сб. статей : В 2-х ч. Ч. 2 Растим читателя – творца / И. Тихомирова // М. : РШБА, 2009. — 309 с.
17. Чепелева Н. В. Психологічна характеристика читання як особливого виду діяльності / Н. В. Чепелева // Наук. зпис і-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України Вип. 24. — К., 2004. — С. 16-31.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2014

О.Везручко

LIBRARY, READING AS DEVELOPING ENVIRONMENT OF NEW GENERATION

The article is devoted the pressing questions of creative development of readers-children in the conditions of modern informative space through the mission of library for children. The role of high-quality, artistic book is selected in becoming of personality. Done attempt to rotin influence on forming emotionally creative to development of reader and difference of the CRT reading and reading from a letter.

Key words: *creative reading, library, reader culture*

УДК 792(477/62-2=14)

О.О. Демідко

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ПІВНІЧНОПРИАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Статтю присвячено діяльності грецького театру Північного Приазов'я в історичній ретроспективі. Розглянуто основні тенденції розвитку театру, специфіку репертуару, творчі пошуки акторського складу. Визначено роль театрального мистецтва північноприазовських греків у культурному та громадському розвитку регіону в 30-ті роки ХХ ст.

Ключові слова: *театральне мистецтво, історична ретроспектива, грецький театр, еллінізація, репертуар.*

Поважне ставлення до культури та віковічних традицій народів, що населяють нашу багатонаціональну державу є одним з пріоритетних чинників стабільного розвитку суспільства. Тема становлення театру національних меншин в Україні в 1920–1930 роки до

цих пір залишається малодослідженою. У зв'язку з цим актуальним є дослідження театрального мистецтва північноприазовських греків, яке не тільки залишило помітний слід в історії культури Північного Приазов'я, але й стало показовим прикладом національної політики радянської влади.

Метою статті є дослідження театрального мистецтва греків Північного Приазов'я в історичній ретроспективі – з моменту його заснування – 1932 р. і до знищення – 1937 р.

Проблему становлення та розвитку грецького театру в різний час вивчали: І. Налчаджи [7], К. Гончарук [1], Г. Захарова [3], А. Проценко [8], Л. Чуприк [11].

Становлення театрального мистецтва греків Північного Приазов'я було пов'язано з проведенням політики коренізації, спрямованої на відродження і розвиток національних традицій і культури. Заходи щодо грецького населення умовно називали «еллінізацією». Протягом 1931 р. в Маріуполі виникає ідея створити грецький пересувний театр. Культурно-пропагандистський відділ міського партійного комітету створює спеціальну комісію. Грецьке видавниче бюро обговорює питання репертуару для театру й сільських драмгуртків [1, с. 76].

Опрацювання періодичної преси засвідчило, що грецький театр було засновано у 1932 р. [4]. Ініціатором створення грецького театру був Г. Костоправ. Біля витоків театрального мистецтва греків Північного Приазов'я стояли два головних режисери – Данило Данилович Теленчі та Юрій Спиридонович Дранга [7].

Перший рік в історії театру був складним, як і ситуація в регіоні та загалом у країні, що передовсім визначалося голодомором в Україні. Так, про труднощі театру йдеться в статтях головного редактора грецької партійної газети «Колехтівістіс» – Ф. Ялі – «Про один забутий театр» та «До якого часу продовжуватиметься знущення з національного театру». Автор статей, енергійний учасник процесу елінізації, на сторінках газети «Приозівський пролетар» писав, що 1932 р. був для грецького театру «...роком боротьби за своє існування, роком нечуваного знущення з боку міськнаросвіти» [12]. Виявляється, що із самого початку «...організації покинули театр напризволяще». «...Актори місяцями не одержували зарплатні, жили у надзвичайно важких матеріальних і житлових умовах. Через брак репертуару грецькою мовою колективу доводилося нашвидку перекладати російські та українські п'єси. «Все це штовхало театр на халтуру, підривало авторитет...» [13].

І все ж з приходом головного режисера Михайла Хороманського і директора театру Марії Шалдирван колектив став на ноги [8, с. 13]. Вистави готувалися не тільки режисером і художником, а насамперед самими акторами. Але вистав грецькою мовою не було зовсім, доводилося вивчати українську чи російську. Разом з тим трупа театру майже повністю складалася з вчорашніх аматорів. Тільки три актори – Данило Теленчі, Юрій Дранга та Георгій Дегларі – у складі учасників виявилися досвідченими професіоналами [8, с. 11]. За складом талантів трупа була яскравою.

У сезон 1933–1934 рр. грецький театр очолив художній керівник Михайло Хороманський. Талановитим режисером був актор Юрій Дранга. Завідувачем літературної частини та черговим режисером – Данило Теленчі [8, с. 22]. Грецький театр був музично-драматичним. У театрі постійно діяв оркестр [7]. Завідуючим музичною частиною був Олександр Волошко. Оркестр театру складався з п'яти чоловік. Володимир Саци грав на даулі, східному барабані, Федір Кашкер – на бубні, Федір Гурджи – на зурні, Василь Налчаджи – на баяні, Іван Налчаджи – на скрипці. Завдяки музичному супроводу, вистави користувалися надзвичайним успіхом, музика допомагала домогтися емоційності сценічної дії [8, с. 24].

Великий успіх у глядачів мали актори С. Янгічер, М. Чіча, які дивували виразним читанням та грецькими народними танцями, Ф. Кашкер вражав румунським народним танцем, а Л. Карнаухова – сольним співом [10]. Багато акторів блискучо володіли музичними

інструментами. Особливий успіх мала – Лідія Карнаухова. Вона була єдиною українкою в грецькій трупі. Але завдяки високим професійним якостям Л. Карнаухова стала прямою Державного грецького театру, улюбленицею публіки [3, с. 9].

Згідно з Постановою НКО УСРР «Про стан культосвітньої роботи на селі» вимагалася ширша комуністична освітня робота серед національних меншин. Тому в грудні 1932 р. театр мандрує грецькими селами із «ідеологічно витриманою» п'єсою Ю. Болотова «Зелений шум» [1, с. 77]. Вистава не змогла повністю задовольнити керівництво театру, яке шукало нові можливості як для зміцнення творчого складу, так і репертуару. Згодом «Зелений шум» вилучається з репертуару, до постановки беруться п'єси «Шквал» і «Гаміла». Із цими п'єсами театр влаштував 54 вистави в Зимовому театрі в Маріуполі й організував до двадцяти «культ вилазок» безпосередньо в поле, до шахт [1, с. 78].

Театр всюди широко використовував місцевий матеріал. Подекуди випускалася щоденна газета «Грецький театр у полі», а на шахті № 19 –20 – плакати й карикатури. Загалом на виставах театру побувало дванадцять тисяч глядачів. «Всюди вистави грецького театру проходили із значним успіхом, – писав Федір Ялі. Цей успіх був продиктований ще й тим, що грецькі працівні маси вперше побачили вистави рідною мовою» [12].

У сезон 1933–1934 рр. творчий авторитет театру зміцнила вдала постановка п'єси В. Шкваркіна «Чужа дитина», режисер М. Хороманський. Текст п'єси переклали грецькою мовою актори: Ф. Узун, Г. Севда, Ф. Лубе [8, с. 13].

До 1935 р. в театрі грали в основному українською та російською мовами. А з 1935 р. за рішенням обласного Управління театрами система роботи грецького театру була змінена. Суворо приписувалося давати вистави лише грецькою мовою. Г. Дегларі – новопризначений художній керівник і директор театру – у своїй статті «Творчі шляхи грецького театру» зазначав, що «розв'язуючи ці проблеми, ми зіткнулися з великими труднощами – необхідно було знайти такий синтез у мові, який розуміли би у всіх 17 грецьких селах Маріупольщини» [2]. У той час серед греків Приазов'я поширеними були дві мови – урумська та румейська, тому режисери і сценаристи виробили своєрідну мову-койне, щоб п'єси стали зрозумілими будь-кому. Сценаристи театру перекладали грецькою класику, зокрема Ж. Мольєра, О. Пушкіна, радянських драматургів. На сцені театру ставили й трагедії Софокла. Згодом з'явилися власні п'єси про життя робітників і селян. Перекладом п'єс грецькою мовою займалися Г. Костоправ, В. Галла, Д. Теленчі [11, с. 17].

Театр повільно, крок за кроком, намагаючись уникати помилок, ставав на ноги. Поки не почалася реконструкція в старому (Зимовому) театрі, грецький театр виступав на його сцені. З початком ремонтних робіт розширилася гастрольна діяльність театру. Влітку театр виїхав у велике гастрольне турне по Донбасу, в Крим, Київ, Одесу, Миколаїв [5, с. 178].

14 березня 1936 р. відбулося урочисте відкриття реконструйованого міського театру. Фасад двоповерхової будівлі зимового театру виглядав помпезно. На другий поверх вели мармурові сходи. Приміщення театру розташовувалося в центрі міста Маріуполь, на проспекті Леніна. У 1943 р будівля театру згоріла [8, с. 31].

Джерела засвідчують, що 1936 р. був дуже плідним для грецького театру. На початку року при театрі було організовано студію – до неї запрошувалися найбільш талановиті учасники художньої самодіяльності [10]. Творчим підсумком роботи театру в 1936 р. стали гастролі в Криму. У репертуар увійшли: «Камінний гість» О. Пушкіна, «Лікар мимоволі» Ж. Мольєра. Окрасою гастрольної афіші стала прем'єра «Платон Кречет» О. Корнійчука. Преса підтримала ці вистави рядом статей, автори яких, аналізуючи гастролі, особливо високо оцінили виставу «Платон Кречет» в репертуарі грецького театру. Постановка п'єси О. Корнійчука стала однією з кращих режисерських робіт Г. Дегларі. Колектив зміг поєднати злободенність теми з образною формою її втілення грецькою мовою [8, с. 26].

У 1937 р. театр отримав листа від пролетарського письменника Геу з Греції, який

вражений тим, що в Радянському Союзі є Державний Грецький театр писав: «Бо навіть у самій Греції, за винятком так званих королівських, державних театрів немає – скрізь приватна антреприза» [1, с. 79].

Про активну творчу діяльність грецького театру в 1937 р. свідчить ціла низка заходів за його участю: зимові кампанії по обслуговуванню грецьких сіл Донбасу; святкування п'ятиліття з дня заснування театру (23 лютого 1937 р.); традиційні весняні гастролі по Донеччині; підготовка до Другої обласної олімпіади пересувних театрів у Сталіно; постановка маленької трагедії О. Пушкіна «Камінний гість» (переклад Даниїла Теленчі) до сторічного ювілею з дня загибелі великого російського поета (найкращої, за твердженням преси тих років, постановки грецького театру) [7]. Можна вважати сезон 1936 – 1937 рр. для грецького театру найбільш продуктивним. Однак, нажаль він був і останній.

Складовою частиною «великої чистки», що проводилася радянським урядом наприкінці 30-х років, була так звана «грецька операція», мета і завдання якої були викладені в директиві Наркома внутрішніх справ Н. Єжова за номером 50215 від 11 грудня 1937 р. У директиві йшлося про те, що органами НКВС викрито й ліквідовано широку мережу грецьких націоналістичних, шпигунських, диверсійних організацій...». Загалом було страчено 3470 осіб грецького походження, а 158 заслано до ГУЛАГу [9, с. 289].

У грудні 1937 р. творчий колектив грецького театру несподівано для маріупольців було оголошено «посереднім театром, збереження якого не є необхідністю» і закрито. Першим був заарештований у грудні 1937 р. директор і художній керівник театру Георгій Деглари, потім були заарештовані актор Сава Янгічер, поет Георгій Костоправ і завідувач літературною частиною, режисер Данило Теленчі. Трагічну долю закладу розділив і архів грецького театру, який був повністю знищений. Згідно із Протоколом Виконкому Донецької обласної Ради народних депутатів за № 145 Грецький робітничо-селянський театр ліквідується «через відсутність творчих кадрів, міцного ідейно-політичного підґрунтя та репертуарі». Протокол датовано 28 січня 1938 р. [8, с. 49]. Хоча наступного дня театр мав показати свою останню роботу – маленьку трагедію О. Пушкіна «Моцарт і Сальєрі» у перекладі та постановці Даниїла Теленчі [6].

Таким чином, грецький театр протягом п'яти років з моменту свого заснування і до трагічної загибелі, пропагуючи у своїх виставах самобутню культуру греків Приазов'я, посприяв оновленню театрального життя регіону. Становлення та розвиток театрального мистецтва північноприазовських греків і понині залишається актуальною проблемою серед сучасних дослідників як унікальний приклад ідеологічної технології радянської влади в галузі національної політики.

Список використаної літератури

1. Гончарук К. Грецький театр України 1920-1930-х років: світло та тіні / К. Гончарук // Київська старовина. – К., – 2002. – № 2. – С. 75–82.
2. Деглари Г. Творческие успехи Греческого театра / Г. Деглари // Приазовский пролетарій. – 1936. – 8 апреля. – С. 4.
3. Захарова Г. Расстрелянный греческий театр: к 80-летию основания Мариупольского Государственного греческого театра / Г. Захарова. – Мариуполь: Новый мир, 2012. – 124 с.
4. Маріупольський державний грецький театр оголошує набір... // Приозівський Пролетар. – 1932. – 15 лютого. – С. 2.
5. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века: / Р. П. Божко, Т. Ю. Були, Н. Н. Гашененко и др. – Мариуполь: «Рената», 2008. – 428 с.
6. «Моцарт и Сальєри» на греческом языке // Социалистический Донбасс. – 1937. – 28 сентября. – С. 4.

7. Налчаджи И. Рассказ краеведа: Памяти мариупольского греческого театра / И. Налчаджи // Приазовский Рабочий. –1992.– 10 апреля. – С. 2.
8. Проценко А. Д. Годы, спектакли, трагедия. Из истории первого Государственного греческого рабоче-колхозного театра в Мариуполе / А. Д. Проценко. – Мариуполь: Мариупольское общество греков, 1999. – 72 с.
9. Терентьева Н. А. Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII –XX вв.) /Н. А. Терентьева. – К.: Аквилон-Пресс, 1999. – 352 с.
10. Успехи греческого театра // Приазовский пролетарий. –1936. – 12 февраля. – С. 4.
11. Чуприк Л. Н. Научная справка из истории Мариупольского театра / Л. Н. Чуприк. – Архив Мариупольского краеведческого музея. – М. – 21. – Мариуполь, 1998. – 28 с.
12. Ялі Ф. До якого часу продовжуватиметься знуцання з національного театру / Ф. Ялі // Приозівський пролетар. –1933. – 6 жовтня. –С. 4.
13. Ялі Ф. Про один забутий театр / Ф. Ялі // Приозівський пролетар. –1933. – 1 березня. – С. 2.

Стаття надійшла до редакції 7.11.2014

O. Demidko

A DRAMATIC ART OF THE GREEK PEOPLE OF NORTH PRYZOVIA IS IN A HISTORICAL RETROSPECTIVE VIEW

In the present article the author investigates activity of the Greek theatre in North Pryzovia in a historical retrospective view. The research allowed to analyse basic stages in development of theater, repertoire. An author characterizes the creative decisions of actors. In the article an author defined the role of the Greek theatre in cultural and public life of region in 30th of XX century. On the basis of the treat periodic press we knew that the Greek theatre had been created in 1932. The first year in the history of the theater was difficult, as the situation in the region and the country as a whole, is primarily determined by the Holodomor in Ukraine. The chief director Michael Horomansky and theater director Maria Shaldyrvan contributed to the success of the theater. In the theater always acted Orchestra. The Greek theatre was famous among the population of city and villages of Mariupol. The successful raising of plays "The Stranger child", "Platon Krechet" provided success of theatre. A theatre produced a daily "The Greek theatre in the field". Only for 1932 a twelve thousand audience visited on the theatricals of theatre. The actors of the Greek theatre with 1932 put plays on the Ukrainian and Russian languages. But with 1935 they began to put plays only in Greek language. An audience first saw theatricals in native language. The scenario writers of theatre translated J. Moliere, A. Pushkin, soviet dramatists into Greek language. Texts of theatricals of into Greek language translated G. Kostoprav, V. Galla, D. Telenchi. Opening of the reconstructed municipal theatre took place on March, 14, 1936. In a 1936 –1937 theatre visited Donbas, Crimea, Kyiv, Odesa, Mykolaiv. In December 1937 the Greek theater was closed, actors repressed. The first was arrested in January 1937 theater director George Deglari, then were arrested actor Sawa Yangicher poet George Kostoprav and head of the literary section, directed by Daniel Telenchi. The tragic fate of institutions and shared archive of Greek theater, which was completely destroyed. The Greek Theatre lasted only five years, but during that time he contributed to the development of theatrical life of the city.

Key words: *dramatic art, historical retrospective view, Greek Theatre, hellenization repertoire.*

УДК 130.2

Б.Є. Золотухін

Г.В. Анікіна

А.З. Шайхатдінов

ВПЛИВ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ НА СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ.

У статті висвітлюється вплив масової культури крізь засоби масової інформації на соціокультурне середовище. Розглядаються поняття, структура та елементи масової культури, її маніпулювання масовою свідомістю та психологією сучасної людини.

Ключові слова: масова культура, мода, свідомість, засоби масової інформації

Поняття масової культури, особливо в останні десятиліття, широко досліджується, багато написано і сказано про феномен «маскульту», і, здавалося б, що ще можна додати? Однак масова культура міцно увійшла в сучасне життя будь-якого суспільства і досі не вщухають суперечки про її сутність.

Масову культуру можна розглядати з різних позицій:

- з точки зору естетичної цінності його творів - прийнято оцінювати її як профанацію культури, орієнтовану не так на шедеври, як традиційне мистецтво, а на свідомо пересічні (а головне касові) твори;

- з точки зору форм його поширення - це циркулює по каналах масових комунікацій продукція, призначена для духовного споживання мільйонів людей. Але головне призначення масової культури полягає в тому, що, з одного боку, вона виконує функцію адаптації людини до сучасного суспільства, з іншого, використовується як засіб для маніпуляції масами.

Масова культура є специфічною індустрією, яка виробляє «масову» людину, яка запозичує «свої» думки з радіо- і телепередач, газет і реклами, і який перетворюється в простого виконавця заданих ролей з атрофированной особистістю.

Термін «масова культура» справляє враження, що мова йде про культуру мас. Однак, те, що ним позначається, насправді являє собою культуру для мас, орієнтовану на маніпулювання їх свідомістю.

Соціальні функції масової культури неоднозначні і часто мають прихований характер. Духовна продукція для мас нав'язує їм певні норми і цінності як основу їх повсякденному житті, при цьому вона активно впливає на психологію людини, особливо на область підсвідомого, намагаючись стимулювати певні інстинкти. Її намагаються робити красивою, привабливою, естетичною, забавною або іронічною.

Масова культура часто виглядає повчальною і дуже схожою на правду, вона тримає глядача в напрузі і інтригує його, і разом з тим відводить людину в світ передбачення і ілюзій, і, що найголовніше, вона заповнює його вільний час. Людина опиняється бранцем цієї культури, яка дбайливо проводиться для нього засобами масової комунікації.

Часто масова культура визначається як псевдокультура, яка не володіє ніяким позитивним світоглядним, виховним, художнім або естетичним змістом. Вчені-культурологи позначають масову культуру як ерзац-продукт, тобто сурогат - предмет, лише по деякій схожості є заміною натурального, як явище лише зовні нагадує культуру. Вважають, що масова культура містифікує реальні процеси і відбувається відмова від раціонального початку у свідомості. [1]. Тобто, не вбачається в її основі розумно обґрунтованих, доцільних дій і характеризують її як псевдо культуру. У чому ж полягає негативність масової культури?

Серед її напрямів і проявів:

- засоби масової інформації - ЗМІ - транслюють населенню поточну інформацію і інтерпретують цю інформацію в руслі і ракурсі, відповідному інтересам. ангажують дане ЗМІ «замовника», так само формують громадську думку в інтересах даного замовника;

- система організації та стимулювання масового споживчого попиту - реклама, мода, секс-індустрія й інші форми провокування споживчого ажіотажу навколо речей, ідей, послуг, що перетворює процес невинного споживання соціальних благ у самоціль існування;

- індустрія формування іміджу;

- індустрія дозвілля, що включає в себе «масову художню культуру» містить: «бульварну» літературу, аналогічні розважальні жанри кіно, комікси в образотворчому мистецтві, рок-, поп-музику, конференс і «розмовні жанри», різні види шоу-індустрії, де використовуються технічні прийоми та виконавська майстерність "високого" мистецтва для передачі спрощеного смислового і художнього змісту, адаптованого до невибагливих інтелектуальним і естетичним запитам масового споживача. [1]

Масова культура виникла спочатку на Заході як продукт бізнесу, вона зазвичай розглядається як псевдокультура. Її основні риси:

- примітивізм зображення людських відносин,

- розважальність, стандартизація змісту,

- культ успіху і споживацтва, насадження конформізму. [1].

Метою масової культури є не стільки заповнення дозвілля і зняття напруги і стресу у людини індустріального і постіндустріального суспільства, скільки стимулювання споживчої свідомості, що в свою чергу формує особливий тип - пасивного, некритичного сприйняття цієї культури у людини. Все це і створює особистість, яка досить легко піддається маніпулюванню. «МК» більшою мірою орієнтується не на реалістичні образи, а на штучно створювані образи (іміджі) і стереотипи.

В рамках таких її жанрів як детектив, вестерн, мелодрама, мюзикл, комікс створюються спрощені «версії життя». Незважаючи на свою уявну беззмістовність, МК має вельми чітку світоглядну програму [2].

Масова культура - потужний засіб впливу на суспільну свідомість для нівелювання поглядів і смаків під сформований обивательський стереотип. Вона має негативні наслідки для суспільного життя. Вона - це натуралізм, який грає на примітивній чуттєвості, її природа - товар для ринку; ставка на видовищність призводить до моральної нерозбірливості; її спрямованість - утилітарно-розважальна. На тлі мудрих навчань світових релігій і кращих творів світового мистецтва серед прекрасних творінь красного письменства і наукових досягнень видатних умів височіє «Вавилонська вежа». Це потворна споруда височіє як докір людству, що віддає перевагу сутінки невігластва світлу Знань про світ духовності і краси [2].

Основним недоліком багатьох досліджень, є те, що в них вивчаються, насамперед, ідеологічна функція її або її естетичні компоненти, найчастіше з суб'єктивної точки зору автора, з позицій його художніх уподобань. Подібний, досить спрощений підхід до масової культури не тільки є гносеологічно безперспективним, але й не в змозі пояснити внутрішні механізми серйознішого впливу її на сучасне суспільство, його культурну і навіть політичну динаміку. Таким чином, можна констатувати, що на сьогоднішній день не існує розгорнутого аналітичного концепту масової культури, з одного боку, - задовольняє реальній практиці, тобто здатного виступити робочим принципом при аналізі та оцінці явищ сучасної культури, з іншого - відповідного сучасному рівню філософсько-культурологічного знання, тобто що включає, а не ігнорує ті розумові моделі, які акумулювалися в посткласичному пізнавальному досвіді [2].

Наприкінці ХХ в. в промислово розвинених країнах відбувалися процеси, які створили у провідних соціологів, економістів, культурологів переконання в тому, що людство, в тому числі і Україна, вступило в нову фазу розвитку. Головна відмінність цього

суспільства від традиційного промислового, або індустріального полягає в тому, що в ньому вчиняється інтенсифікація інтелектуальних технологій, перетікання працівників зі сфери виробництва речей в сферу виробництва послуг та інформації, що призводить до акцентування різних способів задоволення культурних потреб населення, а трансляція, обробка і споживання інформації перетворюється на головний вид діяльності. Глобалізація інформаційних процесів викликала до життя розмах проявів масової культури, до якої можна віднести шоу-бізнес, індустрію культури; все це впливає на технології реклами. Вона означає одночасно універсалізацію і інституціоналізацію трансльованого соціального досвіду, ціннісних орієнтацій, норм поведінки. Відбувається ініціювання споживчого попиту на стандартизовані форми соціальних благ і атрибутів престижності в масштабі великих соціальних груп і всього суспільства.

Подібний стан породжує маніпулювання свідомістю масового споживача, якому пропонуються іміджі товарів, послуг, політичних діячів і навіть думка про необхідність користування ними [3].

Виникає об'єднання інформаційних середовищ, що використовують електронні технології. Таким чином створюється єдина однорідна інформаційне середовище - віртуальна комп'ютерна реальність, для багатьох людей практично замінює собою реальний світ. Багато сучасні рекламні продукти стають результатом застосування систем мультимедіа. У мультимедійних установках з'єднуються текст і зображення, музика і мова, комп'ютерна анімація і телебачення. Інформаційне суспільство в цілому сьогодні стає суспільством видовищ.

Особливу частину індустрії культури становить система організації ажіотажу навколо престижних інтересів, потреб, способу і стилю життя, імітації в серійних моделях елітних зразків виробів. Процес придбання престижних благ перетворюється на самоціль існування [3].

У зв'язку із зазначеними процесами, що відбуваються сьогодні у світовій, в тому числі і українській економіці та культурі, не викликає подиву, що реклама відіграє все більш помітну роль в системі комунікативних засобів і технологій, а її функції виходять за рамки первісної мети - інформування про товари і послугах, заради якої реклама з'явилася на світ. До теперішнього часу стає все очевидніше, що рекламна діяльність в її численних різновидах (графічний дизайн, реклама в електронних ЗМІ та ін.) Утворили автономну сферу всередині художньої культури з власними естетичними, моральними та економічними принципами і нормами діяльності.

Соціокультурні, антропологічні, соціально-психологічні аспекти рекламної діяльності, різноманітні форми її впливу на масову свідомість, мораль і смаки публіки - все це вимагає найпильнішої уваги і серйозних наукових досліджень.

Вітчизняні дослідники соціокультурних аспектів реклами виходять з передумови про те, що діапазон впливу реклами будь-якого виду надзвичайно широкий. Реклама ніколи не говорить прямо: «Купи цю річ». Здійснюючи підміну термінів, реклама перестерігає: «Подаруй собі гарний настрій, купи собі здоров'я, придбай впевненість у собі, підними свою сексуальну привабливість». Інакше кажучи, як дотепно зауважують дослідники, реклама пропонує купити саме те, що по народній мудрості «за гроші не купиш». Реклама здійснює перенесення соціального, морального, психологічного статусу людини на певний предмет. Ось ми і купуємо не одяг, акції, напої, продукти, автомобілі, а свій імідж в сім'ї, на роботі, в очах інших. І все, що пов'язано з купівлею, - час і місце, де вона відбулася, - залишається у свідомості святково маркірованим [3; 208].

Дослідник російської реклами А. Левінсон також зазначає, що привнесення свята в людське життя - це одне з соціально-культурних призначень реклами. Ефективність «сучасної реклами багато в чому ґрунтується на цілеспрямованому використанні

інструментарію соціальної міфології та риторики. Відкриттям науки минулого століття став факт існування міфології не тільки в архаїчних, але і в найсучасніших культурах. Виявляється, що спосіб представлення життя в масовій свідомості людей будь-якої епохи зберігає багато рис міфологічного. Вічною проблемою людини є те, що, з одного боку, він хоче мати достовірну інформацію про світ, а з іншого - прагне вселити собі й іншим переконання в тому, що відбувається насправді повністю відповідає його уявленням та очікуванням. Якщо в архаїчні епохи міфологічна свідомість складалося стихійно, то в сучасній цивілізації воно спеціально організується і утримується владними структурами, які використовують для виконання своїх завдань засоби і технології масової комунікації, семіотичні системи і, нарешті, сама мова, що є природним засобом спілкування (як вербальну мову, так і візуальний, тобто зображення). Міфологічна свідомість, як у минулому, так і в сьогоденні моделює найважливіші та найбільш широкі проблеми буття людини і народу такі, як народження, смерть, сенс життя, сенс історії, генезис моралі та інших фундаментальних цінностей. Іншою назвою міфології є ідеологія, яку можна визначити як суспільне ціннісна свідомість, засноване на ірраціональних мотивах. Віра в цінності, ідеали, норми поширюється по каналах ЗМІ і осідає у свідомості кожного члена суспільства, роблячи його схожим на всіх інших. Механізми роботи реклами діють в тому ж напрямку: через світ і міф речей вони «занурюють» людини в море усталених цінностей і інтегрують його в суспільство. У цьому сенсі графічний дизайн можна назвати дизайном міфології або міфодизайна, що переростає у моду теперішнього часу [4].

Про моду говорити філософськи не прийнято. Це явище соціальне, масово-культурне, засноване на дуалізмі психологічних потреб до наслідування та індивідуалізації, що вже тут замислюватися про метафізичних підставах. З іншого боку, М приваблива саме своєю невловимістю. Людині властиво шукати свою приналежність – культурну, соціальну, релігійну, професійну – в безкрайньому океані соціокультурних «маркувань», що дозволяють відповісти на питання «хто я зараз?». Людина примножує і відтворює знання та вміння шляхом традиції, і це змушує його шукати в традиції опору свого існування. Звичка, проходження зразком, наслідування як основа і початок самовизначення лежать в основі ритуальності культури, механізмів її відтворення і розвитку. Традиції в культурі наділяються емоційної цінністю, вони іменуються, ототожнюються з носіями цих традицій і тому можуть відхилятися, деформуватися [3]. Історія розвитку моди демонструє нам взаємодія вірності традиції і прагнення до змін, властивих людському духу. Як явище культури мода – ритуальна, оскільки сприяє сталості культурної традиції: в будь-якій культурі на кожному етапі її розвитку. мода інформативна як усередині своєї культури, так і в історичній перспективі. Усередині культури мода характеризує динаміку часу, особливість стану економіки і духу часу. В історичній перспективі мода дозволяє глибоко судити про досягнення культури, її цінності, рівень соціального та економічного розвитку.

Крім інформації про саму культуру, мода, безперечно, передає повідомлення про соціальну приналежність, фінансовий добробут, виховання, смак і становище людини, наступного їй. мода маркує приналежність до рівних по положенню, спочатку вона доступна меншості і лише з часом стає загальноприйнятою. У цьому її парадоксальний характер: завоювавши перемогу, вона перестає бути модою.

Крім того, як культурний ритуал, мода має функцію спрямованої поведінки: вона визначає рамки дозволеного і бажаного. Необхідно носити приписаний костюм з пристойністю і гідністю; вона, таким чином, виявляється символом статусу, та тягне за собою певну манеру триматися, поставу, форми спілкування. Соціальні установки можуть бути прийняті як власні через модну річ, яка володіє цінністю [4].

мода стає засобом досягнення соціального визнання, складовою частиною образу «Я», мотивацією в конструюванні власної ідентичності.

Мода стала професією, де ім'я диференціювалося від особистості, як диференціюється займана посада, від особи, яка його займає. Але про неї не можна судити лише як про соціальне або психологічне явище. Представляється невірним твердження Г. Зіммеля, що «Мода є просто результатом соціальних чи формально психологічних потреб». Поза всяким сумнівом, форми моди, їх циклічна зміна обумовлені об'єктивним розвитком культури [4].

До масової культури традиційно відносять такі великі області, як кіно, телебачення, радіо, масова друк, популярна музика, феномени з області моди і способу життя, більш того весь різноманітний комплекс умов, в яких живе сучасна людина. Якщо в рамках одного поняття вміщаються настільки різні явища, важко уникнути суб'єктивізму в їх оцінці.

Щоб краще зрозуміти феномен масової культури, необхідно уникнути деяких стереотипів, пов'язаних з його сприйняттям:

1. Схильність протиставляти продукти «МК» і творіння «художньої культури», нібито що витісняється і скасовується. До художній культурі відносять давно сформовані, традиційні види мистецтва (література, живопис, скульптура, архітектура), а до масової – те, що пов'язано з використанням технічних засобів (кіно, радіо, ТБ, звукозапис, фотографія і т.д.). Звичайно, існує якісна різниця між творами, розрахованими на вузьке коло адресатів, і творами, які створюються для найширшої аудиторії. Але зведення цієї відмінності до категоричного протиставлення «масова – художня» є неточним і спрощеним, що вводить в оману.

2. Є й ще одне джерело помилок. Це – уявлення про комерціалізацію масової культури (продукти її виступають в якості товару) як її неодмінної, обов'язкової властивості. Але мистецтво здавна служило предметом торгівлі та в більшій своїй частині складалося на замовлення. Не завжди, наприклад, поети творили, підкоряючись натхненню. Любовний сонет або вірш на випадок у ХУІІІ-ХІХ ст. можна було замовити в точності так само, як і сьогодні. Тому не варто ідеалізувати старе мистецтво як нібито абсолютно безкорисливе і некомерційне.

3. Критики масової культури бачать в ній знаряддя перетворення сучасного суспільства в суспільство автоматів, мислячих і реагують одноманітно. У свою чергу захисники (а їх чимало) стверджують, що ця культура, незважаючи на своє безсумнівно уніфікує вплив (і навіть завдяки йому), дозволяє нам легше пережити потрясіння, тривоги і незручності нашого часу, допомагає людині примиритися з самим собою, наскільки це взагалі можливо в сучасному суспільстві. Це питання є ключовим у наших міркуваннях про масову культуру та її вплив на людину. Докір в уніфікації звучить в тисячах варіантах – від наукових до суто емоційних. Справедливості заради варто помітити, що обурення викликає не стандартизація виробництва продуктів культури, а уніфікація поведінки, тобто слухняне слідування багатьох людей єдиним зразком. Впроваджується ж цей зразок засобами масової комунікації [4; 156].

Масова культура – це не просто спрощення, це створення певних стереотипів сприйняття і поведінки, зведення всього різноманіття художнього та естетичного досвіду до повсякденного, тривіального. Уніфікація поведінки веде до спотворення природи людини, втискуючи її в жорсткі, нав'язані ззовні форми, до збитку для неповторної людської індивідуальності. Тому тривога, яку викликає уніфікує вплив масової культури, цілком правомірна. Ми зараз бачимо, що в даний час вийшли на перше місце за популярністю телесеріали, так звані «мильні опери». Вони загальнодоступні, розраховані на величезну аудиторію, на масовий, середній рівень сприйняття, інтересів, розумовий рівень підлітка. Популярність таких серіалів – показник змін, що відбулися у сфері культури. Зникає поняття «культурна публіка». Фільм адресується кожній або більшості, а більшість в будь-якому суспільстві становлять аж ніяк не глядачі з розвиненим смаком і культурними запитами. На екрані перед втомленим, обтяженим денними турботами глядачем (частіше глядачкою)

розгортається нескінченне полотно красивого життя: красиві успішні герої, прекрасна навколишня їх природа. Тим більше, що в цьому казковому світі все «як у житті», а тому й зрозуміло. Як же не дивитися, кинувши все? Сюжет простий і зрозумілий, добро торжествує, зло покаране, межі добра і зла визначені чітко, розбиратися не потрібно. А якщо комусь не підходить рівень дитячої пісочниці, можете не дивитися! А що дивитися? Вибір не такий вже й великий. У буденний день на 16 каналах ТБ демонструється близько 50 серіалів! Побоювання викликає не солодкуватість і банальність деяких з них, а те, що жива, різноманітна дійсність спрощується у свідомості людини (особливо дитини) до упаковки в прозорій плівці і з рожевим бантиком, нав'язується майбутній стандартний спосіб життя, встановлюється ієрархія цінностей. У подібних «казках» світ існує синтетичним, спрощеним, «герої» «виготовлені» на стереотипах, розраховані на швидкорозчинний рівень споживання. Саме такі «казки» вплітаються в тканину «МК», заколисуючи не тільки розум, а й почуття. Перші плоди цього явища вже є: замкнутість на собі, дефіцит читання, низький рівень грамотності підлітків і бідний словниковий запас [2].

«Якщо суспільство хоче вижити, а тим більше розвиватися, у нього немає іншого шляху, окрім як удосконалювати людину». З цього випливає, що суспільство, яке приділяє максимальну увагу культурі, отримує завдяки цьому максимальні можливості власного розвитку. І, навпаки, суспільство, якому байдуже, що читають, дивляться і слухають його члени (головним чином, юні), встає на шлях самознищення [4].

Дуже часто масову культуру розуміють обмежено – як низькопробне видовищне мистецтво, орієнтоване на широкий ринок. Але вона являє собою не тільки твори масового мистецтва, це і спосіб життя, і спосіб духовного споживання. Як правило, під гарною зовнішньою оболонкою ховається головна – її ідеологічна функція, яка полягає у формуванні вигідних суспільству ціннісних орієнтацій особистості. Одним із призначень масової культури виступає «організація» вільного часу людини, для інтенсивного ідеологічного впливу на нього.

Вільний час виявляється регламентованим суспільством, що створює для кожного конкретного індивіда певну ілюзію свободи вибору – свободи вибрати з запропонованої йому для споживання засобами масової комунікації тієї чи іншої продукції. Цілком природно, що чим вище освітній рівень аудиторії, тим більше усвідомлюються приховані завдання та функції масової культури. Тому вона аж ніяк не є чимось статичним і незмінним. Вона пристосовується до мінливої історичної ситуації. Намагаючись зберегти і розширити свою аудиторію, вона виробляє цілий ряд нових якостей і засобів – підвищується рівень оригінальності її творів, вона ускладнюється і орієнтується на більш освічені і більш розвинені в естетичному відношенні верстви населення. Таким чином, масова культура переходить від первісної, примітивної своєї форми на вищий щабель поп-культури. Але ж не існувало б її без самих мас. Люди вже самі не уявляють своє життя без неї.

Орієнтування на західний стиль життя, на цінності західного суспільства руйнівно впливає на наше суспільство. Культура в будь-якому суспільстві – це результат його історії. Вона відображає ставлення людини до моральних норм, ідеалів, цілей і цінностей. Бездумне, безвідповідальне ставлення до загальнолюдських цінностей, руйнування вікових підвалин підриває самий фундамент нашого суспільства.

Список використаної літератури.

1. Бодлер Ш. Об искусстве / Ш. Бодлер. - М.: Искусство, 1986. – 450 с.
2. Круглова Л.К. Дефицит культуры: пути преодоления / Л.К.Круглова. - М.: Панорама, 1990. – 126 с.
3. Корзун Н. Рок, игры, мода и реклама/ Н.Корзун . - М.: Башня, 1989. – 215 с.
4. Теплиц К.Т. Все для всех. Массовая культура и современный человек / К.Т. Теплиц. -

М.: Академія, 1996. – 173 с.

Стаття надійшла до редакції 1.10.2014

B. Zolotukhin,

G. Anikina,

A. Shaihatdinov

MASS EFFECT OF CULTURE ON THE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT

The article highlights the impact of popular culture through media in socio-cultural environment. The concepts, structure and elements of popular culture and its manipulation of mass consciousness and psychology of modern man.

Key words: popular culture, fashion, consciousness, media

УДК 78.1

В. В. Марченко

С. В. Виткалов

РЕГІОНАЛЬНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР АКТИВІЗАЦІЇ МИСТЕЦЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ

Аналізуються причини активізації регіонального культурного чинника в сучасних умовах і на їх тлі розкрито творчість сучасного представника образотворчого мистецтва Рівненщини Віктора Гвоздинського.

Ключові слова: регіональна культурно-мистецька практика, образотворче мистецтво, творчість, виставкова діяльність.

Незважаючи на вкрай несприятливий для творчості стан, обумовлений війною на Сході країни, непопулярними економічними кроками нового Уряду, культурне життя, здається, навпаки активізувалось на усіх його щаблях і виступає свідченням здорового національного коду України.

Тож регіональний культурний простір сьогодні є тією цариною, що найбільш активно розробляється у сучасній країні, оскільки саме регіони являють собою низку оригінальних культурних ініціатив; саме там зосереджено яскраві пам'ятки національної архітектури чи скульптури; являє інтерес цей простір і з точки зору наявності творчих особистостей, які активно змінюють сьогодні регіональну культурну площину. Становить інтерес дослідників і аналіз сутності місцевого художника, який в сучасних умовах займається не лише мистецтвом, але й змушений суміщати власну творчу діяльність з бізнесом, викладацькою працею тощо, що також певним чином дає іншу інформацію стосовно сутності художньої практики, адже така діяльність несе на собі відбиток широких інокультурних контактів зі сферою бізнесу чи педагогіки, психології чи юриспруденції.

Утім, узагальнюючої літератури про регіональну культурну практику, її специфіку, форми репрезентації у сучасних умовах, міжкультурні взаємини тощо, небагато. Це переважно розвідки місцевих авторів (переважно краєзнавців або молодих науковців-педагогів ВНЗ) та перші дисертаційні дослідження: І. Ян (Харківщина), І. Бермес, В. Дутчак (Львівщина), Г. Карась (Львівщина), О. Легкун (Тернопільщина), Г. Борейко, С. Виткалова, Т. Смирнової, М. Ясінського (Рівненщина), В. Охманюка, Л. Ігнатової (Волинь) та ін., які згодом, сподіваємося, знайдуть утілення у монографічних дослідженнях. Причому ці

дослідження присвячені як висвітленню сучасного культурного простору, так і аналізу регіонального культурно-мистецького життя в історичній ретроспективі. Про актуальність цієї (регіональної) проблематики свідчать і численні всеукраїнські та міжнародні конференції, які проводяться щорічно у ВНЗ (Рівне, Харків, Київ, Луганськ, Дрогобич, Луцьк та ін.).

Чимало цікавого матеріалу про регіональний культурний простір можна почерпнути і з наукових збірників, що друкуються в регіональних ВНЗ, обласних краєзнавчих музеях та національних історико-культурних чи меморіальних заповідниках.

Ще однією характерною рисою сьогодення є й актуалізація наукового пошуку не лише на регіональному (чи, хоча б обласному), але й на районному рівнях. Свідченням чого є чимало публікацій з характеристики культурно-мистецького життя в історичній ретроспективі, вміщених останнім часом, приміром, на сторінках фахового наукового періодичного видання – «Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку»: наукові записки РДГУ. Адже західноукраїнські містечка (Дубно, Острог, Клевань, Пересопниця, Корець, Кременець, Дрогобич та ін.) свого часу були крупними культурними центрами, в яких і сьогодні зосереджено чимало цікавих архівів та пам'яток національного значення.

Інакше кажучи, актуальність окресленої проблематики очевидна.

Метою даної статті є характеристика одного з помітних представників волинського образотворення Віктора Гвоздинського, на прикладі аналізу творчості якого можна скласти достатньо повне уявлення про регіональних західноукраїнських майстрів пензля.

Кожен тип суспільства, до якого належать люди, базується, як відомо, на певній системі цінностей, що знаходять свій відбиток у його культурі, а надто – її художньому векторі. Цей ціннісний ряд, звісно, формує низка факторів, серед яких найбільш помітною є освіта та її художня складова, система традицій, вірувань, власне, культурне середовище і ще безліч інших складників, які немає потреби навіть перераховувати. З іншого ж боку, – які і не можна врахувати повною мірою, оскільки вони належать до такого ємного, складного і маловивченого поняття, як ментальність етносу.

Важливою складовою, причетною до згаданого вище поняття «культура», є постаті, тобто – репрезентанти цієї культури, у творчій діяльності яких і відбивається певною мірою ця складна духовна система. Саме ці люди й формують те культурне середовище, у якому зростає нова генерація і, власне, сам митець. І від того, хто ці люди, що сповідують вони у своїй творчій або повсякденній праці, як часто експонуються, спілкуються з молоддю і настільки їх твори входять у свідомість цих співгромадян, залежатиме наше майбутнє, визнання України державою, яка опікується духовністю, чи вона й надалі залишатиметься країною, творчий розвиток громадян якої мало хвилює її очільників.

«...Місце в історії для кожного народу визначається одним критерієм – відзначав перший Голова обласного відділення вже Національної Спілки художників України Костянтин Маркович Литвин у 1995 році, виступаючи з доповіддю з нагоди Шевченківських свят, – розвитком культури. І тільки твори мистецтва, що залишаються в часі, стверджують це місце» [2].

Одним із таких є помітний представник рівненського образотворення, живописець, графік, співробітник художньо-промислової майстерні, член Національної спілки художників України (з 1985 р.) та активний громадський діяч – Віктор В'ячеславович Гвоздинський.

Віктор Гвоздинський – один із небагатьох рівненських художників, який хоча й має майже місцеве коріння, принаймні йому близька і зрозуміла ментальність населення Західної України (адже народився він 1951 р. у м. Володимирі-Волинському Волинської обл.). Утім, спеціальну середню (художнє училище, 1966–1970 рр.) і вищу освіту (художньо-промисловий інститут, 1970–1975 рр.) здобув в іншому інокультурному середовищі –

російськомовному місті Харкові і мав би всотати від оточення, своїх викладачів, достатньо помітних у республіканському образотворчому мистецтві – професорів С. Бесєдіна, А. Константинопольського та О. Мартинця, – російську символічну і семантичну гамму чи, принаймні, її урбанізований слобожанський колорит. Однак він залишився співцем переважно західноукраїнського пейзажу, чи ширше б сказати – культурного простору, в якому втілює найпотаємніші свої задуми.

Його творча біографія, як і біографія кожного митця будь-якої доби, різнопланова і творчо насичена. Як співробітник художньо-промислових майстерень, покликаних мистецьки забезпечувати обласний центр, він виконує низку проектів, спрямованих саме на художнє облаштування міста. У цьому зв'язку відзначимо його розробку першого проекту художнього оформлення нового (теперішнього – авт.) приміщення Рівненського обласного краєзнавчого музею (1978 р.), пробуючи себе у різних видах художніх технік та формах. Цю роботу він виконував спільно з Ф. Бобриком.

Утім, змінювався час, а з ним і форми художньої діяльності та роль митця у суспільстві, а надто – ставлення до цього митця держави та широкого загалу.

Якщо у попередній суспільно-політичній формації професіоналізм художника значною мірою визначала творча Спілка, приналежність до якої забезпечувала йому реалізацію його власних художніх творів, більш-менш активну виставкову діяльність, державні почесні відзнаки тощо, а сам митець повинен був лише активно працювати над творчим самовдосконаленням, особливо не експериментуючи з художньою формою та виконуючи соціальне замовлення, то в наш час стимулююча роль творчих спілок, принаймні на регіональному рівні, звелася нанівець і обмежується часто вирішенням невеличкого кола організаційно-творчих питань, пов'язаних, як правило, з виконанням художнього оформлення адміністративних будівель та інших тотожних завдань, а також наданням своєї виставкової зали для, як правило, ювілейного експонування.

Тож кожен митець намагається сьогодні сам організувати свої експонування, брати участь у різноманітних «збірних» виставках чи інших, як правило, різновекторних проектах, займатися викладацькою діяльністю та паралельно вникати в сутність сучасного бізнесу, часто далекого від мистецтва тощо, обмежуючи та розпорошуючи свій час. І досить часто участь митця у тому чи іншому експонуванні визначається не лише якістю його власних творів, а суто організаційно-фінансовими чинниками. Тому переважна більшість місцевих майстрів пензля організацію персональної виставки розглядає як важливу форму власної презентації, незважаючи на фінансовий чинник, який часто лягає на плечі самого експонента. З іншого боку, саме такий стан речей має й певні переваги – адже у мистецтві залишаються лише ті, хто не бачить свого подальшого життя без цього виду художньої творчості. Така форма існування сучасного митця дає, на нашу думку, й більш загострене сприйняття самого життя, і проблеми розвитку мистецтва художнику вже бачаться в іншому ракурсі, обумовлені взаємодією художньої творчості і бізнесу чи інших форм, які стримують мистецьку самореалізацію особи.

Як зазначається у передмові до його власного каталогу «...Останні роки творчість митця природно і невимушено продовжує кращі мистецькі традиції українського пейзажного живопису, закладені П. Левченком, С. Васильківським та М. Бурачком» [3, с. 2], які, як відомо, експериментували зі світлом [5].

Достатньо переглянути у цьому зв'язку його роботи останніх років, де домінуючим виступає символічне блакитне тло: «Осінній парк» (п/о, 63x82, 2009 р.), «Межирицький монастир» (п/о, 59x59, 2007 р.), «Городоцький передзвін» (п/о, 65x83, 2009 р.), «Городок. Благовіст» (п/о, 62x82, 2007 р.) та інші подібної історико – сакральної проблематики. І саме як пейзажист він помітний на культурному видноколі України.

Віктор Гвоздинський належить до активних членів місцевої Спілки художників

НСХУ, оскільки, починаючи з 1973 року, часто експонується. При цьому 24 його експонування припадає на радянську добу (6 з яких – персональних) і 34 – на сучасний період (11 персональних). При цьому відзначимо, якщо перші його експонування відбулися у достатньо престижних культурних центрах, якими є Москва, Мінськ, Баку, Харків, Київ, Львів, Запоріжжя, Прага, Мост, Шумперк, то у сучасну добу його виставкова діяльність розгортається переважно у польських та чеських культурних центрах – виставкових залах Пйотркув-Трибунальського, Праги, Мосту, Єсеніка, або Рівного, Луцька, Острога, Чернівців та інших міст України, як і участь у 9 пленерах (Хотин, Кам'янець-Подільський, Острог, Івано-Франківськ, Кременець, Буковель, Пересопниця, Хелм та ін.) [8].

Його улюбленим центром експонувань є Чехія. Саме там ним проведено декілька персональних виставок: міста Прага (1988, 1990 рр.), Шумперк (1989, 1991 рр.), Мост (1990, 1992 рр.), Єсенік (1993, 1995, 1997, 1999 рр.). Відбулися також його персональні художні презентації й у м. Рівному (1985, 1986, 2010–2013 рр.), Львові (1985 р.), Луцьку (2012 р.) та ін. Помітною є його участь й у низці збірних тематичних експонувань («Над Горинню», м. Рівне, 2000 р., м. Мінськ; «Барви Полісся», 2003 р., Пйотркув-Трибунальський; різнопланові експонування у Луцьку та Тернополі, проведені у 2006–2008 рр.; «Барви України» – м. Ольштин, Польща, 2008 р., збірні виставки «настрою», посвячена натюрмортам місцевих майстрів (у В. Гвоздинського експонувався «Натюрморт із ромашками» та ін.), експонування українських та польських художників (2004 р., Польща), ювілейні, до 20-річчя державної незалежності України (Львів, Вінниця, Івано-Франківськ), де його творчі здобутки були також належним чином відзначені колегами та художньою критикою. Сьогодні ці експонування, крім усього іншого, є й достатньо фінансово витратними заходами для самих майстрів. А загалом для творчої самореалізації місцевих майстрів пензля чи різця значною мірою сприяє започатковане від 2003 року їх творче стажування, організоване для представників образотворення у живописному місті Пйотркув-Трибунальському, скульптурні пленери – у Вежбиці та Сейне (Польща), живописно-фотографічні – у Пряшеві (Словаччина), а також численні інші, проведені на Сумщині, Івано-Франківщині, Богуславщині на Волині, Тернопілля і Трипільлі, де не лише природні чинники, але й творче спілкування багато додають до формування художнього досвіду і смаку митців.

Не можна не згадати у цьому зв'язку й низку подібних заходів, започаткованих ще у 2006 році в області під назвою «Історичні та природні перлини Рівненщини», які також є ефективною формою творчої самореалізації особистості. Традиційним у краї стало проведення літньої творчої мандрівки «стежками Острожчини» – ще однієї творчої зустрічі художників, представників регіонального мистецтва, де продовжується практика мистецьких дискусій і народжуються оригінальні твори.

Подібну форму чимало років використовувала київський мистецтвознавець і художник Ольга Петрова, збираючи молодих майстрів пензля на пленери до Святогорської Успенської Лаври та її околиць, і таким чином не лише прилучаючи молоду генерацію до нових форм бачення мистецтва через професіональне спілкування, споглядання художніх творів, але й поповнюючи мистецьку колекцію Лаври сучасними зразками вітчизняного образотворення, заземленого на природу Сіверського Дінця. Отже, все це дає змогу не лише побачити рівненським митцям інший символіко-семантичний ряд, природу чи пам'ятки культури, але й долучитися до інших культурних технік, вивчати іншу творчу манеру, відчувати конкурентний дух середовища, поспілкуватися у творчому оточенні та побачити ще безліч того, чого перебуваючи лише в одному місті чи містечку ніколи не набути. Та й певні менеджерські навички стосовно просування власного культурного продукту в подібному середовищі набуваються значно скоріше й ефективніше. Як зазначав свого часу вітчизняний філософ Григорій Сковорода, «...якщо оволодіти мистецтвом спілкування і зустріти тотожну душу, то людина може бути не лише щасливою, але й найщасливішою».

Власне, ще одна з помітних персональних виставок Віктора Гвоздинського, за тематикою якої можна відслідковувати певну еволюцію творчості митця, його символічного ряду, відбулася у м. Рівному 25 лютого 2011 року у виставковій залі обласного краєзнавчого музею, де традиційно експонуються місцеві митці та відбуваються презентації творчого доробку науковців. Її проблематика, як і завжди, була достатньо широкою і давала змогу поглянути на черговий життєвий етап художника у його відтворенні на полотні чи папері. Зокрема, тут був представлений і його проект реконструкції відомої пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, розташований у смт. Гоща і підготовлений ним ще у 2000 році.

Цікавими видаються і його натюрморти: «На Маковія» (60x80, п/о, 2008 р.), «Зимовий вечір» (50x70, п/о, 2011 р.), «Натюрморт із полуницями» (80x60, п/о, 2011 р.), «Натюрморт урочистий» (98x86, п/о, 2011 р.), «Українська кераміка» (97x102, п/о, 2011 р.), «Прийшов місяць червень» (60x47, п/о), «Липневий натюрморт» (п/о, 80x60, всі – 2011 р.) та ін., професійно виконані у стриманій кольоровій гамі.

Більшість його картин, навіть при поверховому знайомстві з ними, експонованих на цій виставці, має достатньо нескладний сюжет. Це відмічають і всі ті, хто відвідує його експонування постійно, і ті, хто лише береться аналізувати ці твори: «Зима. Зустріч з весною» (50x70, п/о), «Межиричі» (63x85, п/о), «Похмурий день» (50x70, п/о, 2011 р.), «Церква с. Вишневець» (п/о, 50x70, 2010 р.) тощо.

Його пейзажі захоплюють кольоровою гамою і це помітно на чималій кількості картин: «Весняний пейзаж» (55x58, п/о, 2009 р.), «Долинами і луками» (63x83, п/о, 2010 р.), «Мінлива осіння пора» (50x70, п/о, 2011 р.), «Синьоока осінь іде навманя» (70x90, п/о, 2011 р.). Чимало його художніх картин нав'язані карпатськими мотивами: «Тиха осінь у Карпатах» (63x83, п/о, 2010 р.), «Карпатські далі» (60x80, п/о, 2009 р.), «Зима. 2009» (50x70, п/о) та ін., або місцевою проблематикою: «Вулиця Симона Петлюри» (45x 60, п/о, 2009 р.). Вражають своєю безпосередністю серед експонованих й картини «Мрію про небо» (71x75, акварель, 1983 р.), на якій зображена внучка художника на тлі аеропорту та лірична замальовка «У дощовий день» (50x60, п/о, 2011 р.), де зображено хлопчика, що ховає від дощу маленького лелеку.

Майже у кожного художника є проблематика, яка рідко виривається «на світ» і стає доступною широкому загалу, утім не полишає його творчої натури і є, так би мовити, другим я. Це пов'язано з низкою факторів, серед яких психологічні надломи упродовж життя, яскраві негативні враження тощо. Адже рух дорогою, під назвою «Життя» також накладає свої відбитки на творчість, ракурс бачення мистецьких проблем та й сам зовнішній вигляд митця.

Стосовно В. Гвоздинського, то найбільше вражають у цьому контексті його моторошні картини-символи: «Відлуння. 1998» (п/о), «Відлуння 1995» (60x80, п/о, 1998 р.), «Плин часу» (60x80, п/о, 1996 р.), «Коло життя» (п/о), «Особисте» (99x89, п/о, 1999 р.) – твори, в яких відчутне неначе переплетіння душ поза реальним світом, що начебто намагаються вирватися з тіней свого тіла, чи про щось нам розповісти [4]. До речі, відомий філософ кінця ХІХ – початку ХХ століття М. Бердяєв високо оцінював роль символізму як у художній творчості, так і в житті кожного з нас загалом, ще на початку ХХ ст. зазначав: «у символах дані не умовні знаки душевних переживань людини, а обов'язкові знаки першожиття, самого духу в його першореальності, дані шляхи, що пов'язують світ природний і світ духовний» [1; с. 71]. Символісти початку минулого століття вважали, що «рух і гра смислових відтінків створюють нерозгаданість, таємницю символу. Якщо образ виражає одиничне явище, то символ таїть у собі низку значень – почасти протилежних, різноспрямованих» [7]. Утім, загалом творчість Віктора Гвоздинського лірична і достатньо оптимістична, насичена пружним ритмом. І остання виставка (початок 2014 р.) митця це

підтвердила.

Досить активна і помітна в середовищі митців та мистецтвознавців виставкова діяльність художника сьогодні сприяла тому, що його різнопланова творчість викликає зацікавлення не лише вітчизняних шанувальників мистецтва, але й закордонних. Тож, його твори сьогодні знаходяться у приватних колекціях України, Росії, Польщі, Чехії, Австрії, США, Австралії, Італії тощо. Розміщено його роботи й у мистецькому альбомі «Художники Прикарпаття» (2009 рік). Чимало робіт подаровано Рівненському обласному краєзнавчому музею, який також формує свою колекцію представників місцевого образотворення [4]. Шкода лише, що відсутність певної плановості в організації виставкової діяльності в краї та й Україні загалом, а також поглибленого вивчення цієї спадщини в навчальних закладах, не дає змоги доносити цю інформацію до споживача.

А ще Віктор В'ячеславович – активний громадський діяч, що очолює Комітет з культури і духовності Рівненської громадської ради, зусиллями якого, сподіваємося, м. Рівне таки отримає приміщення під Художній музей і буде мати яскраві художні колекції, принаймні, живопису та скульптури малих форм 60–початку 80–х років ХХ століття, які сьогодні активно реалізуються за кордоном.

Тож сподіваємося, що цей складний час стимулюватиме появу узагальнюючих праць про регіональну культурну практику, яка, поза сумнівом, складе яскраву сторінку культурного поступу України кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Список використаної літератури

1. Бердяев Н. Диалектика божественного и человеческого / Н. Бердяев. – М. : Фолио, 2003. – 624 с.
2. Виткалов С. В. Рівненщина : культурно-мистецький потенціал в парадигмах сучасності : моногр. / Сергій Виткалов. – Рівне : ППДМ, 2012. – 416 с., іл.
3. Віктор Гвоздинський : живопис : альбом. – Рівне, 2009. – 24 с.
4. З інтерв'ю С. Виткалова з художником В. Гвоздинським, проведеним 23 березня 2013 р. // Приватний архів автора.
5. Лобановський Б. Б. Українське мистецтво другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Лобановський Б. Б., Говдя П. І. – К. : Мистецтво, 1989. – 206 с.: іл.
6. Нордау М. Психологія генія и таланта / М. Нордау. – К. – Харків, 1898.
7. Символізм / Електр. ресурс: [http : // www.krugosvet.ru/enc/ kultura_i_obrazovanie /literatura/SIMVOLIZM.html](http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/SIMVOLIZM.html).
8. Художники Рівненщини. Альманах Рівненської обласної організації Національної спілки художників України. – Рівне : ВАТ Рівненська друк., 2008. – 100 с.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2014

V.V. Marchenko

S.V. Vytkalov

REGIONAL CULTURAL SPACE OF UKRAINE AS FACTOR OF ACTIVATION OF ARTISTIC INITIATIVE

Reasons of activation of regional cultural factor are analysed in modern terms and on their background work of modern representative of fine art of Рівненщини Victor Gvozdinskiy is exposed.

Key words: regional cultural and art practice, fine art, work, exhibition activity.

УДК: 930.1:[008:929 Виг]

С. Ю. Сабадаш

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ Л. ВИГОТСЬКОГО

В статті розглядається джерелознавчий аспект науково-теоретичної спадщини відомого вченого Л. С. Виготського. Наголошується увага на працях його послідовників та архівних досліджень, в яких виокремлюється культурологічна складова спадщини Л. С. Виготського. Зазначається, що в контексті культурологічного знання його праці не досліджувалися, хоча їх дослідження має великий потенціал.

Ключові слова: Л. С. Виготський, культура, джерелознавча база, культурно-історична теорія, архівні дослідження

Науковій творчості Л. Виготського присвячено чимало глибоких і змістовних робіт, але наукових досліджень стосовно наявності культурологічної проблематики у його теоретичному спадку не проводилося. В цій статті доробок Л. Виготського розглядається саме з перенесенням уваги на культурологічну складову теоретичних та практичних напрацювань вченого.

Наукова спадщина Л. Виготського привертала увагу багато вчених зі світовим ім'ям, які застосували його теоретичні та практичні знахідки в різних галузях гуманітарної науки.: зокрема у філософії – це Е. Ільєнков, М. Мамардашвілі, Г. Щедровицький; у психології – О. Асмолов, Л. Божович, М. Вересов, В. Зінченко, О. Лурія; у лінгвістиці – В'яч. Іванов, М. Лотман, Р. Фрумкіна. Тим чи іншим чином ці відомі вчені, як і багато інших, розглядали теоретично-практичну спадщину Л. Виготського, або працювали у подальшій розробці його теоретичних здобутків та їх практичному втіленню.

Умовно бібліографічні джерела, відносно науково-теоретичних праць Л. Виготського, можна поділити на декілька категорій, які відображають певні напрямки в дослідженні різнопланової наукової діяльності вченого.

По-перше, це сам корпус наукових праць Л. Виготського, до якого слід віднести літературно-критичні статті допсихологічного періоду, «Педагогічна психологія», «Психологія мистецтва», «Педологія підлітка», «Мислення і мовлення» та зібрання творів у шести томах.

По-друге, це біографічні дослідження, у яких відображаються не тільки події й обставини особистого життя Л. Виготського, але й етапи його наукової біографії.

По-третє, близькі до першої категорії архівознавчі дослідження, функція яких полягає в знаходженні невідомих до сьогодення фактів з життя вченого та неопублікованих наукових й епістолярних праць; ще до цього додається й функція порівняння першоджерел (рукописів та перших видань) з опублікованими працями Л. Виготського в радянський та пострадянський період, завдяки чому виявляються ідеологічні й методологічні редакторські виправлення творів вченого, виданих в різні роки вже після його трагічної смерті.

Учетверте, наукові публікації відносно досліджень Л. Виготського в багатьох галузях гуманітарного напрямку, в яких тою чи іншою мірою відображались його центральна авторська ідея щодо впливу на особистість багатющого світу культури, а також його мислительське бачення цього впливу на розвиток і формування самої гуманітарної галузі науки та необхідності подальших досліджень у цій сфері.

Не менш цінними, в'яте, є наукові праці учнів та послідовників Л. Виготського, які у своїй діяльності поглиблювали певні концепції наукової спадщини вченого, чи то розвивали

власні наукові теорії, базуючись на блискучих досягненнях та відкриттях геніального вченого.

Також до бібліографічних джерел відносно дослідження науково-теоретичної спадщини Л. Виготського слід долучити дослідження, у яких відображається взаємозв'язок між теоретичними здобутками вченого з науковими дослідженнями інших видатних вчених гуманітарного напрямку науки.

Зібрання творів Л. Виготського являє собою великий масив його письмової й усної мови, що у тім чи іншим вигляді потрапляли до публікації й виходили друком з різним ступенем редакторської обробці. Тут багато невідомих факторів, які не дають можливості однозначно приписувати саме Л. Виготському і термінологічні розбіжності, що виявляються в його роботах, і навіть деякі логічні протиріччя [1].

Саме наявність таких «помилко» послужила приводом для того, що сучасні дослідники творчого насліддя Л. Виготського, базуючись на архівних матеріалах, започаткували перевидання у відкритому доступі нового повного зібрання творів видатного психолога [2].

Критика різних заідеологізованих інтерпретацій науково-теоретичної творчості Л. Виготського почалася ще в 1970-і роки як у Радянському Союзі, так і за кордоном. Число критичних публікацій неухильно зростало за весь цей час аж до наших днів і лише в недавню добу, в 2000-і роки, остаточно оформилося як «ревізійністська революція» у виготськознавстві [16]. Уся ця критична література вносить великий вклад у переоцінку також і історичної ролі й теоретичної спадщини Виготського в контексті сучасної науки. Істотним компонентом ревізійністського руху у виготськознавстві є робота над добровільним, некомерційним науково-видавничим проектом «*Psyanima* Повне зібрання творів Л. Виготського» («*Psyanima Complete Vygotsky*» project[2]), у ході якого цілий ряд текстів Виготського вперше стає вільно доступний широкому колу читачів, причому у вигляді, очищеному від цензури, редакторських втручань, викривлень і фальсифікацій у посмертних радянських виданнях більш пізнього часу. Ця видавнично-редакторська робота підкріплюється потоком критичних досліджень і наукових публікацій з питань текстології, історії, теорії й методології психологічної теорії Л. Виготського й учасників кола Л. Виготського.

Цей проект став можливий тільки в результаті співпраці міжнародного колективу ентузіастів – дослідників, архівістів і співробітників бібліотек Білорусі, Бразилії, Німеччини, Ізраїлю, Італії, Канади, Нідерландів, Росії, Швейцарії та Південної Африки, – які не тільки провели ґрунтовну аналітичну й текстологічну роботу, але й об'єднали свої зусилля для того, щоб зібрати досить значну колекцію публікацій текстів Л.С. Виготського.

Результати цього міжнародного науково-дослідницького експерименту засвідчили – становлення Л. Виготського як вченого припав на початок ХХ століття – роки бурхливих політичних і соціальних перетворень, у зв'язку з чим біографічний і науковий матеріал цих років довгий час був маловідомим за політичними мотивами, а також через малу вивченість архівних накопичень. Однак оприлюднення спогадів близьких до Л. Виготського людей вдало заповнюють цю прогалину в науковій біографії вченого. «Свідчення сучасників не завжди збігаються між собою – і це цілком природно. Різні люди, зустрічаючись з активною й багатогранною особистістю, бачать її різні сторони... Те ж стосується й спадщини яскравої людини. Щоб бодай відносно повно уявити собі його особистість, варто не обмежуватися тільки тими його творами, які зробили його класиком у тій чи іншій області культури й науки» [13, с. VII], – зауважує І. Фейгенберг, редактор спогадів С. Добкіна про роки ранньої дружби і спільної роботи з Л. Виготським.

Особистий життєпис вченого практично невіддільний від його науково-творчої біографії. Цей факт з усією очевидністю доведений у біографічному дослідженні

Г. Вигодської і Т. Ліфанової [7]. «Ця авторська й творча співдружність визначила хоч і дещо подвійний, але все-таки єдиний жанр книги. Вона – не науковий трактат про Л. Виготського, радше його життєпис, характеристика творчого шляху, основних етапів наукової творчості. У ній розкрита атмосфера цієї творчості, оточення Л. Виготського, незліченні епізоди його наукової й педагогічної діяльності, де знаходили застосування його творча й організаційна активність» [7, с.12].

Показово, що унікальність наукової біографії вченого також розглянув і М. Ярошевський, який у своїй праці «Л. С. Виготський: в пошуках нової психології» здійснив аналіз теоретико-методологічної спадщини Л. Виготського. Науковий підхід Ярошевського базується на переконаності в існуванні об'єктивних закономірностей розвитку психологічної науки. Так, він відзначає, що «...особливий інтерес представляє вивчення діяльності й особистості вчених, стилю яких властивий міждисциплінарний інтегративізм. Їхні ідеї народжувалися у своєрідному діалозі між «голосом» психології й тим, що відкрили в поведінці й свідомості живих істот інші науки. Це, з одного боку, збагачувало саму психологію, з іншого – й науки, що мають «людський вимір»» [10, с. 299]. Так само в даному науковому трактаті реалізований розроблений М. Ярошевським принцип «опозиційного кола», у яке видатний історик науки вводить З. Фрейда, Г. Челпанова, Ж. Піаже та інших видатних психологів початку ХХ століття. Розглядаючи теоретичну й практичну наукову цінність праць Л. Виготського у всій їхній різноплановості, М. Ярошевський пояснює це розмаїття напрямків у такий спосіб: «Його теоретична конструкція увібрала задане й створене багатьма відгалуженнями біологічного й соціального знання й, саме тому, широко відгукнулася в різних дисциплінах – від психіатрії до семіотики» [10, с. 299].

Теоретичні дослідження сучасних дослідників щодо діячів певного історичного періоду спираються не тільки на аналіз опублікованих праць цих авторів, але й на архівні матеріали, що виявляються при дослідженні архівів (від сімейних до державних). Особливо це стосується не надто ретельно зібраного насліддя Л. Виготського, творча діяльність якого, зокрема викладацька, проходила в Москві, Ленінграді, Харкові, ну й звичайно в Гомелі.

Велику роботу в галузі вивчення особистих архівів Л. Виготського здійснила Є. Завершнева [3, 4, 5, 6], яка своїми дослідженнями освітила не тільки роки «зрілої» наукової творчості вченого, але й період становлення Л. Виготського як психолога в 1910 – 1925 рр.

І вже як зрілий вчений Л. Виготський писав в 1930 році: «У Спінози є теорія (я її дещо видозміню): душа може досягти того, щоб усі прояви, усі стани співвідносилися до однієї мети; тут може виникнути така система з єдиним центром, максимальна зібраність людської природи. (...) Спіноза показав цю систему в плані філософському; є люди, життя яких є зразком підпорядкування одній меті, які довели практично, що це можливо» [8, с. 131]. Досліджуючи матеріали архівів, Є. Завершнева підтверджує цю теорію, пов'язуючи її з життям самого Л. Виготського: «Ці слова як найкраще описують його самого: піддаючи емоції «переплавленню», він вибудував власну особистість у відповідності зі своїми філософськими й етичними поглядами. В процесі переплавлення він пройшов стадію «нігредо», «темної ночі душі», і потім, спираючись не тільки на «позитивні мотиви», але також на силу бездіяльності й розпачу, зробив ривок, який привів його до нового життєвого простору, де вже не було місця порожній мрійливості» [9, с.131]. Важливе, на наш погляд, спостереження дослідниці, проте подальший аналіз творчого доробку Л. Виготського не дає підстав говорити про якийсь помітний поділ його творчості на два періоди – малопродуктивний та другий – динамічний, продуктивний, плідний. Вже у віці 19 років, а особливо після закінчення у 1917 р. одразу двох факультетів (юридичного і літературно-філологічного) у двох університетах Москви, він активно випробовує свої здібності критика-коментатора, про що свідчать архівні дослідження, завдяки яким стали доступні ранні роботи

Л. Виготського, зокрема його театральні рецензії, критичні статті літературознавчого змісту, а також роботи, присвячені єврейському питанню в художній літературі.

Доказовими в цьому контексті слід вважати дослідницькі висновки, яких дійшли Б. Котик-Фрідгут [11], В. Мальцев [12], коли аналізуючи театральні рецензії Л. Виготського відзначили, що в ранніх роботах вченого вже проявляються риси майбутніх науково-теоретичних розробок, значно повніше розкритих і узагальнених у подальших його роботах – таких як «Психологія мистецтва», «Історичний зміст психологічної кризи», «Мислення й мовлення».

До неписаних законів етики слід віднести й традицію, згідно з якої учні й послідовники видатного діяча перебирають на себе місію продовження розвитку наукових теорій і поглядів своїх учителів. Наукова спадщина Л. Виготського «пережила» майже весь спектр відносин у науковому світі – від найжорстокішої критики в 30-х роках (критика Рудневої Є. [14] і «...у цей період одержують деяке поширення ідеалістичні теорії (особливо фрейдизм і ін.). Шкідливий вплив виявила й культурно-історична теорія, пропагована Виготським і його учнями» [13, с. 420]) через зневажливе забуття протягом майже 30 років. Його учні зайнялися дослідженнями більш «безпечними» з ідеологічної точки зору, але, за їхніми словами, в руслі теоретичної спадщини Л. Виготського, які привели «до істотної зміни в акценті досліджень – Л. Виготський підкреслював вплив *вищих психічних функцій* на розвиток нижчих психічних функцій і практичної діяльності дитини, а О. Леонтьєв підкреслював провідну роль *зовнішньої, предметної діяльності* в розвитку психічної діяльності, у розвитку свідомості» [15, с. 24].

Проводячи власну науково-теоретичну роботу, учні Л. Виготського зуміли зберегти наукові праці свого вчителя й заново внести їх у коло наукових інтересів ученого співтовариства при зміні ідеологічної ситуації. Але цей процес однаково був ідеологічно забарвлений через комуністичну ідеологію, що домінувала в гуманітарній сфері наук. Праці Л. Виготського публікуються із критичними коментарями, з редакторськими виправленнями й викривленнями. Виникає своєрідне трактування наукової спадщини Л. Виготського як «батька-засновника» радянської психології, через що науково-теоретичні праці вченого спотворюються аж до створення компілятивних праць, приписуваних Л. Виготському [1].

Проте, навіть у цей час залишалися вчені, які прагнули проводити наукові вишукування в руслі теоретичних відкриттів і практичних наробітків Л. Виготського. Так, Р. Фрумкіна вказує, що: «...не тільки для студентів – лінгвістів і психологів, але навіть для аспірантів тексти Виготського залишаються як би зашифрованими. Їхнім скоріше заучують і відтворюють, чим розуміють» [18]. І як лінгвіст, Ревекка Марківна, вказує на одну із причин цього явища: «У своїх текстах Виготський мовчазно припускає, що його читачі – *теж люди культури*, і тому опускає багато ланок міркувань як надлишкові. Уже тому для нас Виготський – відверто «важкий» автор. Це, звичайно, лише одна із причин труднощів розуміння його текстів, і аж ніяк не головна... Зрозуміло, Виготський писав мовою *свого часу*, але що це, властиво, значить для нас сьогодні? ... ця мова відбиває спосіб міркувати на психологічні й філософські теми, який був спільним для його сучасників у різних країнах, навіть якщо Виготський не розділяв ті або інші конкретні наукові концепції, будь то ідеї Вюрцбургської школи або генетична психологія Піаже» [18].

М. Вересаєв також у своїх роботах вказує на складності розуміння основних положень теоретичної спадщини Л. Виготського сучасними вченими через відсутність розуміння мови культури того часу. «Читання таке (якщо його ціль – не висмикування цитат, а бажання розібратися в суті справи) вимагає певних зусиль і часу. Але іншого шляху однаково немає. Однак для цього необхідна одна умова, а саме потрібно розуміти мову, якою усе це написано. ... У мене є підстави сумніватися в тому, що ми – читачі Виготського, – цілком і завжди розуміємо мову, якою він писав» [21].

В основі культурно-історичної психології лежать два принципи: 1) визнання соціокультурної обумовленості психіки людини й синтетичний (цілісний) погляд на людину; 2) розуміння культури як семіотичного феномену (як системи знаків), що дає перспективу конкретного наукового синтезу досліджень людини в рамках психології. Обидва ці принципи мали глибинні підстави в російській гуманітарній думці на початку ХХ століття й осмислювалися в російській філософії того часу. Відмінною рисою російської філософії була орієнтація на спілкування як цінність, що знаходило вираження не тільки в таких, наприклад, ідеях, як ідея соборності, але також у розробках науково орієнтованої семіотики.

На труднощі в розумінні мови наукових праць Л. Виготського без відповідного розгляду інтелектуальної атмосфери початку ХХ століття вказують дослідження В. Зінченко, Є. Моргунова, Б. Пружиніна. Наукові ідеї Л. Виготського мали свої передумови й вони були в тій культурній традиції, яка багатьма заперечувалася або була взагалі невідома, що й породжувало міф про «генія нізвідки» – Л. Виготського. «У сучасній науковій молоді й без того вистачає скепсису, а то й нігілізму з приводу вітчизняної історії, у тому числі й історії науки. Дореволюційної науки вона не знає, а пореволюційну вона не прагне знати або витісняє. Це наводить на сумні міркування, особливо коли мова йде про психологів. Науку не можна почати з початку, навіть якщо дуже хочеться. Вона завжди продовження, традиція» [20, с. 8], – відзначає В. Зінченко.

Більш докладно взаємозв'язок методологічних позицій Л. Виготського з ідейною спадщиною культури Срібного століття В. Зінченко досліджує в співавторстві з відомими філософами Б. Пружиніним і Т. Щедріною. «Культурно-історична психологія склалася в певній ідейній атмосфері – в атмосфері встановлення панування марксизму... Мета даної книги – прояснити ідейні гуманітарні передумови й підстави культурно-історичної психології як наукового напрямку й по можливості методологічно строго відокремити їх від ідеологічних нашарувань. Таким шляхом ми сподіваємося певною мірою подолати елементи ідеологізму, що залишаються в ній і проникаючи в неї (як, між іншим, і в будь-яку науку) при звертанні до соціокультурних контекстів її функціонування – тим більше, що у випадку культурно-історичної психології мова йде не тільки про звертання до зовнішнього, так би мовити, контексту її динаміки, але й про процеси формування її змісту» [19, с. 8].

Цінність науково-теоретичної спадщини Л. Виготського для культурології одним з перших показав В'яч. Іванов: «... у побудованій Л. Виготським концепції історії культури як розвитку систем знаків, що служать для керування поведінкою, знайшла вирішення ... проблема співвідношення культури й психології особистості. Саме це коло ідей Виготського, розвине його школою, в останні роки виявляє все більший вплив на світову науку. Найважливіші зрушення намічаються при засвоєнні систем культури наступним поколінням, можливості якого виявляються саме на етапі трансформації при засвоєнні. Взаємодія особистості й суспільства, що створює сприятливе або несприятливе середовище для розвитку задатків (у тому числі й генетично визначених) особистості, у працях Виготського і його школи вперше почало досліджуватися експериментально» [22]. На складності такого експериментального дослідження вказує М. Вересов [23].

Незважаючи на те, що Л. Виготський дистанціював свою теорію як і від психоаналізу, так і від біхевіоризму, у наукових працях присутнє бажання віднести його роботи до цих напрямків. Такий погляд на спадщину Л. Виготського прослідковується в працях О. Еткінда [24, 25], а також Шейко В., Богуцького Ю. [26, с. 388].

Розглядаючи літературні джерела, присвячені Л. Виготському і його науковій спадщині, можна відзначити, що розрізненість розгляду наукової спадщини Л. Виготського науковими дослідниками в різноманітних областях наукової думки приводить до недостовірної оцінки його науково-теоретичних відкриттів і спотворює його роль у культурній спадщині в наслідку різноманітних причин. Наявність наукової роботи, яка

поєднувала б різноманітність теоретичних положень історичній-культурно-історичної теорії в різних областях наукового знання на основі повноцінного вивчення наукової спадщини Л. Виготського, дозволило б дати науково-теоретичній спадщині Л. Виготського адекватну оцінку в єдинім культурнім полі ХХ століття.

Список використаної літератури

1. Ясницкий А. «Когда б вы знали, из какого сора...»: к определению состава и хронологии создания основных работ Выготского // Психологический журнал Международного университета природы, общества и человека «Дубна». – 2011. – № 4. – С. 1-52.
2. <http://psyanimajournal.livejournal.com/3526.html>
3. Завершнева Е. «Путь к свободе» (К публикации материалов из семейного архива Л. С. Выготского) / Е. Завершнева // НЛЮ. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2007/85/za7.html>
4. Завершнева Е. Ю. Записные книжки, научные дневники Л. С. Выготского: результаты исследования семейного архива // Вопросы психологии. – 2008. – №1. – С. 132-145; 2008. – №2. – С. 120-136.
5. Завершнева Е. Еврейский вопрос в неопубликованных рукописях Л.С. Выготского // Вопросы психологии. – 2012. – №2. – С. 79-99
6. Завершнева Е.Ю. «Ключ к психологии человека»: комментарии к блокноту Л.С. Выготского из больницы «Захарьино» (1926 г.) // Вопросы психологии. 2009. – № 3. – С. 123–141.
7. Выгодская Г. Л., Лифанова Т. М. Лев Семенович Выготский. Жизнь. Деятельность. Штрихи к портрету. – М.: Смысл, 1996. – 424 с.
8. Выготский Л. С. О психологических системах // Выготский Л. С. Собр. соч.: В 6 т. – Т. 1. М.: Педагогика, 1982. – С. 109-131.
9. Завершнева Е. Ю. «Молюсь о даре душевного усилия»: мысли и настроения Л.С. Выготского в 1917-1918 гг. // Вопросы психологии, 2013. №2, С. 112-132
10. Ярошевский М. Г. Л. С. Выготский: в поисках новой психологии / Предисл. Е. Е. Соколовой. Изд. 2-е, доп. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 304 с.
11. Котик-Фридгут Б. Зерна, которые прорастают: обзор ранних журналистских работ Л. С. Выготского (1916-1923) // Психологический журнал Международного университета природы, общества и человека «Дубна». – 2011. – № 4. – С. 188-197.
12. Мальцев В. В. Театр 1920-х годов в оценке Л. С. Выготского // Психологический журнал Международного университета природы, общества и человека «Дубна». – 2012. – № 1. – С. 145-153.
13. Малая советская психология в 11 тт. Т. 8, Государственное издательство «Малая советская энциклопедия», М., ОГИЗ РСФСР, 1939. – 528 с.
14. Руднева Е.И. Психологические извращения Выготского.-М.: Учпедгиз, 1937. – 32 с.
15. А. Н. Леонтьев и современная психология: монография: сб. ст. / А. В. Запорожец, В. П. Зинченко, О. В. Овчинникова, О. К. Тихомиров. – Москва: Издательство Московского университета, 1983. – 288 с.
16. Guest Editor's Introduction. Journal of Russian and East European Psychology, vol. 50, no. 4, July-August 2012, pp. 3-15
17. Фрумкина Р. М. Анатомия одной рецепции: культурно-историческая психология Выготского–Лурия // Новое литературное обозрение. – 2007. – №85. – С. 16–24.
18. Зинченко В. П., Пружинин Б. И., Щедрина Т. Г. Истоки культурно-исторической психологии: философско- гуманитарный контекст / В. П. Зинченко, Б. И. Пружинин,

- Т. Г. Щедрина. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 415 с.
19. Зинченко В. П., Моргунов Е. Б. Человек развивающийся. Очерки Российской психологии. – М.: Тривола, 1994. – 304 с.
 20. Вересов Н. Н. Культурно-историческая психология Л. С. Выготского: трудная работа понимания [Электронный ресурс]/ Н. Н. Вересов // НЛЮ. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2007/85/be6.html>
 21. Иванов Вяч. Вс. Культурная антропология и история культуры / Вяч. Вс. Иванов // Одиссей: Человек в истории, 1989: Исследования по социальной истории и истории культуры. – М.: Наука, 1989. – С. 11–16
 22. Вересов Н. Н. Экспериментально-генетический метод и психология сознания: методология и принципы // Психология сознания: современное состояние и перспективы: Мат-лы II всерос. науч. конф. 29 сент. – 1 окт. 2011 г., Самара. Самара: ПГСГА, 2011. С. 21–36.
 23. Эткин А. М. Эрос невозможного: Развитие психоанализа в России. – М.: Гнозис; Прогресс-Комплекс, 1994. – 376 с.
 24. Эткин А. М. Еще о Л. С. Выготском: Забытые тексты и найденные контексты. / Эткин А. М. // Вопросы психологии. – М., 1993. – № 4. – С. 37–55.
 25. Шейко В. М., Богуцкий Ю. П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX – початок XXI ст.). Монографія. – К.: Генеза, 2005. – 592 с.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2014

S. Y. Sabadash

HISTORIOGRAPHICAL ASPECT OF THE SCIENTIFIC OF CULTURAL AND CREATIVE PROCESSES: HISTORIOGRAPHICAL ISSUE

The article views the historiographical aspect of the scientific and theoretical heritage by the famous scientist Lev Vygotskiy. The attention is focused on the works of his followers and archeological researches, which consider cultural component by Lev Vygotskiy heritage. It's marked that in the context of the cultural issue his works haven't been investigated though their research has a great potential.

Key words: *Lev Vygotskiy, culture, source base, cultural and historical theory, archeological research.*

УДК:94;02

Ю. С. Сабдаш

ЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ У. ЕКО

В статті розглядається етична концепція відомого італійського вченого та письменника Умберто Еко. Аналізується його книга «П'ять есе на теми етики», де автор розкриває проблематику сучасного суспільства: війни, расизм, фашизм і націоналізм, робота ЗМІ, релігійна і позарелігійна етика. Наголошується, що функція інтелектуала – рефлексія, критика, «вип'ячування двозначностей і висвітлення їх», а також розглядається ур-фашизм – термін, який ввів Еко для позначення ідеології, яка існувала в усі історичні епохи в найрізноманітніших формах.

Ключові слова: *У.Еко, етична концепція, гуманізм, функція інтелектуала, ур-*

фашизм, нетерпимість, пошук діалогу.

Умберто Еко – визнаний філософ, медієвіст, семіотик, мистецтвознавець, а також видатний письменник. Сьогодні він почесний професор низки університетів: широка популярність прийшла до У. Еко після появи його праць з історії Середньовіччя, наукових досліджень в галузі мистецтвознавства та семіотики, а також двох світових бестселерів – «Ім'я рози» та «Маятник Фуко».

Багато своїх праць У. Еко присвятив етиці та моралі, але найцікавішою, на нашу думку є книга «П'ять есе на теми етики» [1]. У передмові до неї він зазначає: «У зібраних тут есе дві спільні характеристики. По-перше, вони створювалися з нагоди участі у міжнародних конференціях і засіданнях. По-друге, при всій розмаїтості тематики есе носять етичний характер, тобто говорять про те, що робити добре, що робити погано й чого не слід робити ні за яких умов» [1, с. 5]. Книга розкриває майже всю проблематику сучасного суспільства: війни, расизм, фашизм і націоналізм, робота ЗМІ, релігійна і позарелігійна етика, ці тексти мають за мету одне: з позицій моралі визначити, що таке добре і що таке погано, виходячи з цілісної системи етичних категорій, яким Умберто Еко завжди уміє додати свіжості та гостроти, – за допомогою витонченого та дотепного оформлення. Що ж до запропонованої етичної системи, то, на нашу думку, її можна визначити одним словом – гуманістична. Уточнимо, що йдеться про класичний італійський ренесансний гуманізм, який проголосив своєю метою «пізнання речей, які стосуються життя та людських нравів і які вдосконалюють та прикрашають людину». Звичайно, житель ХХ – ХХІ ст. – і тим більше вчений, що опікується такими сучасними дисциплінами, як семіотика і культурологія, – не може сповідувати ренесансну ідеологію в чистому вигляді. Але усвідомлювати себе прямим і законним її спадкоємцем – чому б і ні, коли йдеться про одвічні загальнолюдські цінності?

На одній з прес-конференцій на запитання «Чи реабілітував Ватикан Саванаролу і що з цього приводу думає Умберто Еко?» він відповів: «Мені здається, це не актуальне завдання Ватикану – вибачатись перед давно спаленим Саванаролою або якимось чином регулювати відносини, які вже врегулювала історія. Крім того, я ніколи його не любив, цього вашого Саванаролу. Якщо б я вибирав собі компаньйона для відпочинку удвох, то запросив би Джордано Бруно. Я свою думку нікому не нав'язую, я не расист. Але якщо б моя дочка схотіла вийти заміж за Саванаролу, напевно, я був би незадоволений» [2, с. 3]. Звичайно, цей забавний пасаж не пов'язаний з текстами безпосередньо, але в ньому вдало викладено навіть не світогляд, а світовідчуження Умберто Еко: Саванарола для нього представник іншої «інтелектуальної раси» жорстких і нетерпимих фанатиків, що виступають від імені істини і так чи інакше пригнічують свободу. Можна навіть сказати, що ця «раса» ворожа Еко; в усякому разі, його власна ідеологічна позиція має прямо протилежну спрямованість, викладену так: «З ... нетерпимістю треба боротися в самих її зачатках, неухильним зусиллям виховання, починаючи з найніжнішого дитинства, перш ніж вона віділлється в якусь книгу і перш ніж вона перетвориться на поведінкову шкірку, непробивну і тверду – саме тут наша робота» [1, с. 147]. «Свобода і Визволення – наша робота. Вона не кінчається ніколи» [1, с. 80].

Умберто Еко висловлюється від імені інтелігенції. Сьогодні наша інтелігенція немов би соромиться говорити про себе «ми». Значною мірою тому, що ця колишня добра форма скомпрометована різноманітними ідеологічними спекулянтами, а частково через істотну роз'єднаність, відсутність об'єднавчої ідеї. Еко не відчуває ніяковості, оскільки основою його «ми» є ті елементи норми, які можуть і повинні об'єднувати всіх людей незалежно від їхніх партійних, релігійних та інших переконань. Тобто інтелігенція для нього – поняття етичне, а точніше, в цьому понятті йдеться про соціальну функцію. Виконувати її здатні і віруючі, і невіруючі, і освічені, і безграмотні – всі, хто зумів усвідомити: «етичний підхід починається,

коли на сцену приходять “Інший”» [1, с. 14], і цей «“Інший” від народження наділений абсолютно тими ж потребами і правами, які ми вважаємо неухильними для себе» [1, с. 16]. Теоретично – начебто дуже, до неймовірного просто, а практично – майже не здійснено; в усякому разі, ніколи це не виконувалося, як і численні інші християнські заповіді.

Еко – блискучий сучасний інтелектуал, однаково здатний написати роман, наукову статтю з семіотики чи то публіцистичний памфлет про війну. Публіцистика Еко показує, що постмодернізм зовсім не веде до паралічу волі. Функція інтелектуала – рефлексія, критика, «вип'ячування двозначностей і висвітлення їх», але ще і **пошук діалогу**, наприклад, з релігійною етикою, за умов розуміння, що неодмінно залишаються області, які не збігаються, проте згода на якихось загальнолюдських підставах можлива. Одна з таких підстав – **чесність перед собою**. Позарелігійному і небайдужому Еко здається не прийнятним, що в якомусь католицькому університеті професори формально шанобливо підходять до причастя без попередньої сповіді – та і без віри. Актуальною сприймається апеляція до розуму – Еко прагне довести, що в сучасних умовах глобальних економічних та інформаційних зв'язків війна безглузда, неефективна, оскільки переможця вона приведе не до вигод, а до загальних втрат і хаосу.

Історичний досвід показує, що розумна людина не стає диктатором або релігійним фанатиком, а расистські або фундаменталістські теорії тільки оформлюють те, що вже існує на підсвідомому рівні, і тому ці теорії непроникні для будь-якої критики. Еко глибоко переконаний і прагне переконати світ, що боротьба з нетерпимістю повинна вестися на рівні виховання, а «привчати до терпимості людей дорослих, які стріляють один в одного з етнічних і релігійних причин, – тільки втрачати час» [1, с. 142-143]. Є виняткові випадки, коли для дискусії вже надто пізно, а час робити моральний вибір. «Терпіти нестерпиме, – заявляє Еко, – означає ущемляти власну особистість. Коли щось нестерпне, то треба взяти на себе відповідальність і визначити, в чому ж полягає це нестерпне. А потім діяти і бути готовим дати відповідь у разі помилки» [1, с. 154]. Отже, на виняткову подію може бути дана виняткова відповідь. Еко нагадує, що Друга світова війна закінчилася не переговорами переможців і переможених, а судом та вироком: «Серед ваших цінностей було превознесення сили, так от ми і застосовуємо силу: вішаємо вас» [1, с. 151]. З об'єктивного погляду постмодерністська свідомість розщеплена майже «шизофренічно». Як істота, що наділена інтелектом, людина зобов'язана зрефлектувати ситуацію, побачити її по можливості об'єктивніше і всебічно. Але в той же час як моральний суб'єкт вона має право на вибір і зобов'язана діяти. Така роздвоєність не обіцяє легкого життя, але являється тією необхідністю, котра вберігає від нездатності до діалогу, від захопленості утопіями, від надмірно прямолінійних рішень.

Той же фашизм, наприклад, не виникає на порожньому місці – і серед ознак, що роблять суспільство схильним до нього, першою Еко називає традиціоналізм як переконаність, що істина вже знайдена і залишається тільки проголошувати її та керуватися нею. Щоправда, прихильників традицій, обурених такою точкою зору, буде немало. Заспокоїти їх можна тим, що і орієнтація на модернізм або індивідуалізм також несе певні проблеми. Головне знати і постійно мати на увазі прогнозовані небажані наслідки тих або інших радикальних поглядів, дбати про систему противаг для них, а не закривати на них очі або, ще гірше, маскувати чи виправдовувати їх.

Значне місце у творчому доробку У. Еко належить питанням критики, до якої він підходить серйозно і професійно. На його думку, один з інструментів критики – це мас-медіа, зокрема друковані видання. Але, критикуючи, друковані засоби не повинні самі перебувати поза критикою, навіть зобов'язані ставити під сумнів самих себе. І як приклад неетичної імітації такої самосвідомості Еко розглядає ігри журналістів та політиків, коли медіа навмисно змінює інтерв'ю, додаючи йому скандальності для підвищення тиражу, а

політик може погоджуватись на це для самореклами або переслідуючи певні корисливі цілі: скористатись «помилкою» і таким чином натякнути, «щоб фраза пішла в друк і щоб наступного дня почати її спростовувати; але при цьому пробна куля все-таки ним запущена і інсинуація чи то загроза в цілому досягла мети». Така гра засмоктує, проте якщо інтерв'ю та спростування з'являються одне за одним, то «розплатою і для друкованого органу, і для політика зазвичай бувають втрата довіри і наплювацтво читачів» [1, с. 106]. Тон преси в такому разі стає все більш підвищеним, а за роздмухуванням скандалів приголомшеному читачеві важко розпізнати дійсно серйозні проблеми і справжні погляди та позиції гравців.

Спираючись на накопичений досвід, міжнародна громадська практика передбачає інші вимоги до преси – об'єктивність, забезпечення читача оперативною, достовірною інформацією, а не обслуговування інтересів тих чи інших владних угруповань. Еко ж ухиляється від обговорення цих благих намірів, зауважуючи, що абсолютно об'єктивної інформації не буває за визначенням. Наприклад, просто тематичний підбір статей вже навіть бажані ідеї, тобто формує певні погляди. Це позиція вченого-семіотика, який тяжіє до наукової точності, хоча для нього усвідомлення того, що абсолютна об'єктивність недосяжна, не означає, що до неї не варто прагнути, що не може бути більш менш об'єктивних матеріалів. Досвідчений Еко дипломатично переводить дослідження в площину взаємин друку і телебачення, як до теми популярної, актуальної, постійно обговорюваної. А. Уланов зазначає: «Еко не стільки відкривач, скільки чудовий популяризатор. Така фігура, безумовно, необхідна в сучасному культурному полі інформаційного ХХ ст., хоча фактично відсутня на теренах СНД через нав'язливу ідеологічну основу, а без розповсюдження новітніх ідей ситуація не зміниться на краще, хоча вона все-таки змінюється» [3, с. 178]. В процесі громадських дискусій склалася думка, що «коли сьогодні хтось заговорить про красу війни як єдино можливої гігієни світового масштабу, він потрапить не в історію літератури (як Д'Аннунціо), а в історію психіатрії» [1, с. 31].

Масштаби і науковий рівень численних філософських інтерпретацій У. Еко дають йому право на незалежність і оригінальність потрактувань, які, на наш погляд, заслуговують на більш детальний розгляд. Так, стаття «Вічний фашизм», з вищезгаданих п'яти есе, напевно, найцікавіша в збірці. Не тільки тому, що містить спогади про дитинство, які дещо прояснюють витоки «Маятника Фуко». На прес-конференції Еко запитали, як він ставиться до езотерики і, більш того, чи не посвячений він в цю сакральну течію. «Езотеризм, – була відповідь, – це одна з форм ур-фашизму». Ур-фашизм – термін, який ввів Еко для позначення ідеології, яка існувала в усі історичні епохи в найрізноманітніших формах. Легко зрозуміти, що режим Гітлера злочинний, а от вже з Муссоліні виникають складнощі, з цього приводу Еко іронізує: «Було б так зручно для всіх нас, якби хто-небудь виліз на світову арену і сказав: “Хочу знову відкрити Освенцім, хочу, щоб чорні сорочки знову замарширували на парадах італійськими площами!”. На жаль, в житті так просто не буває! Ур-фашизм може поставати в найбезневинніших видах і формах» [1, с. 79–80]. Письменник виділяє чотирнадцять ознак ур-фашизму, серед яких націоналізм – далеко не перша, головною ж виявляється культ традиції, наявність незаперечних істин і авторитетів. А найбільшою несподіванкою виглядає чотирнадцята ознака: «Ур-фашизм говорить на новомові» [1, с. 78]. І пояснює: «І нацистські, і фашистські підручники відрізнялися бідною лексикою і примітивним синтаксисом, втілюючи намір максимально обмежити для школяра набір інструментів складного критичного мислення» [1, с. 78]. Чи не те саме спостерігається сьогодні у телерекламі, в пресі, у відстоюванні права сленгів на статус засобу спілкування?

Логічно, що пресі присвячено окреме, спеціальне есе, і, напевно, у італійських газет ті ж проблеми, що і в українських: «...нинішня преса схиляється до мови тієї безформної єдності, яку прийнято називати “народ”, причому передбачається, що народ мислить і висловлюється виключно прислів'ями» [1, с. 88]. Те, що письменник турбується про долю

мови, зрозуміло, але те, що творець «Імені рози» і «Маятника Фуко» – еталонних постмодерністських книг – так багато говорить про моральний борг, опрацьовує проблеми етики, вже не просто цікаво, схоже, тут щось не в порядку.

Список використаної літератури

1. Эко У. Пять эссе на темы этики / У. Эко ; пер. с итал. Е. Костюкович. – СПб. : Симпозиум, 2005. – 160 с.
2. Эко У. Быть интеллигентом в России – знак противостояния / У. Эко // Литературная газета. – 1998. – № 18–19. – 13 мая. – С. 3.
3. Уланов А. Дело техники / А. Уланов // Дружба народов. – 2003. – № 11. – С. 176–178.

Стаття надійшла до редакції 7.09.2014

J.S. Sabadash

AESTHETIC CONCEPTION BY U. EKO

The article views the aesthetic conception by a famous Italian scientist and writer U. Eko. There analyzed his book “Five essays on the topic of ethics”, where the author considers the problem of a modern society: wars, racism, fascism and nationalism, work by mass media, religious and out religious ethics. There stressed that the function of the intellectual is the reflection, critics, “protrusion of ambiguity and clarification”, and also there viewed ur-fascism - the term, that was introduced by U. Eko to define the ideology, which existed in all historical epochs in different forms.

Key words: *U. Eko, aesthetic conception, humanism, function of the intellectual, ur-fascism, intolerance, the search for a dialogue.*

УДК 024:324.15 (477)

А.І.Сидоренко

ЧИТАЧ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ І ЙОГО БАЧЕННЯ РОЛІ І МІСЦЯ ПУБЛІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ ПО ЗАДОВОЛЕННЮ ПОТРЕБ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА

У статті дається характеристика читачів – представників національних меншин та діяльність публічних бібліотек по задоволенню їх потреб у 80-90-ті роки ХХ ст.

Ключові слова: *національна меншина, публічна бібліотека, інформаційні потреби національних меншин.*

Остання чверть ХХ століття пов'язана з другим за часом етапом посиленої уваги до ролі і місця бібліотеки у задоволенні потреб національних меншин. Він відноситься до середини 80-х років ХХ ст. і співпадає з активним процесом національного відродження, який забезпечує будь-якому етносу можливості сучасного цивілізованого розвитку, що базується на національній культурі. Активізація національного фактору спонукала науковців до вивчення питань про роль бібліотек і, перш за все, публічних, у вирішенні даних проблем. У публікаціях цього періоду висвітлювались питання ролі бібліотеки як центра національної культури, її зв'язків з національно-культурними товариствами, робота бібліотек з багатонаціональним складом населення, невідповідності фондів бібліотек національно-культурним потребам читачів [11;25;30]. Серед них значне місце посідають статті Т. Добко,

І. Даньшиної, А. Корнієнко, А. Макарової, В. Маркової, І. Сергєєвої, І. Шпака та ін. Характерною ознакою цих публікацій є те, що в них не тільки ставляться проблемні питання, а й визначаються окремі шляхи їхнього вирішення.

Метою статті є характеристика читача останньої чверті ХХ століття і його бачення ролі і місця публічної бібліотеки по задоволенню потреб національних меншин в системі соціальних комунікацій суспільства.

Треба відзначити, що у вирішенні проблеми забезпечення інформаційних потреб національних меншин особливе місце відводиться публічній бібліотеці. Вона, як і будь-який соціальний інститут, повинна «реагувати на зміни, які відбуваються в суспільстві, а успіх її діяльності залежить від готовності до своєчасних реакцій на ці зміни, від внутрішньої мобільності» [27,с.3]. Характер розвитку публічних бібліотек вимагає постійного оновлення змісту їх роботи, розширення аудиторії, врахування реальних потреб користувачів. На сторінках фахових видань обговорюється концепція розвитку бібліотечної справи в країні, фахівці намагаються визначити місце бібліотек на етапі розвитку суспільства. В узагальненому вигляді думки бібліотекознавців знайшли відображення в таких документах, як «Концепція розвитку бібліотечної справи в СРСР» (1990 р.), «Концепція розвитку бібліотечної справи в УРСР» (1991 р.). В них вимальовуються загальні риси поновленого образу публічної бібліотеки, яка буде спроможна задовольняти інформаційні потреби різних груп читачів: самоцінності як соціального інституту; самостійності в проведенні бібліотечної політики на основі власних програм, які будуть співвіднесені з місцевими умовами; гуманістична спрямованість всієї її діяльності і, перш за все, організація обслуговування читачів у відповідності до їх реальних потреб, інтересів і запитів; демократичність бібліотечного обслуговування; націленість на забезпечення доступності інформації.

У всіх концепціях щодо удосконалення розвитку бібліотечної справи велика увага приділяється масовій (публічній) бібліотеці як бібліотеці, що зазнає найбільш суттєвих структурних і змістовних змін. Довгі роки теорія і практика бібліотечної справи базувалася на моноідеології; бібліотеки розглядалися перш за все як опорні бази партійних організацій. Довгий період суворої регламентації діяльності бібліотек різних рівнів управління призвів до жорстких форм організації їх діяльності, уніфікованої до дріб'язків технології і, відповідним чином, неспроможності задовольняти динамічні суспільні потреби [27,с.2].

Згідно з концепцією публічної бібліотеки головною її змістовною відмінністю є орієнтація на конкретного читача, максимальне задоволення індивідуальних, особистісних потреб різних груп населення. Провідним критерієм оцінки діяльності публічної бібліотеки стає доступність її фондів і форм обслуговування всім категоріям користувачів [15,с.108].

Із змінами суспільної і культурної ситуації змінюється і статус даного соціального інституту, його функцій. В інтересах публічної бібліотеки превалює пристосування своєї діяльності до суспільних потреб. Вирішення цього завдання тісно пов'язане з реалізацією маркетингової концепції діяльності бібліотеки, основу якої складає пріоритет цінностей та інтересів конкретних користувачів [27,с.4]. Отже, об'єкт уваги публічної бібліотеки - реальні потреби читачів, незалежно від національності, рівня освіти тощо. Орієнтація на читача як на важливу фігуру в бібліотеці сприяє завоюванню його довіри, закріпленню позитивного ставлення до бібліотеки взагалі, створенню образу бібліотеки як соціального інституту, в якому зацікавлене суспільство [27,с.7]. Вільний доступ до інформації в бібліотеці відповідає не тільки процесу соціалізації широких верств населення, а й забезпечує широкі можливості спадкоємності культури. Обмеження доступу до інформації робить недоступними культурні пласти різних етносів, епох.

Слід відзначити, що підвищення національної свідомості у представників всіх національностей призвело до зростання попиту на інформацію щодо національно-

культурного життя. Тому в інформаційних потребах етнічних груп культурно-етносні особливості посідають значне місце.

Рівні права на доступ до інформації відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» мають всі громадяни України. Але незадовільний стан інформаційно-ресурсного забезпечення, що має місце в публічних бібліотеках цього періоду, свідчить, що реально ці права стосовно національних меншин ще не можуть бути забезпечені. По-перше, через слабку документну базу бібліотек, по-друге, - документний ринок, що не відповідає вимогам суспільства, по третє,- низький рівень організації бібліотечного обслуговування національних меншин.

Вивчення публікацій з теми дозволило зробити висновок, що сказане вище з усією відповідальністю усвідомлювалося бібліотекознавцями і соціологами і читацькі запити в області національної культури в тій чи іншій мірі вивчалися в ході соціологічних досліджень, які проводилися під керівництвом провідних бібліотек колишнього СРСР та України.

За радянські часи бібліотеки в ході своєї діяльності вирішували дві взаємопов'язані задачі: сприяли розвитку національної культури в своїй республіці і допомагали зближенню націй і народностей, які населяли нашу країну.

Проблеми функціонування національної книги і мови корінної національності у порівнянні з російською як мовою читання активно вивчалися в ході всесоюзних і республіканських бібліотекознавчих досліджень.

Дослідження 70-х років ХХ ст. про роль книги і читання в житті радянського суспільства дозволили вченим зробити висновки про прагнення людей до постійного читання, про провідну роль публічної бібліотеки в організації цього процесу. Здійснення цієї ролі публічною бібліотекою передбачало розвиток потреб суспільства у бібліотеках, задоволення і формування читацьких інтересів. Так, всесоюзне дослідження 70-х років «Книга і читання в житті радянського села» зафіксувало у 70 відсотків сільського населення двомовне читання, а 20 відсотків опитаних читали тільки однією мовою - українською або російською [16].

Мова документів, які комплектуються в бібліотеках, відображає мовну ситуацію в країні. За даними всесоюзних досліджень «Динаміка читання і читацького попиту в масових бібліотеках» (1980 - 1982 роках) рідною та російською мовами читають до 76% опитаних в Україні. Також встановлено, що з підвищенням освітнього рівня читачів знижується їх інтерес до творів української художньої літератури, яка за ступенем популярності займала лише третє місце. Читачі віддають перевагу сучасній російській художній літературі та зарубіжній класиці російською мовою [12].

Інше всесоюзне дослідження «Раціональне розміщення і дослідження бібліотечних ресурсів в країні» (1981 - 1985 роки) виявило, що в загальній кількості запитів читачів України 64,3% сягає на художню літературу російською мовою, і тільки 19,0% - українською [10].

У ході дослідження «Читання як фактор зближення культур народів СРСР» (1978 - 1984 роки) була встановлена орієнтація на рідну і російську літературу у 24 - 30% читачів України [10].

Таким чином, можна визначити, що високий відсоток корінного населення, яке не читає рідною мовою, - свідчення небезпечної тенденції забуття національних коренів. Перш за все, це пов'язано з художньою українською літературою, бо саме вона зберігає і примножує багатство національної мови як важливішого елемента неповторної культури даного народу.

Комплекс проблем, пов'язаних з відношеннями до етнічних груп у регіоні, починає привертати до себе увагу колективів дослідників у кінці 80-х років ХХ ст. Можна назвати у зв'язку з цим дослідження ДБ УРСР (нині Національна Парламентська бібліотека України)

«Стан бібліотечного обслуговування, читацькі потреби, запити і інтереси окремих національних груп населення республіки в місцях їх компактного проживання» (1988-1989 роки), а також розробку ДБ МРСР «Моделі ядра фондів масової бібліотеки в умовах розвитку мов національних меншин у республіці» (1989 р.).

В умовах розширення сфери застосування української мови, гармонійного розвитку національно - російської двомовності, більш повного задоволення культурних запитів громадян всіх національностей, що мешкають в Україні; дослідження НПБ України у вивченні національних запитів населення України і стан їхнього задоволення бібліотеками країни було вельми актуальним.

Дослідження ставило своєю метою визначення шляхів подальшої гармонізації міжнаціональних відносин бібліотечними засобами. Серед завдань, що мають інтерес з точки зору нашого дослідження, відзначимо наступні: поглиблення вивчення бібліотечного обслуговування неукраїнського населення, його читацьких запитів та інтересів, ступеня задоволення духовних потреб (читання літератури рідною мовою) нарівні з корінним населенням, обґрунтування черговості практичного рішення цих завдань [18].

Розроблена методика дозволила вивчити в базових регіонах склад національного населення, питому вагу окремих національних груп в його структурі, їх охоплення бібліотечним обслуговуванням в цілому і по категоріям (дорослі і діти), склад фонду і кількість в ньому літератури конкретного етносу, в тому числі на національній, українській і російській мовах, потреби в читанні творів рідною мовою і забезпеченність ними читачів.

У результаті порівняльного аналізу національного складу населення були встановлені 12 найбільш великих за чисельністю груп (не менше 10000 чоловік). Це, крім українців, росіяни, євреї, білоруси, молдовани, поляки, болгар, угорці, румуни, греки, німці, гагаузи, чехи. Дослідники відзначили, що процент охоплення бібліотечним обслуговуванням представників цих національностей досить нерівний, що більшою мірою породжено недостатньою увагою бібліотекарів до національного питання. Не всі бібліотечні керівники достатньою мірою володіли ситуацією, окремі спеціалісти самі ще знаходяться в полоні старих уявлень, недооцінюють складності і актуальності проблеми. Бібліотекарі не володіють термінологічним арсеналом проблеми, слабо знають літературу, яка глибоко аргументує нові підходи і тенденції в національних відносинах, у висвітленні сучасного стану і рівня культури міжнаціональних відносин, в тому числі на території свого регіону [18,с.78]. Так, в Закарпатті 58 - 73% угорського населення читає в бібліотеках, а в Арцизькому районі Одеської області тільки 11,6% болгар - читачі бібліотек.

Результати дослідження показали, що у фондах бібліотек повсюдно не вистачає національної літератури, практично повністю відсутні в бібліотеках видання албанською, гагаузькою, грецькою мовами, мовою кримських татар; вкрай слабе забезпечення літературою болгарською, німецькою, румунською і чеською мовами; дещо вища, але, з урахуванням високих читацьких потреб, теж вкрай недостатня кількість видань угорською мовою. Зафіксовано деякий незадоволений попит і на літературу білоруською мовою [18,с.78].

Потреба в читанні літератури рідною мовою, за результатами дослідження, проявляється по-різному: 85,7% опитаних угорців бажають читати художню літературу рідною мовою, 30 - 32% - суспільно-політичну, 32% - книги за фахом. У інших національних груп потреба в читанні рідною мовою виражається наступними даними: 43,7% у чехів, 36,8% - кримських татар, 28,7% - німців, 3,3% - греків, 2,4% - болгар [19,с.26].

За результатами дослідження було встановлено 3 основні причини незадоволеності багатонаціонального населення бібліотечним обслуговуванням: відсутність або недостатність в бібліотеках літератури рідною мовою; вкрай обмежений репертуар літературно-художніх журналів; дискомфорт бібліотечних приміщень.

Таким чином, дослідження «Стан бібліотечного обслуговування, читацькі потреби, запити і інтереси окремих національних груп населення республіки в місцях їх компактного проживання» вперше пов'язувало читацькі інтереси з національними та мовними особливостями читачів. Одержана фактографічна інформація про читацькі потреби та запити представників інших національностей, що проживають на території республіки виявила серйозні проблеми у задоволенні їх потреб на документи національними мовами.

Кінець 80-х- початок 90-х років ХХ ст. характеризувався значною активізацією соціологічних досліджень, що було обумовлено змінами в соціальному розвитку суспільства, переходом до цивілізованої державності, демократизацією, національним відродженням та гласністю.

Серед соціологічних досліджень цього періоду слід відзначити «Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу в бібліотеках республіки» (1989 - 1990 роки), «Читацькі потреби та стан їх задоволення в ЦБС України» (1991 - 1992 роки), «Культурні запити і перспективи розвитку духовних потреб молоді України» (1992 рік). Метою дослідження «Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу в бібліотеках республіки» стало виявлення глибинних процесів відродження національної культури шляхом вивчення стану читання української книги. Базами дослідження стали бібліотеки 4-х областей з різним національним складом (Тернопільської, Черкаської, Луганської, Одеської) та міста Києва. Була встановлена залежність обсягу фондів української художньої літератури від національного складу регіону; чим більше відсотків складають українці серед населення, тим більша питома вага національної книги у складі фондів художньої літератури бібліотек. Порівняння отриманих показників із запитам читачів виявило, що якщо невеликі за обсягом фонди української літератури в бібліотеках південного багатонаціонального регіону в основному відповідають читацьким запитам, то в західних областях її не вистачає.

Результати дослідження показують, що респонденти майже однаково звертаються до видань як українською (53,5%), так і російською (50,3%) мовами. В читанні ж національної художньої літератури переважає українська мова (90,8%). Треба відзначити, що тут чітко простежується регіональна специфіка, пов'язана з національним складом населених пунктів. Всередині регіонів активніше читають художню літературу в районах і сільських бібліотеках. Із загальної кількості читачів 6% беруть книги українських письменників російською мовою. Це переважно представники національних меншин, які компактно або дисперсно мешкають на території України.

Матеріали досліджень засвідчили низький інтерес читачів української художньої літератури, незадовільну якість комплектування фондів бібліотек та недостатню обізнаність бібліотечного персоналу з творами українських авторів. Разом з тим, в процесі вивчення виявлено регіональну специфіку співвідношення у національному складі жителів республіки, що зумовлює ступінь використання української літератури при наявності мовного бар'єру і пасивність уваги до неї читачів інших національностей. В цілому дослідження визначило потребу активної популяризації національної літератури та її поширення серед абонентів бібліотек [28].

Питання суверенності і становлення державності України, національно-культурного відродження і росту національної самосвідомості стали поштовхом для формування сучасного читацького контингенту бібліотек і їх потреб. Виникла необхідність простежити подальший розвиток тенденцій в читанні, які намітилися в 90-ті роки. Ця задача була здійснена в рамках соціологічного дослідження «Читацькі потреби і стан їх задоволення в ЦБС України (1991 - 1992 роки), що проводилось ДБУ.

Треба відзначити, що пробудження національної самосвідомості, відродження духовності, інтерес до культурної спадщини народу сприяє активізації читання літератури. За результатами даного дослідження виявлено, що половина опитаних читачів бажали й

отримали в бібліотеці літературу російською мовою (50% і 52%), українською - 45,8% і 46,6% . Літературу іншими мовами - 4,1% респондентів, а отримали тільки 1,5% , що пояснюється її недостатньою кількістю в бібліотеках. Дослідження дало можливість виявити певні тенденції, що характеризують масовість читання в бібліотеках України. Так, читацький попит має чітко виражену конкретність і тематичне оформлення. Найбільшим попитом користуються книги наступної тематики: всесвітня історія, історія України, козацтво, народні та релігійні свята, традиції та обряди, життя молоді тощо.

Аналіз читацького попиту юнацтва і ступінь його задоволення було здійснено в ході досліджень: «Молодий читач України», початок 90-х років (перший етап якого був пов'язаний з вивченням читацьких запитів молоді України і ступеня їхнього задоволення в бібліотеках України, 1990 - 1991 роки), і «Культурні запити і перспективи розвитку духовних потреб молоді України». Дослідженням були охоплені молоді люди віком до 30 років, які представляли всі національні групи молоді України.

Звернення молоді до бібліотеки пов'язано з процесом соціалізації: становленням світогляду, потреб освіти та самоосвіти, професійного удосконалення, дозвілля. Ця категорія читачів позбавлена можливості придбання літератури і тому бібліотека стає чи не єдиним джерелом одержання необхідної інформації [29,с.4]. Всупереч постійним ствердженням про те, що молодь менше читає і все більше уваги приділяє телебаченню, це вивчення показало, що в самооцінках молоді та їх дозвіллі читання книг, журналів, газет займає перше місце (65%) у порівнянні з недавньою ситуацією коли перше місце приділялося телебаченню і кіно.

Домінуючий мотив звернення молоді всіх національностей - потреба в так званому прагматичному читанні (за вимогами навчальних програм). У конкретному попиті, за даними дослідження, це читання займає понад 60%, у тематичному - 67,7%. У реальному читанні опитані молоді люди всіх національностей віддають перевагу зарубіжній та російській літературі (по 41,3% кожна), а українській - тільки біля 10%. Із загального обсягу прочитаних українських книг частіше зустрічається українська класика. Молоді читачі України останньої чверті ХХ ст. погано знають сучасну українську літературу, особливо поезію. До літератури народів колишнього СРСР звертається 5,2% читачів. Крім художньої літератури, коло читання молоді складають також (за ступенем значущості) навчальна, науково-популярна, довідкова література, публіцистика, видання на допомогу виробництву.

Матеріали проведених досліджень показують, що зростання потреб в читанні художньої літератури тісно пов'язане з ростом культури, процесами відродження національної самосвідомості, з пошуком свого призначення в суспільстві, духовних орієнтирів. Зміни, що відбуваються в суспільстві, дають для цього імпульс і пробуджують зростання інтереса до читання, і перш за все, художньої літератури.

Змінилося ставлення молодих читачів до функцій бібліотеки. Дослідження показало: лише 21,7% респондентів вважають, що бібліотека може обмежитися видачею літератури, а більшість опитаних (78,2%) зацікавлена в значному розширенні репертуару послуг, що надається бібліотекою. Молоді читачі всіх національностей уявляють бібліотеку культурним, духовним центром спілкування, проведення дозвілля.

Серед соціологічних досліджень з означеної проблематики початку 90-х років ХХст. чільне місце посідають дослідження НПБ України [5;18;19;23]. Вони торкалися в основному бібліотечного обслуговування тих груп населення, які проживають в Україні компактно.

Іншу мету ставила перед собою соціологічна служба Державної бібліотеки України для дітей, провівши дослідження «Бібліотечне обслуговування, читацькі потреби, інтереси та запити білоруського дитячого населення, яке проживає в Україні», адже білоруси є однією з найбільш представницьких національних меншин (1,3%) серед майже 110 національностей, що складають населення України.

Враховувалося те, що в новій соціокультурній ситуації дитяча бібліотека має зосередити увагу на реалізації своєї основної гуманістичної функції - засобами книги сприяти вихованню у дітей високих моральних якостей, орієнтацій, всебічно задовольняти їх читацькі потреби, уникати однобічного ідеологічного тиску. Адже протягом десятиліть діяльність бібліотек була заідеологізованою, орієнтованою на проведення в життя політики злиття націй і народів, стимулювання асиміляційних процесів [2]. У ході дослідження було виявлено структуру реальних запитів школярів різних вікових категорій; співвідношення між задоволеним і незадоволеним попитом на білоруську літературу незалежно від мови видання; відповідність якісного складу книжкових фондів читацьким потребам тощо. Базами досліджень були обрані бібліотеки Донецької, Рівненської областей та Республіки Крим як такі, де білоруси становлять досить значну частину населення. Перш за все дослідників цікавив ступінь інтересу самих читачів до білоруської літератури або літератури про Білорусь. Виявилось, що більшість опитаних (54,7%) не цікавляться історією, традиціями та культурою білоруського народу і не мають потреби у читанні літератури такої тематики. Майже така сама кількість читачів (52,8%) не виявили інтересу до білоруської літератури. Поряд з цим, слід відзначити, що 54,7% читачів вказали, що бібліотекарі ніколи не пропонували їм книги про Білорусь, твори білоруських авторів. Даний факт свідчить про те, що бібліотекарі в роботі з читачами, як правило, не беруть до уваги їх національність, і це при тому, що тема народознавства, відродження національних традицій займає сьогодні у діяльності бібліотек одне з провідних місць.

Дослідження виявило, що середній показник наявності білоруської літератури у фонді по всім базовим бібліотекам складає 0,9%. Літератури білоруською мовою бібліотеки не мають взагалі. Білоруські періодичні видання бібліотеками не передплачуються. Більша половина опитаних (64,2%) не мають потреби читати рідною мовою, і тільки у 25% читачів є таке бажання. Негативно позначилася на процесі становлення національної самосвідомості дітей асиміляція білоруських родин. Діти не знають рідної мови і тому застосування двомовності в бібліотечній роботі з ними позбавлене сенсу. Окреме комплектування літератури білоруською мовою недоцільне з тих же причин [2,с.9]. Книжкові фонди досліджуваних бібліотек загалом, за свідченням читачів, відповідають їх потребам та запитам.

Проблеми міжнаціональних відносин викликають все більш пильну увагу бібліотечних фахівців. Це має прояв у вивченні інтересів національних меншин, які мешкають на окремій території, проблем їх бібліотечного обслуговування в регіональному аспекті. Так, в 1995 році Одеською обласною універсальною науковою бібліотекою проведено дослідження по вивченню інтересів і задоволення запитів читачів молдавської, болгарської, гагаузької національностей на книги і літературу на національних мовах [17].

Дослідницький колектив поставив своїм завданням розкриття культурних багатств національностей, вияв їх духовних потреб, а також вивчення реального попиту населення на книги національних письменників і літературу на національних мовах. Результати дослідження свідчать, що в бібліотеках Одеської області літератури болгарською, молдавською і гагаузькою мовами дуже мало, а та, що є в фондах бібліотек - використовується приблизно на 30 - 50 %. Ті ж проблеми з володінням рідною мовою, що і в інших регіонах України. Це обумовлюється тим, що на протязі десятиліть національна мова не вивчалася в школах, а тому низька культура володіння літературною мовою. Серед документної інформації, яка задовольняє національні інтереси, 81% респондентів на першому місці назвали газети, журнали і книги; на другому - радіо, телебачення. Переважна більшість респондентів відвідують бібліотеку з метою знайти цікаву літературу і обговорити будь-які книги, публікації. Ці дані підтверджують думки бібліотекознавців

[3;6;7;8;9;13;14;19;22] щодо зростання соціальної ролі бібліотеки, яка покликана за допомогою друкованих джерел залучати читачів до національної культури.

Отже, дослідження відзначили, що в умовах пробудження самосвідомості корінного і некорінного населення, посилення міжнаціонального спілкування, культурної взаємодії бібліотека здібна надати населенню допомогу у відродженні мовних традицій, у прилученні як до своєї національної культури, так і до культури інших народів. Так, основними питаннями, які обговорювалися на конференціях і семінарах з означеної проблеми кінця ХХ ст. були: координування роботи усіх ланок бібліотечної системи на різних рівнях; приведення фондів публічних бібліотек у відповідність із семантичними і мовними потребами читачів; значення книги і бібліотеки в збереженні і розвитку мовної самобутності етнічних груп; взаємодія бібліотек в мультикультурному середовищі; виховання культури міжнаціональних відносин засобами літератури; роль бібліотек в розвитку багатонаціональної культури і культур окремих народів; підготовка бібліотечних кадрів для роботи в поліетнічному регіоні.

Цікавим і необхідним в цей час стало дослідження В.Маркової, яка запропонувала модель бібліотечного обслуговування етнічних меншин України, державний рівень якої утворюють бібліотеки Міністерства культури і мистецтв України, де організаційними формами виступають окремі бібліотеки або структурні підрозділи бібліотек, які можуть бути, в залежності від профілю фонду полікультурними та монокультурними [20].

Демократизація суспільства спонукала перебудувати мережу бібліотек в державах, що стали самостійними, переорієнтувати їх діяльність на обслуговування населення рідною мовою, створити рівні умови для всіх груп населення, що відвідують бібліотеку незалежно від національності, віросповідання, партійної приналежності. Почався процес створення бібліотек, орієнтованих на забезпечення культурно-етносного, особливого в інформаційних потребах користувачів.

Як центр пропаганди багатонаціональної літератури, інтернаціонального виховання, місце спілкування людей, об'єднаних єдиними національними інтересами була створена в Києві ще в 1966 році бібліотека Дружби народів СРСР, фонд якої представлений 30 мовами народів колишнього Союзу. Робота бібліотеки була направлена на задоволення національно-культурних інтересів різних національно-етнічних груп, які мешкають у Києві. На засіданнях клубу «Сузір'я», що був створений на базі бібліотеки Дружби народів, представники різних національностей обговорювали хід перебудови, значення і необхідність «Закону про мови», усвідомлювали свої національні коріння, шукали одностайності. Так приходило розуміння спільності відродження культури всіх національностей, що живуть на Україні і вважають її своєю Батьківщиною [24,с.2].

В 1989 році в місті Києві була відкрита перша в Україні бібліотека, яка стала національно-культурним центром єврейського народу. Книжковий фонд бібліотеки комплектується більшою мірою за допомогою гостей міського єврейського товариства, представників державних, профспілкових, громадських організацій Ізраїля, Америки, Голандії, Франції.

Прикладом гармонізації національних відносин може стати обслуговування поляків у бібліотеці імені Д. Фурманова (Київ), німців - у бібліотеці імені Склярєнко; у бібліотеці ім. Л.Толстого працювало товариство татар; бібліотека імені Сомеда Вургун в Києві працювала спільно з азербайджанським культурно-просвітницьким товариством. На Півдні України, в місті Одесі, після 60-річної перерви, в 1994 році знов була відкрита міська єврейська бібліотека (на базі публічної бібліотеки №32), створена за допомогою американського розподільного комітету Джойнт і товариства єврейської культури. Тут функціонували абонемент єврейської літератури; відділ і музей іудаїки; універсальний абонемент, загальний читальний зал, книгосховище. Бібліотека обслуговувала в цей період три тисячі читачів, з яких біля 30% - євреї. Одним з основних принципів роботи бібліотеки стала її доступність

для всього населення міста незалежно від віку, національності, віросповідання і соціального стану. При бібліотеці був відкритий і університет єврейської культури, де читалися лекції з історії, єврейської літератури. Також при університеті працювали курси молодих екскурсоводів, які вчилися проводити екскурсії по єврейській Одесі. У бібліотеці регулярно організовувалися книжкові виставки, виставки художників Одеси. Активно співпрацювала єврейська бібліотека зі своїми колегами з Кишинева - єврейською бібліотекою імені Мангера. Таким чином, єврейська бібліотека, що була створена на базі публічної, поступово перетворюється в центр єврейської культури міста. Здійснює обслуговування болгарського населення бібліотека-філіал № 16 ЦБС для дорослих м. Миколаєва та ін.

Аналіз бібліотечного обслуговування національних меншин Півдня України показав, що в цьому регіоні воно здійснюється в основному, за допомогою публічних бібліотек на загальних засадах. Тільки в декількох публічних бібліотеках, росташованих в місцях компактного проживання, є спеціалізовані підрозділи.

Дослідження стану розробки питання про роль і місце публічної бібліотеки по задоволенню інформаційних потреб національних меншин дозволив дійти таких висновків: публічній бібліотеці належить провідне місце в системі соціальних комунікацій, що спрямовують свою діяльність на процес національного відродження, вони сприяють оновленню знань, пропагуючи кращі зразки національної художньої літератури. У своїй діяльності по національному відродженню публічні бібліотеки почали будувати свою діяльність, виходячи із загальних принципів, проголошених у «Концепції національного виховання» (1994р.): народності, культуровідповідності, етнізації виховного процесу [4]. Щоб «захищати культурну індивідуальність у світі, що швидко змінюється» [26,с.3], публічні бібліотеки повинні були визначити стратегії діяльності щодо обслуговування національних меншин, аби відповідати мінливим вимогам свого часу.

Список використаної літератури

1. Бібліотека і відродження української національної культури : зб. метод. матер. / Мін-во к-ри України, Ін-т підв. квал. прац. к-ри. – К.,1991. – 32 с.
2. Бібліотечне обслуговування, читацькі потреби, інтереси та запити білоруського дитячого населення, яке проживає в Україні (Інформ-аналіт. довідка за результатами соціологічного дослідження) / Мін-во к-ри України; ДБУ; Інформ. центр з питань к-ри та мистецтва; упор.: Медведєва В.М., Саватєєва О.Г. – К.,1993. – (Сер.: Бібліотекознавство. Бібліографознавство; Вип. 1).
3. Беляєв, О.І. Роль бібліотек у духовному відродженні національних меншин в Україні / О.І.Беляєв, Т.Г.Пилипенко // Наукова б-ка в сучасному соціокультурному контексті : міжнар. наук. конферер.,12-15 жовтня 1993. Ч.1. / АН України; ЦНБ ім. В.І.Вернадського. – К.,1993. – С. 25-26.
4. Виховання громадянина. Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти / П.Р.Ігнатенко, В.Л.Поклужний, Н.І.Косарєва, Л.В.Крицька. – К. : Інститут змісту і методів навчання,1997. – 252 с.
5. Гниловська, Н.Ф. Вивчення читацьких інтересів та попиту кримських татар на літературу національних авторів та видання рідною мовою / Н.Ф.Гниловська, Е.М.Машкова // Соціологічні дослідження в бібліотеках: інформ.-аналіт. бюлетень / Мін-во к-ри України, Націон. парлам. б-ка України. – К.,1994. – Вип.11. – С. 12-21.
6. Даньшина, И. Многонациональная литература и массовая библиотека / И. Даньшина // Сов.библиотековедение. – 1992. – №1. – С. 51-62.
7. Добко, Т.В. Бібліотеки і національно-культурне відродження / Т.В.Добко // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті : міжнар.наук. конфер.,12-15жовтня 1993. Ч.1 /АН України; ЦНБ ім. В.І. Вернадського. – К.,1993. – С. 24 -25.

8. Добко, Т.В. Внесок бібліотек України у відродження національної самосвідомості, духовності, культури народу (на основі досвіду 80-90-х років) / Т.В.Добко // Публічні бібліотеки: сучасність і майбутнє: зб. статей Міжнарод. наук.-практ. конфер. – К.,1998. – С. 74-81.
9. Добко, Т.В. Масові бібліотеки України в культурному розвитку суспільства 80-х років : автореф. дис. на здоб. ступ. канд. істор. наук / Т.В.Добко. – К.,1994. – 20 с.
10. Добрынина, Н.Е. Многонациональная отечественная литература и читательская ориентация / Н.Е. Добрынина // Книга и чтение в зеркале социологии. – М.,1990. – С. 118-137.
11. Добрынина, Н.Е. К вопросу об изучении национально-особенного и интернационального в массовом чтении / Н.Е. Добрынина // Сов.библиотекосведение. – 1976. – №4. – С. 31-43.
12. Добрынина, Н.Е. Состояние чтения в 70-80гг.: стат.-социолог.обзор / Н.Е. Добрынина, А.И. Рейтблат // Книга и чтение в зеркале социологии. – М.,1990. – С. 14-16.
13. Дьячков, М.В. Задачи библиотек в сохранении и использовании местных языков. Постановка проблемы / М.В.Дьячков // Библиотекосведение. – 1997. – №4. – С. 33-40.
14. Дьячков, М.В. Издание книг на национальных языках как база образования и библиотечной работы / М.В.Дьячков // Вестник БАЕ. – 2001. – №1. – С. 20-28.
15. Клюев, В.К. От массовой библиотеки - к публичной / В.К.Клюев // Библиотекосведение. – 1993. – №2. – С. 108-112.
16. Книга и чтение в жизни советского села: Проблемы и тенденции. – М. :Книга,1978. – 184 с.
17. Конституція України та відродження культури національних меншин Одещини : наук.-практ.конфер.(12-13 червня 1997р.) / Упоряд. М.Г. Польовий. – Одеса :Маяк,1998. – 104 с.
18. Корнієнко, А.П. Результати дослідження потреб і запитів читачів окремих національних груп населення республіки як один з важливих факторів формування фонду краєзнавчої літератури / А.П. 19.Корнієнко //Краєзнавча робота бібліотек-фактор патріотичного і інтернаціонального виховання населення : матеріали республ. наук.-практ. конфер. працівників обл. б-к УРСР. – К.,1990. – С. 76-82.
19. Макарова, А.Л. Библиотекам о национальных группах населения Украины / А.Л. Макарова // Сов.библиотекосведение. – 1990 – №2. – С. 22-28.
20. Маркова, В. Модель організації бібліотечного обслуговування етнічних меншин України / В.Маркова // Вісн. Кн. палати. – 1998. – №2. – С. 10-12.
21. Маркова, В.А. Бібліотечне обслуговування етнічних меншин України : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук / В.А.Маркова. – Х.,1998. – 16с.
22. Маркова, В.А. Библиотека как центр удовлетворения национально-культурных потребностей пользователей / В.А.Маркова // Информационная культура: прошлое, настоящее, будущее : междунар. науч. конф., Краснодар, Новороссийск,11-14 сент. 1996 г. : тезисы докл. – Краснодар,1996. – С. 392-398.
23. Навродська, С.Р. Деякі аспекти вивчення потреб білоруського населення, що проживає в Україні, у національній книзі // Соціологічні дослідження в бібліотеках: Інформ.-аналіт. бюллетень / Мін-во культури України; Держ. б-ка України. – К.,1993. – Вип.6. – С. 15-22.
24. О работе библиотек г.Киева с различными национальными группами / Сост. Цурина И.А.; науч.ред. Л.И. Куштанова;Мин-во к-ры СССР; ГБЛ. –М.,1991. – 5 с. – (Библ. дело. Информ. сообщ. №2; Вып. 6).
25. Омаров К.О. Руководство чтением в библиотеках с многонациональной читательской аудиторией // Сов.библиотекосведение. – 1987. – №1. – С. 56-60.

26. Публічні бібліотеки в інформаційному суспільстві / Британська Рада в Україні. – К., 1998. – 36с.
27. Соціальні функції бібліотек в сучасних умовах / Мін-во культури України; Нац. парлам. б-ка України. – К., 1995. – 15 с.
28. Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу в бібліотеках республіки: (основні підсумки республіканського соціологічного дослідження, провед. Держ. республ. б-кою для дітей в 1989-1990рр. – К., 1990. – 145 с.
29. Читацькі запити молоді України та ступінь їх задоволення в бібліотеках України: (за результатами 1-го етапу комплексного соціологічного дослідження «Молодий читач України початку 90-х років») / Скл.: Крамар С.М. та ін.; Держ. б-ка України для юнацтва. – К., 1993. – Вип.1: Соціолог.- інформ. бюлетень. – 1993. – 42 с.
30. Чтение в культурной жизни советского человека / Сост. Л.А.Ситникова. – М., 1988. – 32 с. – (Культура и искусство в СССР. Сер. «Библ.дело и библиогр»: Экспресс-информ; Вып.1).

Стаття надійшла до редакції 19.12.2014

A.I. Sydorenko

**THE READER OF THE LAST QUARTER OF THE 20TH CENTURY AND HIS
VISION OF ROLE AND PLACE OF THE PUBLIC LIBRARY IN SATISFACTION OF
NEEDS OF THE NATIONAL MINORITIES IN THE SYSTEM OF SOCIAL
COMMUNICATIONS OF SOCIETY**

The article is devoted to description of the readers who are the representatives of the national minorities and to activity of the public libraries in satisfaction of their informative needs in the 80s-90s years of the 20th century.

Key words: national minority, public library, informative needs of national minorities.

УДК 024:324.15 (477)

Т.В. Сидоренко

**КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ПІВДНЯ
УКРАЇНИ в 40-80-ті роки ХХ ст.**

У статті розглядаються питання культурно-просвітницької діяльності бібліотек Півдня України в 40-80-ті роки ХХ ст. Визначені основні напрямки і форми популяризації літератури.

Ключові слова: культурно-просвітницька діяльність бібліотек, масова робота, популяризація літератури, Південь України

Осмилення здобутків та ролі культурно-просвітницької діяльності 40-80-х років ХХ ст. у культурному розвитку Півдня України, вивчення досвіду тогочасних бібліотек необхідні для відтворення та збагачення уявлень про культуру Півдня України, для характеристики шляхів становлення та розвитку цієї діяльності. Окремі дослідження культурно-просвітницької діяльності бібліотек здійснені вітчизняними дослідниками Г.Бородіною, Н.Захаровою, Р.Кірою, Л.Одинокію, Н.Малиновською, Н.Солонською та ін., а також зарубіжними дослідниками Р.Ахметзяновою, Т.Івановою, Т.Кім, Н.Степановою.

Питання культурно-просвітницької діяльності бібліотек означеного періоду на

сьогодні ще недостатньо вивчені, а отже, потребують комплексного наукового осмислення.

Метою даної статті є дослідження окремих аспектів культурно-просвітницької діяльності бібліотек Південного регіону України у період 40-х – 80-х років ХХ ст.

Бібліотеки Півдня України в період Великої Вітчизняної війни знаходилися на окупованій території і тому їх функціонування було обмеженим, велика частина бібліотек знищена, зруйновані будівлі бібліотек, втрачена частина фондів. Так, з бібліотек м. Одеси під час війни вивезено 600 тисяч примірників книг [6, с.55]. Втратили свої фонди майже усі шкільні бібліотеки Одеської області: у 1946 році тут функціонували лише 383 шкільні бібліотеки та й то виключно за рахунок дарів від населення [1, с.326]. У 1942-1943 роках були обстежені і вивезені фонди бібліотек Миколаєва, Одеси та Херсону. Постраждали фонди бібліотеки Миколаївського педагогічного інституту, вивезена значна частина фонду бібліотеки Миколаївського інституту кораблебудування. Але бібліотеки завжди відігравали визначну роль в політичній і культурній освіті населення, спрямовували свою діяльність на пропаганду патріотизму, проводили антифашистську агітацію різними, доступними формами. Бібліотекарі бібліотек Півдня України долучалися до випуску інформаційних плакатів, листівок, створювали пересувні бібліотечки для забезпечення воїнів літературою. Серед форм можна відзначити політінформації, голосні читання, доповіді, лекції, для яких активно використовувалися газетні публікації з подіями з фронту.

І лише невелика кількість бібліотек зуміли в часи війни, в період окупації зберегти свої фонди. Прикладом такої бібліотеки є Миколаївська Перша міська районна бібліотека (нині Центральна міська бібліотека ім. М.Л. Кропивницького Централізованої бібліотечної системи для дорослих м. Миколаєва). Під час війни під керівництвом завідувачої М.Ф.Карлінг бібліотека зуміла зберегти свої фонди. А вже на другий день після звільнення міста – 29 березня 1944 року бібліотека почала обслуговувати користувачів міста. Також треба назвати і Миколаївську дитячу бібліотеку №1, яка в повоєнні роки почала роботу зі збору матеріалів про життя та подвиг миколаївських школярів Шури Кобера та Віті Хоменко, в результаті чого в 1959 році 15 жовтня рішенням Сталінського (нині Ленінського) райвиконкому бібліотеці присвоєно ім'я піонерів-героїв.

Повоєнний період характеризується активною участю бібліотек в ідеологічному забезпеченні усіх політичних та господарських кампаній, що проходили в країні та на її Півдні. Діяльність бібліотек була спрямована на забезпечення високого ідейно-політичного рівня роботи по пропаганді марксизму-ленізму, рішень Комуністичної партії і Радянського уряду, комуністичному вихованню трудящих, підростаючого покоління. Відриваються нові бібліотеки, відновлюється діяльність окремих бібліотек Півдня України. Так, 11 грудня 1946 року Миколаївська міська рада депутатів трудящих прийняла рішення «про відновлення діяльності колишньої вчительської бібліотеки» з підпорядкуванням обласному комітету профспілок працівників початкових і середніх шкіл. Бібліотека формує фонд педагогічної літератури, створює каталоги, картотеки, що дає змогу організувати обслуговування освітян міста. На початку 1949 року фонд бібліотеки налічував тільки 680 примірників, організовано передплату на всі педагогічні видання країни, що й дотепер користуються попитом в освітянській спільноті регіону [13, с.170].

Відновлюється процес пропаганди радянської книги. Відповідно до Наказу Комітету у справах культпросвітустанов УРСР від 22 березня 1947 року особлива увага приділялась ідейно-політичному вихованню читачів, удосконаленню масової роботи. Використовуються різні форми пропаганди літератури: в основному – традиційні, але були й новаторські (для того часу) форми. Так, у Миколаївській педагогічній бібліотеці з 1964 року діяло два університети – для вчителів і для працівників дошкільних закладів. Крім того, діяли два клуби: «Смолоскип», на якому молоді вчителі мали можливість поспілкуватися і ознайомитися з новою літературою в методиці викладання предметів навчального циклу, та

клуб ветеранів педагогічної праці «Дружба». В 60-ті роки зародилася традиція проводити щомісяця Дні інформації для шкільних бібліотекарів.

У другій половині 40-х - першій половині 50-х років ХХ ст. керівні органи держави звертали увагу на важливій ролі позакласної та позашкільної роботи в житті дітей, а також у формуванні їхнього світогляду. Отже, робота по організації культурного дозвілля дітей і їх позашкільної роботи проводилась відповідно віковим особливостям дітей, їх інтересам і запитам, спрямовуючи всю увагу на виховання дітей в дусі радянського патріотизму і забезпечення їм здорового і культурного відпочинку під час літніх канікул.

В кожному шкільному клубі працювали бібліотеки, в яких проводилися читацькі конференції, бесіди, читки газет, журналів та книг, влаштовувалися радіопередачі та демонстрування кінофільмів, фізкультурні змагання, самодіяльність учнів, ігри та інше [3]. Така робота бібліотек в піонерських оздоровчих та трудових таборах сприяла формуванню здорового способу життя, політичного та ідейного рівня майбутніх будівників комунізму.

Дослідження культурно-просвітницької діяльності бібліотек у повоєнний період дозволило виявити, що з метою пожвавлення пропаганди книги серед молоді, ЦК ВЛКСМ прийняв Постанову, в якій основним завданням комсомольських організацій визначається здійснення допомоги масовим бібліотекам у справі пропаганди книги. Комсомольські організації зобов'язували спеціально обговорювати питання роботи бібліотек, тематику читання молоді, проводити огляди нової літератури та інші заходи. Ця робота сприяла залученню молоді до культурної роботи, читання, освіти [1, с.329].

В бібліотеках Півдня України за допомогою окремих комсомольських організацій створювалися «гуртки книги», літературні гуртки. В деяких бібліотеках такі гуртки відновлювалися, так як їх активність спостерігалася ще у 30-х роках ХХ століття. Також серед заходів у звітах бібліотек кінця 40-х – початку 50-х років є відомості про проведення читання вголос. Серед книг – художні твори А.П. Чехова, М.М. Коцюбинського та ін., науково-популярна, політична книга. Особлива увага приділялась залученню до читання сільської і робітничої молоді, підлітків, які ще не мали середньої освіти. Отже, бібліотечні заходи допомагали формуванню їх світогляду, ознайомленню з інформацією з різних галузей знань та розуміння особливостей художньої літератури і виховання любові до читання.

Треба відзначити, що в цей період виходить низка нормативних документів, орієнтованих на зміцнення та удосконалення роботи бібліотек країни. Так, у 1946 році Комітет у справах культурно-освітніх закладів при Раді Міністрів України зобов'язав музеї, будинки культури, бібліотеки й інші культосвітні заклади посилити краєзнавчу роботу, яку мали здійснювати універсальні обласні та наукові бібліотеки, бібліотеки університетів, вищих навчальних закладів і музеїв. До краєзнавчої роботи залучали масові, дитячі, шкільні та спеціальні наукові бібліотеки. У Постанові ЦК КП (б) «Про стан бібліотек на Україні і заходи до поліпшення їх роботи» (1948р., 8 липня) проголошується необхідність корінної перебудови бібліотек з метою залучення їх до комуністичного розвитку країни.

Республіканська нарада бібліотечних працівників України у 1948 році визнала бібліотеки усіх систем і відомств ідейно-політичними осередками, котрі повинні були впливати на формування свідомості трудящих, доводити до них політику партії та уряду, значимість виконання завдань комуністичного будівництва. Слід зазначити, що на цій нараді був затверджений суто прагматичний підхід до бібліотечного краєзнавства. Н.М. Кушнарєнко відзначає, що за років сталінізму бібліотечне краєзнавство було змістовно обмеженим. Бібліотеки України зосередили свої зусилля на ознайомленні читачів з перебігом виконання виробничих планів своєї області, району, міста, села, підприємства, колгоспів, на пропаганді літератури про досвід передовиків, котрі перевиконують норми, а також на доведенні до широких кіл користувачів і населення соціалістичних зобов'язань і мобілізації на їх виконання. Стимулом для краєзнавчої роботи бібліотек у повоєнне

десятиліття стали і численні ювілейні події: роковини Жовтневої революції, Великої вітчизняної війни, історичні дати, пов'язані з краєм, організацією чи установою, життям і діяльністю видатних уродженців і місцевих діячів, ювілеї бібліотек тощо [7, с. 426].

В повоєнний час в культурно-освітніх установах проводиться активна робота з метою поширення політичних і наукових знань, яку здійснювали лекційні бюро і лекторські групи Комітету в справах культурно-освітніх установ УРСР. Така робота проводилася в бібліотеках і клубах міст і сіл Півдня України. Різноманітною була тематика лекцій, яка охоплювала всі сторони внутрішнього і міжнародного життя республіки і країни в цілому, різних галузей науки і культури.

Широко використовувалися такі форми масово-політичної роботи, як бесіди, голосні читання газет і журналів, колективні прослухування радіо. До речі, ці форми використовували і клубні установи, особливо у сільській місцевості. Активно використовувалась наочна агітація. Найбільш поширеними її формами були виставки, плакати, заклики, карти, діаграми. У приміщеннях культосвітніх установ представляли дошки показників соціалістичного змагання, дошки пошани. Серед форм виховної роботи були тематичні вечори, зустрічі з передовиками виробництва, ветеранами революції, громадянської і Великої Вітчизняної воєн, Героями Радянського Союзу і Героями Соціалістичної Праці. Багато вечорів приурочувалось революційним і радянським святам, видатним політичним подіям, проблемам комуністичного будівництва [12, с.258].

Але не всі сільські бібліотеки мали змогу проводити масові заходи такого масштабу, так як мали недостатні обсяги фондів, приміщення деяких бібліотек в роки війни були зайняті для інших потреб і використовувалися не за призначенням, матеріальна база бібліотек була дуже слабкою. У фондах сільських бібліотек було багато застарілої літератури, не вистачало дитячої, художньої, науково-популярної, довідкової літератури, перевага віддавалася поповненню фондів суспільно-політичною літературою. Вагому частину фонду складали праці класиків марксизму-ленінізму: твори Марка, Енгельса, Леніна, їх кількість коливалася сотнями примірників. Сільські бібліотеки розглядалися в цей час як певний інструмент впливу на селян для виконання як політичних, так і сільськогосподарських завдань, а також для формування культурного рівня сільського населення.

Треба констатувати, що у 40-х роках ХХ ст. завдання бібліотек були переглянуті відповідно до ідеологічних вимог радянської держави. Це було пов'язано з реорганізацією довідково-пошукового апарату на базі так званих «рекомендаційних каталогів» (концепція російського вченого З.М. Амбарцумяна), яка сприяла розподілу каталогів на службові та читацькі, що відповідно обмежувало інформацію про фонди бібліотек. Отже, до службових каталогів була переведена дореволюційна, воєнна література, до читацьких – повоєнна, яка повинна була сприяти підвищенню ідейно-теоретичного рівня населення. Ця робота була проведена і в бібліотеках Півдня України, що, безумовно, обмежувало вибір літератури та свободу читання.

1950-1953 роки характеризуються цензурними «чистками» бібліотечних фондів, видавничої продукції. Особлива увага в ці роки приділялася бібліотекам університетів. За даними опублікованих видань, тільки з Одеського університету підлягали до списання за списками, підготовленими Книжковою палатою, понад 20 тисяч примірників [1].

У період 50-60 рр. певною мірою активізувався процес відродження освітньої та культурно-просвітницької сфери, розширилась мережа культурно-дозвіллевих установ. В бібліотеках Півдня України активізується виставкова діяльність спрямована на відзначення та висвітлення видатних подій Радянської держави, світової культури, політики партії. Особлива увага приділяється пропаганді матеріалів з'їздів, конференцій, пленумів партії. Готуються рекомендаційні покажчики, списки літератури. Допомогою в організації масової

та виставкової роботи бібліотек слугував посібник авторів І.Д. Золотоверкова, Г.М. Плеського та Я.Н. Праймана «Бібліотека і книга: Як користуватися бібліотекою: посібник для читачів» (1949 р.), «Книжкові виставки», «Літературні і читацькі конференції» (автор Г.М. Плеський, 1955 р.) та ін.

Низка заходів, присвячена 300-річчю возз'єднання України з Росією (1954 р.), пройшла у бібліотеках різних типів і видів Півдня України: виставки, тематичні вечори, читацькі конференції за рекомендованою тематикою: «Історична дружба великого російського та українського народів», «Спільна історія українського та російського народів» тощо.

Тематичне наповнення масової роботи бібліотек південного регіону України з пропаганди краєзнавчих знань у 50-ті роки ХХ ст. наступне: «В добрый путь по родному краю», «Письменники краю (Миколаївщини, Одещини, Херсонщини)», «Знаете ли Вы свой край?» (виставки), «Люби и знай свой край родной» (бібліотечний плакат), «Наш город», «Наш район в VI пятилетке» (альбоми вирізок з газет), «Они создавали Советскую власть», «Из истории наших мест» (альбоми), виступи читачів з доповідями про рідний край, написання школярами творів краєзнавчої тематики і їх подальше обговорення (читання), ігри-вікторини краєзнавчого змісту, «З минулого рідного краю» (бесіди), «Имена наших земляков на карте мира», «Этих дней не смолкнет слава» (літературні вечори), «Разговор читателя с писателем» (обговорення збірок творів письменників і поетів краю, читацькі конференції), «Літописи районів, міст», тижні, місячники краєзнавства, «краеведческие четверги», бесіди з краєзнавцями-аматорами тощо. Досвід діяльності окремих бібліотек Півдня України з даного питання публікується на сторінках журналу «Библиотекарь» [4, с. 46-48]. У статті представлений досвід роботи Одеської обласної бібліотеки з популяризації книг місцевих письменників. Серед заходів, що проводила бібліотека – індивідуальна робота з читачами, розробка планів читання «Знай и люби свой город-герой», декади відкритого доступу до полиць з поезією місцевих авторів, виставки творів одеських письменників, випуск стінгазет з відгуками читачів про книги місцевих письменників.

У діяльності бібліотек у цей період певного розвитку набували гуманістичні тенденції, чому сприяла так звана «відлига» кінця 50-х - середини 60-х рр. ХХ ст.

Помітною подією в розвитку культурно-просвітницької діяльності бібліотек Півдня України стало створення у 1957 року держаного видавництва дитячої літератури «Дитвидав», що дозволило поповнити фонди бібліотек виданнями класичної і сучасної вітчизняної та зарубіжної літератури (художньої, науково-популярної, науково-фантастичної, пригодницької) для дітей дошкільного, шкільного та середнього шкільного віку, літератури для юних техніків, натуралістів та авіамоделістів [1, с. 364]. У 1959 роках на Півдні України з'являються видавництва обласного рівня: Одеське і Херсонське, які сприяли поповненню фондів бібліотек.

У 1959 році вийшла Постанова ЦК КПРС «Про стан і заходи з удосконалення бібліотечної справи в країні», яка відзначила відставання бібліотек у комуністичному вихованні трудящих і соціалістичному будівництві. Створюються державні комісії для перегляду фондів застарілої літератури, підготовлені «Зведені покажчики застарілих видань». Серед напрямів бібліотечної діяльності виділяються пропаганда літератури і формування фондів бібліотек. Обов'язковими стають виставки нових надходжень у бібліотеки.

Значний стимул у 60-ті роки отримала культурно-масова робота. Використовуються різні форми залучення читачів до бібліотек: читацькі конференції, усні журнали, вечори різних видів. Одеська державна наукова бібліотека ім. Горького стає бібліотекою-центром з питань краєзнавства південних областей Одеси, Миколаєва, Херсона.

Пріоритетним напрямом діяльності стає обслуговування читачів масових бібліотек. Пропаганда книги в бібліотеках Півдня України продовжує розглядатися як один із засобів комуністичного виховання. Бібліотеками різних видів проводяться тематичні огляди літератури, вечори, читацькі конференції, зустрічі з письменниками і поетами, тощо. Пропаганда книги здійснюється і за допомогою організації відкритого доступу до книжкових фондів, залучення відомих, видатних осіб до пропаганди літератури, обслуговування читачів без вихідних днів, організація пересувних бібліотек, відкриття пунктів видачі книг тощо. Робота з пропаганди літератури координувалася з іншими культурно-освітніми установами: музеями, архівами, краєзнавчими товариствами, товариствами «Знання», клубами, домами культури, загальноосвітніми школами тощо. Серед форм масової роботи превалюють літературні диспути, читацькі конференції, вечори запитань і відповідей.

Доброю традицією у бібліотекарів районних та сільських бібліотек Півдня України стала участь у проведенні свята врожаю, Дня колгоспника, Дня механізатора.

Бібліотечні працівники з метою пропаганди книги проводять цікаві заходи: читацькі конференції на тему «Комунізм – це не казка, а наше сьогодні», обговорення книг, вечори: «Партія наш керманіч», «Радянська жінка – гордість країни», диспути «Що прикрашає людину?» та ін.

Отже, бібліотечна масова робота в 50-60рр. мала назву масово-політичної, культурно-масової роботи. Все активніше в бібліотеках складаються виставки, присвячені розвитку культури (література, мистецтво) та науки.

50-80 роки ХХ ст. в Україні характеризуються поширенням російської мови та витісненням нею національних мов (зрештою, як і в інших республіках Союзу) внаслідок політики уніфікації, яка проводилась центром для спрощення управлінських завдань та пов'язаної з цим фактичної русифікації населення [14].

На початку 60-х рр. відбувалися зміни в демократичних тенденціях держави. Потреби суспільства в цей період орієнтуються на отримання науково-технічної та суспільно-політичної інформації [11]. Науковим бібліотекам відводилася важлива роль у пропаганді суспільно-політичного знання. У наукових бібліотеках організують лекторії, консультації з роз'яснення рішень з'їздів, пленумів, нарад комуністичної партії. У наукових бібліотеках Миколаєва, Одеси та Херсону запроваджений відкритий доступ до довідкового фонду у читальних залах, організовано постійно-діючі виставки нових надходжень. Створюються спеціальні читальні зали: зал суспільних наук, сільськогосподарських наук, зал літератури з мистецтва, спецвидів технічної літератури, що сприяло активізації читацької діяльності.

Створення системи науково-технічної інформації у 60-ті роки пов'язано з відкриттям науково-технічних бібліотек у науково-дослідних інститутах, підприємствах, активізації діяльності наукових бібліотек. В них запроваджується методика «керівництва читанням», що зумовило створення системи науково-інформаційної діяльності бібліотек на всіх рівнях, використання таких форм масового інформування, як відкриті перегляди, дні інформації, дні фахівця, які пізніше були впроваджені і у масові бібліотеки Півдня України.

Також слід відзначити, що у 60-х роках в бібліотеках Півдня України приділяється велика увага рекомендаційній бібліографії, спрямованій на підготовку бібліографічних покажчиків, адресованих масовому читачу, що було співзвучно з діяльністю бібліотек і в інших регіонах України. Основна мета полягала у допомозі в освоєнні опублікованої літератури з різних галузей знань, що сприяло популяризації соціалістичної культури, науки, творів українських письменників, поетів тощо. Так, Одеська обласна бібліотека з 1959 року складає і публікує рекомендаційний покажчик «Література про Одеську область», а з 1962 року - «Календар пам'ятних і знаменних дат Одеської області», інші бібліографічні посібники краєзнавчого змісту.

У 60-ті роки розвивається і бібліографічна «шевченкіана», видаються бібліографічні

покажчики, що заклали основу подальших досліджень Кобзаря. На високому державному рівні відзначено 150-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка: розроблена система заходів з проведенням конференцій, лекцій, доповідей на радіо, публікацій у пресі. Всі бібліотеки Півдня України підтримали ініціативу державного рівня, використовуючи весь арсенал масових заходів для читачів різного віку.

В 60-ті роки масові бібліотеки почали виділяти читацькі групи, сформовані за спеціальними, віковими, фаховими ознаками, за характером читацьких інтересів тощо. Ця тенденція набула свого продовження в 70-80-х рр. ХХ ст., коли бібліотеки, здійснюючи масову роботу, об'єднували читачів у клуби і значно активізували масову роботу. Для цих років характерним є взаємодія бібліотек Півдня України з різними соціальними інститутами: музеями, краєзнавчими товариствами, школами, сім'єю тощо. Пропаганда літератури в бібліотеках здійснюється за допомогою різноманітних форм і методів індивідуальної і масової роботи з читачами. Зокрема, в Одеській обласній бібліотеці для пропаганди краєзнавчої літератури використовувалися книжкові виставки, перегляди, тематичні стелажі, читацькі конференції, літературні вечори, бібліографічні огляди, індивідуальні та групові бесіди з читачами, лекції тощо [7, с. 435]. Бібліотеки були націлені на координацію зусиль з усіма установами, які здійснюють краєзнавчу діяльність у краї.

На розвиток культурно-просвітницької роботи масових бібліотек суттєво вплинула постанова ЦК КПРС «О повышении роли библиотек в коммунистическом воспитании трудящихся и научно-техническом прогрессе» (1974 р.). Відзначалося, що масові бібліотеки не могли успішно розв'язувати агітаційно-пропагандистські, виробничі та загально-освітні завдання. Не вистачало агітаційно-масової літератури, суспільно-політичної літератури. Пошук нових форм пропаганди літератури, у тому числі літератури про край, вело за межі «суто бібліотечних» форм роботи. Приміром, краєзнавча робота, яка вимагає не тільки використання друкованого матеріалу, а й живе слово безпосередніх учасників дій, авторів книг, художників тощо.

Суттєвою ознакою 70-х років ХХ століття є проведення централізації мережі масових бібліотек з метою підвищення їх суспільної ролі. Овідіопольський район Одеської області був обраний для проведення експерименту щодо централізації масових бібліотек. Створення централізованих бібліотечних систем (ЦБС), єдиних бібліотечних фондів, відповідно відділів єдиного бібліотечного фонду, організаційно-методичних відділів, відділів обслуговування, інформаційно-бібліографічних відділів сприяли активізації культурно-просвітницькій діяльності масових бібліотек.

Так, в ЦБС для дорослих м. Миколаєва (створена у 1978 році) використовувалися різні форми роботи. Новою формою стали виставки та перегляди літератури з єдиного бібліотечного фонду. Спочатку тематику виставок (переглядів) готували співробітники відділу разом з працівниками організаційно-методичного відділу, а наприкінці 70-х на початку 80-х років тематика формувалася за пропозиціями бібліотек-філій ЦБС. Створювався графік їх проведення у всіх філіях, що давало можливість читачам всіх бібліотек познайомитися з актуальними творами з різних галузей знань, а також книгами, які надійшли одиничними примірниками в єдиний фонд ЦБС. Другий аспект, який треба відзначити – це підготовка працівниками Центральної бібліотеки масових заходів (від сценарія до проведення) та їх організація не тільки для читачів центральної бібліотеки, а й для читачів філій ЦБС. Переваги, на наш погляд, у такій роботі, полягали у тому, що масовий захід був підготовлений на більш високому рівні, так як готувався працівниками Центральної бібліотеки, які мали вищу освіту, певний досвід в організації даної роботи, а залучаючи працівників організаційно-методичного відділу, можна було використати всі новітні рекомендації щодо організації масової роботи та визначення її впливу на читача, сприйняття відповідної інформації, більш активному розвитку соціокультурної та соціокомунікативної

функції. В умовах централізації також стає активнішою робота з впровадження передового бібліотечного досвіду. Центральна бібліотека м. Миколаєва активно впроваджує передовий досвід країни, республіки, області щодо форм і методів пропаганди фонду, проведення масових заходів. Досвід впроваджувався або окремими частинами, елементами, або у повному обсязі на основі аналізу діяльності бібліотеки, можливостей проведення відповідних заходів, складалися плани впровадження передового досвіду. Цей період для бібліотеки характеризується проведенням великих масових заходів в аудиторіях від 400 до 600 чоловік. У текстових звітах бібліотек цього періоду обов'язково вказується кількість чоловік, яка була присутня на масовому заході [9;10].

Також у 70-х роках бібліотеками різних видів Півдня України проведені усні журнали, читачькі конференції, тематичні вечори, присвячені публікаціям Генерального секретаря ЦК КПРС Л.І. Брежнева «Малая земля» і «Целина». Заходи проходили як в бібліотеках, так і поза їх стінами – на підприємствах, в робітничих гуртожитках, в будинках культури, парках культури, виборчих дільницях тощо. Отже, бібліотеки в цей час залишалися опорною базою партійних організацій, відігравали значну роль у донесенні ідей партії до мас [9;10].

Бібліотеки здійснювали пропаганду літератури за такими напрямками: суспільно-політичне виховання, естетичне, моральне, трудове виховання, виховання здорового способу життя. По кожному напрямку проводилися відповідні заходи. В цей період бібліотеки переходять на комплексну пропаганду книги серед читачів, в якій беруть участь всі структурні підрозділи бібліотек. Активізується використання так званих клубних форм роботи, в основі яких - книга.

На розширення культурно-просвітницької діяльності бібліотек вплинуло також створення культурно-спортивних комплексів, тобто сукупність установ культури, мистецтва, народної освіти й інших організацій, що здійснювали культурне обслуговування населення в межах певного адміністративного регіону. Пріоритетне місце мали заходи, що відповідали певним особливостям та інтересам читачів (віковим, професійним, духовним). Комплексний підхід зумовив розширення взаємодії бібліотек з іншими установами, що сприяло підвищенню якості заходів, розширенню аудиторії глядачів заходів, а відповідно, і читачів бібліотек. Використання як традиційно бібліотечних так і клубних культурно-просвітницьких форм роботи сприяло проведенню вечорів-зустрічей з діячами науки, техніки, мистецтва, вечорів вшанування передових людей, вечорів-портретів. У районах та селах Півдня України бібліотеки були організаторами або учасниками масових театралізованих свят — свята весни, свята врожаю тощо.

Помітною подією для розвитку культури Півдня України стало відкриття у 1971 році Миколаївського культурно-просвітницького факультету Київського інституту культури ім. О.Є. Корнійчука (нині Відокремлений підрозділ «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв»), котрий почав готувати бібліотекарів-бібліографів вищої кваліфікації для бібліотек Півдня України. Поступово в бібліотеках різних видів збільшується кількість працівників з вищою освітою, а найкращі випускники очолюють бібліотеки, структурні підрозділи в них. Майже всі директори провідних бібліотек Миколаєва та районних бібліотек – випускники Миколаївської філії. Значна частина випускників працює і в бібліотеках Херсонщини та Одещини. Таким чином, поява фахівців з вищою освітою позитивно впливало на організацію роботи бібліотек, підвищувало імідж бібліотек серед населення, сприяло застосуванню форм культурно-просвітницької роботи, які були співзвучними загальному розвитку культури Півдня України конкретного періоду.

Дослідники масової роботи відзначають, що бібліотечна практика 80-х років визначила і нові тенденції, зокрема культурно-дозвіллове спрямування масової роботи [11]. Технології проведення молодіжних розважальних програм тих часів «Что? Где? Когда?», «КВН», «А ну-ка, девушки», пізніше «Брейнрингів», «Поля чудес», інтелектуальних

конкурсів, турнірів були використані у бібліотечній практиці при проведенні «літературного поля чудес», літературної вікторини, інтелектуальних та ігрових конкурсів тощо. Треба відзначити, що такі заходи мали більш розважальний характер, а їх активне використання та удосконалення у проведенні «дало підставу називати бібліотечну масову роботу «культурно-дозвіллевою діяльністю»[11].

У другій половині 80-х років з процесом національного відродження розвивається і робота щодо бібліотечного обслуговування національних меншин. Дослідники окремих питань щодо бібліотечного обслуговування етнічних меншин В. Маркова [8], формування документного потоку мовами національних меншин А. Сидоренко [14] визначають, що у період 40-80-х рр. диференційоване бібліотечне обслуговування етнічних меншин не здійснювалося. Якщо в 30-50-ті роки на розвиток національних культур вплинули репресії, що відбувалися, то в 60 – 80 роки, а також частково і на початку 90-х років розвиток бібліотечного обслуговування здійснювався у межах інтернаціонального виховання. Приділялася увага питанням формування бібліотечного фонду для задоволення потреб багатонаціонального складу населення, створення фондів для окремих груп читачів – представників національних меншин, ролі бібліотеки як центра національної культури.

За результатами дослідження, проведеного Одеською ОУНБ (1997р.) «Вивчення складу і використання книжкових фондів мовами національностей, що компактно проживають в Одеській області» виявлено, що найзначніші за обсягом фонди мовами різних національних груп населення сформовані в фондах публічних бібліотек Одеської області - 21300 примірників. З них найбільший обсяг складає література молдавською мовою - 19689 примірників (92,4%). Література іншими мовами має невеликий обсяг: болгарською мовою - 845 прим. (4,0%), на ідиші - 500 прим. (2,4%), івриті - 200 прим. (0,9%), гагаузькою мовою - 75 прим. (0,3%). В документних фондах публічних бібліотек молдавською мовою переважає художня література - 88,7%, на другому місці - науково популярна література - 5,6%, на третьому - майже однакові показники виробничої і навчальної літератури - 1,1% [14].

Треба відзначити, що бібліотеки Півдня України, що обслуговують читачів – представників національних меншин, які проживають компактно на означеній території, використовують різні форми організації культурно-просвітницької діяльності: книжкові виставки, перегляди літератури, бібліотечні плакати, звіти бібліотеки перед населенням, індивідуальні бесіди, різноманітні масові заходи із залученням членів національного товариства, Ради національних меншин, бібліографічні списки тощо як мовою національної меншини, так і українською та російською мовами.

Бібліотекам в цей період відводиться і координуюча роль, так як до масових заходів залучаються й інші соціальні інститути, установи. В бібліотеках різних видів організують виставки образотворчого мистецтва та фотовиставки, презентації окремих видань та продукції видавництв, наукові, науково-мистецькі та інші заходи.

Л. Дубровіна та О. Онищенко у монографії «Історія бібліотечної справи» (2006 р.) відзначають, що «за часів радянської влади відбулися докорінні зміни, пов'язані з політикою централізації та методологічною уніфікацією управління та засад бібліотечної справи, ...впровадженням принципів керівної ролі комуністичної партії в бібліотечній справі, яка розглядалася як складова ідеологічної діяльності, база для розгортання масово-політичної та пропагандистської роботи серед народних мас, їх залучення до соціалістичних перетворень у народному господарстві і культурі» [2, с. 4].

Отже, дослідження окремих аспектів культурно-просвітницької діяльності бібліотек Півдня України у 40-80-ті роки ХХ ст. дає можливість відзначити, що різні десятиліття даного періоду характеризуються різноманітними формами культурно-просвітницької діяльності, певною новизною у назвах масових форм роботи, присутністю елементів дискусійності як в усних, так і в наочних формах популяризації книги, наявності

допоміжних елементів (музичне супроводження, оформлення приміщення, використання атрибутики тощо), використання диференційованого обслуговування читачів в бібліотеках різного виду, що укріплювало позитивний імідж бібліотек у справі виховання населення.

Список використаної літератури

1. Дубровіна Л.А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті [Текст] / Л.А. Дубровіна, О.С. Онищенко. – К., 2009. – 530 с.
2. Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами : політико-комунікаційний аспект : монографія / Т.Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2014. – 184 с.
3. Державний архів Херсонської області. - Ф. Р. - 1979. - Оп. 3. - Арк. 5.
4. Езерская Б. Популяризуем книги земляков / Б.Езерская //Библиотекарь. – 1960. - №4. – С.46-48.
5. Захарова Н.Б. Культурно-просвітницька діяльність Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (1918-2008) : автореф. дис. канд. іст. наук : 27.00.03 / Н.Б. Захарова; НАН України, НБУВ. – К., 2010. – 21 с.
6. Корнієнко А.П. Про знищення та вивезення бібліотечного фонду України: факти та наслідки / А.П. Корнієнко // Історія бібліотечної справи в Україні / Міністерство культури України; Нац. парлам. б-ка України : зб. наук. праць. – К., 1995. – Вип. 1. – С. 52-58.
7. Кушнарєнко Н.М. Бібліотечне краєзнавство : підручник / Н.М.Кушнарєнко. – К. : Знання, 2007. – 502 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
8. Маркова В.А. Бібліотечне обслуговування етнічних меншин України : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук / В.А.Маркова. – Х.,1998. – 16 с.
9. Отчет Центральной городской библиотеки г.Николаева за 1977 год. – Николаев, 1978. – 97 с.
10. Отчет Централизованной библиотечной системы для взрослых г.Николаева за 1979 год. – Николаев, 1980. – 137 с.
11. Печена А.В. До становлення масової роботи вітчизняних бібліотек: суспільно-історичний аспект / А.В.Печена // Вісн.ХДАК. – 2011. – Вип.34. – Режим доступу: 'http://b.c8.net.ua/click?1633,52256&491640612&3&3' target=_top><img src
12. Розвиток української культури за роки радянської влади / ред. кол.: П.П. Гудзенко (голов.ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1967. – 257с.
13. Роскіна Т.І. Миколаївська науково-педагогічна бібліотека в освітньо-інформаційному просторі держави / Т.І.Роскіна // Історія освітянських бібліотек України : науковий збірник / АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В.О.Сухомлинського; редкол. П.І.Рогова (голова) та ін. – К. : Вирій, 2006. – С. 170-182.
14. Сидоренко А.І. Формування документного масиву для публічних бібліотек мовами національних меншин: етнорегіональний аспект : автореф. дис. канд. пед. наук / А.І. Сидоренко; Київ. нац. ун-т. культури і мистецтв. – К., 2002. – 21 с.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2014

T.V.Sydorenko

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY OF LIBRARIES IN THE SOUTH OF UKRAINE IN THE 1940S-1980S.

The article is about aspects of cultural and educational activity of libraries in the south of Ukraine in the 1940s-1980s. Basic directions and forms of popularization of literature are determined.

Key words: *cultural and educational activity of libraries, mass work, popularization of literature, the south of Ukraine.*

УДК 792,2

М. Ю. Спирина

ТРАДИЦИОННАЯ КУЛЬТУРА В СОВРЕМЕННОМ СОЦИОКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье кратко характеризуется такой феномен мировой культуры, как традиционная (народная) культура. Выделены возможности ее использования в современном социокультурном, образовательном, научном пространстве для противостояния глобализационным кризисам.

Ключевые слова: традиционная культура, глобализационные кризисы, потенциал, человек, мировая культура.

В современном мировом пространстве в последние годы социокультурной реальностью стал возврат к исходным ценностям. Ж. Бодрийяр, М. Мафессоли выдвинули тезис о «ренессансе» традиционной, архаической культуры. Т.А. Апинян пишет о «мифологическом ренессансе» [2, с. 68]. Глобализационные процессы продемонстрировали тупиковость техногенно-потребительской цивилизации. М.С. Каган считал, что культура, наряду с природой, обществом и человеком, есть четвертая форма бытия, порожденная деятельностью человека. Кризис культуры всегда связан с самим человеком, который сегодня переживает антропологический кризис. Философы, социологи, культурологи, педагоги отмечают, что сегодня представители так называемых «развитых» этносов испытывают своего рода ностальгию по тем качествам культуры, которыми обладают «отсталые» народы и которых не хватает им. Такие качества наиболее полно соответствуют сущности человека, его неразрывной связи с природой, внутренней и внешней гармонии, но они были утрачены в процессе «цивилизационного» развития, критериями коего служат в основном наука, техника и технологии. Вследствие этого необходимо самым серьезным образом пересмотреть основания такой цивилизации и сознательно избрать иную, духовно-экологическую стратегию развития.

В XXI веке особо актуальное значение приобрели проблемы взаимоотношений и взаимодействий различных культур, что находит свое отражение и в проблемах образования и воспитания. Не случайно это столетие провозглашено ЮНЕСКО «веком образования». В различных областях человеческой деятельности настоятельно ощущается потребность в специалистах, обладающих помимо профессионального образования, широким общекультурным кругозором, глубокими знаниями в сопредельных и отдаленных областях человеческой культуры, умеющих пластично вписываться в быстро меняющийся мир своей страны и всей планеты в целом, а главное, — нести ответственность за свои действия. Человек перестал ощущать себя творцом культуры, и эту утрату необходимо восполнить. Одним из наиболее важных качеств характеризуемого специалиста становится его национальная ориентированность. Развитие процесса интернационализации образования не препятствует стремлению к утверждению национальных идеалов, интересов. Французская доктрина высшего образования, например, выделила в качестве основополагающего принципа «национальные ориентиры».

Каждый народ не только хранит исторически сложившиеся воспитательные традиции и особенности, но и стремится перенести их в будущее, чтобы не утратить национального лица и самобытности. Живучесть традиций и особенностей в той или иной культуре говорит не о косности культуры, а о непреходящей нравственной ценности, необходимости

сконцентрированного в этих традициях и особенностях народного опыта, который необходимо использовать в современных социокультурных и экономических условиях. Сохранение традиций и особенностей в той или иной культуре способствует формированию у молодого поколения здорового социального поведения в условиях многонационального общества. Современное образование должно сочетать воспитание национального самосознания, укоренения в сознании молодого поколения священных понятий, определяющих духовную жизнь нации (родина, семья, родной язык, народ, его история, вера и др.) с созданием благоприятных условий для включения человека в прошлое и настоящее мировой культуры на основе диалога культур, открытой коммуникации в духе взаимоуважения.

Именно в национальных культурах, способных дать свое неповторимое и обобщающее видение общего мира человечества, создавались универсальные этические и эстетические ценности. До сих пор разнообразие культур является источником творческих способностей человечества и основанием взаимоуважения различных народов. В связи с этим мало изученный феномен традиционной (народной) культуры приобретает судьбоносное значение. Эта культура способна служить источником подъема региональных хозяйственных, общественно-бытовых, культурных потенциалов. Благодаря этому появляется возможность, уменьшив унификационное влияние глобализации, полнее раскрыть творческий потенциал всех человеческих сообществ, создать условия для эффективного межрегионального и международного взаимодействия и сотрудничества.

Мировая цивилизация XXI века характеризуется наличием динамических социальных, политических, экономических, культурных перемен, что нельзя не учитывать при рассмотрении и оценке современных глобализационных процессов, протекающих на фоне вырабатывающегося «общего для культуры языка, существовавшего в древние времена и обеспечивавшего целостность культуры» [12, с. 5]. Вместе с тем, нельзя не обратить внимание на то, что среди современных философов имеет распространение точка зрения, что «этническая культура прошлого все больше переселяется в музеи. Ее надо знать и изучать, но жить — в современной культуре» [8, с. 56]. Нынешняя социокультурная практика в странах Евразии показывает возможности применения традиционной культуры в административной, экономической, политической, социокультурной деятельности народов.

Традиционная (народная) культура содержит три базисные составные части: материальную культуру, культуру социального управления и духовную культуру. Последняя включает такие структурные элементы, как: народное мировоззрение, народная экономическая культура, народное правосознание, народная нравственная культура, народная педагогика, народная художественная культура, народная экологическая культура, народная физическая культура [11]. Рассматривая народное мировоззрение (или народную философию), следует иметь в виду «мировоззренческие универсалии», о которых пишет В.С. Стёпин. Он подчёркивал: «Мировоззренческие универсалии выполняют в жизни общества такую же функцию, как и гены в живом организме. Они организуют в целостную систему сложный набор различных феноменов культуры и выступают в качестве базисных структур социоккода, играют роль своего рода ДНК социальной жизни» [9, с. 18].

Традиционную культуру следует рассматривать как источник социокультурных, социально-экономических, педагогических, иных инноваций, которые опираются на длительный исторический опыт. Она предстает Мировым деревом, фундаментом «второй природы», создаваемой человеком. Эта культура обладает такими важнейшими свойствами, как синкретизм, коллективность, традиционность, преемственность, человечность, высокий императив, экологичность. Новые независимые государства Евразии имеют уникальный опыт сохранения, возрождения и развития народной культуры, которая являет собой высочайшее достижение того или иного народа. В любой народной культуре существуют

базовые ценности, общие для всего человечества. В их числе следует назвать:

- сохранение сообщества, в котором живет человек, включая сюда бережное и уважительное отношение к природной среде;
- этические идеалы Добра, справедливости, совести, чести, благородства;
- высокий эстетический идеал с его единством духовного и материального, Красоты и пользы;
- гуманистический подход во взаимоотношениях с окружающими людьми, терпимость и уважение к чужим убеждениям, позициям, взглядам.

Для современных акторов эта культура важна ещё и тем, что она образует большое количество региональных типов и локальных вариантов, вследствие чего в процессе исторического развития наций она становится, можно сказать, определяющим фактором национального самосознания.

Традиционная культура сегодня обретает контркультурные функции, занимая противоположные высокотехнологичной коммерческой массовой культуре позиции, помогая молодёжи противостоять ей в окружающем социокультурном пространстве. Это ярко выражается в противопоставлении этнической картины мира картине мира, формируемой массовой культурой. При этом образуются такие противоборствующие и взаимосвязанные ценностные пары, как доброта — жестокость, духовность — потребительство, природа — техника, иррациональность — рационализм, традиционность — модернизм и т.д. Народный идеал человека, воплощающий представления о нравственности, добре и зле, разумеется, прежде всего был ориентирован на те личностные качества, которые способствовали укреплению этнической общности, повышению её выживаемости, адаптированности к природной и социальной среде, развитию системы жизнеобеспечения. В этом смысле принципы и приемы народного воспитания довольно рациональны и конкретны, отражают определенное состояние этнической общности, особенности ее формирования, исторического развития. Возврат к исходным ценностям нельзя рассматривать как декларацию, это потребность современного социокультурного пространства, традиционная культура содержит тот исторический опыт экономики, правосознания, искусства, развития нравственности, который позволяет поддерживать и поощрять взаимопонимание различных народов. Человек, воспитанный на принципах традиционной культуры своего народа, способен противодействовать этнической и религиозной ненависти, насилию, сепаратизму и другим формам экстремизма.

В связи с этим особое внимание следует обратить на народную педагогику. В течение XX в. человек претерпел серьезные изменения. М. Блюменкранц определяет современного человека как номада, который пронесется по жизни, не оставляя за собой следа во времени. Он живет «здесь-и-сегодня», вне прошлого и без будущего. Такой «кочевник» выступает как одна из элементарных частиц в атомизированном мире человеческого распада. Автор называет их «кочевниками с кейсами», для которых главными являются скорость передвижения и портативность необходимых технических средств [3, с. 54-55].

Народная педагогика в России изучается (наукой «Этнопедагогика») и применяется в практической педагогической деятельности на разных уровнях образования, что выступает важным фактором в эволюции мировой педагогики. Впервые о народной педагогике заговорили земские деятели второй половины XIX века, организовавшие профессиональное обучение крестьянских детей народным ремёслам. Обратило внимание на народную педагогику и её значение в воспитании детей также Императорское Русское географическое общество (ИРГО). Образованное в 1846 г. этнографическое отделение Общества одним из направлений своей деятельности выбрало изучение народной культуры, в том числе философии и педагогики. В 1926 году Восточно-Сибирский отдел РГО опубликовал книгу Г.С. Виноградова «Народная педагогика», в которой отмечалось: «У народа были и есть

известные представления, взгляды на жизнь, на воспитание и обучение появляющихся новых поколений, известные цели и задачи воспитания и обучения их, известные средства и пути воздействия на юные поколения и т.д. Совокупность и взаимозависимость их и дают то, что следует назвать *народной педагогикой*...» [5, с. 9]. Для современной педагогической науки и практики чрезвычайно важно то, что в народной педагогике «принцип детской самостоятельности ... осуществлен едва ли не в максимальной мере» [5, с. 13], т.е. она вся нацелена на воспитание творческой, самостоятельной личности, обладающей той самой способностью к саморазвитию и самосовершенствованию, о которой постоянно говорится во многих педагогических исследованиях и государственных образовательных стандартах профессионального образования. В народной педагогике сохранились фундаментальные, непреходящие педагогические, этические, эстетические ценности, а современной педагогике следует их адаптировать к современной социокультурной ситуации, «вписать» в неё, актуализировать. В своих этнопедагогических сочинениях Г.Н. Волков подчеркивал, что «традиционность культуры, в том числе и педагогической, есть важнейший признак высокой культуры народа» [6, с. 3, 29]. Народную педагогику он определил, как педагогику национального спасения [7].

Г.Н. Волков определил этнопедагогику как науку, изучающую особенности национального характера, сложившиеся под влиянием исторических условий, сохранившиеся благодаря национальной системе воспитания, и претерпевающую эволюцию вместе с условиями жизни и развитием педагогической культуры народа. «Этнопедагогика изучает процесс социального взаимодействия и общественно-народного воздействия, в ходе которого воспитывается, развивается личность, усваивающая социальные нормы, ценности, опыт, собирает и систематизирует народные знания о воспитании и обучении детей, народную мудрость, отраженную в религиозных учениях, сказках, сказаниях, былинах, притчах, песнях, загадках, пословицах, играх, игрушках и прочем, в семейном и общинном укладе жизни, быте, традициях, а также философско-этические, собственно педагогические мысли и воззрения, то есть весь педагогический потенциал, совокупный опыт историко-культурного формирования личности» [6, с. 5].

Большинству учёных, футурологов, политиков, социологов свойственно убеждение, что для разработки новых принципов стратегии устойчивого развития мира требуется решение целого ряда научных и практических задач, среди которых особое место занимает проблема, связанная с формированием нового типа мышления, новой культуры и нового человека, способного ответить на «вызовы» XXI века [4]. В этом аспекте народная культура содержит образец идеальной личности, которую отличает, в первую очередь, высокая нравственность, духовное и физическое здоровье. У всех народов нравственность тесно связана с умением человека преодолевать трудности, выполнять определённые обязанности, проявлять волевые черты характера (упорство, терпеливость, настойчивость, самостоятельность). Народный идеал человека, как правило, связан с такими компонентами личности, как трудолюбие, ответственность, инициативность, человечность, самостоятельность, ум, здоровье, любовь к Родине, уважительное отношение к представителям других культур и др. Г.Н. Волков называет его «народным идеалом совершенного человека». Ценности народной педагогики помогают направить современный учебно-воспитательный процесс на формирование этнического самосознания у подрастающих поколений, развитие у них понимания роли своего народа, этнической группы в социальном окружении, мировой культуре. Специалисты пишут о социально здоровом поведении людей, воспитанных в духе традиционной культуры.

Этнопедагогика, как наука, изучающая ее методы и содержание, является базисной характеристикой системы непрерывного образования, связывающего сегодня все ступени воспитания и обучения детей и молодежи. Она содержит в себе потенциалы интегративной

образовательной системы: целостное восприятие мира, неразрывность теории и практики, сочетание научных знаний и практических умений и навыков; высокий императив. Особая роль в народной педагогике принадлежит личности Учителя, к которому всегда относились с повышенным уважением. Суть высокопрофессионального педагогического уровня современного преподавателя заключается в том, что доступность в обучении достигается максимально возможным сжатием и упрощением материала без снижения его научности и социальной значимости. Кроме того, в народной воспитательной практике ярко проявляется сотворчество учителя и ученика, что успешно подготавливает обучаемого к грядущей профессиональной деятельности и жизни в целом.

Учёные понимают этнопедагогiku как теоретическое осмысление и систематизацию опыта народной педагогики, как совокупность педагогических сведений и воспитательного опыта, объективированного в традициях, обычаях, обрядах, детских играх, игрушках, произведениях народного искусства. Мало кому известно сейчас основное правило крестьянского семейного воспитания, в соответствии с которым крестьянские дети снабжались минимальным количеством игрушек. Рабиндранат Тагор утверждал, что «мир игры отравлен для того несчастного ребенка, который переобременен неограниченным количеством игрушек» [10]. Перед современным образованием стоит задача воспитания новых личностных качеств человека. В их число входит формирование ценностных ориентаций на базе национального менталитета, установок на диалог и сотрудничество при сохранении национальной идентичности («нравственной оседлости», как писал Д.С. Лихачев). Без этого в XXI веке нельзя стать специалистом. Велика роль традиционного искусства в формировании такой личности. Искусство воздействует на человека через эстетическую, познавательную, воспитательную функции. Традиционному искусству присуща редкостная способность влиять на духовный мир человека, делая его добрее, умнее и счастливее.

Соединяющая общечеловеческие принципы с локальными и региональными проявлениями традиционная культура выступает культурной константой в евразийском пространстве. В современных условиях интеграция на всем пространстве Евразии есть не только выражение особенностей культурно-цивилизационного архетипа, но и требование времени. Так, во всех странах евразийского континента глобализация сопровождается экологическим кризисом. Он являет собой общечеловеческую проблему, затрагивающую экономическую, социальную, политическую сферу современного общества. Технократическая цивилизация привела к еще большему отчуждению людей друг от друга и от природы, выдвинула перед человечеством требования ранее невиданных масштабов. В народной же культуре всегда присутствует уважительное отношение к природе, которое сейчас определяют как природоохранительное. В традиционной культуре (в народном сознании и миропонимании) Природа является идеалом гармонии, красоты, разумности, источником нравственности.

Современный мир нуждается в глубоком исследовании традиционной культуры, поскольку только научные знания в этой сфере помогут точно определить методы включения традиционного искусства и культуры в жизнедеятельность современного человека, в культурный диалог современных государств Евразии, в систему межкультурных коммуникаций народов новых независимых государств, в дальнейшую эволюцию социокультурного процесса. Мы рассмотрели лишь часть, можно сказать, незначительную, тех потенций, которыми обладает традиционная культура в современном социокультурном пространстве. Но даже краткая характеристика некоторых компонентов традиционной культуры позволяет сделать вывод о судьбоносном значении этой культуры для человека, народов Евразии, всего человечества.

Список использованной литературы

1. Ананьев Ю.В. Культура как интегратор социума: монография. — Нижний Новгород, изд-во Нижегородского университета, 1996. — 174 с.
2. Апинян Т.А. Мифология: теория и событие: Учебник. — СПб.: изд-во СПбГУ, 2005.
3. Блюменкранц М. В поисках имени и лица. Феноменология современного ландшафта // Вопросы философии. — 2007. — № 1. — С. 47-60.
4. Бранский В.П. Глобализация и синергетическая философия истории // Общественные науки и современность. — 2006. — № 1. — С. 35-46.
5. Виноградов Г. Народная педагогика. — Иркутск: издание Восточно-Сибирского отдела Русского Географического общества, 1926.
6. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. 2-е изд., испр. и доп. — М.: АCADEMIA, 2000. — 176 с.
7. Волков Г.Н. Педагогика национального спасения: избранные этнопедагогические сочинения / сост.: А.А. Сокальский. — Элиста: Джангар, 2003. — 437 с.: ил.
8. Кармин А.С. Философия культуры в информационном обществе: проблемы и перспективы // Вопросы философии, 2006, № 2. — С. 52-60.
9. Степин В.С. Философия и эпоха цивилизационных перемен. // Вопросы философии, 2006, № 2. — С. 16-26.
10. Тагор Р. Воспоминания. — М.: Гос.изд., 1924. — С. 33.
11. Цукерман В.С. Народная культура как социальное явление. Автореф. ... д. филос. наук. — Свердловск, 1984. — 39 с.
12. Чучин-Русов А.Е. Единое поле мировой культуры. Кижли-концепция. Кн. 1. теория единого поля. — М.: Прогресс-традиция, 2002. — 664 с.

Статья поступила в редакцию 12.12.2015

M. Spirina

**TRADITIONAL CULTURE IN CONTEMPORARY
SOCIAL AND CULTURAL SPACE**

Today relationship problems and interactions of different cultures, which is reflected in the issues of education and training, acquired particular relevance. The article mentioned features of modern social and cultural space. Such phenomenon of world culture, as the traditional (folk) culture is briefly described. It contains three basic components: the material culture, the culture of social control and spiritual culture. The latter includes such structural elements, as: national outlook, the national economic culture, people's sense of justice, people's moral culture, folk pedagogy, folk art, folk ecological culture, folk physical education. Popular culture has an important property: syncretism, collectivism, traditionalism, continuity, humanity, high imperative, environmental friendliness.

Traditional culture should be regarded as a source of socio-cultural, socio-economic, educational, and other innovations that are based on long historical experience. The article analyzes the possibilities of its use in the modern social and cultural space to confront the dangers of globalization. The possibility of maintaining a person as creative, resourceful, moral person is examining in detail. The author highlights the special importance of the national educational experience for the development of modern pedagogical theory and practice.

Ethnopedagogy is described as a science that studies the features of the national character, formed under the influence of historical conditions and preserved through the national system of education. It is evolving along with the living conditions and development of pedagogical culture of the people. Such pedagogy is a basic characteristic of the system of continuous education, linking today all stages of education and training of children and youth. It contains the potency of

integrative educational system: a holistic perception of the world, the integrity of theory and practice, a combination of scientific knowledge and practical skills; High imperative. A special role in folk pedagogy belongs to the teacher's personality, which is always treated with high respect.

Traditional culture connecting the universal principles with local and regional manifestations is a cultural constant in Eurasian space. The modern world is in need of a deep study of traditional culture, as the only scientific knowledge in this area will help to pinpoint methods including traditional culture in the vital activity of modern man, the cultural dialogue in the modern states of Eurasia, in intercultural communications peoples of newly independent states, in the further evolution of the sociocultural process.

Key words: *traditional culture, globalization crises, potential, people, world culture.*

УДК 130.2

О. В. Яковлев

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД У СИНЕРГІЇ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

В статті представлена проблема синергії соціокультурного простору сучасної України. Визначені екзогенні (зовнішні) та ендогенні (внутрішні) чинники процесів. Окреслені шляхи реалізації міжнародних гуманітарних стратегій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Концептуальне вирішення міжнародних гуманітарних стратегій та їх реалізація в пілотних проектах пропонується в сучасних культурологічних дослідженнях, які розробляються в Національній академії культури і мистецтв. Як засіб інтенсифікації синергетичних процесів в культурному середовищі регіонів пропонуються сучасні соціальні та гуманітарні проекти, спрямовані на подальший розвиток інтеграції. В статті визначені міжнародні аспекти проектів : «Діалог культур: Україна, Греція і Сербія», «Мистецький Арсенал», «Старовинна клавирна музика – інструментарій і виконавство». Обґрунтовуються синергетичний та кластерний підходи в системі європейського культурного обміну.

Ключові слова: *культурний простір України, екзогенні та ендогенні чинники, синергія, конвергенція, кластер, стратегічний і проектний підходи, міжнародні гуманітарні стратегії, соціокультурні проекти.*

В кінці ХХ – на початку ХХІ століття в світі значно посилюється інтерес до дослідження проблем розвитку етнокультур у постіндустріальному глобалізованому інформаційному суспільстві. Звичайно, що не минули ці процеси і сучасну українську наукову думку. В останній час культурологічна наука збагатилась ґрунтовними дослідженнями культурно-мистецького життя окремих регіонів України: Галичини (Л. Кияновська, Л. Микуланинець, М. Черепанін), Слобожанщини (С. Зуєв, О. Чуркіна), Півдня та Центральної України (Т. Мартинюк, М. Слабченко, А. Кравченко, О. Ущипівська), що пояснюється відповідними тенденціями формування постіндустріального інформаційного суспільства.

На сьогоднішній день ще недостатньо дослідженою залишається проблема синергетики культурного розвитку ідентичностей. У сфері політології та економічних наук проблематика консолідації регіонального простору та поглиблення міжрегіональної та транскордонної співпраці розроблюється як державне замовлення Національним інститутом стратегічних досліджень (С. Біла, В. Борщевський, А. Мокій, О. Шевченко). Але в теорії та історії культури дослідження зазначеного напрямку лише розпочинаються (В. Личковах, С.

Волков, О. Яковлев).

Невпинне включення України до глобалізаційних процесів, урбанізація, розбудова мегаполісів і великих міст, міграція населення, а також зміни, що відбуваються у політичному устрої і економічному курсі держави періоду Незалежності, зумовлюють нерівномірність регіонального і транснаціонального розвитку окремих локусів країни, які розподілилися на: індустріальні регіони (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька області), аграрні регіони (Полтавська, Кіровоградська), периферійні території (Закарпатська, Чернівецька, Волинська, Тернопільська області).

Якщо важко підсилюється синергетичний ефект в економіці, то це доцільно здійснити в культурному обміні та інтеграції країн, регіонів-лідерів і периферійних локусів.

Усунення суттєвих диспропорцій економічного і культурного розвитку потребує розроблення раціональної, ефективної регіональної політики: поліпшення її інституціонального забезпечення, підвищення рівня конвергенції регіональних соціально-економічних і культурно-освітніх підсистем. Поглиблення дезінтеграційних процесів на регіональному рівні проявляється перш за все у недостатній конвергенції соціокультурного розвитку. Теорія конвергенції (від латинського *convergo* – зближуюсь), одна з ведучих сучасних концепцій розвитку суспільства, обґрунтовує об'єктивні тенденції до інтернаціоналізації економічної, політичної і культурної діяльності людства у глобальному масштабі. Її засновники Дж. Голбрейт, У. Росту (США), Ж. Фурастьє, Ф. Перру (Франція) вважають, що всесвітній характер науково-технічної революції спонукає необхідність у сумісному вирішенні загальнолюдських глобальних проблем. Розвиваючи теорію конвергенції, представники Римського клубу (А. Печчеї) поглиблюють розуміння особливостей розвитку людства у постіндустріальну епоху, роблячи акцент вже не на ендогенних (зовнішніх) глобальних чинниках, а на внутрішніх (екзогенних) – соціальних, психологічних, культурних, наполягаючи на їх значенні і орієнтуючись на національну інтелектуальну еліту та інтелігенцію.

Основними ендогенними та екзогенними чинниками недостатньої конвергенції регіонів України є відсутність цілісної інституціональної системи міжрегіональної співпраці, концептуальних основ її функціонування, наявність регіональних бар'єрів для її реалізації. Соціокультурна дезінтегрованість окремих локусів України набуває проблемного концептуального характеру макро і кросрегіонального, загальнодержавного рівня.

Значна асиметрія соціально-економічного і культурного розвитку регіонів стали одним з найвагоміших бар'єрів для формування цілісного простору України. Руйнування чіткої системної ієрархії підлеглих та синергетики окремих суб'єктів призвели до порушення стійкості макроекономічної і культурної структури держави в цілому. Інтеграція регіональних систем потребує розроблення адекватних механізмів упорядкування нових форм відносин, що складаються між регіонами та членами ЄС. Засадничою передумовою ефективності державної регіональної політики є її позиціонування як політики узгодження інтересів, а її ідеології – на засадах субсидіарності, партнерства та ефекту синергії.

Метою реформування транснаціонального розвитку держави має стати створення регіональної демократії європейського зразка як системи, що надає можливості країні зі складною регіональною структурою, територіальними громадами з різним культурно-мовним складом жити і розвиватися в гармонії [4, 44]. Завданням культурології є розроблення концепції культурної державної політики та синергійних шляхів соціокультурного розвитку України. Так, наукового обґрунтування потребує «статус кластерів як визнаного у світовій практиці дієвого інструменту кооперації, інтеграції та співробітництва на міжрегіональному, транскордонному та міждержавному рівнях» [6, 127].

Поняття «кластер» виникло в економіці і отримало розповсюдження в різних галузях людської діяльності, пов'язаною з міжгалузєвою регіональною кооперацією. Спираючись на

аналіз сучасних концепцій кластера як наукового поняття і терміна [6], визначаємо «кластер» як географічне, територіальне, галузеве або міжгалузеве об'єднання підприємницьких структур, науково-освітніх установ, громадських організацій та органів місцевої влади з метою встановлення каналів транзакцій, комунікацій і діалогу, що сприяють економічному та соціально-культурному розвитку територіальних громад. За географічним або територіальним розподілом кластери можна класифікувати на: регіональні, що створюються в межах одного регіону і орієнтуються на наявну географічну концентрацію; державні або національні, що включають організації і установи, розташовані в різних регіонах країни і спрямовані на встановлення міжрегіональної кооперації; міжнародні, що створюються на основі ефективного використання природних і людських ресурсів та інноваційних технологій, надійності каналів перерозподілу логістичних потоків між країнами - членами кластера. За кількістю членів та географічним охопленням кластери систематизуються у транскордонні, що об'єднують певну галузеву діяльність декількох країн-партнерів; мегакластери – групи взаємопов'язаних та взаємодіючих галузей, окремих сегментів у межах країни в цілому; мезокластери, що кооперують різні установи у межах конкретного регіону; мікрокластери представляють рівень міста.

У країнах ЄС кластерний підхід є однією з умов ефективної міжрегіональної кооперації, інструментом, що стимулює синергію інноваційно-орієнтованої діяльності регіонів. Фінляндія повністю розподілена на дев'ять кластерів. У Нідерландах діють 20 мегакластерів, на основі діяльності котрих визначається інноваційна політика держави. До 29 кластерів Данії залучено 40% всієї промисловості. В Австрії діють транскордонні кластери з Німеччиною, Італією, Швейцарією, Угорщиною, налагоджені зв'язки між дослідними інститутами і університетами, складаються спільні інноваційні програми. У Словенії розроблено програму національного розвитку кластерів [6].

Ідея кластеризації поступово знаходить своїх прихильників й в Україні. Так, у Кам'янці-Подільському діє кластер сільського туризму «Оберіг». Швейцарський кластер у Хмельницькому об'єднує підприємства, середні навчальні заклади відповідного напрямку та місцевий університет. У Міністерстві економіки України створено робочу групу з питань розвитку кластерів.

На жаль, теорія та практика кластерного підходу ще не знайшла відображення в культурологічних дослідженнях. Інституційне вирішення цієї проблеми у вимірах культурології потребує конкретизації поняття «кластер в культурно-освітній і мистецькій галузях», створення та стимулювання інноваційної діяльності у межах культурно-мистецьких кластерів, визначення ролі кластерів як інструментів реалізації проектів міжрегіональної кооперації та синергії національних ідентичностей в єдиний культурний континуум України, а також у транснаціональні процеси.

Першою ластівкою практичної реалізації культурного кластера стала діяльність «Мистецького арсеналу», що розташований на території історичного київського комплексу «Арсенал».

До інституційних інструментів регіональної політики співпраці відноситься узгоджене стратегічне та проектне планування культурно-освітньої діяльності держави. Згідно з положеннями Державної стратегії регіонального розвитку до 2015 року (Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001) стратегія розвитку того чи іншого локусу повинна підкріплюватися певними проектами. З метою послідовного регіонального, загальнонаціонального та транскордонного розвитку соціокультурної сфери України пропонуємо поєднання стратегічного та проектного підходів у державному плануванні.

Характерною ознакою стратегічного підходу є його усталеність та універсальна значущість, спрямованість на вирішення глобальних довгострокових завдань державного спрямування.

Ідея синергетичного підходу як стратегічного напрямку в дослідженні закономірностей перетворення відносно простих елементів і підсистем в ієрархічно складні структури культурної діяльності в площині синергетичної парадигми саморозвитку може стати методологічною основою об'єднання цінностей окремих етнонаціональних спільнот, регіонів і країн у цілісний культурний континуум Європи [10]. Яскравим прикладом синергетичного стратегічного підходу до планування в ЄС є план «Europe – 2020», зорієнтованого на динамічне культурне зростання співдружності до 2020 року.

Концептуальне вирішення завдань синергетичних гуманітарних стратегій та їх практичної реалізації в пілотних проектах пропонується в сучасних культурологічних дослідженнях Н. Івановської, В. Личковаха, Ю. Сугробою, М. Тимошенка, О. Яковлева, що розроблені в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв. Як засіб інтенсифікації синергетичних процесів в культурному середовищі регіонів пропонуються сучасні соціально-гуманітарні проекти, спрямовані на подальший інтеграційний розвиток.

Актуальним вирішенням проблеми стратегічного планування є пропозиція синергетичного і кластерного підходів, що узгоджуються з пілотними проектами. В НАКККіМ – це проекти: «Визначні діячі та пам'ятки культури України», «Діалог культур: Україна – Греція – Сербія», Інтернет-конгрес «Наука. Культура. Освіта – XXI століття». Докторантом НАКККіМ Ю.Ю. Сугробою розроблена і апробована культуротворча модель етнонаціональної освіти у вищій школі [7, 342].

«Мистецьким Арсеналом», що став першим культурним кластером в Україні, реалізований у листопаді 2014 року добровільний благодійний проект «Мистецтво, що рятує» на підтримку військових, поранених під час АТО. Громадське значення проведеної акції висвітлила Наталія Заболотна, генеральний директор Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький Арсенал»: «Мистецтво, що рятує» - це проект митців-меценатів. Найвідоміші з сучасних українських митців, чії роботи оцінені в десятки і сотні тисяч гривень, відгукнулися на заклик та з готовністю передали свої твори на користь важкопоранених воїнів. Ми вдячні за цей акт доброї волі, який засвідчує, що українські художники не лише по-мистецьки тонко вміють відчувати та переживати світ, у якому живуть, але й співпереживати та допомагати людям, які знаходяться поруч» (5, 1).

У Мистецькому Арсеналі постійно працює на кластерній основі інноваційний освітній проект для дітей та підлітків «Арсенал ідей» (куратор - аспірантка НАКККіМ Н. Івановська). Для юних відвідувачів відкриті Лабораторії: Мистецтва, Науки, Інновацій, Фінансів, Біології та Art&Book, що пропонують дітям інтерактивну освітню програму – унікальні авторські інсталяції, інтерактивні твори, навчальні презентації, майстер-класи. Характерною особливістю діяльності Мистецького Арсеналу є залучення різних регіонів України та європейських партнерів, поєднання науки, освіти і мистецтва в реалізації інтерактивних проектів, подолання бар'єрів між митцем та споживачем елітарного мистецтва.

Національним інститутом стратегічних досліджень започаткований цікавий проект «Національні дебати». Це - відеоконференції за участю всіх регіонів України, найближчою тематикою якої є обговорення нової регіональної політики. Національний проект «Відкритий світ» об'єднає всі регіони України з країнами – членами ЄС.

У представлених проектах синергія української культури розкривається з урахуванням діалектики регіональних хронотопів і загальних закономірностей виникнення, розвитку, трансформації окремих етнонаціональних спільнот, регіонів та їх полілогічним об'єднанням у цілісний культурний континуум України – національний образ соборної України у глобалізованому світі початку XXI століття. Вихід сучасної незалежної України у світовий постіндустріальний простір зумовлює також вивчення можливостей розширення міжнародних культурних відносин як засобу діалогу культур у просторі полікультурного світу.

Зазначені чинники зумовили дослідження в НАКККіМ актуальних наукових проблем: «Міжнародні гуманітарні стратегії в сучасній Україні як системний культуротворчий феномен» (аспірант М.О. Тимошенко, науковий керівник В.Д. Шульгіна) та «Синергетика регіональних ідентичностей в культурному континуумі України кінця ХХ – початку ХХІ століття» (докторант О.В. Яковлев, науковий консультант В.А. Личковах), «Бієнале в контексті просторових і хронологічних координат сучасної України» (аспірант Н. Івановська, науковий керівник В.Д. Шульгіна). Мається на увазі як концептуальне вирішення завдань міжнародних гуманітарних стратегій, так й висвітлення шляхів їх практичної реалізації, зокрема в контексті кластерного підходу.

За результатами проведеного дослідження, виявлено головні завдання вивчення культуротворчих можливостей сучасної української культури в її стратегічно-гуманітарній спрямованості: визначення знакового змісту гуманітарних стратегій, характеру, способів та форм міжкультурного діалогу; усвідомлення ролі людини – особистісного фактору як головного чинника гуманітаризації культури та її стратегічного скерування. Важливою рисою названої стратегії є її часова тривалість та просторова поширеність на відміну від епізодичної тактичної дії, адже стратегічна розрахована на усталеність та універсальну значущість. Охоплюючи сферу міжнародних взаємодій, вона набуває множинності вияву у формах комунікативних інституцій і стає важливим чинником глобалізації в її позитивному значенні [6].

Кросрегіональна міжнародна діяльність НАКККіМ здійснюється в різних формах комунікативних інституцій, зокрема, це проект «Діалог культур: Україна – Греція – Сербія» [9]. До виконання проекту залучені Посольство Греції в Україні, університети в Афінах, Солоніках, Патрах, на Криті (Греція), у Ніші (Сербія), «Товариство греко-сербсько-української дружби і співпраці». студенти, магістранти, аспіранти та докторанти НАКККіМ. Розроблення відповідної наукової проблематики, зокрема щодо вивчення українськими вченими кириличного рукописного фонду, який зберігається в монастирських бібліотеках Греції і має українські коріння, виконується на основі використання синергетичного та кластерного підходів. Результати проведених досліджень надруковані в Греції окремою збіркою [11].

Кластерний підхід у реалізації зазначеного пілотного проекту «Діалог культур: Україна – Греція - Сербія» зумовлений сумісною транснаціональною культурною діяльністю у галузі освіти і науки викладачів, студентів і аспірантів НАКККіМ, університетів в Афінах, Патрах (Греція), у Ніші (Сербія), вчителів та учнів київської спеціалізованої школи № 94 «Еллада», членів «Товариства греко-сербсько-української дружби і співпраці «Трьох Святителів і рівноапостольних Кирила і Мефодія», православного духовництва України, Греції, Сербії.

Іншим прикладом співпраці українських та європейських учених є виконання на основі кластерного підходу міжнародного проекту НАКККіМ, Вищою школою музики в місті Цюріх, Мистецькою радою «Про Гельвеція» (Швейцарія) «Старовинна клавирна музика: інструментарій, виконавство, теорія та практика підготовки фахівців» за участю професора, доктора Бернгарда Біллітера (Швейцарія), органного і клавирного майстра Національного органного будинку України Дмитра Титенка. Мета проекту – відродження в Україні виробництва старовинних інструментів, зокрема клавикордів, розроблення концепції автентичного виконавства і підготовки музикознавців-експертів старовинного інструментарію. За сприяння Швейцарської мистецької ради «Про Гельвеція» у дар НАКККіМ переданий клавикорд школи Герлах, виконаний майстром Дмитром Титенком. Залучення студентів та аспірантів НАКККіМ у виконанні зазначеного проекту дала можливість використати результати дослідження в дипломних та магістерських роботах, забезпечила зв'язок теорії з практикою, сприяла вивченню національної спадщини у

контексті загальноєвропейських і світових цінностей.

Отже, участь українських учених у міжнародних проектах гуманітарно-культурологічного спрямування, організація громадських зв'язків та гуманітарних акцій, поширення наукового та навчального досвіду українських учених в європейському просторі сприяють розширенню транснаціональних гуманітарних напрацювань України, теоретичному та практичному засвоєнню синергетичних та кластерних світових стратегій.

Список використаної літератури

1. Діалог культур: Україна – Греція : мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, вересень 2010 р.). – К.: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2010. - 140 с.
2. Діалог культур: Україна – Греція: мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, вересень 2011 р.). – К.: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2011. - 176 с.
3. Діалог культур: Україна – Греція: мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, вересень 2012 р.). – К. – Одеса – Афіни - Патри, 2012. - 196 с.
4. Європейська правова база місцевого регіонального розвитку: бюлетень №1. За матеріалами Утрехської конференції міністрів держав-членів Ради Європи, що відбулася 16-17 листопада 2009 р. / Делегація України в Конгресі місцевих і регіональних влад Ради Європи, Центр міжнародного співробітництва –К. : Паливода А.В. 2010. – С. 44-60.
5. «Мистецтво, що рятує»: каталог Мистецького Арсеналу. – К.: Арт-центр Павла Гудімова, 2014. – 174 с.
6. Семенова Г., Богма О. Національний кластер - новий шлях для прискорення економічного та інноваційного зростання України // [Вісник економічної науки України](#). - 2006. - № 1 (9). - С. 127-133.
7. Сугрובה Ю. Культуротворчість у діалозі традицій і новацій сучасного поліетнічного суспільства України (кримський досвід): монографія / Юлія Сугрובה. – Симферополь, 2012. – 351 с.
8. Тимошенко М. Міжнародні гуманітарні стратегії в сучасній Україні як системний культуротворчий феномен: автореф. дис. канд. культурології / М. Тимошенко / 26.00.01: теорія та історія культури. – К.: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2012. – 17 с.
9. Шульгіна В.. Міжкультурний діалог у теорії та історії культури (за матеріалами діяльності кафедри теорії, історії культури і музикознавства) / В. Шульгіна // Трансформація освіти і культура: традиції та сучасність. – Одеса – Київ – Варшава, 2012. – С. 3 – 5.
10. Яковлев О. Культурологічні виміри синергетики регіональних ідентичностей в сучасній Україні / Олександр Яковлев // Аркадія. – Одеса, 2013. – С. 19-25.
11. Shulgina Valeria. Ukraine – Greece // *Ettikoivwviako evnuerptwiko evtutto*. - Πορρωβίτσης Ατγλαλείας. - Athens, № 28. – 2012. – P.100-104.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2014

A. V. Yakovlev

CLUSTER APPROACH IN SYNERGY OF UKRAINIAN CULTURAL SPACE

The article presents the problem of synergy of the cultural development in Ukraine. The exogenous (external) and endogenous (internal) factors are defined. Ways and forms of humanitarian strategies in the National Academy of Managerial Personnel of Culture and Art are represented in the article. Conceptual solving international humanitarian strategies and their

implementation in pilot projects are proposed in contemporary cultural studies, developed at the National Academy of Managerial Personnel of Culture and Art. As a means of intensification of synergetic processes in the cultural environment of the regions offers modern social and humanitarian projects aimed at further integration development. The international aspects and problems of cultural projects «Cultural dialogue: Ukraine, Greece and Serbia», «Mystetskyi Arsenal» are defined in this article. The article gives synergy and cluster foundation of humanitarian strategy phenomenon in Ukrainian-European cultural changing.

Key words: *cultural space of Ukraine exogenous and endogenous factors, synergy, convergence, cluster, strategic and project approaches. cultural projects.*

УДК [378.016.80]:33

М. Якубовська

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ПОРОЗУМІННЯ МІЖ НАРОДАМИ ЯК ОСНОВА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

На прикладі творчості В'ячеслава Медведя розглянуто суть, структуру, роль та важливість розвитку комунікативної компетентності у системі духовного порозуміння між народами. Показано, що комунікативна компетентність – важлива складова професійного становлення майбутнього фахівця та одна із умов його професійного зростання.

Ключові слова: *компетентність, професіоналізм, структура компетентності, парадигма професійної освіти, культурологічний світогляд, інтелектуальна проза, культурологічна проекція.*

В умовах духовно-еволюційного оновлення суспільства відчувається гостра потреба у формуванні нових особистостей, які у XXI столітті стануть визначати загальні напрямки духовного розвитку суспільства. Криза гуманітарної політики кінця XX століття продиктована як економічними, так і філософсько-психологічними процесами.

Нівеляція духовних цінностей зменшила роль культурологічних пріоритетів. Культура стала другорядним чинником у професійній орієнтації суспільства. Нехтування законами розвитку культурологічних основ особистості стало однією із причин сьогоденної кризи. На наш погляд, література, як найвагомійший чинник культури, може стати важливим резонатором в оздоровленні загальних тенденцій розвитку суспільства. Гармонійна особистість стає основою цих процесів, оскільки лише вона – основа відновлення гармонії Всесвіту.

Формування культурологічної компетентності у процесі становлення особистості відіграє величезну роль. Поняття “комунікативна компетентність” (від лат. *communico* – роблю загальним, зв’язую, спілкуюся і *competens* (*competentis*) – здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів і т. ін. [2, 107]. На наш погляд, концепція формування культурологічної компетенції має наступний імператив: від порозуміння між людьми – до порозуміння між народами. А основа порозуміння між людьми лежить у форматі пізнання людиною самої себе.

Е. Ф. Зеєр наголошує: компетентнісний підхід – це пріоритетна орієнтація на цілі – вектори освіти: навченість, самовизначення, самоактуалізація, соціалізація та розвиток

індивідуальності [**Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**]. К. М. Хоруженко це поняття розглядає як підготовленість людини до культурного спілкування з іншими людьми [3, 185]. Є невелике коло світових письменників, для яких література – це не просто технічна праця, це дихання життя, яке поглинає автора повністю, і у своєму писанні він, наче риба, викинута на берег буревіями, – такими виснажливими є ті хвилі творчого взаємопроникнення у святая святих – у скарбницю тексту, котрий автор на грані високого відкриття відчуває як альфу і омегу людської первозданності. Тоді метафора Всесвіту являється у ритміці, композиційності, де індивідуалізації кожної фрази виступає до монументального ігрового дійства.

До таких рідкісного дару письменників належить В'ячеслав Медвідь. У його творчості оголений нерв душі стає епіцентром Духовного Всесвіту людства. Людська душа у його творчості виростає до рівня космічної величини, і, повернута несподівана ракурсом, наче напоєна пляями карпатських таємниць і містичною героїкою козацької Кодні. Коло замкнулося: на поверхню людського буття виходить духовний світ людства у всій його багатомірності. Твори В'ячеслава Медведя – для загального міщанського загалу будуть важкими для сприймання, тому що примушують працювати людську душу.

Письменник, розмірковуючи про суть буття людини у системі хаосу, наголошує: “Людина позбавляється рівноваги і все далі похиляється у темнощі забуття. Усвідомлення родинності – єдине, що її втримує од поринання у темряву. Демони, ображені, але не скорені, надсилають їй свої прокляття і жахають апокаліптичними мареннями. Така людина варта зневаги, але ще залишається милосердя” (“Культура і смерть”) [7].

Дослідження наукової літератури про сутність комунікативної компетентності показали, що існують два основні підходи до визначення найближчого родового поняття стосовно комунікативної компетентності. Низка авторів пояснюють комунікативну компетентність через поняття “здатності” (О. О. Аршавська, М. М. Вятютнев, Д. І. Ізаренков, Д. Крістел, С. Савіньон та інші). У роботах цих учених комунікативна компетентність розглядається як здатність використовувати мову в тій або іншій сфері спілкування.

Так, М. М. Вятютнев відзначає, що комунікативна компетентність – це здатність використовувати мову творчо, цілеспрямовано, нормативно, у взаємодії зі співрозмовниками [4, 40]. Д. І. Ізаренков виокремив у тлумаченні поняття “комунікативна компетентність” істотні ознаки: а) віднесеність комунікативної компетентності до класу інтелектуальних здібностей індивіда; б) сфера прояву цих здібностей є діяльним процесом, необхідною ланкою якого виступає мовний компонент, так звана мовленнєва діяльність. Зважаючи на це, автор уточнює зміст комунікативної компетентності, вказуючи на те, що: а) ця здатність до спілкування є складним, набутим умінням, яке формується або у процесі природного пристосування людини до умов життя в певному мовному середовищі, або за допомогою спеціально організованого навчання; б) ця здатність може знайти вияв в одному або в декількох видах мовленнєвої діяльності. Таке уточнення дозволило авторів визначити комунікативну компетентність “як здатність людини до спілкування в одному, кількох або всіх видах мовленнєвої діяльності, яка становить набуту в процесі природної комунікації або спеціально організованого навчання особливу властивість мовленнєвої особистості” [5, 55].

У такому розумінні комунікативної компетентності наголошується на важливій ролі здібностей людини у її формуванні, а також вирішальну роль відіграє гармонійний розвиток особистості і здатність протистояти навалі безодні. “Нарешті історія помстилася нам, тим, хто так несамовито прагнув її досягнути, – її загадкове ошкірення дорешти переконало нас у марнотності написати правдивий твір. ХХ століття викінчується мазохістською потугою стилізації усіх попередніх двадцяти століть” [9].

Проза В'ячеслава Медведя належить до новітньої інтелектуально-філософської прози, тільки починає закладати умови для оновленого значеннєвого літературного поля і форм

його вираження, у яких синтезується філософія та поезія. Саме тому досить часто джерелом концепцій, необхідних для створення жанру філософської літератури, є романтична символіка, яка репрезентує відповідний тип художнього, філософського мислення. Це досить важливо, оскільки в зазначеному жанрі змістовність є його основою, яка визначає більшість домінуючих характеристик для філософської прози. «Ви собі того не дозволите, світ постукався раз до вас, а ви його не впустили. Хоче цею крем'янистою дорогою пройти до кінця, множачи гріхи. Ви взяли людський гріх на себе та й вже тим святі, а вона мусит гріхи світові набирати та множити, а там нема відома, де святість, а де переступництво» [8, 140].

Отож за гротеском історичних контамінацій – глибший план: взаємопідсвічування епох, трагічний сарказм часу. Не тільки минуле озивається в сучасному, а й сучасне кидає свій зболений, а часом і глумливий погляд на минуле.

Проза В'ячеслава Медведя відзначається наявністю розширеного інформаційного поля за рахунок зчеплення філософом. Вони поєднують у собі традиційну романтичну образність і занурення в "якусь конкретність", де тема проявляється в "окремому", одиничному аспекті, що набув "сили узагальнення, потенції символічних значень". Максималізм як міра людського буття у всіх багатогранних виявах стає рисою метафоричного узагальнення. «Танцюй так, як ніби на тебе ніхто не дивиться. Співай, ніби тебе ніхто не чує. Люби так, ніби тебе ніколи не зраджували, і живи так, ніби земля – це рай», – дані слова Марка Твена є імперативом життєвого вияву персонажів В'ячеслава Медведя. Самодостатність людської індивідуальності веде до самодостатності гармонії Всесвіту.

В'ячеслав Медвідь у романі "Кров по соломі" написав роман-епопею народного горя і народної величі, нашого сорому і нашої печалі, нашого відчаю і нашої невтомності... З лицарською мужністю, беззастережною любов'ю він взявся боронити тих, кого любить... Тих – найменших, принижуваних віками. Тих – винищуваних війнами, чорнобилями... Тих, які встають, як "тіні забутих предків", через пил історії, аби будити наші серця і наш розум до дії... Сильне культурологічне поле творчості В'ячеслава Медведя дозволяє розполовинити навпіл страждання світу, аби вилуцтити зеренце надії, основане на відчутті гармонізації людини і світу. Він з пильністю вдивляється у обличчя тих, хто стоїть невидимим фронтом нашої духовності.

Як кров через соломку, спливають віки, покоління... Оті горласті баби, вбрані у кужайки і вовняні хустини, що працею і любов'ю боронять наш дім. Їх руки ніколи не знали манікюру, а губи – помади... Але джерело їх сердець вражає більше, ніж наманікюрені обличчя інших, які почасти приходять у наше письменство – вихолощені і несправжні. Бо ці, перші, справжні... Бабуся помирає на своїх постелі і думає, аби літник ніде не дівся... Такі дивацтва старенької жінки, яка однією ногою переступила поріг вічності, не просто марення хворої уяви. Відходячи, вона дбає про щось дуже важливе... Вона ще живе клопотами. Остання соломинка, остання хвиля свідомості, які тримають її при житті. "...А як моїй матері було в своєму ліжечку добувати послідні ночі, то летніка не поруш під подушкою, усе допоминаються, чи летник у головах, а здалік піч бачити, що ти там вариш, дочко; як їй було не діждати гонука, то вона з ним балакала, а яка в тебе сім'я, чи дитина є, і я синовим голосом відповідала; ніяк цим бабам одпрощення не знаходилося, що вони свій вік прожили й свою смертю помирають..." [8, 15].

Проза В'ячеслава Медведя сягає витками в міфологію амазонок і золотого руна. Рідна земля у його творчості стає мірилом духовного історичного буття. У його творах міфологема народного тривання поривистою силою вриватиметься таїною рідної землі, формуватиметься поступово, мірою здобуття кожного індивіда людської гідності. У процесі формування культурологічної компетентності нелегко визначити, які парадигми мотиваційно-ціннісної системи особистості відбуваються під впливом педагога, а які в

результаті власних духовних пошуків студента, шляхом подолання самого себе за рахунок освоєння власного чи розказаного з високою майстерністю життєвого досвіду.

Таким чином формується відкритість виховної системи, випадковостей стають основою закономірностей. Дане явище свого часу було описане К. Ушинським: "... в невичерпно багатій природі людини бувають і такі явища, коли сильне душевне потрясіння, надзвичайний порив духу, високе одухотворення – одним ударом винищують найшкідливіші схильності і знищують закоренілі звички, ніби стираючи, спалюючи своїм полум'ям усю колишню історію людини, щоб почати нову, під новим прапором" (переклад М. Я.) [8, 155].

У творах В'ячеслава Медведя зображена людина на грані життя і смерті, на межі відчаю і покути – у час загострення її найвищих духовних сил. особистість глибока своїми думками і вчинками. Вона тримається генної пам'яті свого родоводу і народу. Не нарікає на долю, а зі стоїчною мужністю вибирає крихти радості, які дарує їй життя, і благословляє цю радість. Людина, яка ніколи і ні перед чим не поступиться своїми принципами і законами. Людина, яка ніколи не лицемірить.

Людина, яка не чекає відплати за сотворене добро. І ніколи не відповідає злом на зло. У щоденному бутті знаходить силу вижити і не нарікати. І поруч з цим – бачить несправедливість світу і намагається протистояти йому. Людина, яка мужньо і стоїчно ітимає крізь віки. І боронитиме наше слово – до останнього віддиху. І стерегтиме душу – осереддями останнього пристанища – предківських могил. "Мати дальш Андрушівки ввік не була, а летніка їй не займи, – а вони за мудрих нас таких мають, що синів одпроводжають та наймають трактори печі розорювати, щоб було дітям на рани прикласти якого попелу, якого спорохнявілого сирівцю; та не нам ставати навколішки перед синами, зогнаними зо світу, на попелищі, де печі перш завалом лежать, а стіни й дахи ще придержують на невмирання довічне; а не нам світових калік прихищати й не мати провини й спокутувати за гріхи світові, і не десь, а на попелищі, – що твоє, а що світове, царю земний, чоловіче; мовчить чоловік, зачарований світовою красою, він буцім дрімає; то світ замикався на твоїй душі, а то вже допоминається чогось іншого, – мушу сказати сина, де йому й дід, і душа, де ждання не материне, не людське; де нема йому влади карати і приголублюватися, де не бігти за мулірами і не дослухатися Драгунського; не прихищатися печі з горнятком кави, не ратувати тварі викраданням цвахів, – бож-ж, непоратовані сини скликають на поміч замерзлим у рівчаках вдовам при живих чоловіках, що тим вдовам неміч доперти обіцяну огорожу, неміч здужатися на крик..." (Медвідь В.) [8, 67].

У публіцистичних роздумах «Історія – текст – міф» В.Медвідь наголошує: "Вона (людина) забуде, що таке розпач, її можна буде вважати "щасливою". Щастя ж означатиме текстологічне розгадування міфу, яким можна буде пояснювати будь-що і водночас нічого. Людина не катуватиметься історією, бо світ, у якому панує міф як єднісне з'ясування самосутності, є вичерпаним..." [7].

У творчості В'ячеслава Медведя знаходимо органічне поєднання класичної форми письма (вона виявляється у змісті зображуваного) і модерного втілення письменницького задуму (традиції зорової поезії – використання паралельного плину часу, поруч на сторінці іде щоденник його матері і розповідь сина-філософа, письменника-гуманіста). Щоденник матері відображає нехитрі події сільського життя: купила гас, помер Скиба Борка, пройшов дощик, заплатила за радіо, Миколина телиця погуляла, Надя народила... Кругоплин життя. Час мовчки проходить, як пил віків, як кров по соломі... Але жінка зі стоїчною мужністю веде свій щоденник, де народження і смерть сприймаються як глибина народної філософії, де життя виринається криками народжень, де, як ніж під серце, проймає один-однісінський вислів – "впала коло пошти..." У грудях В'ячеслава Медведя грає орган часу, бо він належить до поетів, що народжуються, живуть і працюють у світлі найвищого одкровення. І, прямуючи до серця слова, щоб в нім прочитати знак часу, він пізнав крик у силі мовчання.

З того дня письменник відкриває свою душу лиш тим, хто розуміє її бентежну сповідь і тлумачить, як слід. “Людина – у нетрях філософічних побудов, історичних блукань, – мертва людина. Над-людина, як би хитромудро її не закликали, не збулася; натомість збулася над-культура, що цілковито знехтувала людиною” (В’ячеслав Медвідь, "Hortor vacui") [7]. Відомо, що мислення людини характеризується чіткою спрямованістю самого процесу на сприйняття й розв’язання задачі. Це забезпечується постановкою питання, в якому формується сама задача. Від чіткості постановки питання залежить не лише чіткість задачі, а й цілеспрямованість самого процесу мислення. Водночас конкретизація задачі забезпечує активізацію знань і використання їх у нових умовах. У здатності мистецтва давати особистості естетичну насолоду криється його об’єднуюча та перетворювальна, творча можливість. Вона формується у безпосередній творчій діяльності, разом з тим є формою індивідуального духовного стану особисті.

Дослідження жанрово-стилістичних особливостей прози В’ячеслава Медведя дає можливість зробити висновок про те, що жанр філософської прози в сучасній творчій системі не має закінченої форми. Разом із тим, аналіз художньої концепції "життя" в їх творчості показав, що у філософську прозу сучасної світової літератури долучаються нові проблеми, не обмежені жанровою ієрархією, а індивідуальні принципи втілення оригінальної поетичної теми є тими новаціями форми, що складають основу поетики філософської прози В’ячеслава Медведя.

“Людина, що означила епоху коротким і вбивчим словом “ЛЪОХ”, творила, в першу чергу, не текст, а саме життя. Слово у Медведя сповнене такої енергії, якої б вистачило для наповнення багатьох романних структур його ровесників. Він і далі є патріотом свого етнічного закутка, що не слід ототожнювати з гуманізмом. Полісся Кодня на Житомирщині, Солом’янка у Києві – це не географія, це яскраві знаки пережитого і підсумків всього пережитого. Медвідь всюди. Медвідь forever. Медвідь це завжди вагомий дискурс” [14, 43], – пише про нього письменник Володимир Цибулько.

Лицарі літератури не бояться сентенцій, не бояться іти через терни до зірок, засаджувати трояндами сліди убитих сарн і оленів. І ця заповзятість окрилює їхні таланти, позначає зрячими віхами їх злети, насичує пристрастю і пронизує каратами краси. Філософська проза В’ячеслава Медведя позначені композиційною цілісністю, багатством аспектів, у яких автор подає цілу гаму своїх почуттів. Конкретні спостереження, вочевидь, дають змогу письменникові знайти в кожному випадку живі, рельєфні деталі, які більшою мірою охоплені сферою авторського досвіду, містять у собі теплоту свіжих знахідок, проблиски прекрасних метафор.

«Був колхоз як колхоз; село наше одвіку пролетарське; приїхав на жительство матрос Иван Отрошенко, і все закрутилося; агрономів аж семеро було; знали не те що, а й як ховрахів із нір виливати; Федора Кушніра якраз бригадиром настановили; скажений був до роботи; приїжджає уповноважений Петро Давидович; што ти тут, Федьор, своєвольнічаєш; Пьотр Давидович, йди ти к..., поки я не докінчу, щоб твого й духу тут не було; ну-у, Фьодор, маладец, решіл вопрос, а то я думал уже і тїбя послать сам знаєш куда; страшні часи були, але й страх був не той, що зара; а баштани які були; куди твоє діло; а тепер що, – колхози розпустили, нема де й вкрасти; а було ж і державі, і людям; ферми в долині стоять, наче війна перейшла, одні стїни; а що дерев’яне, то на паливо порозбирали; я тоді тракторця відкупив незадорого, то якийсь заробіток – городи людські орати; а цей приїжджий – але й отряха – одну ферму підрихтував, ще, каже, вікна і двері поставити, та й буде пансіон для туристів, – тут попід ставком у заплаві, де очерети, грязюка на дні така, лікувальна немов; усі ходять, заглядають, – там той гній засохлий няким згремблом не одшкребеш» [11].

В’ячеслав Медвідь виявляє повне довір’я до читача та віру в магічну силу слова. Спектр переживань ліричного героя його творів досить багатий і розкішний – від

розпачливих нот туги і болю до радісного просвітлення. Йому не бракує ані ліризму, ані технічної вправності. А досвід – магічний ключик, яким талановитий творець в стані розмикати будь-яку скарбницю слів і думок, тлумачити її таємницю. Його талант і заповзятість – запорука і гарантія, що він ніколи не зрадить себе і свою епоху, що він у наших душах не залишиться тільки надією, а залишиться великим творцем.

Та як не вірити у можливість того поета, що несе у своїй палітрі очі рік, душу гір, співи полонин, курликання журавлів, шепіт лісів і мерехтіння зір, зволожує свої спрагли уста березовим соком, оповідає сучасникам свою біографію, а відтак і біографію своєї доби. Він творить свій день і свою епоху талановитим словом-одкровенням. Тільки така літератури здатна явити світові потенціал людської душі, творючи не лише нові літературні жанри для світової літератури, а і моделюючи новаторські спроби філософії людського життя як філософії серця. Ця система перегукується із природо відповідністю Григорія Сковороди, який через філософію серця Василя Сухомлинського реалізувався у сучасних педагогічних інноваційних пошуках Василя Кременя та «педагогіці життя» Н.Ничкало.

Коли йдеться про виховання, то завжди передбачається деякий ідеал, бажана мета, до якої ми прагнемо та з якою співвідносимо вибір шляхів та засобів педагогічних впливів. Мета культурологічного виховання (в кінцевому рахунку і самоціль суспільного розвитку) – людина, яка розкрила повноту своєї сутності, універсальна гармонійна особистість.

Як доводить глибинний аналіз творчості В'ячеслава Медведя, ідеал універсальної особистості як мета виховання передбачає її особливе відношення з універсумом, внутрішню органічну причетність до нього. Така людина не відчуває себе зачиненим "Я", до якого зовнішній світ протистоїть як "не-Я". Навпаки, вона усвідомлює себе як природу, що досягла вершини самопізнання. "Медвідь – письменник буття. Саме цей реєстр робить його самотнім в контексті української літератури (...). Головним героєм В'ячеслава Медведя є українець на тлі перипетій своєї зрадливої історії. Такого роду категорії виводять його тексти на рівень вільного міжнародного спілкування (...). Медвідь вирішує одне з головних українських протиріч: між національним та загальнолюдським, зайвий раз підтверджуючи, що правдиво загальнолюдським стає все найбільш національне" [**Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**].

Як бачимо на прикладі творчості В'ячеслава Медведя, на шляху високої самосвідомості людина долає відчужене до всього у житті – а значить, й відчуження своєї сутності – та може ставитися до самої себе як до істоти універсальної і тому вільної. "Свобода, – писав Г. Гегель, – є лише там, де немає для мене нічого іншого, що не було б мною самим".

Проте таке ставлення до світу та до самої себе властиве особистості, у якої розвинена дійсно людська чуттєвість, тобто естетично розвиненій особистості, що є, у свою чергу, також результатом естетичного виховання та самовиховання. "Читаючи "Льох", ніби продираєшся крізь терни, коли на колючках залишаються шматки одягу й шкіри... Це, очевидно, і справді роман – хоча б тому, що читається він так само довго, як і тисячосторінкові епопеї... "Льох", очевидно, викличе роздратування в лавах наших шанувальників красного письменства. Можливо, на голову письменника посипляться такі ж прокльони, як і на Ю.Андруховича за "Рекреації". Мій же обов'язок випередити цей критичний пуританський потік і привітати В'ячеслава Медведя із Книгою Про Вихід із Льоху" [12].

Глибокі соціально-економічні, політичні перетворення, які відбуваються в Україні, викликали докорінні зміни в усіх галузях суспільного життя, особливо в освіті, головною метою якої є розвиток людини як особистості, суб'єкта діяльності та спілкування. Нові пріоритетні напрями в освіті спонукають шукати ефективні підходи до вирішення проблем. Серед завдань освіти та виховання на перший план висувається

розвиток особистості, яка постійно перебуває в соціальному оточенні. Це повинна бути всебічно освічена людина. Гуманітаризація освітнього процесу є пріоритетним завданням розбудови системи фахової підготовки. Освітнянська практика потребує якнайповнішої інтеграції розумової та духовно-емоційної діяльності особистості.

Як показує аналіз творчості письменника В'ячеслава Медведя, особливе місце в цьому процесі належить мистецтву, яке в практиці суспільного життя пульсує насамперед як пізнання світу, будучи водночас його оцінкою, художнім перетворенням, що стає основою формування культурологічної компетентності, а відтак і засобом духовного порозуміння як між людьми, так і між народами.

Список використаної літератури

1. Зеер Э. Ф. Компетентностный подход к образованию // <http://www.ugrao.ru/konf2005.php?mode=&exmod=zeer> Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. – 2-е изд., перераб., доп. – М.: Академический проект, 2003. – 336 с.
2. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: навч.-метод. посібн. / І.Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
3. Хоруженко К. М. Культурология: энциклопедический словарь / К. М. Хоруженко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 640 с.
4. Вятютнев М. Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах / М. Н. Вятютнев // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6. – С. 38–
5. Изаренков Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д. И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54–60.
6. Квіт С. "Світлі води В'ячеслава Медвідя" // Українські проблеми, ч.3-4, 1995.
7. Медвідь В. Галерник і наглядяч // <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/medvid.htm>
8. Медвідь В'ячеслав. Кров по соломі.– К., 2001.
9. Медвідь В. Село як метафора // Десять українських прозаїків. – Київ, 1995.
10. Медвідь В. Філософія страху або ж проклятий народ: Щоденники // Українські проблеми. – чч.3, 4-5, 1994; ч.1, 1995.
11. Медвідь В'ячеслав.Траса // Українська літературна газета.– №№21(105) 18 жовтня 2013 року
12. Сулима М. "Дафніс у куфайці" // Пост-Поступ, 22–28 червня 1993.
13. Ушинський К.Д. Пед. соч.: У 6 т. – Т. 5. М., 1990.
14. Ж. "Пік".– 1999.– №30.– С.43.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2014

M. Jakubowski

SPIRITUAL FORMATION OF UNDERSTANDING BETWEEN PEOPLE AS THE BASIS COMMUNICATIVE COMPETENCE MODERN SPECIALIST TECHNICAL PROFILE

The works of Vyacheslav Bear looks into the structure, role and importance of communicative competence in a system of spiritual understanding between nations. It is shown that communicative competence - an important component of professional formation of future specialist and one of the conditions of his professional growth.

Keywords: *competence, professionalism, competence structure, the paradigm of professional education, cultural worldview, intellectual prose, cultural projection.*

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316.28:316.723

Б. В. Слющинський

ТИПОВІ І СПЕЦИФІЧНІ ВИЯВИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У БУТТЄВІСНІЙ КУЛЬТУРІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я

Стаття присвячена дослідженню проблем міжкультурної комунікації в багатонаціональному регіоні України. Представники різнобарвної спільноти завжди шукають у великому масиві людей «собі подібних», а за умов соціально-політичних напружень проблема знайти собі однодумців значно загострюється. Автор аналізує етнонаціональні відносини на підставі власних досліджень.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, третя культура, буттєвісна культура, «свої», «чужі», модель виживання.

Дослідження зазначеної проблеми потребує передусім осмислення змісту міжкультурної комунікації не в розумінні міжнародних відносин чи відносин людей, які спілкуються різними мовами тощо, а саме як багатовекторного впливового соціального дійства, завдяки якому наповнюється відповідним змістом повсякденне існування будь-якого соціуму. Якщо соціум – це стійка спільність людей, яка характеризується єдністю природних, суспільно-виробничих, духовних та інших умов життєдіяльності, генетичним зв'язком поколінь, стабільністю соціальної організації, певною культурою, то цілком очевидно, що її об'єднуючим елементом є міжкультурна комунікація. Поки маємо ситуацію, коли міжкультурну комунікацію розглядають в таких аспектах, як мовленнєва комунікація, міжнародна комунікація, як сума двох понять «комунікація» і «культура» чи у класичному розумінні: комуніканти (представники різних культур), які діють у відповідності до своїх «культурних норм» (Є. Верещагін, В. Костомаров) тощо. Але, як відомо, культури не додаються, а створюється нова – «третя культура». Очевидно, і у випадку міжкультурної комунікації, кожного разу при намаганні порозумітися і буде створюватися «третя культура». Отже, у складному суспільстві, а таким є кожне суспільство, і особливо те, яке у своєму складі має представників дуже багатьох етносів і національностей, котрі взаємодіють не короткочасно, а на тривалій основі, постійно виникають «треті культури». Тривале спілкування людей різних за національними ознаками, соціалізацією, успадкованою і набутою культурою тощо створює свій буттєвісний рівень культури. Цей буттєвісний рівень культури і стає впливовим чинником на повсякденність соціуму регіону.

Отже, метою даної статті буде виявлення типових і специфічних особливостей міжкультурної комунікації у буттєвісній культурі населення українського Приазов'я. Для її досягнення необхідно вирішити наступні завдання:

- виявити специфіку буттєвісної культури населення українського Приазов'я;
- дослідити характер відносин представників різних етносів та національностей один до одного, починаючи із відносин у змішаних сім'ях та одно національних;

– встановити особливості і характер відносин «своїх» та «чужих» у багатонаціональній спільності.

З огляду на це, напевне, було б помилкою не враховувати в соціологічних дослідженнях сучасних надбань культурології. Згідно з культурологічними викладками, саме культура розглядається як головна детермінанта соціального становлення, саме культура задає їй певний модус цього становлення, а отже і формує відносини у суспільстві і повсякденність соціуму. Розуміння необхідності такого підходу все більше утверджується серед дослідників. Сучасні соціологи намагаються переосмислити методи соціальної науки, вихідних положень про суспільство з позицій осмислення базової ролі культури в суспільстві. «Культура надто складне утворення, тому що має імунітет до прагнення трансплантувати в неї соціальні моделі, які визріли й сформувались в інших культурах» [1, с. 126]. З цих причин стикаємося з такими випадками, коли в теоретичних обґрунтуваннях щодо необхідності модернізації, у даному випадку українського суспільства, визнається сутність культури як моделі виживання. «Життєздатність соціальної системи визначається її культурою – мистецтвом творити, трансформувати, вибирати й адаптувати моделі виживання» [2, с. 233]. Саме соціальним групам і доводиться постійно адаптувати «свою культуру» до «культури іншої», – це створює міжкультурну комунікацію і її постійний вплив на повсякденність соціуму українського Приазов'я.

Сьогодні Україна перебуває у досить затяжному за часом стані трансформаційних змін. Іде боротьба між Сходом і Заходом («перетягування канату»). У всі часи Україна знаходилась на «роздоріжжі», була, так би мовити, буферною зоною. Із-за цієї «вічної» боротьби «великих» земель, завжди потерпала і потерпає саме Україна, її населення, яке завжди під впливом таких подій ділилося на «своїх» та «чужих». Такі не стали підходи у соціально-політичному та соціально-економічному розвитку країни ділять членів її суспільства навпіл, що не призводить до сталості у формуванні міжкультурної комунікації та буттєвісного рівня культури соціуму. Особливо чітко це проглядається сьогодні на теренах українського Приазов'я. Намагаючись «підтягнутися» до світових західних вимірів суспільного життя, маємо ситуацію, коли модель соціально-економічного розвитку, яка з успіхом була реалізована в практиці багатьох країн, раптом стикається з труднощами при її запровадженні в іншому регіоні світу. Тут причину потрібно шукати у відмінностях, які відрізняють культурні середовища країн, де вже дана модель запроваджена і в яких її намагаються запровадити. Отже, увага, яку приділяємо другій складовій міжкультурної комунікації – культурі, обумовлюється тим, що без чітких уявлень щодо буттєвісних сторін функціонування культури, ми не зможемо зрозуміти сутність процесів, які відбуваються у соціальній сфері будь-якого регіону. «Культура – це унікальна генеративна мегасистема, яка само породжується, само відтворюється і самоорганізується» [1, с. 245]. Іншими словами, культура – це динамічна безперервно ускладнювана модель виживання суспільства, що своїми евристичними механізмами адаптації пристосовує суспільство до нових умов. Отже, ми у своїх подальших дослідженнях і будемо спиратися на «модель виживання», створювану впливом міжкультурної комунікації на повсякденність соціуму регіону.

Вплив міжкультурної комунікації на повсякденність соціуму регіону відбувається на трьох рівнях соціального середовища: макро – система стосунків у суспільстві, які визначаються певною суспільно-політичною системою, ЗМК, системою культури, навчально-виховною системою; мезо – особливості міста і села, різних регіонів, етнічні спільноти та національні угруповання; мікро – сім'я, малі групи спілкування. В даній роботі скористаємось всіма трьома.

Щоб вивчити вплив міжкультурної комунікації на повсякденність соціуму українського Приазов'я, на його території у 2004–2006 рр. було проведене соціологічне дослідження. Для цього було опитано 1280 респондентів 5-ти національностей: українці,

росіяни, греки, німці, євреї. Вибіркова сукупність ($n=1280$) складає 0,25% від генеральної сукупності ($N=510835$). Оскільки розбіжність у кількості представників різних національностей велика: 248683 складають українці, 226848 – росіяни, 21923 – греки, 1176 – євреї і 466 – німці, ми опитали по 256 респондентів із обраних етнопонаціональних груп, кожен з яких поділили на наступні вікові когорти: молодша (18–30 рр.), середня (31–50 рр.) і старша (від 51 року). Повторивши дослідження з тих самих проблем у 2012–2014 рр., ми побачили, що картина дещо загострилась. Поділ на «своїх» та «чужих» торкнувся навіть сімейного життя. Тобто, відносини, змінюються під впливом соціально-політичних ситуацій, економічних чинників і втраті впевненості у завтрашньому дні.

Дослідження почали з сімей, де, на наш погляд, закладаються основи міжкультурної комунікації. Оскільки сім'ї в досліджуваному регіоні здебільшого змішані (багатонаціональні), то спочатку визначили ставлення до національності чоловіка (дружини).

Результати дослідження у 2004–2006 рр. показали, що більшість респондентів всіх національностей вважають, що для сімейного життя національність не має жодного значення (48,2%), а саме: греки – 66,3%, росіяни – 60,4%, євреї – 57,6%, українці – 46,6% і німці – 10,4%. Думку про те, що всі національності хороші підтримали 33,3% респондентів: німці (47,5%), українці (35,4%), росіяни (29,8%), греки (28,1%) і євреї (25,8%). Думку про те, що їм однаково, бо чоловік (дружина) адаптувались до місцевих умов (культури) підтримали 13,6% респондентів: німці (38,8%), євреї та українці (по 10,4%) і росіяни та греки (по 4,1%). Іншу думку, висловили 4,6% респондентів (неодружені, однієї національності і такі, для яких головне, щоб поважали їхню національність).

Які ж взаємозв'язки між національностями чоловіка та дружини? Проаналізувавши взаємозв'язки між атрибутивними ознаками на підставі таблиць взаємної спряженості (співзалежності), які описують комбінаційні розподіли сукупностей за двома ознаками, за допомогою відповідних коефіцієнтів спряженості, ми встановили ступінь залежності між ознаками, що досліджуються.

За наявності стохастичного зв'язку умовні розподіли змінюються від групи до групи. Оцінка щільності стохастичного зв'язку ґрунтується на відхиленні частот (часток) умовних розподілів від безумовного, тобто на відхиленні фактичних частот f_{ij} від теоретичних F_{ij} , пропорційних підсумковим частотам безумовного розподілу:

$$F_{ij} = \frac{f_{io} f_{oj}}{n};$$

де f_{io} – підсумкові частоти за ознакою x ;

f_{oj} – підсумкові частоти за ознакою y ;

n – обсяг сукупності.

При цьому $n = \sum_i^{m_x} f_{io} = \sum_j^{m_y} f_{oj}$

Абсолютну величину відхилень $(f_{ij} - F_{ij})$ характеризує квадратична спряженість

Пірсона χ^2 :

$$\chi^2 = \sum_i \sum_j \frac{(f_{ij} - F_{ij})^2}{F_{ij}} = n \left[\sum_i \sum_j \frac{f_{ij}^2}{f_{io} f_{oj}} - 1 \right]$$

За відсутності стохастичного зв'язку $\chi^2 = 0$. Для висновку про істотність зв'язку фактичне значення χ^2 порівнюється з критичним для заданої імовірності $1 - \alpha$ та числа ступенів свободи $k = (m_x - 1)(m_y - 1)$, де m_x та m_y – відповідно кількість груп за ознаками x

та у.

Відносно мірою щільності стохастичного зв'язку слугують коефіцієнти взаємної спряженості C , які за змістом ідентичні коефіцієнтам кореляції.

Якщо $m_x = m_y$, використовують коефіцієнт спряженості Чупрова:

$$C = \sqrt{\frac{\chi^2}{n \cdot \sqrt{(m_x - 1)(m_y - 1)}}$$

Якщо $m_x \neq m_y$, перевагу віддають коефіцієнту спряженості Крамера:

$$C = \sqrt{\frac{\chi^2}{n \cdot \sqrt{(m_{\min} - 1)}}$$

m_{\min} – мінімальна кількість груп за ознакою x чи y .

Отже, за даними дослідження встановимо зв'язок між такими ознаками:

- ставлення до національності дружини (чоловіка) – вік;
- ставлення до національності дружини (чоловіка) – стать;
- ставлення до національності дружини (чоловіка) – національність.

Поміж цих ознак ставлення до національності дружини (чоловіка), стать, національність – атрибутивні ознаки, вік – кількісна ознака.

1. *Визначимо чи є взаємозв'язок між ставленням до національності дружини (чоловіка) та віком.* (Див. табл. 1).

Таблиця 1

Взаємозв'язок між віком та ставленням чоловіка (дружини) до національності

Національність	Розрахункове значення χ^2	Критичне значення χ^2 $\alpha = 0,05$ $k = 21$	Висновок щодо істотності зв'язку з імовірністю 0,95	Коефіцієнт взаємної спряженості (Крамера)	Висновок щодо щільності зв'язку
Українці	76,08	32,7	Наявний істотний стохастичний зв'язок	0,31	Зв'язок помірний
Росіяни	89,84			0,34	
Греки	93,20			0,35	
Німці	116,08			0,39	
Євреї	137,28			0,42	

Отже, у всіх національностях між віком і їх ставленням до національності чоловіка (дружини) наявний істотний стохастичний зв'язок, щільність якого помірна. Найбільша щільність зв'язку між названими ознаками спостерігається у євреїв, найменша – в українців. Це свідчить про те, що тут існує деяка обмеженість культурного обміну, ідентифікація набуває ситуативних рис, але етноси все-таки зберігають свою відмінність і намагаються не втратити ідентичність.

2. *Встановимо ступінь зв'язку між ставленням до національності та статтю.* (Див. табл. 2).

Отже, можна стверджувати, що у самосвідомості росіян більш помітна сила прояву етнічної складової, викликаной, на мою думку, тривалістю визнання своєї «вагомості» у забезпеченні існування інших етносів.

Таблиця 2

Взаємозв'язок між статтю та ставленням чоловіка (дружини) до національності

Національність	Розрахункове значення χ^2	Критичне значення χ^2 $\alpha = 0,05$ $k = 3$	Висновок щодо істотності зв'язку з імовірністю 0,95	Коефіцієнт взаємної спряженості (Крамера)	Висновок щодо щільності зв'язку
Українці	9,38	7,8	Наявний стохастичний зв'язок, неістотний	0,19	Зв'язок практично відсутній
Росіяни	33,28		Наявний стохастичний зв'язок, істотний	0,36	Зв'язок помірний
Греки	7,21		Зв'язок неістотний	0,17	Зв'язок практично відсутній
Німці	14,92		Наявний стохастичний зв'язок, істотний	0,24	Зв'язок слабкий
Євреї	7,24		Зв'язок неістотний	0,17	Зв'язок практично відсутній

3. Встановимо ступінь зв'язку між ставленням до національності чоловіка (дружини) та національністю. (Див. табл. 3).

Проведемо розрахунки [3]. Розрахункове значення критерію дорівнює 273,23. За таблицею критичних значень χ^2 критерію визначимо для імовірності 0,95 та числа ступенів свободи $k = (m_x - 1)(m_y - 1) = 4 * 3 = 12$: $\chi_{0,95}^2(12) = 21$.

Фактичне значення значно перевищує критичне, отже з імовірністю 0,95 істотність зв'язку між національністю та ставленням до національності чоловіка (дружини) доведена.

Таблиця 3

Розподіл респондентів за національністю та ставленням до національності чоловіка (дружини)^{*)}

Національність	Відношення до національності чоловіка (дружини)				Разом f_{i0}
	Національність не має жодного значення	Байдуже, чоловік (дружина) адаптувалися до місцевих умов	Всі національності хороші	Інше	
Українці	120	28	88	20	256
Росіяни	148	12	80	16	256
Греки	173	12	67	4	256
Німці	28	92	128	8	256

^{*)} Дані наведені в абсолютних числах

Євреї	146	29	66	15	256
Разом f_{oj}	615	173	429	63	1280

Коефіцієнт взаємної спряженості Крамера дорівнює $C = \sqrt{\frac{273,23}{1280\sqrt{(4-1)}}} \approx 0,27$

Оскільки значення розрахованого коефіцієнту не перевищує 0,3, але близьке до нього, можна стверджувати про наявність слабого зв'язку між національністю та ставленням до національності.

Зобразимо отримані результати за допомогою діаграми (див. рис. 1).

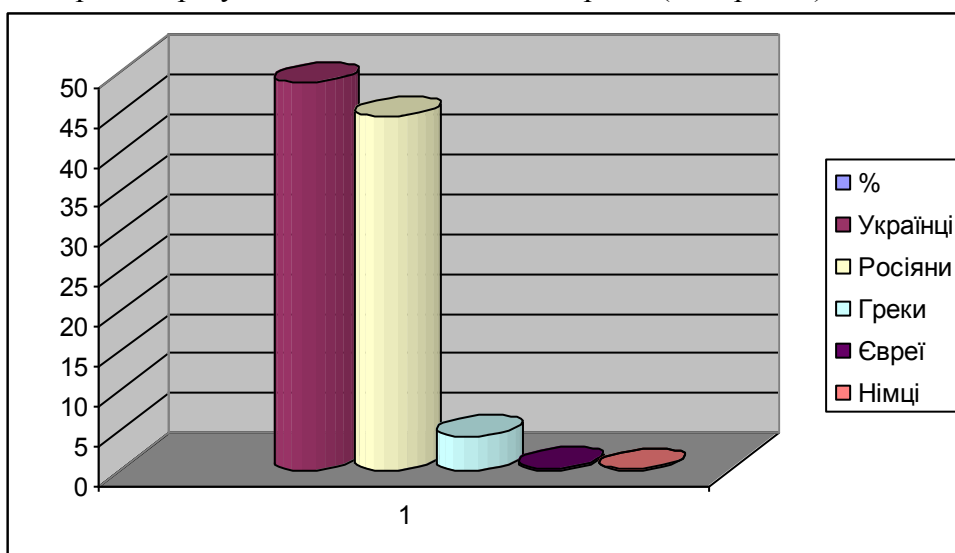

Рис. 1. Ставлення етнонаціональних груп українського Приазов'я до національності чоловіка (дружини)

Як бачимо, міжкультурна комунікація, її результативність, залежать не тільки від фактичної інформації, отриманої співбесідником, але й від установок, почуттів, емоційних проявів. Це все сприяє виробленню «розуміючої комунікації», створенню «третьої культури», яка стає платформою об'єднання двох індивідів. Саме тому національність тут відіграє мінімальну роль.

Для сімейних стосунків велике значення мають їх особистісні характеристики, але не можна відкидати історичні, політичні, економічні та інші чинники, адже завдяки їм населення адаптувалося до «запропонованих» умов. Укладення шлюбів за радянських часів досить часто було викликане бажанням створити безпечне життя своїм майбутнім дітям. Саме тому багато жінок в українському Приазов'ї (напр., 34,7% гречанок) пов'язували своє сімейне життя із представниками таких національностей, як росіяни чи українці. Про це свідчить і той факт, що після отримання Україною незалежності, багато з них повернули собі знову свою національність. Те саме можна сказати і про євреїв. Маючи обмежений доступ до навчання, працевлаштування, особливо на керівних посадах, євреї змінювали свою національність, здебільшого вони ставали росіянами. Це говорить про те, що і останній перепис населення є не зовсім точним. Звичайно, така ситуація і створювала відповідну міжкультурну комунікацію і впливала на повсякденність соціуму. Тобто тут помітні прояви «реальної адаптованості» населення до умов свого існування.

Для того, щоб отримати більш реальну картину впливу міжкультурної комунікації на буттєвісну культуру регіону на мікро-рівні, спробуємо проаналізувати чия мова

(національна), чоловіка чи дружини, має визначальне значення для спілкування у сім'ї.

Як показує дослідження, для більшості населення Приазовського регіону мовою спілкування у сім'ях стала мова, прийнята у регіоні (російська), не дивлячись на етнонаціональний склад сім'ї. Це ще раз підтверджує той факт, що у багатонаціональному регіоні відбуваються процеси акультурації і декультурації. Звісно, людина адаптується до тих умов, у яких їй доводиться існувати. Хоча є деякі приклади, які доводять думку, що «тяга» до свого національного вічна. Розглянемо це на прикладах різних національностей.

Серед українців регіону найбільше респондентів стверджують, що реальною мовою спілкування в сім'ях для них є «мова регіону». Такої думки дотримується абсолютна більшість (68,1%): жінок – 79,16%, чоловіків – майже 57%, тоді як українською всього 15,9%. Крім цього ще російською мовою (чоловіка, дружини) розмовляє 7,63%, російською і грецькою – 4,16%, а українською і грецькою – 4,15% від всіх опитаних.

Отже, кількість українців, які спілкуються у сім'ях «мовою регіону», переважає. Це говорить про те, що сьогодні у суспільстві з багатонаціональною структурою відбувається поширення процесу декомпозиції різних його структур. Крім цього, людям взагалі властивий потяг до групової солідаризації як атрибуту ідентифікаційної характеристики. Також слід відзначити, що під час тривалого часового впливу різних культур, особливо «основної», якою стала російська, відбувається процес формування нових ідентичностей, оскільки людина за таких обставин рідко замислюється над власною ідентифікацією, а прагне «злитися» з основною масою для свого блага і блага своїх дітей.

У росіян картина використання мов у сім'ях стабільна (96,5%) і досить маленький відсоток тих людей, які розмовляють іншою мовою. Напр., у змішаних сім'ях грецькою мовою (дружини) розмовляє всього 2,1% чоловіків, а українською, на думку жінок, – 18,7%. Всі інші стверджують, що у їхніх сім'ях розмовляють російською мовою. Це й не дивно, адже упродовж багатьох років в регіоні нав'язувалася російська мова, закривались українські та інші національні школи, не друкувалися газети. Українська газета тут не друкується і сьогодні.

Серед грецького населення теж спостерігається картина переважного використання російської мови (58,35%), чоловіки – 50,03%, жінки – 66,6%, тоді як грецькою мовою користується всього 30,2% опитаних. Ще 4,16% опитаних спілкуються російською мовою (чоловіка, дружини). Двома мовами (грецькою, українською) спілкується 2,7% і трьома (українською, російською, грецькою) – 4,16% від всіх опитаних.

Представники німецької національності в сім'ях в основному спілкуються російською мовою (94,45%), німецькою – лише 5,5% від всіх опитаних, включаючи мову чоловіка (дружини). Звичайно, їм зберегти мову важче через некомпактне проживання, нечисленність, неможливість себе ідентифікувати.

Щодо євреїв, то тут теж більшість розмовляє в сім'ях російською мовою (78,1%), своєю рідною – лише 17%. Всього 2,08% спілкуються в сім'ях мовою чоловіка (українською), а ще 2,78% опитаних – двома мовами (російською, єврейською).

Отже, можна зробити загальний висновок, що найбільш повно зберегли свою національну мову представники російської національності (96,5%). Найбільше втратили рідну мову німці (розмовляють у сім'ях лише 5,5%). За німцями по втраті рідної мови ідуть українці (спілкуються у сім'ях 15,9%). Трохи краще зберегли рідну мову євреї (17,0% сімей), а ще краще – греки (30,2%). Це ще раз доводить думку про те, що за компактного проживання краще зберігається національна культура.

Дослідження взаємозв'язку між віком та переважанням національних мов у сімейних стосунках показали, що тут стохастичний зв'язок неістотний лише в українців, в інших етнонаціональних групах – істотний, а щільність його досить слабка у греків та німців, помірна – у росіян. У євреїв та українців вона практично відсутня. Це свідчить про те, що у

росіян самоідентифікація значно вища, ніж в інших етносів, але в цілому сім'ї живуть однією культурою, тією, яка об'єднала їх в одне «ми».

Стосовно взаємозв'язку між статтю та переважанням національних мов у сімейних стосунках, то він істотний у всіх етнопонаціональних групах, а його щільність в основному помірна. Виняток складають німці та євреї, де щільність зв'язку слабка. Такі результати дослідження можна пояснити тим, що в культурі українців, росіян та греків багато спільного, що складалося століттями. Це спільне створило і відповідну сімейну культуру чи культуру сімейних стосунків, міжкультурну комунікацію, що стало об'єднуючою платформою їх спільного життя.

Щодо взаємозв'язку між національністю та переважанням національних мов у сімейних стосунках, то він неістотний, а щільність його практично відсутня.

Таким чином, можна в загальному сказати про те, що в етнопонаціональних групах українського Приазов'я існує відмінність. На це вплинула обмеженість культурного обміну, відсутність загальних інституцій, що полегшують взаємообмін і взаємопроникнення культур. Слід зазначити і те, що у регіоні відсутня підвищена інтенсивність, що не створює етнічного протиставлення в сімейних стосунках, а забезпечує певний ступінь соціально-психологічної комфортності.

Зобразимо результати цього дослідження на рисунку 2.

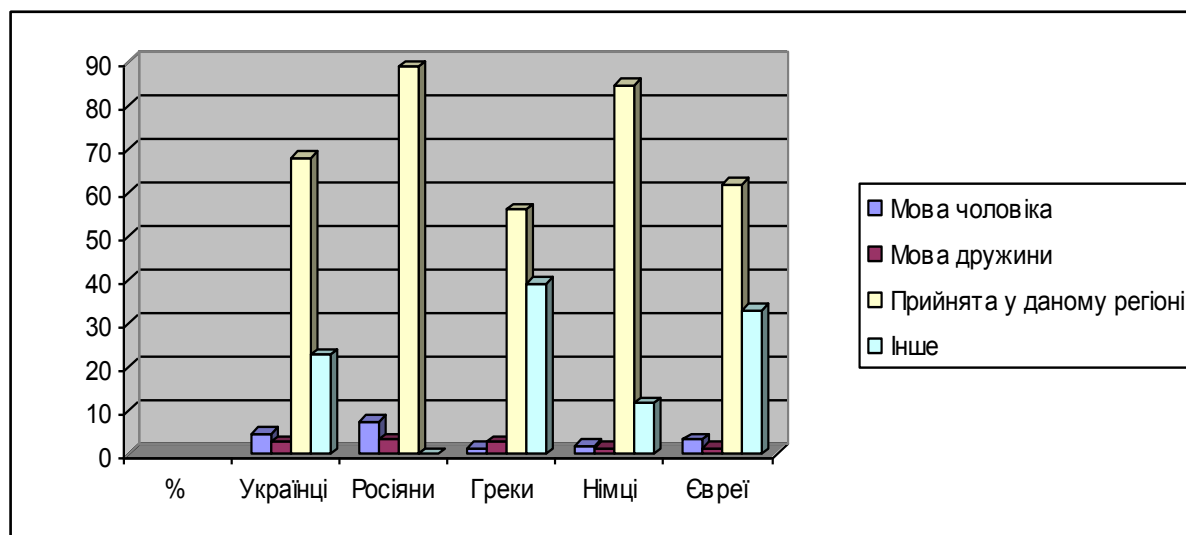

Рис. 2. Переважання національних мов у сімейних стосунках

Отже, на основі проведених соціологічних досліджень можна зробити наступний висновок: у сім'ях населення Приазовського регіону переважає мова, прийнята у регіоні (російська). Це підтверджує і те, що щільність зв'язку між національністю та переважанням національних мов у сімейних стосунках практично відсутня.

Безумовно, мова, якій віддається перевага, є суттєвою ознакою орієнтації людини, її включеності у певне соціокультурне середовище. Тому не випадково в умовах етнокультурного поліформізму мовна компетентність набуває особливої значущості, загострюючи водночас проблему задоволення етнокультурних запитів спільнот. Необхідність приведення вищезазначених запитів у відповідність до закономірностей мовних процесів у полікультурному суспільстві, яким є Україна в цілому, і українське Приазов'я у тому числі, потребує докладного розгляду стану мови як важливого чинника процесу етнічної ідентифікації спільнот. До цього можна додати й те, що досить суттєвою є мова спілкування в сім'ї. Саме тут людина почуває себе більш вільно і якщо вона у звичних

для неї умовах не спілкується своєю національною мовою, то це говорить про певні проблеми, які існують в соціокультурному просторі щодо рівноправ'я мов чи, скажімо, національних культур. Адже їй важко себе ідентифікувати і вона адаптується до відносин «свій» – «чужий». У Приазов'ї, як показали чинні соціологічні дослідження, російською мовою в сім'ях спілкується 81,4% населення, включаючи самих росіян. Тобто російська мова переважає. Це є яскравим підтвердженням історичних факторів та політики держави щодо розвитку української та інших мов населення Приазов'я, яке говорить про те, що на території даного регіону досить чітко проглядаються процеси *акультурації* та *декультурації*, причому, в акультурації переважає *асиміляційний варіант*, за якого людина повністю приймає цінності та норми іншої культури, поступово відмовляючись чи втрачаючи свої норми та цінності. Значно менше проявляється варіант *маргіналізації*, коли людина втрачає ідентичність із власною культурою, а з другого боку – не може ідентифікувати себе з культурою більшості і трішки більше проявляється варіант *інтеграційний*, за якого відбувається ідентифікація як зі старою, так і з новою культурою. Звичайно, на мовленнєву культуру, на збереження і розвиток своєї національної культури впливає соціокультурне середовище.

Таким чином, можна стверджувати, що буттєвісна культура населення українського Приазов'я має свої особливості. На неї вплинули історичні, соціально-політичні умови, а також етнонаціональне розмаїття та постійне прагнення нав'язування російської мови та культури. У результаті цього в регіоні появилася не тільки специфічна мова «суржик», але навіть «суржиковий» рівень культури, що вплинуло на характер відносин між мешканцями регіону, на формування міжкультурної комунікації, а сучасні події загострили проблему поділу людей на «своїх» та «чужих», що не сприяє зближенню.

Список використаної літератури

1. Шульга Р. Соціокультурне середовище як простір ідентичностей та ідентифікацій / Р. Шульга // Соціокультурні ідентичності та практики. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2002. – С. 124–141.
2. Саєнко Ю. І. Стан суспільства та динаміка його змін / Ю. І. Саєнко // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття : кол. монографія / [за ред. М. О. Шульги]. – К. : Ін-т соціології НАН України, 1999. – С. 232–256.
3. Наследов А. SPSS: Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках / А. Наследов. – СПб. : Питер, 2005. – 416 с.

Стаття надійшла до редакції 6.10.2014

B. V.Slyuschynskyy

TEPICAL AND SPECIFIC MANIFESTATION OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE CULTURE OF THE POPULATION BUTTYEVISNIY UKRAINIAN AZOV

The article is devoted to the study of intercultural communication in a multinational region of Ukraine. Representatives of diverse community are always looking for among a large number of people "like themselves", and provided socio-political tension problem is to find like-minded people much worse. The author analyzes ethnic relations on the basis of their own research.

Today Ukraine is in a very difficult period of transformational change. There is a struggle between East and West ("tug of war"). At all times, Ukraine was at the crossroads, was a buffer zone. Because of this eternal struggle "great land", has always suffered its population, which is not according to his will were divided into "us" and "them". Thus, in the region created a different culture or different cultures have had to adapt to a joint activity. This situation in the socio-

economic development of the region divides its members in half, that does not lead to stability the formation of intercultural communication and everyday cultural level of society.

This is clearly seen today in the Ukrainian Azov. Creates modern "survival model" of society.

In the eternal mixing ethnonationalistic created a hybrid culture, or in other words - "surgically" level of culture, which does not give full satisfaction to the representatives of different ethnonationalistic, and this leads to the eternal problem of the relationship between "us" and "them", and it does not bring people together.

Key words: *intercultural communication, the third culture, consumer culture, "their", "alien", the model of survival.*

УДК 364

О.А. Ташкінова

ЕФЕКТИВНІСТЬ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ З ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ : СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ

Стаття присвячена розгляду проблеми ефективності надання соціальних послуг соціально уразливим групам населення в сучасній Україні. Розглянуті основні теоретико-методологічні підходи до визначення сутності соціальної ефективності надання послуг у сфері працевлаштування.

Ключові слова: *соціальні послуги, соціально уразливі групи, працевлаштування, соціальна ефективність.*

У науковій літературі довгий час не зверталось уваги на ефективність сфери послуг. Це пов'язано з панівними в радянський період уявленнями, що праця у сфері послуг не є продуктивною і не створює вартість (на відміну від матеріального виробництва). У 20-ті рр. ХХ ст. у науковій літературі були зроблені перші спроби оцінки ефективності сфери послуг (оцінка ефективності витрат на народну освіту). Починаючи з 70–80-х років ХХ ст. поступово почало змінюватися ставлення до сфери послуг, але рішучих кроків у цьому напрямку не було зроблено, як і раніше робився акцент на сфері матеріального виробництва. У даний час усе більшої актуальності набуває вивчення проблем підвищення ефективності та якості соціальних послуг з працевлаштування, пов'язаних з покращенням соціального становища людей, а особливо соціально вразливих груп населення на ринку праці.

У сучасній науковій літературі представлені окремі аспекти аналізу ефективності надання соціальних послуг з працевлаштування. Дослідженням питань ефективності соціальної політики, соціальної роботи та надання соціальних послуг в умовах ринкових перетворень займаються А. Андрющенко, О. Безпалько, Б. Боденко, С. Вешкурцева, Л. Гончарук, І. Зверева, І. Іванова, Н. Кабаченко, Г. Коваль, В. Колков, К. Міщенко, В. Полуйко, О. Романюк та ін. Розгляду проблем підвищення ефективності та якості надання соціальних послуг окремим соціально вразливим групам населення приділяється увага в роботах таких українських та російських соціологів та економістів, як Л. Биковська, М. Галкін, І. Давидова, В. Дмитрієв-Заруденко, В. Жураковська, С. Інкіжинова, Л. Кухтінова, С. Максимова, О. Плахова, В. Потапенко, П. Романов, С. Усманова, Н. Цибульовська, К. Шишка, О. Щедрина та ін.

Мета цієї статті – соціологічний аналіз ефективності надання соціальних послуг з

працевлаштування.

Значення терміна «ефективність» (від лат. effectus - виконання, дія, ефект) - здатність приводити до потрібних результатів; дієвість, результативність [1]. У філософському аспекті ефективність розглядається в контексті проблеми єдності теорії і практики: у цьому випадку вона є показником втілення ідеї в життя, пов'язує мету і результат діяльності, що робить можливим аналіз досягнутого в процесі діяльності і підведення підсумків. Чим ближчим є досягнутий результат діяльності до поставленої мети, тим вища її ефективність [2].

Дослідження ефективності різних операцій, процесів є предметом спеціального наукового напрямку — теорії ефективності. Ця теорія має добре розвинений понятійний апарат, що успішно використовується в різних галузях практичної діяльності. У теорії і методології ефективності (розглядається зазвичай ефективність нової техніки, науково-технічного процесу тощо) вона характеризується як інтегральна сума різних ефектів. При цьому ефект позначає результат конкретної діяльності, заходу або процесу, наслідок дії тих або інших чинників [3].

Економічна ефективність характеризується такими властивостями, як продуктивність, економічність, результативність, раціональне використання ресурсів. У сучасній науковій літературі запропоновані відповідні критерії їх оцінки. При цьому визначення критеріїв економічної ефективності орієнтоване на отримання максимального результату при мінімальних витратах, відповідність стандартам, що мають чіткі кількісні показники [4].

У той же час підвищення економічної ефективності будь-якої діяльності в соціальній сфері зрештою має бути підпорядковане меті соціального розвитку конкретної людини та суспільства в цілому. Соціологічний аналіз ефективності програм, проектів, різних видів діяльності, соціальних організацій передбачає не комерційну оцінку (з погляду економічності використання обмежених ресурсів для задоволення наявних потреб), а їх соціальну необхідність (внесок у вирішення соціально значущої проблеми), соціальну корисність (задоволення потреб клієнта), соціальну привабливість (бажання користуватися цими результатами), соціальну відповідальність (внесок у розвиток суспільства, клієнтів, співробітників) [5].

Під соціальним ефектом розуміється результативність соціальних дій, зв'язків і відносин, соціальних процесів, соціальної системи, досягнення якої в сукупній оцінці різних аспектів досліджуваного явища приводить до прогресивних змін у різних сферах суспільного життя. Соціальний ефект характеризується рівнем життя, ступенем життєзабезпечення людини, задоволенням її соціальних потреб, реалізації інтересів, життєвих планів і ціннісних орієнтацій [5].

Основоположними в галузі соціологічної оцінки ефективності є роботи німецького соціолога М. Вебера (кінець XIX - початок XX ст.), пов'язані з дослідженням принципів побудови соціальної організації, і американського соціолога Т. Парсонса (XX ст.), який заклав основи сучасних уявлень про мотиви економічної діяльності. На думку Т. Парсонса, ефективність соціальної системи залежить від її адаптивності до постійно змінних умов зовнішнього середовища; від цілеспрямованості членів організації; від інтеграції і синергії підрозділів (підрозділи організації та її члени мають відчувати загальну мету організації і вигідність ефективної роботи в ній); від легітимності (визнання людьми цінностей організації) [6].

До наукових робіт, присвячених вивченню ролі людського чинника в підвищенні результативності організації, можна віднести роботи представників індустріальної соціології (Ф. Тейлора, Р. Емерсона, А. Файоля, А. Маслоу, М. Фолетта та ін.). В індустріальній соціології ефективність розглядається з позицій продуктивності, а основним резервом її підвищення вважається збільшення продуктивності праці [7].

Слід зазначити, що в 50-ті рр. XX ст. ефективність визначалася як ступінь досягнення

організацією своєї мети. У 60-ті рр. – на поч. 70-х рр. ХХ ст. з'явилося багато різних підходів до визначення ефективності діяльності. Дж. Кемпбел, проаналізувавши ці підходи, прийшов до висновку, що поняття «організаційна ефективність» не має єдиного визначення [8].

Й. Хейзенфельд відзначає, що труднощі оцінки ефективності різних організацій виникають унаслідок таких чинників: «1) кожна організація має власну концепцію ефективності, яка змінюється з часом; 2) навіть якщо концепції ефективності декількох організацій збігаються, ці організації, як правило, по-різному їх вимірюють; 3) організації використовують різні індикатори ефективності і надають їм різне значення; 4) одиницею аналізу в одному випадку може бути окремий підрозділ, а в іншому – вся організація» [9, р. 205].

Беручи до уваги те, що в сучасній науковій літературі з визначення ефективності за сферою застосування розрізняють загальну, локальну та часткову ефективність [10], слід також визначати загальну ефективність – ефективність системи соціальних послуг, локальну ефективність – ефективність функціонування певної соціальної організації, в межах якої надаються соціальні послуги, а також на макрорівні – ефективність надання конкретної соціальної послуги споживачеві.

Ураховуючи те, що предметом даного дослідження є ефективність надання соціальних послуг з працевлаштування як специфічного виду соціальної взаємодії, а також те, що характерною ознакою соціальних послуг є їх надання в межах певних соціальних організацій, установ, служб тощо, далі ми будемо розглядати ефективність надання соціальних послуг з працевлаштування споживачам співробітниками соціальних установ як узагальнений, інтегральний показник, який визначається як внутрішніми властивостями соціальної установи (значеннями різних показників, що характеризують матеріально-технічну базу, ресурси тощо), так і зовнішніми умовами, в яких вона функціонує.

Так, у сучасній науковій літературі виділяють два найбільш відомих теоретичних підходи до оцінки ефективності організації: цільовий і системно-ресурсний [11]. Згідно з цільовим підходом до визначення ефективності організація існує для досягнення певної мети (Л. Роббінс, П. Нубер, Ч. Перроу, Т. Берне). Даний підхід відображає цілеспрямованість, раціональність і старанність – фундаментальні принципи існування сучасних західних суспільств. Дослідники, які застосовували цільовий підхід, визначали об'єктивні показники, що відповідали цілям організації, а потім використовували ці показники як індикатори організаційної ефективності. Залежно від ступеня досягнення поставленої мети виділяють повну і часткову ефективність. Оцінка при такому підході дається на основі зіставлення передбачуваного і фактичного результату. Це розуміння ефективності не вимагає зіставлення результатів діяльності з витратами (технічна ефективність).

Цільовий підхід можна застосувати в тому випадку, «якщо продукт діяльності організації є матеріальним, а мета організації є зрозумілою і чітко визначеною» [9, р. 206]. Проте організації, в рамках яких надаються соціальні послуги, часто мають суперечливі й розмиті цілі. Р. Холл відзначає, що організаційні цілі повинні включати і неформальні аспекти організаційної діяльності. У зв'язку з цим, мета вбудована в систему цілей, які співробітник або група співробітників цієї організації намагаються реалізувати. Клієнти також можуть мати свою власну думку про мету організації, в рамках якої здійснюється надання соціальних послуг, і про свою задоволеність від її роботи [12].

У рамках системно-ресурсного підходу (Е. Яхтман, С. Сішор) ефективність організації розуміється як життєздатність, яка полягає в здатності організації підтримувати своє функціонування, адаптуватися до потреб оточення (освоювати ресурси, підтримувати себе як соціальний організм, взаємодіяти з навколишнім середовищем). Отже, увага приділяється не стільки кінцевим результатам, скільки засобам досягнення результатів. Таке визначення ефективності дозволяє говорити про довгостроковий процес реалізації функцій

певної організації, в рамках якої надаються соціальні послуги. Основний критерій – здатність організації досягти певного результату шляхом оптимального використання ресурсів [11].

У контексті теорії систем організація – це сукупність різних елементів, які залежать один від одного та взаємодіють між собою. У спрощеному вигляді організація отримує ресурси (вхід) з великої системи (зовнішнього середовища), здійснює обробку цих ресурсів (процес) і повертає їх у зовнішнє середовище в змінній формі, у вигляді товарів і послуг (вихід) [11]. Застосування концепції теорії систем до розгляду організаційної ефективності враховує наявність досягнення балансу між різними елементами системи, в яку входить організація.

Проте дуже велика увага до процесу може призвести до недооцінки отриманих результатів. У зв'язку з цим у науковій літературі виділяється інтеграційний підхід до оцінки ефективності (Р. Стірз). Цей підхід об'єднує переваги теорії ефективності як досягнення цілей і системно-ресурсного підходу. Він спрямований на визначення головних впливових сил оточення: ефективною є та система, яка задовольняє потреби значущих для неї сил, що знаходяться в її оточенні [13].

Д. Фобс пропонує новий підхід до оцінки ефективності організації – підхід з перспективи соціального конструктивізму. Цей підхід передбачає «досягнення консенсусу між усіма групами зацікавлених осіб відносно того, що вважати ефективністю і якими критеріями слід керуватися при визначенні організаційної ефективності» [14, р. 186].

За наявності теоретико-методологічного обґрунтування економічної ефективності діяльності з надання послуг (цільовий, системно-ресурсний, інтеграційний підходи та ін.), у реальній практиці недостатньо представлена її соціологічна інтерпретація. Так, соціологічні дослідження ефективності організацій у вітчизняній науці пов'язані з роботами таких учених,

як Н. Вітке, А. Гастева, Г. Осипова, А. Зворикіна, В. Ємельянова, В. Пуляєва та інших представників теорії наукової організації праці. Ключовими поняттями в їх роботах є продуктивність праці як основна складова ефективності та активізація людського чинника через виховання як засіб підвищення ефективності [7]. Слід зазначити, що оцінка ефективності соціальних послуг з працевлаштування має свою специфіку, яка пов'язана з їхнім посередницьким характером. Соціальні організації з працевлаштування не створюють робочі місця, а лише надають можливість отримати наявні робочі місця на ринку праці. Ця особливість ускладнює процес оцінки кінцевого результату – якості отриманого робочого місця для клієнта, якості отриманої робочої сили для роботодавця та вирішення соціально значущої проблеми окремого безробітного або якості наданої соціальної послуги для виконавця послуги. Відсутність методики оцінки соціальної ефективності посередницької діяльності центрів зайнятості, а саме ефективності соціальної взаємодії «виконавець-споживач» послуги, негативно впливає на забезпечення контролю за якістю обслуговування при наданні соціальних послуг з працевлаштування.

У той же час, як відзначає С. Сухов, ефективність може бути визначена тільки відносно якоїсь конкретної мети (не існує абстрактної «ефективності системи», має місце виключно ефективність ціледосягання) [15]. Оцінювати ефективність функціонування організації можна в двох взаємозв'язаних контекстах: ефективність організації як механізму перетворення ресурсів (критерії ефективності – рентабельність, продуктивність, трудомісткість тощо); ефективність організації як механізму реалізації цілей індивідів і груп (критерії ефективності – рівень мотивації, рівень самореалізації, задоволеність тощо).

Крім того, можна розглядати оцінку ефективності організації як з позиції самої організації, так і з позиції індивіда. У першому випадку співробітник соціальної організації виступає як «центр розробки, виробництва і постачання послуг» або «центр формування

послуг». У такій інтерпретації організація перетворюється на багаторівневу сервісну систему, учасники якої встановлюють один з одним добровільні (договірні) відносини з вироблення послуг. Відповідно виникають: показники, що дозволяють оцінити якість послуги; показники якості процесу виробництва послуги. У другому випадку оцінюється здатність організації задовольнити цілі й запити її співробітників. Ми можемо виділити ще один підхід – ефективність організації та її складових (структура, управління, співробітники, процес надання послуги) з позиції споживачів послуг.

Отже, обгрутовуючи наш підхід до визначення поняття «ефективність», ми беремо до уваги, що в науковій літературі поняття «ефективність» розглядається в економічному та соціологічному розумінні.

В економічному розумінні «ефективність» означає досягнення найбільшої відповідності мети й отриманих результатів при найменших видатках. Це перш за все результативність, економічність та продуктивність діяльності, тобто економічна ефективність.

У соціологічному розумінні «ефективність» включає характеристику якісного стану діяльності соціального працівника, її цінності та необхідності для соціуму крізь призму потреб і інтересів споживачів та користувачів соціальних послуг, що пов'язано з проблемою підвищення рівня та якості життя, задоволення соціальних потреб та інтересів різних верств населення.

Соціальна ефективність має розглядатися як дієвість надання соціальних послуг з працевлаштування, що характеризується здатністю приводити до необхідного ефекту (пошук прийняттого робочого місця, підвищення рівня конкурентоспроможності особистості), соціальною значущістю цієї діяльності з урахуванням потреб та інтересів виконавців та споживачів послуг. Таким чином, у визначенні цього поняття домінуючою, змістотвірною компонентою виступає категорія «соціальне», зміст якої, по-перше, відбиває взаємозв'язок соціального суб'єкта, індивіда з соціальним цілим, суспільством, по-друге, акцентує увагу на якісних характеристиках соціальних послуг, які надаються тим, хто їх потребує, з метою підвищення рівня та якості життя останніх.

Оскільки специфічною особливістю соціальної послуги є те, що її якість може змінюватись у процесі надання під впливом різних факторів, оцінка соціальної ефективності надання соціальних послуг припускає вивчення таких питань, як кількісна та якісна характеристика етапів надання соціальних послуг (забезпечення й оптимальне використання ресурсів; технологічний процес виконання; контроль; процес обслуговування та його спрямованість на профілактику, компенсацію та активізацію діяльності як виробників, так і споживачів послуги; отриманий результат); рівня задоволення потреб і очікувань усіх суб'єктів соціальної взаємодії в процесі надання соціальних послуг; вирішення соціальних проблем. Крім того, не можна оцінювати ефективність надання соціальної послуги не враховуючи мету її надання та кінцеву задоволеність споживачів її якістю, тому соціальна ефективність надання соціальних послуг повинна визначатися з позиції виконавців та споживачів послуг, а також експертів у галузі соціальної політики та соціального захисту населення, а також з урахуванням об'єктивної інформації (звітність, розрахунок бюджетної та економічної ефективності, статистичні дані тощо).

Як зазначає К. Шишка, ефективність надання соціальних послуг для суспільства полягає в підвищенні рівня і якості життя населення країни. Для виконавців соціальних послуг соціальна ефективність полягає в досягненні мети і завдань, поставлених перед ними організацією, в якій вони працюють, тобто у виконанні службових обов'язків. Для експертів у галузі соціального обслуговування - в досягненні мети і завдань, поставлених перед кожною установою соціального обслуговування в регіоні, а також у виконанні управлінських (адміністративних) функцій на кожному конкретному рівні керівництва системою

соціального захисту [16].

Специфіка надання соціальних послуг з працевлаштування полягає в тому, що метою цієї діяльності є отримання клієнтом прийняттого робочого місця за умови задоволеності всіх учасників цієї взаємодії, тобто роботодавця, безробітного і працівників служби зайнятості. Отже результатом діяльності з надання соціальних послуг з працевлаштування повинно стати передусім отримання клієнтом прийняттого робочого місця та підвищення рівня його конкурентоспроможності на ринку праці. За умови неможливості оцінити якість отриманого робочого місця та простежити рівень задоволеності отриманим результатом, оцінка ефективності може включати тільки оцінку самої діяльності з надання соціальних послуг з працевлаштування.

Оцінка соціальної ефективності надання соціальних послуг з працевлаштування повинна носити комплексний характер і включати не тільки економічні, але й соціальні компоненти, тобто враховувати співвідношення показників діяльності організації і рівня задоволеності всіх учасників соціальної взаємодії різними аспектами цієї діяльності, а також містити експертний аналіз соціальної та особистої значущості цієї діяльності за умови раціональних витрат наявних обмежених ресурсів.

Специфіка соціальних послуг з працевлаштування, їх багатоаспектність, передбачає необхідність розробки комплексного критерію оцінки їх соціальної ефективності з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних детермінант останньої, що на операціональному рівні включає урахування: 1) обсягу послуг, які надаються центрами зайнятості, а також форм, методів їх надання фахівцями соціальних служб; 2) стану та діяльності установ, організацій, соціальних служб, у рамках яких надаються соціальні послуги; 3) процесу надання соціальних послуг (соціальної взаємодії між споживачем і виконавцем соціальних послуг); 4) компетентності та кваліфікаційного рівня виконавців соціальних послуг; 5) спрямованості діяльності на досягнення необхідного кінцевого результату (отримання прийнятної роботи та підвищення конкурентоспроможності особистості за умови задоволення потреб усіх учасників соціальної взаємодії).

Таким чином, у даний час не існує єдиного підходу до визначення ефективності соціальної діяльності, програми, організації, соціальної системи в цілому. Аналіз різних теоретико-методологічних підходів до визначення поняття та сутності ефективності виявив відсутність єдиного підґрунтя інтерпретації ефективності надання соціальних послуг з працевлаштування. За наявності теоретико-методологічного обґрунтування економічної ефективності діяльності з надання послуг (цільовий, системно-ресурсний, інтеграційний підходи та ін.), у реальній практиці недостатньо представлена її соціологічна інтерпретація.

Зазначається, що оцінка соціальної ефективності соціальних послуг з працевлаштування має свою специфіку, що пов'язано з їхнім посередницьким характером. Відсутність методики оцінки соціальної ефективності посередницької діяльності центрів зайнятості, а саме ефективності соціальної взаємодії «виконавець-споживач» послуги, негативно впливає на забезпечення контролю за якістю обслуговування при наданні соціальних послуг з працевлаштування. Це, у свою чергу, впливає на якість кінцевого результату - отримання прийняттого робочого місця безробітним та якісної робочої сили роботодавцем.

Тому соціальну ефективність слід розглядати як дієвість надання соціальних послуг з працевлаштування, що характеризується здатністю приводити до необхідного ефекту, соціальною значущістю цієї діяльності з урахуванням потреб та інтересів усіх учасників соціальної взаємодії при наданні послуг. Специфіка соціальних послуг з працевлаштування передбачає необхідність розробки комплексного критерію оцінки їх соціальної ефективності з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних детермінант останньої.

Список використаної літератури

1. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер. – М. : Прогресс, 1986. – 576 с.
2. Философский энциклопедический словарь / [ред. Л.Ф. Ильичева, П.Н. Федосеева и др.]. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 836 с.
3. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / [ред. Г.В. Осипов]. – М. : ИНФРА-М-НОРМА, 1998. – 448 с.
4. Эффективность по В. Парето [Электронный ресурс]/ Эффективность по В. Парето. - Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Эффективность_по_Парето
5. Соціологія : словник термінів і понять / [Є. А. Біленький, В. М. Дебой, М. А. Козловець та ін.]. – К. : Кондор, 2006. – 372 с.
6. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс ; [пер. с англ. М.С. Ковалева, Л.А. Седова]. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 270 с.
7. Вешкурцева С. А. Комплексная модель эффективности коммерческих организаций / С. А. Вешкурцева // Антикризисное управление. – 2003. – № 5-6. – С. 28-30.
8. Campbell John P. On the nature of organizational Effectiveness in P.S. Goodman, J.M. Pennings and Associates eds, *New Perspectives on Organizational Effectiveness*. – San Francisco : Jossey-Bass, 1977
9. Hasenfeld Y. *Human service organizations*. – NJ : Prentice-Hall, 1983. – 276 p.
10. Осовська Г. В. Основи менеджменту / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. - К. : Кондор, 2006. – 664 с.
11. Гілета О. П. Ефективність некомерційних організацій: теоретичні підходи / О.П. Гілета // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2008. - № 795. – С.72-77
12. Холл Р. Х. Организации : структуры, процессы, результаты / Р. Х. Холл. – СПб. : Питер, 2001.
13. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія / В. Л. Погрібна. – К. : Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2008. – 336 с.
14. Forbes D.P. Measuring the immeasurable: Empirical studies of nonprofit organization effectiveness from 1977 to 1997// *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. – 1998. - № 27. – P. 183 – 202.
15. Сухов С. В. Развитие организации: цели и эффективность. [Электронный ресурс] / С. В. Сухов. – Корпоративный менеджмент. – Режим доступа: http://www.cfin.ru/management/strategy/change/targets_n_effect.shtml
16. Шишка К. П. Социально-экономическая эффективность деятельности учреждений социального обслуживания : дис. ...канд. экономич. наук : 08.00.05 / К. П. Шишка. – М. : РГБ, 2003. – 227 с.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2014

О.А.Ташкинова

**THE EFFECTIVENESS OF SOCIAL SERVICES EMPLOYMENT: A
SOCIOLOGICAL ASPECT OF THE ANALYSIS**

The article considers the problem of effective provision of social services to vulnerable groups of the population in modern Ukraine. Reviewed the main theoretical and methodological

approaches to defining the essence of social effectiveness of employment services.

Key words: *social services, vulnerable groups, employment, social efficiency.*

УДК 159.923.2-053.5

В.В. Терпан

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ ПЕРВИННОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядаються особливості динаміки ціннісних орієнтацій в молодшому шкільному віці. А також аналізуються гендерні відмінності у виборі цінностей.

Ключові слова: *соціалізація, цінності, ціннісні орієнтації.*

Загальноосвітня школа, як інститут соціалізації, відтворює основні закономірності й моделі соціальних взаємин. Зі вступом дитини до школи відбувається стандартизація умов її життя у вигляді системи вимог і правил, єдиних для всіх учнів. Перед дитиною виникає завдання «притосувати» себе й свою поведінку до соціально-нормативних вимог, що на даному етапі розвитку набуває значення соціально-психологічної адаптації дитини в цілому. В сучасній школі наявні особливі соціально-психологічні умови, які безпосередньо впливають на процес соціалізації дитини, учень вступає в нову систему соціальних відносин з дорослими й однолітками. Початок шкільного життя, новий етап розвитку дитини викликає потребу в більш глибокому розумінні самого себе, вимагає активних дій, спрямованих на саморозвиток, що є найважливішою умовою адаптації до швидко мінливої реальності. Дитині необхідно, з метою психічного і соціального благополуччя, витратити значні когнітивні, емоційні та вольові зусилля на переструктурування та систематизацію власних цінностей та норм поведінки з метою створення єдиної, узгодженої з зовнішніми вимогами та впливом, системи цінностей.

Виходячи з актуальності проблеми вивчення ціннісних орієнтацій, метою даного дослідження став аналіз особливостей формування та розвитку ціннісних орієнтацій в молодшому шкільному віці. Її досягнення уявляється можливим шляхом розв'язання низки завдань, з яких найважливішими є наступні:

- 1) визначити поняття ціннісних орієнтацій;
- 2) з'ясувати теоретико-методологічні підстави соціологічного аналізу системи цінностей та їх розвитку в процесі первинної соціалізації;
- 3) проаналізувати особливості розвитку ціннісних орієнтацій в молодшому шкільному віці.

Загалом проблема цінностей традиційно вважається загальнозначущою для різних наук (соціології, психології, культурології, філософії, політики, педагогіки та ін.). Наприклад, на думку О. Балакіревої, сучасні суспільні цінності тісно пов'язані з проблемою формування національної ідеї, тому система цінностей є важливою як для виховання нових поколінь та розвитку особистості, так і для напрацювання морально-етичних засад територіальних громад, розвитку демократії та громадянського суспільства.

В той же час, початок шкільного життя значно активізує та наповнює новим досвідом процес соціалізації дитини. Відбувається становлення дитини в системі соціальних відносин як компонента цієї системи, тобто дитина стає частиною соціуму, засвоюючи при цьому елементи культури, соціальні норми та цінності, правила поведінки. Тож складний та багатогранний процес соціалізації вимагає вирішення багатьох важливих проблем у процесі навчання й виховання дитини, зокрема, формування адекватних

ціннісних орієнтацій.

На соціалізацію людини впливає ряд факторів. Перша група – макрофактори (космос, планета, світ, країна, суспільство, держава); друга – мезофактори (регіон, місто, селище); третя – мікрофактори (родина, групи однолітків, мікросоціум, у якому відбувається соціальне виховання). Вплив мікрофакторів на розвиток дитини здійснюється через агентів соціалізації, тобто осіб, у взаємодії з якими протікає її життя (батьки, брати й сестри, родичі, однолітки, сусіди, вчителі, вихователі та ін.).

Діти, незалежно від особливостей сімейного виховання та дитячо-батьківських відносин, так само, як і будь-яка інша людина, живуть у світі стосунків між людьми, у якому кожний грає не одну, а безліч соціальних ролей. Освоюючи ці ролі, людина й стає особистістю. Але при несприятливих умовах соціалізації дитини, уявлення про ту або іншу соціальну роль часто бувають перекожені, а отже і засвоєння тієї або іншої ролі, виявляється утруднено, і вимагає індивідуального психолого-педагогічного впливу. При цьому не можна не враховувати, що в дітей, які живуть в інтернатних установах, спостерігається не просто відставання в розвитку або недорозвинення особистісних новоутворень, а інтенсивне формування деяких принципово інших механізмів (особливо в соціально-емоційній сфері) за допомогою яких дитина пристосовується до життя в цих установах.

Як відомо, поняття «ціннісні орієнтації» визначається як засіб диференціації об'єктів за їх значимістю. Ціннісні орієнтації формуються у процесі засвоєння особистістю соціального досвіду. Найважливіше правильно сформувати ціннісні орієнтації з дитинства, оскільки система цінностей складає внутрішню основу відношення особистості до оточуючої дійсності.

З іншого боку, як відзначають сучасні українські соціологи (О. Балакірева, В. Головенько, Д. Дмитрук та ін.) «система цінностей виступає стратегічною детермінантою діяльності індивідів, груп, спільнот, суспільства, вона концентрує узагальнені уявлення людей про цілі та норми своєї поведінки, в яких втілюється історичний соціальний досвід та зміст культури окремого етносу та людства загалом. Цінності відображаються у свідомості кожного індивіда та стають орієнтирами, з якими індивіди й соціальні групи співвідносять свої дії. Вони не лише допомагають індивідам реалізовувати свою поведінку в життєво значимих ситуаціях, а й забезпечують інтеграцію всього суспільства. Хоча за своєю суттю цінності не містять нормативної компоненти, вони формують у свідомості індивіда певні ідеали, еталони, взірці, які обумовлюють етичні та правові норми» [1, с. 228]. Отже, формування системи цінностей і норм є результатом процесу соціалізації, який є вкоріненим у широкий культурно-історичний контекст конкретного суспільства. Цей механізм соціалізації аналізують, зокрема, А. Портес та Дж. Сенсенбреннер, водночас наголошуючи на тому, що формування ціннісного імперативу через соціалізацію може відбуватися у межах ширших процесів, наприклад, у межах формування так званої обмеженої солідарності.

З точки зору О. Демківа, ціннісні орієнтації, важливі як на індивідуальному, так і на груповому рівні. Вони відтворюються через соціалізацію у межах сім'ї та локальної спільноти (зокрема школи) і підкріплюються заохоченнями та санкціями, які мають переважно неформальний характер. Йдеться про соціальний контроль, тобто процес, в ході якого група (чи суспільство в цілому) наполягає на прийнятті індивідом певних норм, на його пристосуванні до групових вимог. Внутрішня складова соціального контролю заснована на інтерналізованих цінностях та нормах, а також на моделях поведінки [2].

Свого часу, проблема сприйняття особистістю загальних цінностей активно розроблялася в соціальних дослідженнях В. Ядова, А. Здравомислова, І. Кона, М. Лапіна, С. Клімової, А. Вардомацького та інших. Одним з результатів дослідження диспозиційної структури особистості, проведеного в 70-х роках ХХ ст. В. Ядовим та його колегами, стало

обґрунтування уявлення про поділ цінностей на достатньо стабільне «ядро», утворене цінностями високого рангу (до них відносяться цінності, котрі схвалюють понад 60% населення), структурний резерв (у середньому це ті цінності, котрі схвалюють від 45 до 60% населення), менш стійку «периферію» (тобто опозиційні цінності, які схвалюють від 30 до 45% населення) і «хвіст» (цінності меншості, які схвалюють менше 30% населення) [3, с. 230].

На думку відомого українського соціолога А. Ручки, за перше десятиліття незалежності України відбувалося посилення вітальних цінностей, які складають ядро ціннісної свідомості громадян, помітне зростання важливості для людей синдрому певних соціальних і самореалізаційних цінностей, проте не набули належного рівня важливості цінності освітнього та культурного зростання. Також помітно втратив рівень своєї важливості синдром певних громадянських, демократичних та ринкових цінностей [4, с. 181-185].

Вибір цінностей учнів змінюється з віком і дещо різниться у хлопців та дівчат (див. Рис. 1, Рис. 2).

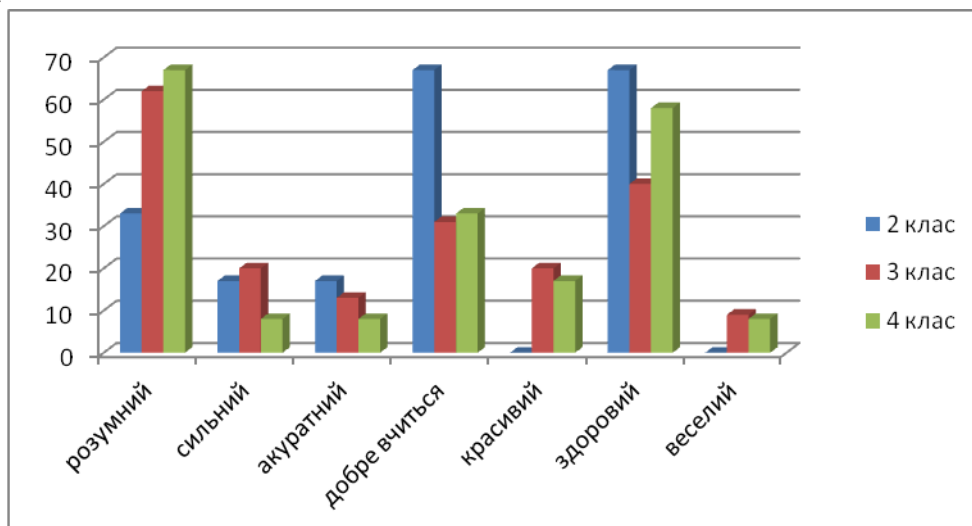

Рис. 1. Співвідношення ціннісних орієнтацій хлопців молодшого шкільного віку

В даному дослідженні, аналізуючи особливості формування та розвитку ціннісних орієнтацій в молодшому шкільному віці, ми розглянули рейтинг основних якостей особистості учнів (поняття «ціннісні орієнтації» можна визначити як засіб диференціації об'єктів за їх значимістю, а також підібрати для учнів 7 – 10 років зрозумілі визначення та терміни). Дослідження проводилось серед учнів початкових класів загальноосвітніх шкіл м. Маріуполя. Учням початкової школи для диференціації були запропоновані наступні якості: розумний, сильний, акуратний, добре вчиться, красивий, здоровий, веселий. Інтерпретація результатів здійснювалася шляхом аналізу кількості виборів кожної з якостей та обчислення співвідношення кількості учнів (у відсотках), що обрали ті чи інші якості.

Як бачимо, ціннісні орієнтації хлопців та дівчат різняться. У хлопців під час навчання значно змінюється співвідношення якостей «розумний» – «добре вчиться». Та значну вагу має якість «здоров'я». У дівчат цінність якості «розумний» хоча і змінюється з віком, проте залишається практично на першому місці (за винятком цінності здоров'я у четвертому класі).

Найменш привабливими виявилися якості: у дівчат – «сильний» (що, загалом, відповідає гендерним стереотипам), у хлопців – «веселий».

Таким чином, в результаті проведеного дослідження, можна зробити висновок, що на першому місці серед цінностей, як у дівчат так і у хлопців розташовується якість «розумний», потім «здоровий» та «добре вчиться».

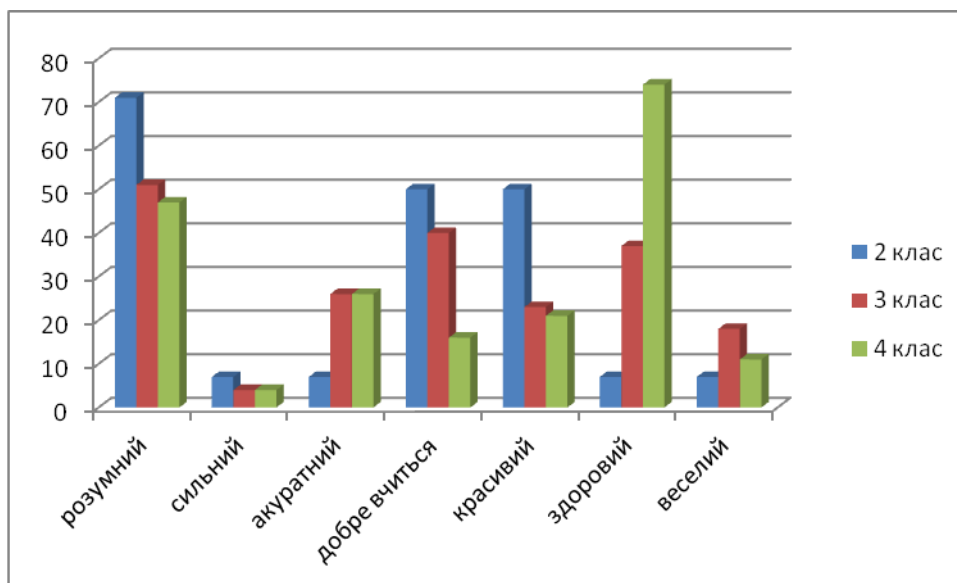

Рис. 2. Співвідношення ціннісних орієнтацій дівчат молодшого шкільного віку

Загалом, ціннісні орієнтації відтворюються в процесі соціалізації дитини. В той же час, система цінностей детермінує діяльність індивідів, груп, спільнот, суспільства та концентрує узагальнені уявлення учня про цілі та норми власної поведінки. Отже, як бачимо, в молодшому шкільному віці учні досить високо цінують розум та здатність добре вчитися, що, в свою чергу, сприяє формуванню досить високого рівня навчальної мотивації та заохочує до навчальної діяльності. Хоча досить значне зниження, в процесі навчання, для учнів цінності здатності добре вчитися, наштовхує на думку про необхідність звернути увагу вчителів на всебічне сприяння формуванню та розвитку шкільної мотивації учнів.

Список використаної літератури

1. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні: монографія / [Балакірева О. М., Головенько В. А., Дмитрук Д. А. та ін.]; за ред. канд. соціол. наук О. М. Балакіревої. – К: НАН України; Ін-т екон. та прогнозів., 2011. – 592 с.
2. Демків О. Б. Мережева структура соціального капіталу: дис. ... кандидата соц. наук: 22.00.03 / Демків Олег Богданович. – Львів, 2006. – 237 с.
3. Ядов В. А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования социальной идентичности личности / В. А. Ядов // Социальная идентификация личности: годовой отчет за 1992 год по разделу подпрограммы „Человек в кризисном обществе” общенститутской программы „Альтернативы социальных преобразований в российском обществе” / Под ред. В.А. Ядова. – М.: Изд-во Института социологии РАН, 1993. – 596 с.
4. Соціокультурні ідентичності та практики / під ред. А. Ручка. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2002. – 315 с.

Стаття надійшла до редакції 1.12.2014

V. V. Terpan

FEATURES OF FORMATION OF VALUABLE ORIENTATIONS OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN AGE IN PRIMARY SOCIALIZATION.

The article discusses the features of the dynamics of value orientations in the early school years. Features of value orientations at girls and boys of junior schoolchildren age are analyzed.

Key words: socialization, values, valuable orientations.

УДК: 316.663.2:331.55(477)

А.З. Шайхатдінов

Б.Є Золотухін

Г.В Анікіна

ОСОБА БЕЗ ПЕВНОГО МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ, ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ.

Стаття присвячена аналізу та визначенню поняття «особа без певного місця проживання» в науковій та суспільній думці. Розглядається соціальна дезадаптація особи в умовах докорінної зміни суспільних відносин в Україні та соціальне виключення, як наслідок та поновлюючий фактор бездомності.

Ключові слова: бездомний, безпритульний, соціальна сфера, соціальна робота, соціальне виключення, соціальна дезадаптація, соціальна допомога.

Лібералізація економічних стосунків та відсутність ефективної системи соціальної підтримки населення сприяли розвитку такого соціального явища, як бездомність. В умовах фінансово-економічної кризи проблема «бомжів» набуває особливої актуальності у зв'язку зі зростанням ризику розповсюдження даного соціального явища.

Бездомність – явище, властиве людству протягом його існування. Але особливо широко воно розповсюджується в періоди різких докорінних змін суспільних відносин, соціальних потрясінь і стихійних лих: війн, голоду, повеней, землетрусів, кризових соціальних процесів.

У «Словнику синонімів української мови» «бездомний» трактується як «людина, що не має житла, притулку» [1, с. 33]. «Словник синонімів» проводить паралель між термінами «бездомний» і «безпритульний» («позбавлений домашнього притулку» [1, с. 33]).

Згідно із «Соціологічною енциклопедією», безпритульність має два значення: «1) відсутність у індивідів або сімей постійного житла, що робить неможливим ведення осілого способу життя й повноцінне соціальне функціонування; 2) стійкий тривалий стан побутової невлаштованості, що не дає змоги людині задовольнити власні потреби» [2, с. 42]. Схоже розуміння терміна «бездомність» міститься й у «Термінологічно-понятійному словнику» М. Ф. Головатого [3, с. 40].

Бездомність трактується і як відсутність укриття, мешкання в притулках без права на володіння ними та під загрозою негайного виселення; і як мешкання в гуртожитках, нічліжках; і як мешкання в будинках, що підлягають знесенню; і як мешкання на площі друга.

До бездомних у широкому сенсі змісті слова можна віднести кочові народи. І до сьогодні нерідко можна зустріти групи кочівних циган. За станом на кінець 80-х років у СРСР їх нараховували 262 тис. чоловік. Звичайно, далеко не всі вони кочували, але частина з них вела кочовий спосіб життя.

Абревіатура «БОМЖ» увійшла до нашого життя не так давно. Але це зовсім не означає, що до цього часу бродяг не було. Насправді вони існували ще в глибокій давнині, тільки називалися інакше. Тому коріння соціальної роботи з цією категорією людей (особами без певного місця проживання) сягає часів стародавніх слов'ян, яким уже були відомі прості форми добродійності.

Систематичного характеру добродійність набуває після хрещення Русі, здійсненого князем Володимиром у кінці X століття. Протягом декількох століть вона здійснювалася переважно приватними особами й церквою, а з початку XIX століття нею почали займатися громадські організації. Ще при Івані Грозному були сформульовані ідеї державної допомоги людині, котра має потребу в піклуванні. Своє втілення вони отримали тільки за часів Катерини II, яка завершила почини Петра I у сфері піклування. Після земельної реформи, проведеної Олександром II, питання піклування перейшли у ведення органів місцевого самоврядування. До кінця XIX століття Україна мала не тільки розвинену добродійність, але й суспільно-державну систему необхідної допомоги. Ця система склала основу в структурі соціальної роботи у країнах Заходу. Але в Україні соціальна робота виникла не на початку XX ст., а в кінці, через об'єктивні причини. По-перше, початок розпочинало XX століття відмічений підвищеним інтересом до політики, тому проблеми соціальної сфери відсунулися на другий план. У Радянській Україні соціальна робота на початку минулого століття не виникла взагалі, оскільки добродійність завжди була об'єктом негативного з боку марксизму – офіційної ідеології Радянської України. Друга причина полягала в тому, що Радянська держава встановила свій контроль не тільки над економікою, політикою, але й над соціальною сферою. Соціальні завоювання народу в період соціалізму, у зв'язку з витратною мобілізаційною економікою, виявилися неміцними. У 80-ті роки назріла необхідність реформування самої соціальної системи та відповідно системи соціального забезпечення. Незважаючи на низку заходів попереджувачого й стримуючого характеру, що приймалися українською владою з метою послаблення соціальних важелів у період переходу до ринкової лібералізації, не вдалося уникнути серйозних проблем у соціальній сфері. Виявилася вся прихована соціальна незахищеність малозабезпечених прошарків суспільства. В результаті негативних процесів у економіці, і як наслідок – поспішного реформування всієї соціальної системи, отримало розвиток таке явище, як бродяжництво й бездомність. З'явилася велика кількість людей без певного місця проживання.

Цю проблему досліджували вітчизняні та закордонні автори, серед яких В. А. Ситарів [8], Г. М. Попович [9], Н. С. Кантонистова [11], Е. І. Холостова [13], І. Д. Зверева [14] та ін. Але до цих пір у науковій літературі немає чіткого визначення поняття «особа без певного місця проживання» із соціологічної точки зору, причини та наслідки даного явища детально не вивчені.

Метою цієї статті є дослідження такого соціального явища, як бездомні особи без певного місця проживання.

Завдання:

– визначення поняття «особа без певного місця проживання» із соціологічної точки зору та з точки зору суспільної думки;

– дослідження причин, що призводять до появи осіб без певного місця проживання та соціальні наслідки цього процесу.

У науковій та публіцистичній літературі використовуються декілька термінів, що визначають стан людини без певного місця проживання. Так в українському законодавстві запроваджено термін «бездомність», як соціальне становище людини, зумовлене відсутністю у неї житлового приміщення, яке б вона могла використовувати для проживання, в якому могла б бути зареєстрованою, а «безпритульність» – як стан людини, пов'язаний із неможливістю фактично проживати в жиллому приміщенні, на яке вона має право [15].

Використовуючи саме такі терміни, можна дуже широко говорити про проблему, беручи до уваги різницю термінів, контексти та ідеологічне бачення.

Термін «бездомний», як одновимірний термін, описує потребу людини в місці для нічліжки, фізичну потребу мати притулок, не спати надворі, не бути «нелегалом». У свою чергу, термін «безпритульний» більше описує соціо-психологічний компонент особистості. Це визначення говорить про людину, яка, окрім відсутності помешкання, існує без можливості зав'язати стосунки з іншими представниками соціуму, відповідно, залишається без певних зобов'язань та прав.

Для пересічного мешканця українського міста безпритульний – це «бомж», тобто бідна людина, яка не має власного дому, харчується залишками, ніде не працює, смердить і готова до вчинення

злочинів. Це той, кого краще не бачити, краще, коли він проживає в іншому під'їзді, краще, коли з таким явищем не стикаєшся, й краще ніколи не думати про те, що таким міг би бути сам.

Необхідно також відмітити, що характеристика українського бездомного, яка спирається тільки на поодинокі досвіди кількарічної роботи з проблематикою окремих осіб, є особливістю лише великих міст, які притягують до себе можливостями пошуку кращого життя, роботи чи здійснення мрій.

Тож розглянуті нами визначення категорії «бездомний» у суспільній та науковій думці наприкінці ХХ століття відображали такі основні ознаки «бомжа»: бідна людина, що не має власного дому, харчується залишками, ніде не працює, відірвана від нормальних соціальних зв'язків.

Бездомність як явище може розглядатися з різних позицій. «Джерелами» стану бездомності можуть бути:

- 1) психологічні проблеми індивіда, його ледарство та антисоціальність;
- 2) проблеми соціального характеру (багато людей стали бездомними внаслідок політично-економічно-культурних змін, які були характерні для 90-х років);
- 3) проблеми матеріального характеру як наслідок житлових махінацій.

Переважна більшість осіб без постійного місця проживання ночує у підвалах житлових будинків, на горищах, теплотрасах. Улітку це відбувається просто неба. Вийти до свого «помешкання» вони можуть тільки в темряві, а вийти – ще до світанку, для того, щоб залишитися непоміченими для мешканців будинку. Але дуже часто жителі викликають міліцію або звертаються до ЖЕКу з проханням позбавити їх таких «сусідів». У найгіршому випадку відбувається самостійна розправа. Особи, які проживають у подібних умовах, звичайно, не можуть дотримуватися навіть елементарних вимог гігієни, тому їх зовнішній вигляд злякає будь-яку нормальну людину: брудний одяг, нестрижене волосся, неголене місяцями обличчя, – все це викликає відразу пересічних перехожих. У поодиноких випадках хтось із них намагається стежити за своєю зовнішністю, але таких меншість.

Бездомні найбільше залежать від пори року, адже кінець весни, літо та початок осені багато з них проводять на чужих дачних ділянках, де вони можуть легко знайти харчування у вигляді овочів і фруктів.

У кожній безпритульній людині «робочий день», як правило, починається досить рано – о 6-7 годині ранку, коли можна непомітно покинути місце нічліжки. Іншою причиною є той факт, що ранком люди зазвичай виносять з домівок сміття. Таким чином, бездомні починають свій день із обходу смітників, де знаходять усе, що необхідне їм для життя. Там вони збирають залишки їжі, а також порожні пляшки та макулатуру, яку здають на приймальних пунктах за гроші або в обмін на продукти харчування. На жаргоні безпритульних це звучить як «пробити трасу». Найчастіше їх можна побачити біля церкви, коло міських ринків, у густонаселених районах, іноді декому з них вдається знайти

тимчасовий заробіток, особливо весною чи восени, коли потрібно викопати або посадити город, щось завантажити або розвантажити. Комусь вдається влаштуватись різноробочим на будівництві, але отримує він набагато меншу плату, ніж усі інші робітники. В цьому випадку бездомні виступають у якості майже безкоштовної робочої сили. Гроші, які заробляються ними, як правило, відразу ж витрачаються на алкоголь.

Через відсутність документів, що посвідчують особу, деякі з них не можуть отримати соціальні виплати, наприклад, пенсію. З цієї ж причини бездомні часто потрапляють до приймачника - розподільника. Родинні зв'язки майже у всіх таких людей розірвані, а якщо родичі й є, то вони не визнають безпритульних за членів родини й не спілкуються з ними. Тому про будь-яку допомогу з боку родичів не може бути й мови.

Родинні відносини серед бездомних майже відсутні. Але час від часу в їх середовищі виникають спонтанні зв'язки з представниками протилежної статі. За умови їх тривалості такі зв'язки іноді набувають ознаки родини: спільне життя, спільні цілі, спільне господарство на горищі або в підвалі, розподіл обов'язків. Такі сім'ї часто можна побачити біля смітників, де вони шукають засоби для виживання. У середовищі бездомних такі відносини сприймаються з повагою та розумінням, і самі бездомні визначають такі стосунки тими ж термінами, що й звичайні люди, – подружжя, родина, чоловік, жінка.

Обов'язки в такій родині зазвичай розподіляються подібно до звичайних родинних стосунків: чоловік забезпечує захист родини та житла, за потреби шукає інший підвал або горище, здобуває засоби для існування на смітниках, є лідером у вирішенні спільних проблем. Жінка допомагає чоловікові в пошуках їжі, веде домашнє господарство: прибирає в підвалі або на горищі, готує їжу, до її обов'язків належать розподіл та ремонт знайденого на смітниках одягу.

Існує ряд чинників, що сприяють втраті житла як головної причини «бомжування».

Соціально-економічні чинники:

- високий рівень бідності та глибоке матеріальне розшарування населення;
- зниження ролі інституту сім'ї, традиційної культури взаємовідносин у сім'ї як основної складової суспільства;
 - недосконалість нормативно-правової бази, в т. ч. житлового законодавства, а також незаконні операції з житлом на ринку нерухомості;
 - висока вартість житла, неможливість бездомними громадянами придбати чи орендувати житло;
 - недостатність соціального житла, соціальних гуртожитків;
 - відсутність ефективної системи лікування алкоголізму, наркоманії;
 - сирітство;
 - катастрофи та нещасні випадки;
 - незабезпечення, відповідно до законодавства, житлом сиріт і громадян, що втратили службове житло.

Одночасно існують психологічні причини, внаслідок яких громадяни втрачають житло, а саме: розлучення, конфлікти в сім'ї, внутрішні особистісні причини (свідомий відхід від дійсності, залежність від наркотиків та алкоголю, перегляд життєвих цінностей тощо).

Жодна людина не може бути стовідсотково застрахованою від втрати житла та перетворення на безпритульного. Цей процес протікати повільно та непомітно для самої особи, яка втрачає житло або перетворюється на бездомну внаслідок поступових психологічних змін. Небезпечність цього

процесу полягає передусім у його непомітності в результаті поєднання декількох типових життєвих ситуацій.

Серед «бомжів» значну частину складають колишні ув'язнені. Тому одним із

напрямів соціальної роботи з даною категорією населення є реабілітаційна діяльність. Особливий напрям реабілітаційної діяльності – це відновлення правового й соціального положення осіб, що відбували покарання в місцях позбавлення волі. Ці люди, отримавши свободу, а з нею й права на самостійний устрій свого життя, нерідко не мають не тільки житла, але й можливості влаштуватися на роботу.

У сучасних умовах, коли спостерігається зріст безробіття, колишнім ув'язненим усе складніше вирішити проблему працевлаштування.

Розуміючи це, деякі керівники, переважно з сільської місцевості, створюють трудові бригади, своєрідні комуни з колишніх ув'язнених. Їм надається житло й можливість сільською працею заробити собі на життя. Але таких керівників-опікунів налічуються одиниці.

Цією справою повинна займатися, перш за все, держава, допомагаючи тим колишнім ув'язненим, яких не чекають удома, хто потребує психологічних і інших форм реабілітаційної допомоги. Адже колишній ув'язнений, не знаходячи роботи й житла, знову стає на шлях злочину або поповнює ряди безпритульних «бомжів».

Для останніх існують притулки, й частина раніше затриманих може потрапити сюди. Але ж інша їх частина йде в кримінал.

У результаті цього, економія коштів на створення спеціалізованих реабілітаційних центрів для осіб, що відбули покарання в місцях позбавлення волі, обертається для держави великими соціальними втратами.

У перехідний період нові принципи ринкової економіки не тільки не покращили становище більшості громадян України, а привели їх до розгубленості та невпевненості в завтрашньому дні. Все це призводить до дезадаптації особистості, проявляється в девіантній поведінці (алкоголізм, наркоманія, суїцид), неадекватних психологічних станах особистості (депресія, гіперактивність), бездомності як соціального явища.

Економічні та політичні реалії останнього десятиліття стали справжнім випробуванням для більшості громадян незалежної України. Суспільство та держава пройшли складний шлях перебудови й переоцінки матеріальних і духовних цінностей, які протягом поколінь виховувалися в традиціях світосприйняття, що пропонувало інше відношення до багатьох категорій моралі, іноді – прямо протилежне.

Це не могло не відбитися на соціальному та матеріальному становищі громадян: у суспільстві з'явилися нові класи та прошарки населення, які до цього були маловідомими. Суспільна думка та законодавча база молодій українській державі виявились неготовими до таких змін, і тому негативні явища перебудови почали збільшуватися й стали помітними в повсякденному житті.

На сьогоднішній день уже нікого не дивує соціальна незахищеність пенсіонерів, інвалідів, багатодітних родин. Майже нормою стали безпритульні та жебраки, які хворіють інфекційними хворобами, живуть і вмирають просто в підвалах та під'їздах, а це вже досить виразна характеристика соціального стану суспільства.

У сьогоднішніх умовах у якості об'єктивних чинників зростання кількості бездомних можна назвати:

- розпад СРСР, нестабільність у взаємовідносинах із заново заснованими державами;
- міжнаціональні сутички (міграцію біженців з інших держав в Україну);
- трансформаційні процеси в Україні;
- зміни форм власності;
- зниження рівня прибутку внаслідок економічних перетворень;
- скорочення робочих місць, зріст безробіття;
- втрату орієнтації в ринкових взаємовідносинах;
- зміну системи моральних цінностей (байдужість, бездушність до інших людей,

презирство до слабких та немічних).

Інститут соціальної допомоги не міг одразу нормально функціонувати в межах незалежної України. З'явилися нові соціальні проблеми та явища, яких не було або які були непомітними раніше.

Економічні зміни, які відбувалися в державі протягом останніх десятиліть, мали значний вплив на економічне та соціальне становище громадян України. Внаслідок негативних змін у деяких структурах нашого суспільства найбільш незахищені верстви населення відчували різке погіршення свого соціального статусу. Багато з тих, хто проживав у гуртожитках підприємств, опинилися на вулиці внаслідок ліквідації підприємств, зміни ними форм власності або скорочення персоналу. Ті ж, хто мали власне житло, потрапили у ситуацію неспроможності оплати за нього й були змушені продати квартиру або змінити її на менш оплачувану.

Держава припинила надавати безкоштовне житло громадянам, унаслідок чого багато людей залишилось без даху над головою та без можливості його отримання.

Наразі не можливо сказати, що сучасне економічне становище держави сприяє зменшенню процесу втрати житла її громадянами. Економічний чинник і досі залишається дуже важливим.

Отже, сукупність соціально-економічних, політичних і психологічних факторів у сучасній Україні сприяють дезадаптації певних осіб, що призводить до такого явища, як бездомність.

Дезадаптація – це психологічний стан, який виникає внаслідок невідповідності соціологічного або психофізіологічного стану особи вимогам нової соціальної ситуації. Розрізняють патогенну, психологічну та соціальну дезадаптації.

Соціальна дезадаптація – це виражена в порушенні норм моралі й права, в асоціальних формах поведінки деформація системи внутрішньої регуляції референтних і ціннісних орієнтацій, соціальних установок, чи яке-небудь порушення адаптації до постійно змінюваних умов зовнішнього або внутрішнього середовища [11, с. 112].

У своїй сутності соціальна дезадаптація являє собою порушення процесу соціального розвитку, в якому, залежно від ступеня й глибини змін, можна виділити дві моделі соціальної дезадаптації: внутрішню й зовнішню.

Виходячи з цієї моделі, соціальна дезадаптація з боку внутрішнього критерію – це наявність конфліктної ситуації всередині самої особи; за зовнішнім критерієм – це невідповідальність поведінки особи вимогам середовища.

Головним чинником бездомності як соціального явища є також соціальне виключення.

Під «соціальним виключенням» розуміємо, в першу чергу, неможливість для особи, або групи осіб, жити так, як живе переважна більшість членів певного суспільства. Найчастіше соціальне виключення розуміють як часткове або повне вилучення індивіда чи соціальних груп із соціальної структури суспільства й суспільних процесів, створення умов, які не дозволяють цьому індивіду чи групам відігравати в суспільстві значущу роль.

При цьому було б помилкою вважати, що до соціально виключених належать тільки представники так званих найнижчих щаблів суспільства. Соціально виключеними слід визнавати всіх тих, чиє життя визначається ступенем байдужості та жорсткістю контролю з боку інших груп суспільства, а не особистим вибором. Необхідні блага для цієї групи формуються за залишковим принципом, а інтереси враховуються лише в тому випадку, коли їх подальше ігнорування загрожує існуванню суспільства.

Причинами соціального виключення можуть бути:

– низький рівень споживання та доходу індивідів чи груп;

- обмежений доступ до суспільних механізмів підвищення добробуту;
- переважно пасивний тип взаємодії особи з суспільством;
- неприйняття діючих у суспільстві норм, правил, цінностей, що регулюють взаємостосунки між людьми, між особою та суспільством у цілому;
- свідоме рішення розірвати стосунки з суспільством.

Проблема соціального виключення набула особливого значення в соціології та практиці соціальної роботи у 80-90-ті роки минулого століття.

Соціальне виключення у 80-ті роки пов'язувалося в основному з ростом безробіття й можливістю забезпечених громадян опинитись у ролі виключених («нових бідних») із соціальних процесів. У 90-ті роки поняття «соціальне виключення» пов'язується не стільки з відтворенням бідності (нерівності), скільки з розривом соціальних зв'язків і кризою ідентичності. Так Е. І. Холостовою соціальне виключення визначається як результат послаблення соціальних зв'язків, що в дійсності узаконює нерівну спроможність індивідів пристосовуватися до умов, які швидко змінюються [13, с. 318]. Як правило, серед осіб, що втратили житло, «бомжами» стають ті, хто самостійно неспроможний влаштувати своє життя. Вони потребують комплексної програми допомоги, яка базується на економічних, педагогічних, психологічних, соціальних підходах та передбачає процес і результат відновлення індивідом свого соціального досвіду.

Висновки

1. Під терміном «бомж» чи «особа без певного місця проживання» слід розуміти представника соціального «дна»: особу бездомну, злиденну, соціально незахищену.

2. Сукупність соціально-економічних, політичних і психологічних факторів сучасного українського суспільства сприяють появі такого соціального явища, як бездомність. Джерелом поповнення бездомних стають безробітні, жертви насильницьких відносин у сім'ї, особи, що звільнилися з міст позбавлення волі, вихідці з дитячих будинків та психічних лікарень, діти-втікачі, біженці, особи, які страждають від алкогольної та наркотичної залежності, психічних захворювань.

3. Бездомність, як правило, стає чинником жебракування, поступового розриву сімейних, міжособистісних, а далі – суспільних зв'язків, призводить до соціального виключення, що, з одного боку, є наслідком бездомності, а з іншого – її поновлюючим фактором.

Список використаної літератури

1. Словник синонімів української мови : [в 2-х т]. / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.]. – К. : Наукова думка, 2001. – Т. 1. – 2001. – 1040 с.
2. Соціологічна енциклопедія / [ред. кол. Астахова В. І. та ін. ; упоряд. В. Г. Городяненко]. – К. : Академ. видав., 2008. – 456 с.
3. Головатий М. С. Соціальна політика і соціальна робота : Термінол.-понятійн. словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – К. : МАУП, 2005. – 560 с.
4. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [за заг. ред. проф. І. А. Звереві]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
5. Большой толковый социологический словарь (Collins) : [в 2 т. ; пер. с англ.]. – М. : Вече, АСТ, 1999. – Т. 1. – 1999. – 544 с.
6. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / [авт.-сост. Л. В. Мардахаев]. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 368 с.
7. Словарь-справочник по социальной работе / [ред. Е. И. Холостова]. – М. : Юристъ, 1997. – 385 с.
8. История социальной работы : учебное пособие [для студ. высших учеб. заведений] / [ред. В. А. Ситаров]. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 280 с.

9. Попович Г. М. Інституалізація соціальної роботи в Україні. : [монографія] / Г. М. Попович. – Ужгород : Гражда, 2003. – 184 с.
10. Социальная работа: учебное пособие / [ред. В. И. Курбатов]. – Ростов н/Д. : Феникс, 2003. – 327 с.
11. Кантонистова Н. С. Социальная реабилитация дезадаптивных детей и подростков в специализированном учреждении / Н. С. Кантонистова, М. М. Плоткина. – М. : НИИ семьи, 1996. – 197 с.
12. Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности : учеб. пособие / [ред. П. Д. Павленко]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : «Дашков и К», 2006. – 596 с.
13. Холостова Е. И. Социальная работа : [учебное пособие] / Евдокия Ивановна Холостова. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2004. – 692 с.
14. Соціальна робота в Україні : [навч. посіб.] / [І. Д. Зверева, О. Д. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
15. Про основи соціального захисту бездомних громадян та безпритульних дітей [Електронний ресурс] // Закон України. – 2005. – № 26. – (Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>).

Стаття надійшла до редакції 9.11.2014

A. Shaihatdinov, B. Zolotukhin, G. Anikina

PERSON HOMELESS AS A FORM OF SOCIAL EXCLUSION

The paper deals with analysis of the notion «a persons without fixed place of living». It describes social disadaptation of a person under conditions of fundamental changes in social relations as well as a factor increasing homelessness.

Key words: homeless, social sphere, social work, social exception, social disadaptation, institute for social assistance.

УДК 316.74:378

І.В.Шапошникова

ФУНКЦІЇ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ

У статті розглядаються функції освіти як соціального інституту. Звернено увагу на те, що за структурно-функціоналіського підходу соціальний інститут освіти розглядають як один із структурних елементів соціальної системи, що виконує разом з інститутами сім'ї, релігії, армії функцію відтворення соціального зразка. Висловлено думку, що за інституціональною теорією, соціальний інститут освіти характеризується чітким розподілом функцій, прав і обов'язків учасників соціальної взаємодії, зокрема викладачів, студентів, адміністрації вищого навчального закладу.

Автор зазначає, що за логікою структураліського конструктивізму П. Бурдьє, «педагогічна праця» відтворює об'єктивні структури (інститут освіти, зокрема), будучи при цьому продуктом цих структур за допомогою габітусу. Сам габітус є практикою, що породжує принцип, який відтворює об'єктивні структури. Тобто індивідуальні педагогічні й соціальні практики в системі освіти, що породжуються габітусами індивідів, відтворюють об'єктивні структури системи освіти. Названі функції соціального інституту освіти : функція навчання, забезпечення передачі культурного капіталу певної формації, функція

підтримки соціальної ієрархії, ідеологічна функція, функція відтворення і легітимації структури класових відмінностей.

Ключові слова: *освіта, соціальний інститут, функції, габітус, соціальна взаємодія.*

Система виховання і освіти виступає засобом, за допомогою якого суспільство постійно відтворює умови свого власного існування. На думку Е. Дюркгейма власне суспільство є «об'єктивною» освітою і реальністю особливого роду, що конструює тип людини, який «вихователь повинен відтворити» згідно зі своїми потребами. Однак сучасне «трудова суспільство» не готове до виконання таких функцій, адже оптимізація трудового процесу практично унеможливує витрати часу на будь-які поза виробничі дії (у тому числі дії щодо соціальної інтеграції та соціалізації нових суб'єктів). У такому разі відповідні завдання необхідно розв'язувати в межах іншого соціального інституту, який має для цього як час, так і можливості. Таким інститутом і є на сьогодні інститут вищої освіти.

Мета статті полягає у визначенні функцій освіти як соціального інституту.

Для досягнення мети потрібно вирішити такі завдання:

- описати підходи до розгляду інституту освіти в соціології;
- визначити функції освіти як соціального інституту.

За структурно-функціоналістського підходу соціальний інститут освіти розглядають як один із структурних елементів соціальної системи, що виконує разом з інститутами сім'ї, релігії, армії функцію відтворення соціального зразка. Виконання цієї функції орієнтоване на досягнення консенсусу, інтеграції та підтримки порядку в суспільстві.

За Т.Парсонсом: «На соціальному рівні інституціоналізовані ціннісні зразки виступають у вигляді «колективних уявлень», котрі визначають бажаний тип соціальної системи. Ці уявлення співвідносяться з концепціями типів соціальних систем, за допомогою яких індивіди орієнтуються за реалізації себе в якості членів суспільства. Отже, саме консенсус членів суспільства з приводу ціннісної орієнтації їх власного суспільства означає інституціоналізацію ціннісного зразка» [5, С. 21]. З огляду на це, в соціальному інституті освіти наявне певне протиріччя: індивід має відповідати консенсусу, досягнутому в межах іншого соціального інституту. Досягти виконання поставленого завдання можна, на наш погляд, лише через культурну єдність в межах обох інститутів. Т.Парсонс надавав перевагу в цьому контексті також і культурній легітимації нормативного порядку суспільства, яку він розглядав у якості найвищої позиції в ієрархії лояльностей. Першочергово вона діє через інституціоналізацію системи цінностей, деякі з яких стають частиною кожної конкретної норми, інтегрованої в легітимний порядок, що забезпечує збереження і рухливу рівновагу соціальної системи загалом.

Індивід, потрапляючи до вишу, входить до певної соціальної спільноти – студентство. У процесі такої інтеграції частково відбувається набуття ціннісно-нормативних диспозицій – процес габітуалізації. Однак це автоматично не означає, що студентство як соціальна група має певний набір ціннісних диспозицій – колективний габітус, сформований в умовах вищого навчального закладу, та має загальні уявлення, сприйняття і оцінювання. Беззаперечно, навчальний заклад контролює якість і кількість споживаних культурних благ і уподобання соціальної групи загалом, формує систему схем виробництва соціальних практик студентства. Однак нерівність вихідних позицій та відмінності в наявності окремих видів капіталів зумовлюють досить значну диференціацію. За таких умов приналежність до спільного соціального інституту (освіти) значною мірою забезпечує дотримання студентами наявних норм та (принаймні частково) поділ домінуювальних цінностей.

За інституціональною теорією, соціальний інститут освіти характеризується чітким розподілом функцій, прав і обов'язків учасників соціальної взаємодії, зокрема викладачів, студентів, адміністрації ВНЗ тощо. Окрім цього інституту освіти властивий розподіл праці,

професіоналізація виконання функцій, особливий тип регламентації, що забезпечується знеособленістю вимог до учасників взаємодії, а також виразний і раціонально обґрунтований характер механізмів регуляції. Наявність цих ознак гарантує соціальній взаємодії між індивідами регулярний, самовідтворювальний характер. При цьому інституціональна взаємодія є відлагодженим порядком повсякденного життя у сфері освіти як реальна практика соціального життя.

У системі сучасної вищої освіти, котру розглядають в якості соціального інституту, можна виділити всі вищезгадані ознаки і визначити виконувані нею основні функції. Відтворюючи логіку структурно-функціонального аналізу, функції інституту освіти може бути визначено за тими ж наслідками і реальною користю, яку ця взаємодія має для суспільства. Навчання і виховання як реальні функції (очікувані наслідки для суспільства загалом) інституту освіти полягають у навчанні загальним формам і принципам організації мислення, передачі успадкованих від минулого культурних цінностей, інтеграції молоді у світ професійних знань і навичок. Тобто вищий навчальний заклад тим самим виконує функцію створення стійких диспозицій, формує габітус студента.

Одночасно з цим у студентів формуються навички користування ознаками соціокультурної диференціації і існування в неоднорідному культурному середовищі. Таким чином, вторинна соціалізація студентів ВНЗ (віком від 18 до 24 років) характеризується використанням навичок навчання як засобу отримання соціально значущих результатів, у тому числі для більш ширшого освоєння культури. У цей період зміни в поведінці людини відбуваються за рахунок самостійного вибору нових знань і навичок для освоєння, а також за рахунок застосування до неї негативних санкцій з боку інституту вищої освіти. Когнітивна і виховна функції освіти сприяють успішному процесу вторинної соціалізації молоді, засвоєнню нею системи цінностей, норм, правил наявної культури і її використанню в професійній сфері (професійні норми і моделі поведінки).

За логікою структуралістського конструктивізму П. Бурдьє, «педагогічна праця» відтворює об'єктивні структури (інститут освіти, зокрема), будучи при цьому продуктом цих структур за допомогою габітусу. Сам габітус є практикою, що породжує принцип, який відтворює об'єктивні структури. Тобто індивідуальні педагогічні й соціальні практики в системі освіти, що породжуються габітусами індивідів, відтворюють об'єктивні структури системи освіти.

Система вищої освіти ефективна настільки, наскільки габітус, котрий нею формується, є стійким, тобто здатним «тривало породжувати практики, що відповідають принципам культурного розмаїття всесвіту у безлічі різноманітних полів» [1 — 3; 7]. Продуктивність вимірюється також мірою перенесеності сформованого габітусу — тобто здатністю породжувати практики, що відповідають принципам наявного свавілля в найбільшій кількості полів, і він є настільки повним — наскільки повно він відтворює в породжуваних ним практиках принципи культурного свавілля групи або класу. Тобто стійкість, витривалість і повнота габітусу, що формується системою освіти за допомогою педагогічної дії, фактично тісно взаємопов'язані [7]. У даному контексті на особливу увагу заслуговує розуміння П. Бурдьє категорії «культурне свавілля». У західних традиціях свободи і демократії П. Бурдьє мав на увазі неможливість регулювання та регламентації культурного процесу і взагалі культури з боку якого-небудь одного соціального інституту. Однак у випадку, якщо це відбувається, таку діяльність можна інтерпритувати як свавілля.

Класифікації функціоналу інтеграційних теорій П. Бурдьє присвячено низку робіт, зокрема класифікація пропонується російською дослідницею Н. Таїровою [6]. Не вважаючи запропоновану Н. Таїровою класифікацію вичерпною, ми пропонуємо варіант її розвитку, адаптований до соціального інституту освіти в контексті забезпечення трудової соціалізації.

Таким чином, до функцій соціального інституту освіти як певної соціальної системи ми пропонуємо віднести:

1. Функцію інтелектуальної й логічної інтеграції шляхом навчання формам вираження, загальним принципам організації мислення (функція навчання).

«Педагогічна праця як тривала праця щодо навіювання, що формує стійкий і витривалий габітус, тобто праця, що прищеплює безлічі легітимних адресатів систему схем сприйняття, мислення, оцінювання і дії (частково або повністю ідентичних), — робить свій внесок у створення і відтворення інтелектуальної і моральної інтеграції групи або класу, від імені якого він здійснюється», - зазначав Бурдьє [4; С. 49].

Інтеграція групи ґрунтується на тотожності (повній або частковій) габітусів, створених педагогічною працею. Єдність і інтегративна функція практик або думок, які є феноменально різними і навіть суперечать одна одній, сформовані одним габітусом. Один габітус може породжувати як одну практику, так і її протилежність, коли в його основі лежить логіка дисиміляції [4, С. 49-50].

Погляд на світ і його конструювання залежать від певної позиції індивіда в соціальному просторі. В умовах ВНЗ студентська молодь посідає відносно однакову позицію в соціальному просторі в період навчання. За цього вхідні та вихідні позиції (до і після навчання у ВНЗ) можуть суттєво відрізнятись. Однак за період навчання у ВНЗ у студентському середовищі відбувається відносно вирівнювання (виникає однорідність сприйняття) соціального світу, що забезпечується діяльністю інституту вищої освіти. Ефективність педагогічної праці щодо виробництва інтелектуальної і моральної інтеграції полягає у відсутності зовнішнього примусу (наприклад, фізичної дії), тобто «педагогічна праця» впливає і після свого припинення (на відміну від фізичної).

2. Забезпечення передачі культурного капіталу певної формації з метою забезпечення панування переважального культурного свавілля (що ставить певний культурний кластер в домінуючу позицію). У цій функції частково забезпечується збереження і передача успадкованого від минулого культури (навчання культурі, примноження та збереження культури,).

У даному випадку під системою освіти розуміють інститут відтворення легітимної культури, яка сама і визначає легітимний спосіб навіювання і нав'язування культури. Педагогічна дія повинна не лише передавати зміст, але і затверджувати цінність цього змісту. Незважаючи на те, що система освіти вступає у взаємодію з іншими елементами системи, вона має своє власне життя, у якому зберігає ознаки своєї старої структури, захищає себе від впливу ззовні, спираючись на своє минуле, тобто має певну долю консерватизму і традиційності.

3. Функція підтримки соціальної ієрархії.

Система освіти через панівну культуру по суті забезпечує вплив з метою «самолегітимізації». Ключовим щодо цього виступає той факт, що «педагогічна праця» має настільки меншу специфічну продуктивність і тривалість, наскільки нижче на соціальних сходинках знаходяться групи або класи, на які спрямовано «педагогічну дію». Тобто в усіх випадках головним механізмом, що змушує визнати панівну культуру в якості легітимної і, відповідно, нелегітимність культурного свавілля підпорядкованих груп або класів, слугує виключення, яке набуває особливої символічності, коли набирає вигляду самовиключення [4, С. 54]. Відповідна ієрархія зберігається і в умовах виробничого процесу, де в якості такого механізму виступає більша престижність навчального закладу тощо.

При цьому забезпечення функціонування сучасного суспільства є неможливим без культурного розвитку нижчих за сходами груп чи класів, які власне забезпечують суспільне відтворення через задоволення їх культурних потреб певними культурними симулякрами. Подібна ситуація спостерігається і в контексті забезпечення доступу

представників нижніх класів до культурних норм. Ринок матеріальної і символічної продукції (починаючи з дипломів про вищу освіту) стає монополією панівних класів: відбувається легітимація спадкоємності соціальних привілей, поєднуючи можливість успадкування власності одночасно із заслугами досягнення певних суспільних висот (отримання престижної освіти, роботи тощо).

4. Ідеологічна функція освіти частково взаємопов'язана із попередніми функціями, одночасно виступаючи і їх узагальненням. За її реалізації система освіти об'єктивно, за допомогою приховування об'єктивної істини свого функціонування, намагається дати ідеологічне виправдання порядку, що забезпечується її функціонуванням [4, С. 216].

Похідними від функції соціальної ієрархії (третя функція із запропонованого переліку) можна вважати функції, пов'язані із легітимацією класової структури та відтворенням соціального порядку. Однак, на відміну від Н.Таїрової, ми не розглядаємо зазначені функції як однопорядкові попередні.

5. Функцію відтворення і легітимації структури класових відмінностей обумовлено тим, що «педагогічна праця», яка здійснюється системою освіти в певній соціальній формації, завжди «...виконує функцію підтримання порядку, тобто відтворення структури силових відносин між групами або класами» [4, С. 54]. Виконання цієї функції можливе через ефективне виконання попередньої, пов'язаної із визнанням легітимності панівної культури. Разом із процесом визнання легітимності панівної культури «педагогічну працю» через навіювання або виключення «нав'язує визнання нелегітимності їх власного культурного свавілля» [4, С. 53].

Функцію відтворення соціального порядку, на нашу думку, також нерозривно пов'язано із функцією підтримання соціальної ієрархії. Підтвердженням цієї тези є думка П.Бурдьє, згідно з якою: «У будь-якій інституціональній системі освіти специфічні характеристики її структури і функціонування пов'язано з тим, що їй необхідно створювати і відтворювати властивими системі освіти засобами інституціональні умови, існування і збереження яких потрібно як для виконання її власної функції навчання, так і для виконання функції відтворення культурного свавілля, яке сама "система освіти" не виробляє (культурне відтворення), але відтворення якого служить відтворенню стосунків між групами або класами (соціальне відтворення)» [4, С. 65]. Інакше кажучи, система освіти виступає свого роду ретранслятором суспільних цінностей, на яких базується сталість соціального інституту. Фактично соціальний порядок полягатиме в забезпеченні сталого функціонування соціального інституту суспільства.

Таким чином, необхідним убачається теоретичний аналіз можливості «усереднювального» впливу інституту освіти на габітуси окремих суб'єктів, що є представниками різних соціальних класів. З урахуванням того, що система освіти здатна створювати інституціональні умови формування габітусу, вона одночасно має забезпечувати «невпізнання» цього впливу. Таке завдання може бути досягнуто шляхом відповідності двом основним умовам.

По-перше, система освіти має формувати максимально однорідний і стійкий габітус у максимально можливій кількості легітимних адресатів (у даному випадку студентів ВНЗ).

По-друге, даний габітус має максимально відповідати культурним нормам (культурному свавіллю), у межах яких він конструюється.

Таким чином, описавши підходи до розгляду інституту освіти в соціології та визначивши функції освіти як соціального інституту, доходимо висновку, що фактично вищий навчальний заклад для виконання своїх безпосередніх функцій в соціальній системі повинен формувати *однорідний габітус, одночасно він має відповідати суспільним завданням та забезпечувати підтримання загальної системи культури.*

Список використаної літератури

1. Бурдьє П. Начала: Лекции и беседы: «Социальное пространство и символическая власть» / Бурдьє П. – М.: Socio-Logos, 1993. – 300 с.
2. Бурдьє П. Практический смысл; [отв. ред., пер. и послесл. Н. А. Шматко] / [пер. с фр.: А.Т. Бикбов, К.Д. Вознесенская, С.Н. Зенкин, Н.Д. Шматко] / П. Бурдьє. – СПб.: Алетейя, 2001. – 562 с.
3. Бурдьє П. Структура, габитус, практика / П. Бурдьє // Журнал социологии и социальной антропологии: [Научный журнал]. – 1998. – Том 1. – № 2. – С. 44–59.
4. Бурдьє П. Воспроизводство: элементы теории системы образования / Пьер Бурдьє, Жан-Клод Пассрон; [пер. Н.А. Шматко]; Моск. Высш. шк. социал. и экон. наук. – М.: Просвещение. – 2007. – 267 с.
5. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс; Пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева; Науч. ред. пер. М. С. Ковалева. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 269 с.
6. Таирова Н.Р. Практики конструирования стилей жизни студентов в провинциальных вузах России : автореф. дис. ... канд.социолог.наук: 22.00.06 / Н. Р. Таирова; Юж. федер. ун-т. – Ростов-на-Дону, 2009. – 23 с.
7. Bourdieu P. The Education System and the Economy: Titles and Jobs / P. Bourdieu // French Sociology: Rupture and Renewal since 1968. - N.Y.,1981. – P. 42.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2014

I.V.Shaposhnykova**THE FUNCTIONS OF EDUCATION AS A SOCIAL INSTITUTION**

In the article the function of education as a social institution. Attention is paid to the fact that the structural approach funktionaliskoho social institution of education is considered as one of the structural elements of the social system that performs together with the institutions of family, religion, the military function of social reproduction model. Suggested that for institutional theory, social institution of education is characterized by a clear division of functions, rights and obligations of participants of social interaction, including teachers, students, administration of higher education.

The author notes that the logic strukturaliskoho constructivism Bourdieu, "educational work" reflects the objective structures (Institute of Education, among others), being a product of these structures using habit. Sam habit is a practice that generates principle that plays objective structure. That individual educational and social practices in education, caused by habit individuals reproduce objective structure of the education system. The above features of a social institution of education: learning function, including transferring certain cultural capital structure, function to support the social hierarchy, ideological function, the function of reproduction and legitimation structures of class differences.

Keywords: *education, social institution functions habitus, social interaction.*

УДК 316.74:37

С.А. Щудло

НЕОІНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ОСВІТИ

У статті автор розкриває потенціал застосування неоінституціонального підходу до аналізу системи освіти. Обґрунтовується перевага неоінституціоналізму в поясненні сучасних освітніх процесів, зокрема змін вітчизняної освітньої системи, освітніх реформ. Автором пропонується трирівневий підхід до аналізу освіти з позицій неоінституціоналізму. Розкриваються механізми діалектичного зв'язку соціальних акторів та інституційних норм.

Ключові слова: неоінституціоналізм, освіта, реформа освіти, соціальний інститут.

Серед найважливіших проблем сучасної соціології – проблема функціонування соціальних інститутів, що зумовлюється порушенням усталених в суспільстві інституційних порядків. У даний час відносини між соціальними інститутами стають все більш конфліктними. Проблема стосується не окремих маргінальних сфер життя, а зачіпає найважливіші соціальні інститути, відтворення соціальної системи загалом. У центр досліджень соціологів все частіше потрапляє інститут освіти. Глобальні та локальні процеси, що відбуваються в сучасному світі і пов'язані з інформаційною революцією, стрімко збільшують роль освіти у суспільстві та породжують водночас нові суперечності й проблеми, підвищують її конфліктність. Все більш яскраво проявляється зростаюча неузгодженість взаємодії освіти та суспільства, розбалансованість ринку освітніх послуг та ринку праці.

Дослідженню освіти присвячена значна кількість наукових праць у різних галузях науки. Соціологічний доробок з даної проблеми також є досить численним. У процесі розширення наукових досліджень освіти як складного соціального феномену відбулося диференціювання наукових дослідницьких ракурсів. У межах соціології освіта найчастіше вивчається як соціальна система, соціокультурний феномен, соціальний процес, соціальна організація, соціальний інститут [1]. Відповідно до цих ракурсів, у системі соціологічного знання викристалізувалася низка методологічних підходів, з позицій яких досліджуються проблеми освіти. До таких підходів можемо віднести інституціоналізм, функціоналізм, теорію конфлікту, структуралізм, соціокультурний підхід, системний підхід та ін. Глибокий соціологічний аналіз методологічних засад дослідження освітньої сфери знаходимо у працях В.Астахової, В.Бакірова, К.Михайльової, Є.Подольської, В.Чепак та ін.

Результати численних наукових розвідок, в тому числі і власних, засвідчують, що усталені в соціології освіти методологічні підходи до дослідження освітньої сфери виявляють суттєву обмеженість для аналізу змін, що відбуваються протягом останніх десятиліть в освітній сфері, а їхнє застосування не дає бажаних результатів. З огляду на це, **актуалізується** потреба пошуку нових, більш адекватних сучасним освітнім реаліям методологічних парадигм, що й аргументує наше звернення до обраної проблеми.

Метою даної статті є аналіз можливостей застосування неоінституціонального підходу до аналізу функціонування, змін освітньої системи та механізмів забезпечення якісної освіти.

Для виявлення потенціалу застосування неоінституціоналізму як методологічного підходу, насамперед проведемо короткий аналіз традиційних підходів, що застосовуються у соціології освіти. Усталені в соціології освіти підходи переважно зосереджуються на архітектоніці освітньої системи, особливостях будови та функціях/дисфункціях її елементів, суб'єктах освіти, їхніх поведінкових практиках та ціннісному світі. Попри безперечні

пояснювальні їхні можливості, вони не позбавлені суттєвих недоліків. Так, структуралістські теорії виявляють надмірний економічний та культурологічний детермінізм. Конфліктологічні і функціоналістські теорії, які тривалий час слугували надійним підґрунтям для пояснення соціологами основ макропорядку, за сучасних умов не завжди можуть бути придатними для осмислення сучасних процесів в освіті. Вони виявляються занадто абстрактними, щоб пояснити повсякденні практики людини. Зміни, що відбуваються протягом останніх десятиліть в освітній сфері, суттєво ускладнюють її соціологічний аналіз. Зазначені підходи, на жаль, все більше виявляють свою гносеологічну обмеженість і не забезпечують бажаних результатів. Враховуючи це, сучасні дослідники проблем освіти все частіше вдаються до інтегрованих, комплексних підходів, які поєднують деякі елементи зазначених вище підходів, що певною мірою дає змогу подолати недоліки кожного із них.

На нашу думку, за сучасних умов найбільш перспективним є застосування неінституціонального підходу до аналізу освіти. Є. Головаха відзначає, що «в умовах внутрідисциплінарної кризи соціології найбільш прийнятними для соціологічного співтовариства неочікувано стали неінституціональні теорії... Сьогодні соціологи все рідше пов'язують інститути з конкретними суб'єктами соціальної взаємодії, а все частіше з правилами «суспільної гри» та відповідними «транзакційними витратами», які існують у тій чи іншій системі інституційних правил» [22, с. 12]. На наш погляд, неінституціоналізм володіє суттєвим евристичним потенціалом для осмислення досліджуваних нами проблем.

Неінституціоналізм, який виник у середині минулого століття у межах неокласичної течії як особлива економічна теорія, найбільше визнання отримав у 80–90-х рр., засновником якого став Рональд Коуз. Підвищення наукового інтересу до цього напряму пов'язано зі спробами подолати обмеженість деяких положень інституціоналізму і розглянути сучасні суспільні процеси комплексно та всебічно. Інституціоналізм отримав «друге» дихання і змінив свою форму у межах неінституціоналізму, у результаті – значно більша увагою інституційному середовищу, в якому взаємодіють соціальні агенти, що глибоко розкрито у попередніх наших наукових розвідках [3].

Широкі пізнавальні можливості «нового» інституціонального підходу зумовили його активне впровадження не лише в економічне теоретизування, а й суспільствознавчі науки – політологію, право, філософію та ін. Особливої ваги набуває його застосування в сучасній соціології, зокрема в межах аналізу соціальних інститутів. Важко не погодитися з Є. Головахою, який вважає, що «не можна не визнати, що неінституціоналізм здатний просто та загальнодоступно пояснити, чому змінюються соціальні інститути» [2, с. 12]. Зауважимо, що одним з перших методологію неінституціоналізму в межах аналізу сучасної системи освіти застосував Дж. Мейер, запропонувавши концепцію «загальнодержавних систем освіти» [4; 55]. На думку В. Чепак, «інтерес до неінституціоналізму у соціології освіти викликається декількома причинами. По-перше, поставлено питання про необхідність перегляду класичних для соціології освіти підходів. По-друге, чітко позначено основну проблему – умови диференціації освіти в різних суспільствах і специфіка соціальних функцій освіти. По-третє, поставлено питання про те, як виникає і функціонує система освітніх організацій – система державних освітніх закладів» [6, с.85]. Проте зазначений підхід, зосередившись на функціонуванні державних освітніх структур, залишив поза дослідницькою увагою інших освітніх суб'єктів. Ми маємо на увазі недержавні освітні структури, інститути громадянського суспільства, ринок праці, які все наполегливіше диктують свої вимоги до освіти в умовах сучасного суспільства.

Фундаментальною ознакою неінституціоналізму є принцип значимості інститутів або інститутоцентризму, згідно з яким дослідження жодної проблеми неможливе без урахування конкретної інституціональної форми соціального життя, без аналізу певної системи норм. Жоден регуляторний механізм суспільного життя, спільної діяльності людей

не може існувати без цих норм, так само, як кожен соціальний чинник виявляє себе через інститути та завдяки їм. Будь-яке соціальне явище також не можна описати та пояснити, не звертаючись до інституціонального аналізу. До переваг цього підходу можемо віднести насамперед те, що інститути розглядаються не як незалежні схеми та стандарти поведінки, а як правила, які регулюють практики повсякденної діяльності людей та підтримуються ними.

Проблема дисфункцій інституту освіти у західноєвропейських державах почала осмислюватись науковцями ще з кінця 1970-х рр. Одним з перших, хто звернувся до аналізу розбалансування інституту освіти та інституту ринку, став німецький соціолог Ульріх Бек, який запропонував метафору «примарного вокзалу». На його погляд, саме такого вигляду набув інститут освіти. З одного боку, свій кар'єрний шлях молода людина може розпочати лише з цього вокзалу. Але, з іншого, потяги тут давно перестали відправлятися за розкладом. Можна усе життя прочекати свого потягу, але так і не рушити в дорогу. В роботі «Суспільство ризику. На шляху до іншого модерну» У. Бек так описує ситуацію, яка склалася на ринку освіти: «Лише з незначним перебільшенням можна сказати, що «зачеплені» безробітням сектори системи освіти нині все більше нагадують певний примарний вокзал, де поїзди вже не ходять за розкладом. Тим не менше, все йде по-старому. Хто хоче поїхати – а кому хочеться залишитися вдома, читай – приректи себе на безмайбуття? – той має зайняти чергу до каси, де продають квитки на потяги, які здебільшого переповнені чи йдуть навіть не у тих напрямках. Роблячи вигляд, ніби нічого не відбувається, посівши в касах, чиновники від освіти з великим бюрократичним натхненням розподіляють квитки в Нікуди та ще й тероризують чергу «погрозами»: «Без квитків ви ніколи не зможете поїхати потягом!» І найжахливіше, вони мають рацію!» [7, с. 219 – 220].

Образ «примарного вокзалу» надзвичайно дисонує з ідеєю суспільства знань. Однак Е. Тоффлер у своїх останніх працях доводить, що неузгодженість розвитку інститутів у сучасному суспільстві набуває просто катастрофічних масштабів. Причиною цієї неузгодженості є різна швидкість та різні вектори зміни соціальних інститутів [8].

Теоретичний аналіз проблеми та прикладні розробки її розв'язання зіштовхуються, на думку І. Кононова, зі «слабким вивченням інституційної проблематики в соціології» [9, с. 365]. Таке припущення є досить парадоксальним і може, як погоджується сам автор, викликати нерозуміння, оскільки вчення про інститути належить до твердого ядра соціологічного знання з часів Г. Спенсера та Е. Дюркгейма. Згідно з поглядами одного з головних представників неінституціоналізму Д. Норта, інститут – це «ігри в суспільстві або, висловлюючись більш формально, створені людиною обмежувальні рамки, що утворюють відносини між людьми» [10, с. 6]. Отже, інститут можна розглядати як певні «обмежувальні рамки», які впливають на розвиток соціальної системи. У нашому дослідженні ми будемо трактувати інститут як відносно стійкі системи формальних та неформальних норм, які регулюють прийняття рішень, діяльність і взаємодію соціальних суб'єктів.

У межах неінституціонального підходу освіта, на нашу думку, може розглядатися:

- по-перше, як елемент системи соціальних відносин, що взаємодіє з іншими елементами; це передбачає виявлення зв'язків інституту освіти з іншими соціальними інститутами – ринком, культурою, наукою тощо, їхніх функціональних взаємодій;
- по-друге, як взаємодія різних соціальних суб'єктів у сфері освіти, яка певним чином організована для досягнення цілей і виконання завдань навчання, виховання, розвитку особистості, її соціалізації, професійної підготовки.

Зважаючи на те, що інтереси різних соціальних груп у сфері освіти не збігаються, а їхня взаємодія сповнена суперечностей, неінституціональний аналіз освіти передбачає вивчення не лише її організації, а й форм сумісної діяльності. Неінституціональний підхід спрямований на визначення характеру, змісту, способу виявлення цих суперечностей і пошук можливих шляхів їхнього розв'язання як у самій сфері освіти, так і за її межами.

Нагадаємо, що, згідно з Т. Вебленом, «інститути – це результати процесів, що відбувалися в минулому, вони пристосовані до обставин минулого і тому не є повністю узгодженими з вимогами сучасного часу» [1111, с. 202]. Саме в цьому приховується конфлікт, суперечність чинних соціальних інститутів, їхня неузгодженість з динамічними вимогами сучасного суспільства. Розгляд освіти як соціального інституту дає змогу виявляти й об'єктивні характеристики функціонування системи освіти, і суб'єктивні думки, оцінки, позиції, ціннісні орієнтації, настанови, інтереси різних соціальних груп, які взаємодіють між собою. Такий підхід дає змогу виявити суперечності між елементами системи освіти на основі вивчення ставлення до них з боку різних категорій населення.

Аналіз освіти як соціального інституту спрямований на визначення характеру зв'язків між її елементами. При цьому стає помітним розрив між, наприклад, шкільною та вищою освітою, шкільною та середньою професійною освітою тощо. Склалося так, що кожна з підсистем освіти функціонує досить автономно, спрямована на розв'язання насамперед своїх внутрішніх проблем без усвідомлення їхнього зв'язку з більш широкими завданнями розвитку особистості, що виходять за межі цієї підсистеми.

Освітнє середовище постає полем, на якому під впливом соціальних інститутів активно діють різноманітні суб'єкти освітнього процесу, яких ми, користуючись понятійним апаратом неоінституціоналізму, можемо розглядати як соціальних акторів. Ці актори здатні впливати на чинні інститути та змінювати їх.

Важливою рисою неоінституціонального аналізу є можливість його застосування на декількох рівнях – інституційному, організаційному та індивідуальному. Цей підхід дає змогу відповісти на такі запитання:

- які закономірності розвитку, вибору та зміни соціальних інститутів;
- яким чином вибираються ті чи інші організаційні форми залежно від характеру інституційного середовища;
- які особливості поведінки соціальних агентів у межах різних організацій?

Застосування означеного трирівневого підходу до аналізу освіти має суттєві переваги і є, на наш погляд, досить перспективним. Розгляд освіти як інституту, організації та системи міжіндивідуальних взаємодій є, по суті, поєднанням макро-, мезо- та мікрорівня соціологічного аналізу освіти і дає можливість системно подивитися на досліджувану проблему. Такий підхід відповідає сформульованому нами вище багаторівневому принципу аналізу якості освіти на мегасоціальному (міжнародному), макросоціальному (національному), регіональному рівнях, рівні навчального закладу, а також на особистісному рівні.

Таким чином, на макрорівні аналізується інституційне середовище, яке визначає загальні межі та напрями взаємодії суб'єктів-агентів; на мезорівні аналізу піддаються організаційні форми, структури управління, які визначають конкретні межі взаємодії суб'єктів з урахуванням інституційних обмежень та можливостей. Індивідуальний рівень розкриває поле для аналізу мотивації поведінки конкретних індивідів. На системному підході до освіти одним з перших наголошував Ф. Кумбс, зазначаючи, що «освіту потрібно розглядати не як сукупність розрізнених елементів, обернених до нас якимось одним боком, а як єдину систему» [12].

Освіта є середовищем, де зосереджено багато «гравців». Суперечності у ній значною мірою пов'язані з неузгодженням цілей учасників освітнього простору, відмінністю очікувань та вимог, які ставляться ними до освіти. Зважаючи на багатоманітність споживачів освітніх послуг, виникає проблема інтеріоризації системою освіти очікувань і потреб усіх суб'єктів. Демократизація освітнього простору ставить вимогу щодо включення до кола освітніх суб'єктів, які можуть впливати на формування освітніх норм, не лише одного «гравця» – державу, як це допускало авторитарне суспільство, а й таких суб'єктів, як

суспільство, роботодавці, особи, що навчаються, професійне академічне співтовариство. Маючи різні інтереси та силу впливу на інституції, кожна з соціальних сил намагається нав'язати суспільству свої правила гри або ж прагне досягти розумного компромісу. Результат узгоджень знаходить вираження в уявленнях про якісну освіту. Таким чином, дослідження проблеми якості освіти в соціологічному ракурсі постає можливим лише через вивчення потреб, очікувань та вимог до освіти суб'єктів освітнього простору.

Нові пізнавальні можливості з позицій неoinституціоналізму відкриваються, на наш погляд, і у дослідженні процесів реформування інституту освіти. Ситуація, що склалася на сьогоднішній день як у вітчизняному освітньому просторі, так і на світовому ринку освітніх послуг, зумовлює потребу теоретичного осмислення цих процесів, вироблення методології, яка б використовувалася для пояснення перетворень в освіті, давала відповіді на запитання: чому результат реформ не задовольняє освітніх агентів? чому глибокі освітні реформи відкладаються, незважаючи на досягнуту в суспільстві згоду щодо необхідності їхнього проведення? як криза в освіті впливає на реформи? чи слід проводити реформи, незважаючи на спротив у суспільстві, чи важливо досягнути всезагальної підтримки? більш доцільним є проведення «шокової терапії» чи втілювати поступові зміни в освіті? Незважаючи на значну кількість праць, присвячених реформам в освіті, не сформовано цілісної теорії, яка б пояснювала загальні закономірності реформ. Неoinституціоналізм, відводячи ключову роль соціальним інститутам, розглядає реформи в освіті як процес зміни інститутів освіти, формування ефективних освітніх норм, які будуть спрямовувати людську поведінку у правильне русло. Реформи генерують потік інституційних інновацій, одна частина з яких розвивається у визначеному напрямі, друга – реалізується у вигляді, мало схожому на початковий варіант, а третя – швидко відмирає. Така ситуація актуалізує розвиток нових інституціональних теорій та їх застосування як ефективного інструменту дослідження різних сфер соціальної реальності, в тому числі освітньої сфери

Підсумовуючи сказане, доходимо висновку, що неoinституціоналізм як методологічний підхід має суттєвий потенціал для застосування у соціології освіти. Він розкриває нові можливості у вивченні сучасних освітніх процесів, аналізі освітніх реформ та соціальному прогнозуванні розвитку сфери освіти. Подальші наші дослідження будуть спрямовані на виявлення можливостей застосування цієї методології для аналізу реформ у системі вищої освіти та основних бар'єрів їх впровадження.

Список використаної літератури

1. Щудло С. Высшее образование как предмет социологии: методологический дискурс / С. А. Щудло // *Młodzież akademicka wobec wyzwań globalnych* / Red. : A. Bobryk, E. Obrepalska, W. Nowakowski .– Siedlce : Wydawnictwo PGU, 2012. – S. 87–96.
2. Головаха Е. И. Законы институциональных изменений / Е. И. Головаха // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. – 2011. – № 948. – Вип. 28. – С. 9–14.
3. Щудло С. А. Вища освіта у пошуку якості : quo vadis: монографія / Світлана Щудло. – Х. – Дрогобич : Коло, 2012. – 340 с.
4. Meyer J. The Effects of Education as an Institution [Electronic Resource] / J. Meyer // *The American Journal of Sociology*. – 1977. – Vol. 83. – № 1. – Mode of access: http://www.professorreed.com/meyer_the_effects_of_ed_as_an_institution.pdf. – Title from the screen.

5. Meyer J. W. Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony / J. W. Meyer, B. Rowan // American Journal of Sociology. – 1977. – Vol. 83. – No. 2. – P. 37–47.
6. Чепак В. В. Теоретико-методологічні засади становлення і розвитку соціології освіти: монографія./ В. В. Чепак. – К. : Вид-во ТОВ «Геопринт», 2011. – 304 с.
7. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / Ульрих Бек; пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой. – М. : Прогресс – Традиция, 2000. – 384 с.
8. Тоффлер Э. Революционное богатство / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер; Пер. с англ. – М. : АСТ, 2008. – 569 с.
9. Кононов И. Ориентации абитуриентов России и Украины на получение высшего образования: сравнительный анализ / И. Кононов // Молодіжна політика: проблеми та перспективи. Вип. 2: [зб. наук. пр. / наук. ред. С. А. Щудло]. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. – С. 365–370.
10. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; пер. с англ. А. Н. Нестеренко. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
11. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен; пер. с англ.; вступ. ст. С. Г. Сорокиной; общ. ред. В. В. Мотылева. – М. : Прогресс, 1984. – 367 с.
12. Кумбс Ф. Г. Кризис образования в современном мире. Системный анализ / Ф. Г. Кумбс – М. : Прогресс, 1970. – 293 с.

Стаття надійшла до редакції 1.12.2014

S.A. Shchudlo

NEOINSTITUTIONALISM AS A METHODOLOGICAL BASIS OF THE SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE EDUCATION

The effectiveness of the institute of education is one of the most important problems in sociology of education. Inconsistencies between education and society, between education and labor market are growing rapidly. These problems characterize disfunction of the education institute. Traditional sociological approaches do not provide an explanation of a new educational phenomena. Institutionalism, functionalism, conflict theory, structuralism, sociocultural approach, system approach are the most popular methodological approaches in modern sociology of education.

In the article the author pays attention to possibility of application of the neoinstitutional methodology to the analysis of educational system. Advantage of neoinstitutionalism is based on explanation of modern educational processes, in particular changes of the educational system. Such methodological principles of this approach, as institutocentrism and methodological individualism give an opportunity to analyse dialectics of intercommunication of social actors and institutional norms.

To research the education reforms the neoinstitutional methodology was used. Its application revealed the sociological potential of the research as a special conventional phenomenon relative and dynamic in nature based on value-normative foundations and is shown as a result of the subjects' interaction in the educational space. The important feature of neoinstitutional analysis is the ability to use it on various levels such as institutional, organizational and individual.

Key words: neoinstitutionalism, education, education reform, social institution.

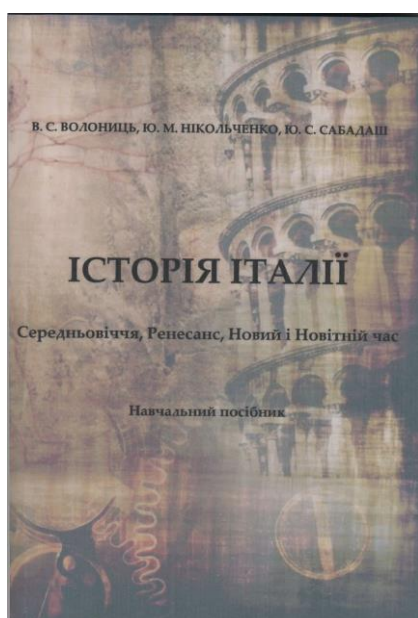
РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94(450)''476/1945''(049.32)

О.В. Головка

РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ:

Волониць В.С., Нікольченко Ю.М., Сабадаш Ю.С. Історія Італії. Середньовіччя. Ренесанс. Новий і Новітній час: Навчальний посібник / В.С. Волониць, Ю.М. Нікольченко, Ю.С. Сабадаш; За гол. ред. проф. Ю.С. Сабадаш. – Маріуполь: МДУ, 2014. – 237 с.

У статті проаналізовано навчальний посібник «Історія Італії», підготовлений викладачами Маріупольського державного університету для студентів спеціальності «Мова та література (італійська)». У виданні дається короткий виклад перебігу історичних подій на Апеннінському півострові (територія сучасної Італії) від раннього Середньовіччя (VI ст. н.е.) до завершення Другої світової війни (1945 р.).

Історичний процес розвитку італійського суспільства представлено в контексті його соціально-політичного, економічного і духовного розвитку, тісно пов'язаного із загальноєвропейськими цивілізаційними процесами.

Ключові слова: Маріупольський державний університет, «Мова та література (італійська)», «Історія Італії», навчальний посібник, Апеннінський півострів, етногенез, Італія, італійський народ, Середньовіччя, Новий і Новітній час, італійське суспільство, Європа.

У сучасному світі цінуються кваліфіковані фахівці, які мають не тільки вузькофахові знання, але й високий рівень освіченості, ерудиції та загальної культури, що передбачає глибокі знання і розуміння суті процесів, які відбуваються у світі. Саме тому першочерговим завданням вітчизняної системи вищої освіти має бути підвищення ефективності її загальнокультурного компонента. Для цього потрібне створення чіткої орієнтації на цілісне сприйняття світу.

Це стосується і спеціальності «Мова та література (італійська)», фаховою дисципліною для якої є «Історія Італії». У цьому розумінні фахівець повинен орієнтуватися в різноманітних суспільно-політичних і культурних процесах минулого і сучасного Італії. На жаль викладання цього курсу до сьогодні не було забезпечене відповідною сучасною навчальною і методичною літературою, в першу чергу, українською мовою.

На нашу думку, змінити ситуацію на краще допоможе навчальний посібник «Історія Італії», де висвітлюються найважливіші історичні події в цій країні від раннього середньовіччя (VI ст. н.е.) до завершення Другої світової війни (1945 р.). Авторами видання є викладачі Маріупольського державного університету В.С. Волониць, доцент кафедри історичних дисциплін, Ю.М. Нікольченко, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності, Ю.С. Сабадаш, професор кафедри італійської мови, літератури та культури.

Історія Італії – одна з найбільш об'ємних, складних і одночасно цікавих у Всесвітній

історії. Ця обставина спонукала авторів посібника запропонувати студентам його чітку структуру, в якій поєднуються різні концептуальні схеми, діахронії та синхронії, хронологічний і цивілізаційний методи щодо закономірностей взаємодії етнонаціональної та політичної сфер на Апеннінському півострові протягом двох останніх тисячоліть. При цьому вони зауважують, що усталеного і загальноприйнятого визначення етапів становлення і розвитку італійської цивілізації у вітчизняній і зарубіжній історичній науці досі не існує (с. 5-13).

Структурно навчальне видання складається зі вступу, 6 розділів, 36 тем, післямови і хронологічної таблиці. До кожного з розділів підготовлений список рекомендованої літератури.

З огляду на краще сприйняття студентами історичного матеріалу автори навчального посібника логічно і вірно сформулювали напрямки розділів та наповнили їх відповідним змістом:

- Розділ 1. Італія доби середньовіччя;
- Розділ 2. Італійський Ренесанс (XIV-XVI ст.);
- Розділ 3. Нова доба історії Італії;
- Розділ 4. Рісорджименто – боротьба за національне, політичне і культурне возз'єднання Італії (1820-1870 рр.);
- Розділ 5. Становлення та розвиток італійської ліберальної держави (1861-1918 рр.);
- Розділ 6. Італія в роки фашистської диктатури.

У Вступі на унікальному прикладі історії італійської цивілізації, від античної до новітньої, В.С. Волоніць, Ю.М. Нікольченко і Ю.С. Сабадаш стверджують, що гармонійне існування суспільства буде реальним лише при свідомому і добровільному сприйнятті більшістю його громадян внутрішнього устрою та нововведень. Історичний досвід Італії застерігає нас від ігнорування, а тим більше порушення загальних закономірностей розвитку людства, силових спроб загальмувати або зупинити суспільний прогрес і ворожнечі, які загрожують непоправними наслідками.

У рецензованому навчальному посібнику з історії Італії сконцентрований фактичний матеріал, який базуються на перевірених часом джерелах і авторитетних наукових дослідженнях. Авторі показують зв'язок італійської історії із цілим рядом наукових галузей: широко використовуються останні досягнення як історичної, так і суміжних з нею наук: етнології, етнографії, політології, культурології, релігієзнавства.

Не зважаючи на те, що у виданні історія Італії розглядається починаючи з Середньовіччя, визначальними є теми про італійську народність й італійську державність. Подано концепцію походження італійців. Представляючи етногенез та етнічну історію італійців, автори знайомлять студентів із основними теоріями їхнього походження (Теодор Моммзен, Лідія Вінничук та ін.), з періодизацією та історичною обумовленістю італійського суспільства. В її основі лежить принцип безперервності етногенетичних процесів серед місцевих племен у етрусський період і до їхнього завершення у VII ст. до н. е., коли італійський народ постає перед сучасниками як цілком сформована історична спільність, яка продовжила у Середземномор'ї триумфальний розвиток античної історії і культури, започаткований Стародавньою Грецією.

Значення теми обумовило актуальність даного навчального посібника і зробило його зміст таким, що має практичне значення для удосконалення знань і навичок студентів-філологів з історії країни, мова якої визначена їхньою фаховою підготовкою. Матеріал подано за історичними епохами з персоналістичним підходом у кожній з них. Такий метод дав змогу відповідним чином упорядкувати його і зробити більш зрозумілим для студентів-філологів.

Безпосередньо у темах належним чином, вичерпно, за допомогою відповідних

наукових методів, з позицій історизму висвітлено драматичний процес національного, політичного і культурного формування італійської державності протягом XII-XIX ст. Особлива увага приділена авторами розділам, присвяченим історії Італії в Нову добу і період Рісорджименто, коли було закладено основи її національного, політичного і культурного відродження.

Широко розкривається драматична історія Італії першої половини XX ст. У цей період волею долі вона першою в світовій історії у 1922-1945 рр. відчула на собі весь трагізм фашистської диктатури, була одним із підпалювачів Другої світової війни і заплатила за це важку ціну сотнями тисяч загиблих громадян, економічними і соціальними потрясіннями, які були відчутні не тільки на Апеннінському півострові Європейського континенту, а й в усьому світі.

Звернемося конкретно до розділів посібника. У першому – слід відзначити актуальне тлумачення та змістовне обґрунтування термінів «середні віки» і «феодалізм», історії та особливості їхнього розвитку в Італії. У виданні досить зрозуміло і цікаво для студентів-філологів дається пояснення суті феодального способу виробництва та характеристика феодального суспільства у Північній, Середній і Південній Італії. Політичний та економічний розвиток італійської цивілізації в середні віки всебічно розкритий крізь призму етапів державного розвитку міст-комун, папської області й Священної Римської імперії німецької нації.

Значне місце у посібнику відводиться аналізу італійського суспільства у XIV-XVI ст., коли завершується доба Середньовіччя і на Апеннінському півострові відбуваються значні цивілізаційні трансформації, відомі у Західній Європі як «італійський Ренесанс». Важливим є висвітлення різних поглядів і підходів до назви цього періоду, а також звернення уваги на здатність італійських республік у цей період зробити прогресивний рух уперед, обігнати Францію, Іспанію, Англію, Нідерланди та продовжити індустріальний розвиток. У політичних процесах Італії автори посібника звертають увагу на те, що вони характеризуються гострою внутрішньою боротьбою Венеції, Флоренції, Мілану з папством та європейськими монархічно-феодальними режимами. Щодо культурних процесів, то у посібнику цей матеріал подається як триумф італійського ренесансного мистецтва.

У наступному розділі вірно наголошується, що у XVII-на початку XIX ст. політичний, соціально-економічний і культурний розвиток Італії під впливом зовнішніх (агресія Іспанії, Австрії, Франції) і внутрішніх (падіння республіканського ладу, домінуюче становище Папської області) факторів зазнає значних трансформацій. Країна втрачає своє домінуюче місце в європейській цивілізації як носій індустріального і культурницького прогресу.

Четвертий розділ видання присвячений Рісорджименто – боротьбі італійського народу з іноземними загарбниками за національне, політичне і культурне возз'єднання країни у 1820-1870 рр. Тут на багатому фактичному матеріалі виписана героїчна діяльність (легальна, підпільна і збройна) італійських патріотів – Товариства карбонаріїв, лібералів П'ємонт, «Молодої Італії», Р. Сеттімо, К. Кавура, Д. Мадзіні і Д. Гарібальді, Д. Верді, А. Мадзоні, Р. Мамелі, А. Поєро та багатьох інших в ім'я незалежності Італії, яка була проголошена у Турині 17 березня 1861 р. на загальному засіданні парламенту.

Становленню та розвитку італійської ліберальної держави у 1861-1918 рр. присвячений п'ятий розділ посібника, де автори традиційно і цікаво охарактеризували політичний і соціально-економічний розвиток Італії в умовах розвитку національної державності.

Глобальну еволюцію італійського суспільства актуально проаналізовано крізь призму його суперечностей та конфліктів, що стали образами та символами епохи, такими як тривалий політичний конфлікт з Ватиканом, антинародна діяльність правого уряду у 1861-1876 рр., реформами «Нового блоку» у 1876-1887 рр., політичною, економічною і

соціальною кризою в королівстві в 1887-1900 рр., участю разом з Німеччиною і Австро-Угорщиною у Троїстому союзі в 1882-1915 рр., «Ерою лібералізму» в 1900-1914 рр.

Участі Італії у Першій світовій війні 1914-1918 рр., не безпідставно, автори посібника присвятили окрему тему розділу. Вони детально розглядають обставини, що «підштовхнули» країну до вступу у війну спочатку на боці Німеччини і Австро-Угорщини а потім, у травні 1915 р., примусили її розірвати відносини з ними і перейти на бік Антанти (Англія, Франція, Росія).

Завершує вказану тему конкретна відповідь авторів на важливе питання: як сталося, що в країні, яка була колискою західноєвропейської християнської цивілізації, у жовтні 1922 р. владу захопили фашисти на чолі з Б. Муссоліні? Розгорнуту та ґрунтовну відповідь на нього вони дають в останньому розділі посібника «Італія в роки фашистської диктатури».

Головними складовими цієї трагедії, на їхню думку, були: криза буржуазно-ліберального політичного керівництва Італії і монархії у проведенні внутрішньої і зовнішньої політики, крах ідеалів і стереотипів довоєнного часу в масовій психології італійців, як наслідок «покаліченої перемоги» у Першій світовій війні, демагогічна пропаганда «Національної фашистської партії», яка вимагала ліквідації монархії і скасування титулів, введення податку на великий капітал, скасування обов'язкової військової повинності, 8-годинного робочого дня, аграрної реформи за принципом «Земля тим, хто її обробляє», терор фашистських воєнізованих загонів проти організованого робітничого руху і демократичних сил.

Опанувавши матеріал розділу, студенти дізнаються про те, що доступившись до влади, фашисти прагнули відродити Римську імперію і перетворити Середземне море у «mare nostrum» («наше море», як його називали давні римляни). Реалізація цих завойовницьких планів була прямим шляхом до війни. Фашисти на чолі з Б. Муссоліні, поряд з ліквідацією демократичних інститутів, почали процес мілітаризації економіки і всіх аспектів життя суспільства. Диктатор активно формує свій культ як вождя нації – дуче.

Наслідком цього процесу стала окупація Ефіопії в 1935-1936 рр., приєднання у листопаді 1937 р. до Антикомінтернівського пакту («вісь» Берлін-Рим-Токіо), агресія проти республіканської Іспанії, окупація Албанії (1939 р.) участь у Другій світовій війні (у період з 1940 по 1943 рр.) на боці гітлерівської Німеччини та її союзників.

Безсумнівним висновком авторів є той факт, що Італія вийшла з війни інакше, ніж Німеччина. Ще у 1943 р. Б. Муссоліні було скинуто, а новий антифашистський уряд оголосив їй війну. У відповідь на це гітлерівці окупували північну частину країни і відновили владу дуче. Це викликало розгортання масового руху Опору, в якому брали участь майже 500 тис. італійців. Союзниками по антигітлерівській коаліції та партизанам вдалося звільнити значну частину території Італії, захопити в полон і стратити Б. Муссоліні. Під час боротьби з фашистами сформувався союз партій і рухів: християнських демократів, комуністів і соціалістів, які у 1944 р. увійшли до складу демократичного уряду Італії. У силу цього союзники не розглядали Італії як ворога; на її території не був встановлений окупаційний режим, а мирний договір 1947 р. не передбачав значних територіальних втрат.

Насамкінець зауважуємо, що розробка науково виваженої типології цивілізацій входить у число актуальних завдань історіографії. Від її успішного вирішення багато в чому залежить дослідження загальних закономірностей їхнього історичного розвитку. У зв'язку з цим надзвичайно важливим є подане у посібнику концептуальне ядро підходу, що втілюється в ідеї виділення центрів становлення і розвитку італійського суспільства спочатку у ранньому Середньовіччі, на півночі Апеннінського півострова в Ломбардії, пізніше – в центральній його частині, у Тоскані, а з XII ст. – на півдні, у Сицилії.

Ці імпульси виявилися найбільш дієвими для зростання і розширення політичних, економічних і культурних ареалів у детермінантах руху і хронотопі італійської історії: в добу

Ренесансу – знову Тоскана на чолі з Флоренцією стає прогресивним центром італійської цивілізації. В бароковий період домінує Папська область на чолі з Римом, а в XIX ст. попереду вже індустріальна Північна Італія на чолі з П'ємонтом, який став центром боротьби за незалежність і об'єднання країни. У перші десятиліття XX ст. знову домінує столичний регіон країни – Лаціо, а Рим стає центром тріумфу фашистської диктатури Б. Муссоліні, ліквідація якої розпочнеться під час Другої світової війни у липні 1943 р. успішним десантом англо-американських військ на Сицилію.

Не менш важливим у посібнику є те, що основна увага приділена авторами явищам і процесам, що визначають сутнісні риси італійської цивілізації з VI ст. по 1945 р., а також формуванню її локальних структур. Такий підхід дав можливість з більшою повнотою висвітлити, а в окремих випадках, підняти і розглянути ряд важливих питань, пов'язаних із розвитком італійського суспільства достатньо тривалого хронологічного періоду.

Звичайно, варто висловити і деякі побажання для наступного видання навчального посібника. На нашу думку, необхідно включити до його складу розділ, присвячений античній історії Італії і, безумовно, продовжити матеріалами з історії італійської цивілізації післявоєнної доби, включно до початку XXI ст.

Також є сенс доповнити кожний розділ питаннями для самоконтролю, подати зразки тестів, додати словник використовуваних специфічних термінів. В свою чергу, ці вдосконалення дозволять підвищити статус цього навчально-методичного видання до підручника.

В цілому слід зазначити досить широку науково-інформаційну базу навчального посібника «Історія Італії», що тісно вплітається в його зміст і визначає актуальність проблематики, новизну підходів до історичних подій та належний теоретичний рівень висновків. Він має важливе практичне значення, адже може цілком використовуватися в українських вищих навчальних закладах студентами-філологами спеціальності «Мова та література (італійська)» в процесі опануванні навчальної дисципліни «Історія Італії», а також у спеціальних курсах та на практичних заняттях з Всесвітньої історії на спеціальностях «Історія» і «Міжнародні відносини».

На нашу думку навчальний посібник здобуде заслужену популярність серед широкого кола науковців, викладачів вузів, педагогів та учнів старших класів ЗОШ, гімназій і ліцеїв, а також всіх, хто цікавиться історією Італії.

Стаття надійшла до редакції 15.12. 2014

A.V. Golovko

BOOK REVIEW

Volonice V.S., Nikolchenko Y.M., Sabadash Y.S. History of Italy. Of the middle ages. A Renaissance. The modern and contemporary period: textbook / V.S. Volonice, Y.M. Nikolchenko, Y.S. Sabadash; editor-in-chief Professor Y.S. Sabadash. – Mariupol: MSU, 2014. – 237 s.

The article analyzes the textbook "History of Italy", prepared by the teachers of Mariupol state University for students majoring in Language and literature (Italian)". The publication provides a summary of historical events on the Apennine Peninsula (modern Italy) from the early middle Ages (VI century BC) to the end of the Second world war (1945).

Historical development of the Italian society presented in the context of its socio-political, economic and spiritual development, closely linked with the European civilizational processes.

The authors of the manual have recreated complex, thorny, ambiguously treated in scientific circles, the path of the Italian people for independence and statehood are not bypassing the dramatic and majestic pages in his life.

The publication will be useful for a wide range of scientists, University professors, students,

teachers and pupils of the senior classes of school, gymnasiums and lyceums, as well as those interested in the history of Italy.

Key words: *Mariupol state University, «Language and literature (Italian)», «History of Italy», a training manual, the Apennine Peninsula, ethnogenesis, Italian people, middle Ages, Italia, modern and contemporary period, the Italian society, Europe.*

УДК 902.2(477.81)''1970/1990''(049.32)

Ю.М. Нікольченко

РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ:

Пономарьова Т., Булига О. Переправа незабуття. Історія однієї експедиції / Т. Пономарьова, О. Булига. – Луцьк: Волинські старожитності, 2014. – 188 с., іл.

У статті проаналізовано монографію «Переправа незабуття. Історія однієї експедиції», що є вдалою спробою поповнити вітчизняну історіографію битви під Берестечком 1651 р., яка була однією з найвидатніших подій Національно-визвольної війни 1648-1658 років. Вперше у науковий обіг вводиться багато унікальної, невідомої дослідникам інформації про результати 20-річних археологічних розкопок території, на якій відбулася битва, проведених археологічною експедицією Рівненського обласного краєзнавчого музею під керівництвом доктора історичних наук І.К. Свешнікова поблизу сіл Пляшева й Острів Радивилівського району Рівненської області.

Ключові слова: *монографія, битва під Берестечком, Рівненський обласний краєзнавчий музей, Музей-заповідник «Козацькі могили», археологічна експедиція, козацько-селянський табір, переправи, результати розкопок, реставрація.*

Серед героїчних сторінок Національно-визвольної війни 1648-1658 рр. Берестецька битва, яка відбулася 29 червня-10 липня 1651 р. між селами Солонів, Острів і Пляшева сучасної Рівненської області, знайшла своє відображення в унікальних документальних і наративних джерелах, свідченнях сучасників, вітчизняній та зарубіжній історіографії, художній і мемуарній літературі, чисельній періодиці, пам'ятках матеріальної культури, здобутих під час дослідження її території археологічними методами [2; 3; 5; 6].

Характерною особливістю цих досліджень є синтез історичного, археологічного, документознавчого і, навіть, культурологічного підходів до аналізу реальностей буремних подій під Берестечком у літку 1951 р. Водночас, макropубліцистичний фактор дослідження проблеми, не завжди репрезентує реальний стан речей, що регулює і детермінує її інформаційний простір. З цієї причини поважний, на перший погляд, вік вітчизняної наукової історіографії так і не розставив крапки над «і» у цьому питанні, а, навпаки, загострив інтерес дослідників до нього, особливо після проголошення незалежності України. Наприклад, анотований бібліографічний довідник, присвячений 340-річчю Берестецької битви, за обсягом складає 10.5 друкованих аркушів [7].

Тема Берестечка продовжує привертати увагу й викликати гарячу полеміку та гострі дискусії в сучасній вітчизняній історіографії. Наявні публікації через строкатість оцінок, а часто й діаметрально протилежні висновки, що спираються далеко не на науково обгрунтоване вивчення проблеми, викликають більше запитань, аніж пропонують вичерпних відповідей на задану тему.

Усе це зумовлює потребу подальшого вивчення багатьох аспектів битви і, передусім, таких її дискусійних питань, якими є вибір Богданом Хмельницьким місця для розташування козацько-селянського табору, конкретні події, що спричинили поразку української армії та реальна кількість полеглих козаків тощо.

У зв'язку з вищевказаним необхідно особливо відзначити напрацювання рівненських дослідників Т.О. Пономарьової (завідувачка сектором давньої історії відділу історії Рівненського обласного краєзнавчого музею) та О.С. Булиги (директор Рівненського обласного краєзнавчого музею), які тривалий час розробляють за багатьма напрямками складні питання з археології, історії, документознавства та культурології Берестецької битви.

Рецензована праця «Переправа незабутня. Історія однієї експедиції» є результатом тривалої і прискіпливої роботи її авторів з пошуку і опрацювання великого масиву документів, оригінальних джерел матеріальної культури XVII ст. з Гетьманщини, Речі Посполитої, Московського царства й інших європейських держав. Наукова новизна дослідження визначається тим, що поданий у ньому матеріал в багатьох випадках вперше у вітчизняній та зарубіжній історіографії був уведений до наукового обігу. У цьому контексті необхідно згадати зауваження видатного українського вченого В.Б. Антоновича, що «...кожна нова монографія повинна повідомляти нам нові, раніше невідомі, відкриті автором, історичні дані, або ж автор її повинен нам повідомити нові висновки з матеріалу вже відомого, добуті ним уважним вивченням та критичним аналізом цього матеріалу...» [1, с. 418]. Враховуючи важливе і значною мірою невралгічне значення піднесеної Т.О. Пономарьовою і О. Булигою наукової теми, треба з особливою увагою поставитися до проведеної ними реконструкції історичних подій, запропонованих оцінок і висновків.

В цьому контексті автор рецензії дозволить собі і певне емоційно-особистісне сприйняття викладеного у монографії матеріалу в зв'язку з тим, що, працюючи завідувачем відділу охорони пам'яток і заступником директора Рівненського обласного краєзнавчого музею з наукової роботи в декількох польових сезонах брав участь в роботі археологічної експедиції музею під керівництвом відомого українського історика й археолога, доктора історичних наук І.К. Свешнікова (1915-1995) [4], яка досліджувала поле Берестецької битви поблизу сіл Пляшева і Острів Радивилівського району Рівненської області.

Аналізуючи історію дослідження поля Берестецької битви археологічними методами, автори монографії поставили перед собою декілька важливих завдань:

- з'ясувати стан наукової розробки досліджуваної проблеми;
- виявити та проаналізувати джерельну базу наукового пошуку;
- узагальнити науково-теоретичні та методологічні підходи до досліджуваної проблеми;
- вивчити передумови наукового пошуку на полі Берестецької битви;
- всебічно проаналізувати результати дослідження об'єктів на полі битви;
- дати наукову характеристику найважливішим знахідкам пам'яток матеріальної і духовної культури, що належали учасникам Берестецької битви.

Схвалення заслуговує запропонована у монографії періодизація, яка розглядається у трьох аспектах:

- аналізу подій битви під Берестечком у червні-липні 1651 р.;
- періоду зростаючого наукового і громадського інтересу в Україні до героїчних сторінок Берестецької битви у XIX-першій половині XX ст.;

- науковому визначенню результатів дослідження археологічними методами території, на якій відбулася битва за період з 1970 по 1990 р.

Привертає увагу той факт, що рецензована нами книга органічно вписується у межі комплексної наукової проблеми «Берестецька битва в історії України», яку з 1990 р. успішно розв'язують колективи Рівненського обласного краєзнавчого музею і Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» за участю вітчизняних і зарубіжних дослідників проблеми.

Монографія складається з трьох розділів і додатків, які, в свою чергу, складаються з трьох частин. Видання багате на ілюстративний матеріал, у якому подані портрети видатних учасників Берестецької битви та її дослідників, сюжетний видовищний ряд (історико-меморіальні місця на полі битви, світлини, на яких зафіксовано епізоди археологічних розкопок і унікальні речові пам'ятки, виявлені експедицією). Загальний обсяг роботи складає 188 сторінок, а список джерел і використаної літератури налічує 98 позицій.

Наводимо назви розділів монографії:

- Розділ I. *Invocatio*: передісторія експедиції.
- Розділ II. Героїчної історії сліди (Дослідження 1970-1990 років).
- Розділ III. *Postscriptum*: післямова до експедиції.

Структура видання обумовлена контекстом його мети і завдань. Кожен з трьох фундаментальних розділів і додатків є самодостатньою і завершеною науковою розвідкою, виконаною з дотриманням усіх вимог дослідницького жанру. Ця робота за своїм змістом, структурою, інформаційною насиченістю має на меті всебічно поцінувати унікальний історичний потенціал битви під Берестечком в історії Національно-визвольної війни українського народу 1648-1658 рр. не тільки з позиції подальшого національного державотворення в Україні, а й спрямувати дослідників на поглиблене вивчення матеріальної і духовної культури її населення в другій половині XVII ст.

Щоб уявити собі, який величезний прошарок документального та історіографічного матеріалу був опрацьований Тетяною Пономарьовою і Олександром Булигою, слід звернутися до першого розділу монографії, що є її науковим підґрунтям. Систематизація, хронологічна послідовність та комплексне вивчення матеріалів, розпорошених по різних архівах були здійснені ними з високою професійною прискіпливістю. Ретельне вивчення чинних документальних і наративних джерел, неупереджене, виважене ставлення до матеріалів на сторінках періодичних видань дозволили авторам достовірно й об'єктивно, з наукових позицій поцінувати історичні події, пов'язані з підготовкою Берестецької битви як з боку Гетьманщини так і Речі Посполитої, ретельно розглянути етапи наукового і громадського інтересу до тих подій протягом наступних століть аж до кінця 1990 року, коли питання будівництва суверенної української держави було більше теоретичним, ніж практичним.

Поза всяким сумнівом, у контексті наукового осмислення проблеми автори здійснили глибокий аналіз концептуальної наукової думки про драматичні події влітку 1651 р. під Берестечком знаних в Україні та за її межами істориків, археологів, етнографів і краєзнавців М.С. Грушевського, Д.І. Яворницького, І.П. Крип'якевича, В.А. Смолія, В.С. Степанкова, Ю.А. Мицика, Т.В. Чухліба, І.К. Свешнікова, А.П. Пономарьова, П.М. Жолтовського, Б.Г. Возницького, Г.В. Бухала, І.Г. Пашука та інших.

Вони вільно орієнтуються в теоретичних напрацюваннях та сучасних дискусіях, що точаться з приводу ролі і місця битви під Берестечком в історії України та навколо проблеми дослідження пам'яток Пізнього Середньовіччя археологічними методами і цілком виправдано й продуктивно розглядають їхній розвиток на широкому тлі наукової історіографії та ґрунтовному аналізі матеріалів з розкопок.

У загальній конфігурації монографії достатньо «комфортно» виглядає її другий

розділ, у якому на розлогій документальній основі досліджена діяльність археологічної експедиції Рівненського обласного краєзнавчого музею під керівництвом І.К. Свешнікова на території битви поблизу сіл Пляшева і Острів Радивилівського району Рівненської області протягом 1970-1990 рр.

Велику увагу автори приділяють визначальній ролі І.К. Свешнікова, директора Рівненського обласного краєзнавчого музею В.Я. Сидоренка (1914-1994), завідувача Музею-заповідника «Козацькі могили», відділу Рівненського обласного краєзнавчого музею в с. Пляшева П.Я. Лотоцького (1930-2012) в організації роботи експедиції, консервації й реставрації пам'яток матеріальної культури, створення тематичних експозицій, присвячених Берестецькій битві в музеї-заповіднику «Козацькі могили» і Рівненському обласному краєзнавчому музеї, що, по суті, збагатило вітчизняну історію, археологію, документознавство, етнографію та краєзнавство унікальними науковими досягненнями.

У третьому розділі монографії за оригінальною (авторською, не схожою на інші) схемою Т.О. Пономарьова і О.С. Булига дослідили розвиток подій навколо Берестецької битви у 1991-1993 рр:

- у 1991 році громадськість України широко відзначила 340-річчя битви, яке крім масових заходів включало в себе відкриття в с. Пляшева пам'ятного знаку на честь козаків і селян, що героїчно загинули під Берестечком (автор – заслужений художник України, скульптор А.В. Куц [Київ]) та утворення на базі Музею-заповідника «Козацькі могили» в с. Пляшева Державного (нині Національного) історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви»;

- у 1992 р. на честь 100-річчя прибуття до Канади перших українських переселенців до Ванкуверу були запрошені дослідники Берестецької битви І.К. Свешніков і завідувач відділу історії Рівненського обласного краєзнавчого музею, кандидат історичних наук Г.В. Бухало (1932-2008). Вони привезли до Канади виставку оригінальних речей (120 раритетів) з розкопок поля битви, яку за короткий відрізок часу відвідало понад 250 тисяч чоловік;

- у 1993 р. побачила світ ґрунтовна монографія І.К. Свешнікова «Битва під Берестечком» (друге доповнене видання було здійснене у 2008 році), у якій вперше у науковий обіг вводилися унікальні, невідомі дослідникам предмети козацького та селянського військового спорядження, озброєння та побуту як результати 20-річного археологічного дослідження пам'ятки.

У 1993 р. відбулася виставка оригінальних речей з поля Берестецької битви у Польщі. У роботі виставки взяли участь І.К. Свешніков, представник Міністерства культури України О.Л. Кагарлицький, працівники Рівненського обласного краєзнавчого музею В.М. Мушировський і О.С. Булига, працівник Державного історико-культурного заповідника на острові Хортиця А.Л. Сокульський.

У 2005 р. за матеріалами наукової спадщини І.К. Свешнікова вийшла з друку хрестоматія документальних джерел Берестецької битви, упорядниками якої були В.Г. Виткалов, професор Рівненського державного гуманітарного університету і Т.О. Пономарьова.

З ретельною науковістю в історичній і творчій ретроспективі авторами сформовані додатки, які за об'ємом (56 сторінок) і змістом можна визначити як окремі розділи дослідження:

- Додаток № 1. Склад експедиції 1970-1990 рр.
- Додаток № 2. Найважливіші знахідки експедиції 1970-1990 рр.
 - Загальновійськові речі;
 - Холодна і метальна зброя;
 - Вогнепальна зброя;

- Прикраси, речі релігійного вжитку та дозвілля;
 - Нумізматичні знахідки;
 - Одяг, взуття та деталі військового спорядження;
 - Облаштування бойового коня;
 - Інструменти ремісників та сільські знаряддя праці;
 - Особисті та побутові речі.
- Додаток № 3. Інформаційна підтримка роботи експедиції 1970-1990 рр.
- Документи і матеріали.

Перше, що впадає в око, коли знайомишся з додатками, це – по-справжньому титанічна робота її авторів – професійних істориків, які не лише виявили, систематизували і підготували до друку величезний комплекс інформаційних джерел, що само по собі є надзвичайно важливим, а й всебічно їх вивчили, проаналізували та ввели до наукового обігу в контексті загальної теми дослідження.

Власний багаторічний досвід історика, археолога і документознавця дає рецензентові підстави зробити висновок, що з'ясування подій та окремих фактів, наведених у додатках, вимагало від О.С. Булиги і Т.О. Пономарьової надзвичайної витримки і насаги, але досягнута мета та результат вартували витрачених зусиль.

Привабливо виглядають у виданні блискуче виконані творчі портрети учасників Берестецької битви, колишніх і сучасних її дослідників, представників української громадськості, яка опікувалася вшануванням пам'яті козаків і селян, полеглих за волю України, музейників з Рівненського обласного краєзнавчого музею і Музею-заповідника «Козацькі могили», рядових учасників археологічної експедиції тощо. Серед персоналій – Богдан Хмельницький, Іван Богун, історик М.І. Костомаров, Т.Г. Шевченко, архієпископ Віталій, історик Д.І. Дорошенко, архітектор В.М. Максимов, художник І.С. Іжакевич, інженер-будівельник В.Г. Леонтович, І.К. Свешніков, В.Я. Сидоренко, П.Я. Лотоцький. Г.В. Бухало, реставратор Д.М. Марковський та багато інших.

Повернемося до основних розділів монографії. Необхідність вивчення археологічними методами пам'яток доби Пізнього Середньовіччя в Україні була теоретично обґрунтована з 1970 р. на сторінках наукових видань. До об'єктів можливого археологічного вивчення належать численні місця, пов'язані з подіями Національно-визвольної війни 1648-1658 рр.: розташування січей і паланок, зимівників, козацьких цвинтарів і поховань, території, на яких проходили битви між козацько-селянськими і польсько-шляхетськими військами. Фактично початок цій роботі в Україні був покладений у 1970 р. фундаментальними розкопками місця Берестецької битви. Як зазначалося, ініціатором дослідження виступив І.К. Свешніков за підтримки директора Рівненського обласного краєзнавчого музею В.Я. Сидоренка.

Автори дослідження повідомляють читачеві, що в 1970 р. І.К. Свешніков розпочав роботу експедиції музею із поглибленої розвідки усєї території, на якій відбулися події червня-липня 1651 р. Польові розвідки поєднувались із вивченням доступних вченому опублікованих і архівних писемних джерел, народних переказів і легенд. Розвідувальні роботи проходили паралельно із стаціонарними розкопками пам'ятки. Писемні джерела, спогади учасників подій, дослідження істориків доповнювались археологічними розкопками і розвідками історичних місць. Зіставлення, проведені І.К. Свешніковим, картографування знахідок дозволили з'ясувати багато проблемних питань, пов'язаних з трактуванням епізодів битви, тактичних ходів головнокомандуючих тощо.

Під час розкопок місця козацької переправи було досліджено понад 2,5 га. суцільної площі, на якій виявлено 91 людський та 56 кінських кістяків, знайдено понад 5 тисяч унікальних достовірних козацьких речей, конкретно датованих днем загибелі козацько-селянського табору – 10 липня 1651 р.; встановлені шляхи відступу козацько-селянських

військ з оточеного табору. Антропологічний матеріал, здобутий на переправі, слугував основою для науково обґрунтованих скульптурних реконструкцій портретів окремих учасників битви, виконаних відомими російськими антропологами Г.В. Лебединською, Є.В. Веселовською, Х. Родрігесом.

На думку авторів монографії результати розкопок дозволили досить реалістично відтворити вигляд українського козака і селянина періоду Національно-визвольної війни, а також відкрити невідомі досі сторінки з козацького побуту. У процесі археологічного дослідження переправи отримані унікальні відомості щодо озброєння козаків. Вони дозволяють стверджувати, що в середині XVII ст. усі козаки мали на озброєнні шаблі за типами, поширеними в Європі, у т.ч. – польсько-угорського, польського гусарського. З іншої холодної зброї у козаків під Берестечком були невеликі сокири – келепи, з металеві – лук і стріли та списи.

Різноманітною була і ручна вогнепальна зброя. Вона представлена в матеріалах розкопок мушкетами, аркебузами, карабінами та бандолетами польської, голландської, французької та московської роботи. Окремий комплекс з розкопок склав матеріал, що ілюструє наявність у козаків обладнання, необхідного для ефективного використання вогнепальної зброї. На козацькій переправі знайдено свинцеві кулі, їх заготівки, зливки свинцю, кулелійки для відливання куль різного калібру, а також порохівниці, натруски, ладівниці. Слід зазначити, що у знайдених порохівницях, натрусках та ладівницях були виявлені рештки гранульованого пороху досить високої якості.

О.С. Булига і Т.О. Пономарьова роблять ґрунтовний висновок, що вагому частку знахідок біля козацької переправи становили вироби зі шкіри та дерева: чоботи, пояси, сумки, піхви для шабел і ножів, кисети, сідла, вуздечки, чепраки, попруги, зброя і побутові речі з дерев'яними деталями. Збережені у торфі завдяки його консервуючим властивостям на місці козацько-селянської переправи через Пляшівку і болото, ці речі у майбутньому були приречені на загибель, опинившись на поверхні, незважаючи на їхнє зберігання у запаяних пластикових пакетах.

Проте методи консервації і реставрації виробів з дерева і шкіри, запропоновані на той час фахівцями, мали істотні недоліки. Використання фенолспиртів було розраховане на проведення консервації археологічного дерева у великих об'ємах з використанням промислових технологій і трудомістких процесів. А проварювання у цукрі дерев'яних предметів дещо змінювало їхній початковий вигляд. Щодо методу реставрації виробів із шкіри, то він хоча і визнавався на той час прогресивним, розробленим реставраторами Державного Ермітажу (Д.М. Марковський), але був досить складним, затратним і не завжди ефективним.

Ці обставини, а також необхідність термінової консервації оригінальних і унікальних речей, на думку авторів дослідження, спонукали І.К. Свешнікова особисто вирішувати цю проблему. За короткий час він розробив власну методіку консервації та реставрації виробів із дерева та шкіри. Вона була настільки універсальною, ефективною і доступною, що дозволяла вже після завершення чергового польового сезону оперативно проводити реставраційні роботи на високому науковому і професійному рівні. Вироби, реставровані ученим, практично не втрачали початкового вигляду і зберігали необхідний фізичний стан. До цього слід додати, що І.К. Свешніков за особистою методикою здійснював реставрацію виробів з різних металів: предмети озброєння і господарські вироби, монети, прикраси тощо.

Неможна не погодитися з авторами рецензованого видання, що усі реставровані речі з поля Берестецької битви становлять колекцію вірогідно датованих, оригінальних речей, що належали різним суспільним групам і відображають матеріальну культуру населення України середини XVII ст. Це, в свою чергу, дозволяє більш достовірно відтворити реалії того часу. Нечисленні описи козаків у записках іноземців XVII ст. є короткими,

недостатніми, а іноді фантастичними. А висновки Д.І. Яворницького, що ґрунтуються на переказах, належать, переважно до XVIII ст. і не завжди відповідають спостереженням, зробленим під час розкопок поля Берестецької битви.

Реставровані І.К. Свешніковим речі побуту, озброєння і обладнання українських козаків і селян утворили основу унікальної експозиції Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» в с. Пляшева Радивилівського району Рівненської області.

Після раптової смерті І.К. Свешнікова 20 серпня 1995 р. під час розкопок на території Дубенського замку, дослідження поля Берестецької битви продовжили у 1996 і 1998 рр. під керівництвом С.В. Ревуцького, а у 2003 р. – під керівництвом кандидата історичних наук, доцента Б.А. Прищепи.

Насамкінець хочеться вимовити слова вдячності О.С. Булизі і Т.О. Пономарьовій за підготовку такого видання. У ньому здійснений справжній науковий підхід до дослідження важливих проблем, які всебічно розкривають панораму героїчного життя українського народу в драматичному епізоді його історії, яким була Берестецька битва. Ця книга, безперечно, надихне інших дослідників досягнути до цієї проблеми, що, у підсумку, ще вагомніше репрезентує світовій громадськості унікальність багатовікової історії українства. Практичне значення результатів археологічного аналізу першоджерел Берестецької битви полягає у можливості використання його методів та інструментів для наступних наукових пошуків за напрямками: археологія, історія, етнографія та культура України.

На нашу думку, монографія є не лише вагомим внеском в розвиток історії Національно-визвольної війни 1648-1658 рр., а й стане у нагоді науковцям, студентам, краєзнавцям та всім, хто не байдужий до історичної спадщини українського народу.

Список використаної літератури

1. Антонович В.Б. [Рец. на:] П.А. Буцинський. О Богдане Хмельницком. Харьков, 1882 // Киевская старина. / В.Б. Антонович. – К., 1883. – Т.5.
2. Бухало Г.В. Круг містечка Берестечка / Г.В. Бухало. – Рівне: ДРВП, 1993. – 104 с.
3. Виткалов В.Г. Берестецька битва 1651 року мовою документів: за матеріалами наукової спадщини І.К. Свешнікова. Хрестоматія / В.Г. Виткалов, Т.О. Пономарьова. – Рівне: РДГУ, 2005. – 404 с.
4. Див.: Ігор Кирилович Свешніков: До 80-річчя від дня народження. / Упор. І.Г. Пашук. – Рівне, 1995. – 38 с.; Життєвий та творчий шлях І.К. Свешнікова: До 90-річчя від дня народження видатного історика-археолога // Збірник тез наукової конференції. – Рівне, 2005. – 95 с.
5. Рожко В. Національний пантеон Козацькі могили: Історико-краєзнавчий нарис / В. Рожко, В. Пришляк, П. Лотоцький та інші. – Луцьк: Медіа, 2003. – 544 с., іл.
6. Свешніков І.К. Битва під Берестечком. Наукове видання. Доповнене / І.К. Свешніков. – Рівне: СПД Нестеров С.Б., 2008. – 349 с., іл.
7. 340 років Берестецькій битві. Анотований бібліографічний довідник / Упор. К.В. Краєвська. – Рівне, 1991. – 178 с.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2014

Y.M. Nikolchenko

BOOK REVIEW

The article analyzes the monograph «Crossing unforgettable. The story of one of the expeditions», which is a successful attempt to refill the national historiography of the battle of Berestechko, which took place in June-July 1651 near the villages Plyasheva and the Island Radyvyliv district of Rivne region and was one of the greatest events of the National liberation war

1648-1658 years.

For the first time in the scientific revolution introduced many unique, unknown to researchers information about the results of the 20-year-old archaeological site where the battle took place, conducted by the archaeological expedition of the Rivne regional Museum under the guidance of the doctor of historical Sciences I.K. Sveshnikov near the villages Plyasheva and the Island Radyvyliv district of Rivne region.

On the basis of a large number of official documents and narrative sources, original things, and iconographic monuments of the XVII century reveals unique features and great opportunities to explore historical sites of the Late middle Ages in Ukraine archaeological methods.

Key words: *monograph, the battle of Berestechko, Rivne region local lore Museum, Museum-reserve "Cossack graves, archaeological expedition, Cossack and peasant camp, crossing, the results of the excavations, restoration.*

**ІНФОРМАЦІЯ
ПРО ПРОВЕДЕННЯ XIV ТИЖНЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СВІТІ
У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
(21 -25 жовтня 2014 р.)**

Тиждень італійської мови у світі – це міжнародний культурний захід, який відбувається кожного року за ініціативою Академії делла Круска та за підтримки Генеральної дирекції з питань просування культури і культурного співробітництва Міністерства закордонних справ Італії. Ця важлива ініціатива організується щороку на третій тиждень жовтня навколо однієї теми, загальної для виставок, лекцій, вистав, а також зустрічей з письменниками і відомими особистостями.

Маріупольський державний університет, який є базовим вищим навчальним закладом з вивчення італійської мови на сході України, з самого започаткування викладання у своїх стінах італійської мови, приєднався до цього надзвичайно важливого заходу.

У 2014 році Тиждень проходив під темою «Написати нову Європу: італійська видавнича справа, автори і читачі в еру цифрових технологій». Маріупольський державний університет та кафедра італійської мови, літератури та культури підготували низку заходів, метою яких є популяризація італійської мови в Приазов'ї.

Кожного року, з нагоди проведення Тижня італійської мови у світі, МДУ завжди відвідували з лекціями провідні професори італійських та вітчизняних університетів, такі як А. Алексєєв, Д. Макріс, М. Сільвестріні, К. Іллюмінаті та ін. І хоча цього року через відомі причини їм не вдалося добратися до нашого міста, зусиллями кафедри італійської мови, літератури та культури Тиждень все ж було проведено, що надало усім, хто цікавиться італійською культурою, літературою та мовою, неабиякого ентузіазму та натхнення. Учасники заходів малювали яскраві плакати зі своїм баченням Італії, країни з багатовіковою історією, для творчого конкурсу «Італія нашими очима»; демонстрували літературно-

музичну композицію «Казки про Італію»; обговорювали питання історії та сучасного стану видавничої справи Італії на засіданні студентського наукового товариства «Italianissimi». Важливою подією стала також презентація книги «Історія Італії», написана авторським колективом к. і. н., доц. В. Волоніць, доц. Ю. Нікольченко та проф., д. культурології Ю. Сабадаш. У останній день Тижня, 25 жовтня, відбулось засідання круглого столу на тему «Місце Італії у новій Європі», учасники заходу виступили з доповідями, найцікавіші з яких були опубліковані в збірнику матеріалів.

Автори «Історії Італії» В. Волоніць (ліворуч) Ю. Нікольченко (в центрі) та Ю. Сабадаш під час презентації книги.

Батичко Г.І.

**НАРЕШТІ МІЖНАРОДНА!
(Основні етапи становлення конференції «Проблеми формування інформаційної культури особистості» в МДУ)**

5 листопада 2014 року в Маріупольському державному університеті відбулася щорічна науково-практична конференція «Проблеми формування інформаційної культури особистості». За час свого існування (з 2009 року) конференція, проведення якої було зніційовано кафедрою культурології та інформаційної діяльності МДУ, пройшла шлях від регіонального заходу, розрахованого на студентів та аспірантів, до різнопрофільного форуму, участь в якому із задоволенням беруть як авторитетні вчені, так і науковці-початківці.

2014 рік став для конференції знаковим – вперше вона офіційно набула статусу Міжнародної, офіційними співорганізаторами заходу виступили: університет Кипру, університет м.Мессіна (Італія) та Янінський університет (Греція). В роботі конференції взяли участь науковці з України, Польщі, Італії, Російської Федерації, Ізраїлю, Болгарії:

Сьогодні, коли науковий захід шестирічним існуванням підтвердив актуальність обраної для розгляду теми, хотілося б висвітлити ті етапи, які дозволили науковому форуму здобути авторитетність.

Шість років тому вибір теми був обумовлений спрямуванням комплексного дослідження кафедри і необхідністю апробації наукових ідей шляхом їх обговорення. Починаючи захід ми розуміли, що процес становлення інформаційного суспільства супроводжується формуванням нового типу особистості, отже і потребує сформованості певних компетенцій, які умовно можна назвати інформаційною культурою. Під інформаційною культурою у даному контексті розуміється не тільки наявність практичних навичок, що відповідають сучасному стану інформаційних технологій, але й, насамперед, усвідомлення важливості свідомого ставлення до інформації як одного з найпотужніших засобів впливу на суспільну свідомість. Тезу «Хто володіє інформацією, той володіє світом» на сьогодні вже не піддають сумніву. На порядку денному тепер вже постає питання: як використати цей потужний механізм з позитивним знаком в процесі формування нового типу свідомості, що відповідає за влучним визначенням ЮНЕСКО «суспільству знань».

За час становлення конференції відбулися значні зміни в суспільному житті і в розвиткові університету. З гуманітарного в 2009 році університет перетворився на класичний з брендовою аббревіатурою МДУ, здобув четвертий, найвищий, рівень акредитації, впевнено зайняв місце серед 100 кращих вищів України. Сьогоднішній науковий форум є важливим підтвердженням здобутків колективу, виконання університетом його основної функції як наукового осередка, місця, де формується майбутнє країни, готується національна еліта. Не випадково, що за 6 років існування значно розширилося коло питань для обговорення.

За час свого існування конференція, як традиційний щорічний науковий форум, вже створила певну традицію апробації студентських робіт. Учасники першої конференції на сьогодні перейшли з розряду студентства до молодих науковців, захистили дисертації. Досвідчені вчені саме в межах конференції здійснювали презентації своїх монографій, що стали основою докторських досліджень. Виступи науковців та обговорення на секціях нагальних проблем спонукали студентську молодь до більш ґрунтовного вивчення заявленої тематики. Розміщення виступів конференції 2010 року в електронній формі на сайті кафедри дозволило ознайомитися з ними широкому студентському загалу, і стало, зважаючи на кількість відвідувань, чи не найпопулярнішим розділом сайту. Саме тому можна з

впевненістю констатувати, що конференція «Проблеми формування інформаційної культури особистості» посіла чільне місце в інформаційному просторі сучасної України, здійснивши за шість років шлях від формування до стабілізації в розвитку комунікативного явища.

Розглядаючи розвиток конференції в історичному аспекті необхідно зазначити, що вона не змогла б отримати істотного поштовху для розвитку без колективу кафедри культурології та інформаційної діяльності МДУ. Кафедру було створено в 2003 році для підготовки фахівців за напрямом «Документознавство та інформаційна діяльність» і забезпечення викладання дисциплін культурологічного спрямування в масштабах університету. Щасливе поєднання в назві кафедри двох понять «культура» та «інформація», наявність ініціативних та глибоко професійних фахівців запрограмувало інтерес до всебічного дослідження трансформаційних процесів в сучасному світі, дозволили розглянути їх системно і панорамно не тільки на теоретичному, а й прикладному рівні, поклавши в основу концепції підготовки фахівців-документознавців в МДУ.

Інформаційне середовище мінливе і складне, означене міркування є актуальним для перехідних часів, епохи наукових революцій за влучним визначенням Т.Куна. Саме тому й підготовка професіоналів інформаційної сфери вимагає постійного пошуку нових методик, оновлення технологій, що неможливо без тісного й плідного співробітництва з колегами по цеху. Протягом 12 років існування кафедра налагодила і підтримує стійкі стосунки с професіоналами документно-інформаційного спрямування всіх регіонів України. На сьогодні в роботі конференції беруть участь представники всіх регіонів України: Західного (Рівне, Луцьк, Львів), Центрального (Київ), Східного (Харків, Донецьк, Луганськ), Південного (Одеса, Миколаїв), різних наукових шкіл. А це дозволяє хоча б у царині науці доказати, що всі ми , українці, єдині.

Підтвердженням значущості події завжди є якісно-кількісні показники, мова цифр.

Пленарне засідання конференції

Аналіз конференції в цьому ракурсі, дозволяє виявити позитивну динаміку. Так, якщо на конференції 2009 року увазі слухачів були представлені 50 доповідей, то в 2010 році на секціях жваво обговорювалися вже 65 виступів, сьогодні ж ми маємо можливість ознайомитися з тезами 104 доповідей, представлених на конференцію.

Цього року конференція проходила під гаслом «Інформація для всіх» і це не випадково. В умовах загострення ідеологічних конфліктів, доступ до достовірної та об'єктивної інформації може стати тим рятівним елементом, що дозволяє тримати удар і гідно протистояти викликам бурхливого ХХІ століття.

Серед учасників I Міжнародної були як досвідчені науковці (6 докторів наук, професорів; 12 кандидатів наук, доцентів), так і молоді вчені (21 особа) та студенти (65 осіб). В роботі пленарного засідання взяли участь близько 300 осіб, що значно підвищило ефективність комунікативної взаємодії під час конференції.

Тон обговоренню було задано стендовими доповідями пленарного засідання. Так, гостя з Польщі, магістр філософії, Малгожата Зубер підняла проблему соціалізації особистостей з обмеженими можливостями в контексті розвитку інформаційно-обчислювальних технологій (на прикладі осіб з дисфункцією зору). Означена проблематика вперше розглядалася в межах конференції і привернула живу увагу слухачів.

Малгожата Зубер під час доповіді

А координатор ініціативної екологічної групи «Дайте кисню!» Максим Бородін розглянув основні можливості використання інформаційного простору в процесі формування самосвідомості громадськості.

Різномасштабність розгляду тем продовжилася і під час обговорення заявленої проблематики на чотирьох секційних засіданнях («Історична динаміка інформаційно-культурного простору»; «Документно-інформаційне забезпечення управління на сучасному етапі» (підсекції «Документно-інформаційне забезпечення управління: традиційні технології», «Документно-інформаційне забезпечення управління: новітні технології»); «Мультимедійні комунікації в сучасному суспільстві»; «Галузеві моделі інформатизації сучасного суспільства: бібліотека, освіта, музеї, ЗМІ»).

Робота секції «Документно-інформаційне забезпечення управління: традиційні технології»

Спеціалісти-іміджмейкери стверджують, що запорукою створення позитивного іміджу є збалансованість кадрової політики, стабільність розвитку, позитивна динаміка. Всі ці якості, як свідчить побіжний аналіз повною мірою характеризують конференцію, яка за 6 років існування стала помітною та очікуваною подією не тільки регіону, але й України в цілому. Вихід за межі країни в цьому сенсі створює нові можливості, позаяк дозволяє поставити більш широке коло питань для обговорення, до розв'язання яких можна залучити найбільш досвідчених фахівців не тільки України, а й Європи. Саме тому під час підведення підсумків конференції учасники зазначили в її Резолюції доцільність розширення тематики форуму, який наступного року матиме назву «Інформація та культура в забезпеченні сталого розвитку людства», що відповідає концепції ООН та реаліям сучасного світу.

Сподіваємося, що новий ракурс розгляду традиційної проблематики дозволить поставити цікаві проблеми і сформулювати важливі рекомендації, що дозволять адаптуватися особистості до реалій нашого бурхливого сьогодення.

Шановні колеги! Запрошуємо до участі в конференції всіх науковців, небайдужих до означеної проблематики в нашому бурхливому інформаційному світі!

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АНІКІНА ГАЛИНА ВАСИЛІВНА – старший викладач кафедри «Природно-наукові і гуманітарні дисципліни» Азовського морського інституту Одеської національної морської академії

БАТИЧКО ГАЛИНА ІВАНІВНА – кандидат наук з мистецтвознавства, доцент, завідувач кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

БЕЗРУЧКО ОЛЕНА – пошукувач КНУКіМ, провідний методист Національної бібліотеки України для дітей

ВИТКАЛОВ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри культурології і музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету

ГОЛОВКО ОЛЕКСАНДРА ВЛАДИСЛАВІВНА – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних та гуманітарних дисциплін Харківського державного університету харчування та торгівлі

ДЕМІДКО ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА – аспірант Маріупольського державного університету.

СМЕЛЬЯНОВА НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА – доктор філософських наук професор кафедри політології, філософії та соціології Маріупольського державного університету.

ЗОЛОТУХІН БОРИС ЄВГЕНОВИЧ – старший викладач кафедри «Фізичне виховання та спорт», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

МАРЧЕНКО ВАЛЕРІЙ ВІКТОРОВИЧ – доцент НАКККіМ, начальник управління культури і туризму Рівненського міськвиконкому

НІКОЛЬЧЕНКО ЮЗЕФ МОЙСЕЙОВИЧ – доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

САБАДАШ ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА – доктор культурології, професор, завідувач кафедри італійської мови, літератури та культури Маріупольського державного університету.

САБАДАШ СЕРГІЙ ЮРІЙОВИЧ – аспірант Маріупольського державного університету

СИДОРЕНКО АЛЛА ІВАНІВНА - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційних систем Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв»

СИДОРЕНКО ТЕТЯНА ВАЛЕРІЇВНА – магістр книгознавства та видавничої діяльності, викладач кафедри документознавства та інформаційних систем Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв», пошукувач КНУКіМ

СЛЮЩІНСЬКИЙ БОГДАН ВАСИЛЬОВИЧ – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри політології, філософії та соціології Маріупольського державного університету.

СПІРІНА МАРІНА ЮРІЇВНА – кандидат історичних наук, проректор з наукової роботи Міжрегіонального інституту економіки і права при МПА ЄврАзЕС

ТАШКІНОВА ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА – кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ТЕРПАН ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА – асистент кафедри педагогіки та психології Маріупольського державного університету.

ШАЙХАТДІНОВ АНДРІЙ ЗАГІТОВИЧ, кандидат історичних наук, доцент, завідувач

кафедри «Природно-наукові і гуманітарні дисципліни» Азовського морського інституту
Одеської національної морської академії

ШАПОШНИКОВА ІРИНА ВАСИЛІВНА – доктор соціологічних наук, доцент, декан
факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету

ЩУДЛО СВИТЛАНА АНДРІЇВНА – доктор соціологічних наук, доцент, завідувач
кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

ЯКОВЛЕВ ОЛЕКСАНДР ВІКТОРОВИЧ – кандидат історичних наук, доцент кафедри
теорії, історії культури та музикознавства НАКККіМ

ЯКУБОВСЬКА МАРІЯ СТЕПАНІВНА – кандидат філологічних наук, доцент
кафедри українознавства, документознавства та інформаційних технологій Української
академії друкарства

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам *ДСТУ 7152:2010* до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- *постановка проблеми* у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- *виклад основного матеріалу* дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- *висновок* з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. *Публікація починається* з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком *Ключові слова:* (курсив);

- основний текст статті;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- резюме англійською мовою (курсив).

Для публікацій іншими мовами резюме українською обов'язкове.

3. *Вимоги до оформлення тексту:*

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft World 97-2003. Обсяг – від 6 до 12 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 12, інтервал – 1, поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм;

- *перелік літературних джерел* розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком *Список використаної літератури* і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без використання функції меню Word «*Формат – Список – Нумерований*»;

- *щодо символів*. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- *посилання на літературу* в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується *авторською довідкою* із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються рецензією доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті:

УДК 371.13(495)

Н. О. Постригач

ОСНОВНІ ДОСЯГНЕННЯ ГРЕЦЬКОЇ СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Процес реформування педагогічної освіти відбувається у європейських країнах різними темпами, має суттєві специфічні особливості. Однак, розробка єдиних стандартів якості педагогічної освіти, професійного розвитку та педагогічної діяльності є запорукою того, що система педагогічної освіти Греції рухається у напрямі все більшої відповідності діяльності вчителя актуальним потребам освітньої політики інших національних держав та Європейського регіону в цілому.

Ключові слова:

Текст статті

Список використаної літератури

1.

.....

2.

.....

Дата надходження до редакції

N. Postrygach

MAIN ACHIEVEMENTS OF THE GREEK SYSTEM OF PEDAGOGICAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF MODERN EUROPEAN EDUCATIONAL POLICY

In the article the main achievements of Greek system of pedagogical education in the context of modern European educational policy are analyzed. The author underlines, that educational policy will be effective if it practices in schools every day and corresponds to the long-term requirements of its national educational system.

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРИУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ
ВИПУСК 8

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.наук., проф. К. В. Балабанов

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш
Заступник відповідального редактора – к.мист., доц. Г. І. Батичко
Відповідальний секретар – к.і.н., доц. Ю. В. Рябуха

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м.Маріуполь, пр.Будівельників 129а
тел.: (0629)52-99-46, e-mail: mggu_kafedra_kid@mail.ru

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ № 17804-6654Р від 24.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення №256.2

Видавець МФ ТОВ «Друкарня "Новий світ"»
87510, м.Маріуполь, вул.Красномаякська, 2; тел.: (0629)41-35-13
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №1792 від 20.05.2004

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей